

**DEMOKRASI
PLATFORMU
DERGİSİ**

Demokrasi Platformu Dergisi

Journal of Democracy Platform

ISSN: 1305-4600

Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 35
(15 Aralık/December 2021)

<https://www.demokrasiplatformu.com>

Demokrasi Platformu Dergisi
Journal of Democracy Platform
Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue 35 (2021)

Sahibi/Publisher

Serkan Yorgancılar

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Responsible Manager

Muhammed Ünlüler

Baş Editor/Editor in Chief

Prof. Dr. Selma Yel

Editörler/Editors

Prof. Dr. M. Seyfettin Erol

Prof. Dr. Özcan Güngör

Doç. Dr. Şefaattin Deniz

Alan Editörleri-Yayın Kurulu
/ Field Editor-Editorial Board

Prof. Dr. Ayşe Yücel Çetin, (Türk Dili ve Edebiyatı)

Prof. Dr. Bahadır Akın, (Turizm İşletmeciliği)

Prof. Dr. Bülent Aksoy, (Coğrafya)

Prof. Dr. Cengiz Şahin, (Psikoloji)

Prof. Dr. Emine Erdoğan Özünlü, (Yeniçağ Tarihi)

Prof. Dr. Gürcü Erdamar Koç, (Eğitim Bilimleri)

Prof. Dr. Hüseyin Köksal, (Tarih)

Prof. Dr. Kseanela Sotirofski, (Eğitim Yönetimi)

Prof. Dr. Mahmut Akın, (Sosyoloji)

Prof. Dr. Mehmet Akif Sözer, (Sosyoloji)

Prof. Dr. Mehmet Altunkaya, (Özel Hukuk)

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol, (Uluslararası İlişkiler)

Prof. Dr. Meliha Yılmaz, (Güzel Sanatlar)

Prof. Dr. Nejdet Hayta, (Yakınçağ Tarihi)

Prof. Dr. Nil Yıldız Duban, (Sınıf Eğitimi)

Prof. Dr. Nurullah Çetin, (Yeni Türk Edebiyatı)

Prof. Dr. Özcan Güngör, (İlahiyat)

Prof. Dr. Rüya Özmen, (Özel Eğitim)

Doç. Dr. Alper Kaşkaya, (Sosyal Bilgiler)

Doç. Dr. Dilek Altun, (Okul Öncesi Eğitimi)

Doç. Dr. İrade Memmedova, (Azerbaycan Tarihi ve Kafkasya)

Doç. Dr. İsmail Şahin, (Uluslararası İlişkiler)

Doç. Dr. Şefaattin Deniz, (Yeniçağ Tarihi)

Doç. Dr. Zeynep Kurtulmuş, (Okul Öncesi Eğitimi)

Dr. Latif Çelik, (Avrupa Tarihi)

Jenerik

Dil Editörleri/Language Editors

Prof. Dr. Yakup Civelek, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (Arapça)

Prof. Dr. Ali Asker, Karabük Üniversitesi (Azerbaycan Türkçesi)

Dr. Öğr. Gör. Esra Müjgân Karataş, Gazi Üniversitesi (Türkçe)

Arş. Gör. Leman Demirbaş, Gazi Üniversitesi (İngilizce)

Arş. Gör. Mehmet Emin Sarıkaya, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (İngilizce)

Sekreteryaya ve İletişim/ Secretariat and Communication

Arş. Gör. Leman Demirbaş, Gazi Üniversitesi

Arş. Gör. Mehmet Emin Sarıkaya, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Yusuf Yaralıoğlu, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ISSN: 1305-4600

Yayın Tarihi/Publishing Date

15.12.2021

Kapsam/ Scope

Sosyal Bilimler

Yayın Dilleri- Languages of Publication Türkçe & İngilizce &

Arapça& Türk Lehçeleri- Turkish & English & Arabic&Turkish Dialectics

Yazışma Adresi/ Contact Address

Anıttepe Mah. Kubilay Sok, 3/8
PK. 06580
Çankaya/Ankara

Periyot/Period

DPD yılda iki defa yayınlanan uluslararası hakemli bilimsel bir dergidir.

JDP is an international refereed journal and is published biennially

Demokrasi Platformu Dergisi, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari-Aynı Lisansla Paylaş 4.0 (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Journal of Democracy Platform, is licensed by Creative Commons Attribution-Non-Commercial-No Derivatives 4.0 (CC BY) licence.

Hakem Kurulu/Referee Board

DPD, iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır.

JDP uses double-blind review fulfilled by two reviewers. Referee names are kept strictly confidential.

Dizinleme Bilgileri/Abstracting and Indexing Services

**Danışma-Bilim Kurulu/
Advisory-Scientific Board**

Prof. Dr. Ahmet Sait Candan, Karabük Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Alfina Sibgatulina, Rusya İlimler Akademisi, Rusya Federasyonu

Prof. Dr. Ali Murat Özdemir, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Atemova Kalipa, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe Yücel Çetin, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Bahri Ata, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Barno Ubaydullayeva, Özbekistan

Prof. Dr. Bülent Aksoy, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Cengiz Dönmez, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Cengiz Şahin, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Cezmi Eraslan, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Dilek Ergönenç, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Dilorom Yusupova, Özbekistan Bilimler Akademisi, Özbekistan

Prof. Dr. Dilşen İnce Erdogan, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Emre Ünal, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Erol Duran, Uşak Üniversitesi, Türkiye; **Prof. Dr. Fatma Açık,** Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Fatma Ahsen Turan, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara

Prof. Dr. Haluk Selvi, Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Hamiye Duran, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Hüseyin Köksal, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. İbrahim Coşkun, Trakya Üniversitesi, Türkiye;

Prof. Dr. İbrahim Yılmazçelik, Fırat Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. İmperiyat Halipayeva, Dağıstan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Dağıstan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu

Prof. Dr. Kenan Olgun, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Kenan Ziya Taş, Balıkesir Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Kseanela Sotirofski, Aleksandër Moisiu Üniversitesi, Arnavutluk

Prof. Dr. Kubilay Yazıcı, Ömer Halis Demir Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Kudret Bülbül, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mamatkul Juraev, Özbekistan İlimler Akademisi, Özbekistan

Prof. Dr. Mehmet Ali Çakmak, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Jenerik

Prof. Dr. Mehmet Altunkaya, Antalya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Hacı Salihoglu, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Turan, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Meliha Yılmaz, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mim Kemal Öke, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Nahide Şimşir, Balıkesir Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Nil Yıldız Duban, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Nurdan Kalaycı, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Nurullah Çetin, Ankara Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ömer Anayurt, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ömer Özkan, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ramazan Çalık, Selçuk Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Redzep Škrijelj, Sırbistan Yeni Pazar Devlet Üniversitesi, Sırbistan

Prof. Dr. Rüya Özmen, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Selçuk Ural, Kars Kafkas Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Serdar Sağlam, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Shohistahon (Şohistahon) Uljayeva, Özbekistan

Prof. Dr. Tattigul Kartayeva, El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Kazakistan

Prof. Dr. Tofig Mustafazade, Amia Tarih Enstitüsü, Azerbaycan

Prof. Dr. Ugur Ünal, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Türkiye

Prof. Dr. Ülkü Eser Ünal, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Yakup Mahmudov, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Azerbaycan

Prof. Dr. Yıldız Devenci Bozkuş, Ankara Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Almas İsmayılova, Dağıstan Devlet Üniversitesi, Mağaçkale, Rusya Federasyonu

Doç. Dr. Alper Kaşkaya, Erzinçan Binali Yıldırım Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Arda Baş, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Bahaattin Demirtaş, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Baltabayeva Alyona, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi, Kazakistan

Doç. Dr. Bülent Çakmak, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Cavid Kasımov, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Cengiz Kartın, Erciyes Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Eduard Lebedev, Çuvaş Devlet Üniversitesi, Çuvaş Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu

Doç. Dr. Elmira Zulpiharova, Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Kazakistan

Doç. Dr. Elza Samedli, Bakü Hazar Üniversitesi, Azerbaycan

Doç. Dr. Erdem Yavuz, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Faik Elekberli, Amia Felsefe ve Hukuk Enstitüsü, Azerbaycan

Doç. Dr. Feride Tahirova, Tataristan Cumhuriyeti İlimler Akademisi, Tataristan, Rusya Federasyonu

Doç. Dr. Galina Miskiniene, Vilnius Üniversitesi, Litvanya;

Doç. Dr. Gulmira Azretbergenova, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan

Doç. Dr. Halil Özcan Başkent Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Hasan Cicioğlu, Nettekent Akdeniz Araştırma Ve Bilim Üniversitesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Doç. Dr. Hatice Güzel Mumyatmaz Yozgat Bozok Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. İrade Memmedova, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Azerbaycan

Doç. Dr. İskender Gümüş, Kırklareli Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. İsmail Şahin, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Leniyara Dzhelilova, Kırım Kipu Üniversitesi, Ukrayna

Doç. Dr. Meliha Köse, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Mirzahan Egamberdiyev, Kazakistan El-Farabi Üniversitesi, Kazakistan

Doç. Dr. Muhittin Gümüş, Kırgızistan Manas Üniversitesi, Kırgızistan

Doç. Dr. Mübariz Mammadli, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan

Doç. Dr. Osman Çepni, Karabük Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Seadet Şihiyeva, Amia Şarkiyat Enstitüsü, Azerbaycan

Doç. Dr. Sherzodhon Mahmudov, Özbekistan İlimler Akademisi

Doç. Dr. Soner Aladag, Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye;

Doç. Dr. Şefaattin Deniz, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Şükran Calp, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Türkiye

Jenerik

Doç. Dr. Tekin Avaner, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Türkiye

Doç. Dr. Vakur Sümer, Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü, Türkiye

Doç. Dr. Yasemin Kuşdemir, Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Yasin Coşkun, Siirt Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Yüksel Özgen, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. M. Cüneyt Özşahin, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Orhan Battır, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Türkiye

Dr. Farhad Rahimî, Urmiye Üniversitesi, İran İslam Cumhuriyeti

Dr. Hale Koçer, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Dr. Latif Çelik, İkg Enstitüsü, Wülzburg, Almanya

Dr. Lilia Memetova, Kırım Mühendislik Ve Pedagoji Üniversitesi, Kırım, Ukrayna

Dr. Marsil N. Farkhshatov, Rusya İlimler Akademisi, Rusya Federasyonu

Dr. Milyausha Gaynanova, Tataristan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Tataristan, Rusya Federasyonu

Dr. Nataliia Zub (Rudenko), Ukrayna Millî Bilimler Akademisi, Ukrayna

Dr. Urazalieva Gulhada Bekpulatovna, Taşkent Üniversitesi, Özbekistan

Dr. Zuhra Altımişova, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan

İÇİNDEKİLER

Jenerik.....II-VII

Baş Editörden

Selma Yel.....X-XI

Konu Editöründen

Mustafa C. Özşahin.....XII-XIV

Afganistan Konulu Makaleler

Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası

Jeopolitiğine Etkileri

Effects of Afghanistan Based Events on Turkey and Turkish World Geopolitics

Mehmet Seyfettin Erol-Doğacan Başaran.....1-35

ABD Terörle Mücadele Stratejilerinde Taliban Hareketi

The Taliban Movement in the US Counterterrorism Strategies

Hakan Kıyıcı.....36-63

Afganistan'da Mollalar ve Taliban ilişkisi

The Lands of the Mullas and the Taliban in Afganistan

Aminullah Koshan.....64-91

Afganistan Konulu Raporlar

A Personal History: Engineer Gulbaddin Hekmatyar

Kişisel Bir Tarih: Mühendis Gulbeddin Hikmetyar

Hatef Mokhtar.....92-101

Taliban'ın Dünü ve Bugünü

The Past and Present of The Taliban

Aslan Balcı.....102-117

Afganistan Konulu Röportaj

Bülent Tokgöz ile Röportaj: Afganistan'da Güncel Gelişmeler

Interview with Bülent Tokgöz: Current Developments in Afghanistan

Muhammed Ünlüler.....118-134

Araştırma Makaleleri

Biyografilerin Eğitsel İşlevinin Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of the Educational Function of Biographies in the Fourth Grade Social Studies Lesson in Terms of Value Teaching

Selma Yel-Burcu Sel.....135-157

Edebiyatımızda Çanakkale Savaşları- Mehmet Âkif Ersoy ve Çanakkale Şehitleri

Battle of Gallipoli in Our Literature - Mehmet Âkif Ersoy and Gallipoli Martyrs

Ayşe Yücel Çetin 158-171

Osmanlı'dan Günümüze Çeşme ve Alaçatı'nın Belediye Başkanları

Mayors Of Çeşme and Alaçatı From The Ottoman to The Present

Nahide Şimşir.....172-189

Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü

The Ideal of Islamic Unity in Bosna-Herzegovina

Fahriye Emgili.....190-228

Baş Editörden

Demokrasi Platformu Dergisi (DPD) 2005 -2013 yılları arasında çok ciddi bir akademik birikim ve özgünlükle yayınlanmaya devam etmiş olup, Türk Dergicilik tarihine nitelikli çalışmalarla katkı sağlamıştır. Daha sonra 2020 yılına kadar yayın hayatına bir süreliğine ara verilmiş olup, 2021 yılında, alanlarında uzman olan yeni bir ekip ile Aralık sayısında Afganistan teması ile yeniden yayın hayatına dönüş yapmıştır. DPD'nin geçmişten getirdiği çoğulcu, demokratik ve sivil temelli akademik özgün duruş mirası ve içeriden bakarak okuma geleneği bu yeni ekiple de sürdürülecektir. Derginin akademik kurullarına bakıldığında oldukça özgün, alanlarında etkin ve yetkin pek çok uluslararası alandan akademisyenin olduğu görülecektir.

DPD'nin amacı; Sosyal Bilimler alanında çalışan araştırmacıların bulgularını uluslararası hakemli bir dergi olarak başta Türkiye olmak üzere bütün kültür ve gönül coğrafyasında paylaşabilecekleri açık erişimli, akademik bir zemin teşkil edebilmektir. Sosyal bilimlerin hemen tüm alanlarında özgün çalışmalara yine özgün alan uzmanları eliyle bilim camiasının hizmetine sunmak da bir diğer amaçtır. Bu noktada belki de bir ilki başararak gelişen ve hızla değişen dünya şartlarında bütün Türkistan Coğrafyasında etkin olan Türkçe lehçelerle ve Arapça yapılmış olan çalışmalara da yer verilecektir.

DP Dergisinde sosyal bilimler alanındaki pür akademik çalışmalara yer verileceği gibi aynı zamanda disiplinlerarası ve mültidisipliner çalışmalara da yer verilmesi amaçlanmaktadır. Aynı zamanda uluslararası akademik çalışmalara katkı sağlaması amacıyla 500 kelimeden oluşan geniş bir İngilizce özet uygulaması olacaktır.

Zaman zaman da Türkiye, bölge ve Dünyada gündemdeki olayların önemine istinaden Aralık 2021 sayısında olduğu gibi alanında uzman araştırmacıların tematik çalışmalarına ve de kaynak kişilerin anılarına yer verileceği gibi, alan uzmanları ile yapılmış röportaj vb. şekildeki yazılara da ağırlık verilecektir. Elbette ilk yapılması gereken hususlardan bir tanesi derginin indeks ve arama motorlarına hızlı bir şekilde sokulmasıdır. Bunun için hazırlanan eylem planları mevcut olup, çok kıymetli çalışmalarını bizimle paylaşacak olan yazarların emanetlerini en hızlı ve yaygın bir şekilde etkiye dönüştürmek için hazırlıklarımız tamamlanmış olup, DPD'nin vizyonu aynen devam ettirilecektir.

Demokrasi Platformu Dergisi, Türkiye ve tüm Kültür ve Gönül Coğrafyamızın akademi dünyasına yeniden hoş geldi.

Prof. Dr. Selma Yel

Gazi Üniversitesi/Eğitim Fakültesi

Konu Editöründen

Oldukça köklü bir geleneğe sahip olan *Demokrasi Platformu* uzun bir aranın ardından yayınlanan bu ilk sayısında Afganistan'ı kapak konusu yapıyor. 11 Eylül'ün ardından geçen 20 yılın ardından Amerikan güçlerinin Kabil'den çekilmesi Afganistan'ı tekrar dünya gündemine taşıdı. Çok uzun yıllar istikrarsızlıkla boğuşan bu coğrafyanın önümüzdeki günlerde ne ölçüde huzur bulacağı büyük önem arz etmektedir. Bu hususla bağlantılı olarak yönetimi devralan Taliban'ın geçen zaman içerisinde ne ölçüde değiştiği, önümüzdeki süreçte nasıl bir yönetim sergileyeceği ve Afganistan'daki muhtelif politik aktörlerin pozisyonları uluslararası toplumda merak uyandıran meselelerdir. En nihayetinde Afganistan önümüzdeki süreçte istikrarlı bir ülke mi olacak yoksa geçmişte olduğu gibi bir tehdit kaynağı veya büyük bir kara delik olarak mı anılacak sorusu ise sıklıkla tekrarlanmaktadır.

Bununla birlikte elbette ki Afganistan'daki güncel gelişmeler yalnızca tek ülke düzleminde değerlendirilemez. Öyle ki jeostratejik olarak bir keşişim noktasında konumlanan Afganistan'ın istikrarı aynı zamanda içinde yer aldığı bölgenin istikrarına da mutlak surette tesir edecektir. Bu anlamda bütün Türk Dünyası'nın güvenlik ve refahının da Afganistan'ın istikrarı ile mukayyet olduğu ifade edilebilecektir. Ayrıca diğer bir zaviyeden bakıldığında Afganistan özelinde büyük devletlerin aldığı pozisyonların küresel siyasetin dönüşümüne dair ipuçları da sunmakta olduğunun altı çizilmelidir. Bu çerçevede ABD'nin Afganistan'dan şaşırtıcı ve ivedi geri çekilişi tahmin ve tasavvur edilenden çok daha büyük gelişmelerin işaret fişeği olabilir. Zira kimilerince söz konusu çekilme süreci ABD'nin değişen büyük stratejisi ile mütealliktir. Bunun yanında Rusya ve Çin'in Taliban'a yönelik

sıcak mesajları tarihin akışının önümüzdeki günlerde hızlanacağına işaret etmeyeceğini hiç kimse kolaylıkla söyleyemez.

Demokrasi Platformu'nun bu sayısında Afganistan'da yaşanan gelişmelere dair hakemli akademik yazıların yanında aktüel yakalamayı hedefleyen röportaj ve yorumlara da yer verilmiştir. Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol ve Dr. Doğan Başaran, Afganistan'da yaşanan gelişmelerin Türk Dünyası'nda yaşanan gelişmelere etkilerine değinerek bölgenin geleceğine yönelik kapsamlı bir projeksiyon sunmaktadır. Öte yandan Dr. Hakan Kıyıcı, ABD'nin perspektifini büyük ölçüde şekillendiren terörizm söylemi üzerine odaklanırken aşırılık ve radikalleşme literatürünün teşekkülünde 11 Eylül öncesi ve sonrası Afganistan'da yaşanan hadiselerin ne şekilde etkisi olduğunu kaleme almaktadır. Dr. Aminullah Koshan ise Afganistan'da dini otorite konumunda olan mollaları irdelediği makalesinde mollalar ve Taliban'ın hangi düzeyde ilişki içinde olduklarını ve Taliban'ın iktidara taşınmasında mollaların oynadıkları rolü tartışmaktadır.

Akademik makalelerin yanı sıra Demokrasi Platformu'nun bu sayısında yazar ve uzmanların güncel yönelik fikirleri de serdedilmiştir. Böylelikle öncelikle farklı kesimlerden çok daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda Dr. Hatif Mokhtar, Afganistan'da önemli bir figür olan Gulbeddin Hikmetyar'ı Türk okuyuculara tanıtırken, yazar Aslan Balcı Taliban'ın geçmişten bugüne dönüşümünün detaylı bir fotoğrafını ortaya koymaktadır. Muhammet Ünlüler'in gerçekleştirdiği röportajda ise yazar Bülent Tokgöz Afganistan'a dair medyaya da yansıyan ve merak uyandıran pek çok güncel hadiseye ışık tutmaktadır.

Akademik dergicilik açısından en hayati ilkeler hiç Şüphe yoktur ki kalite ve sürdürülebilirliktir. Elinizdeki bu dergi sayısı geçmişte pek çok değerli kaleme ev sahipliği yapan ve uzun bir aranın ardından yayın hayatına tekrar merhaba diyen Demokrasi Platformu'nun yeniden müstesna bir süreli yayın olması için bir ilk adım olarak düşünölmelidir.

Ayrıca son olarak bu ilk sayının hazırlanmasında tüm meŐgüliyetine karşı destekini esirgemeyen Serkan Yorgancılar ile büyük bir özveri ve azimle çalışın Arş. Gör. Leman Demirbaş'a yürekten teşekkür ederim.

Doç. Dr. Mustafa Cüneyt Özşahin

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Siyasal Bilgiler Fakültesi

**DEMOKRASI
PLATFORMU
DERGİSİ**

Demokrasi Platformu Dergisi
International Refereed Journal

ISSN: 1305-4600

10 (35), 2021, 1-35

Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri

Effects of Afghanistan Based Events on Turkey and Turkish World Geopolitics

Mehmet Seyfettin Erol

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Üniversitesi

(Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) Başkanı)

E-Posta: mehmet.erol@hbv.edu.tr

Orcid: 0000-0001-9175-3742

Doğacan Başaran

Dr. ANKASAM Afganistan-Pakistan (AF-PAK Uzmanı)

E-Posta: uksad@ankasam.org

Orcid: 0000-0002-5055-5069

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/ Winter-December

Geliş/Received: 30 Nisan/April 2021

Kabul/Accepted: 11 Kasım/November 2021

Yayın/Published: 15 Aralık/December 2021.

Atıf/Cite As

Erol, M. Seyfettin-Başaran, Doğacan. "Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri". *Demokrasi Platformu Dergisi*, 10 (35), 2021, 1-35.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism. **Web:** <https://www.demokrasiplatformu.com>

e-mail to: demokrasiplatformudergisi@gmail.com

Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Bütün jeopolitik teorilerin özel önem atfettiği Afganistan, küresel güç mücadelesi açısından kritik bir coğrafyada yer almaktadır. Zira Afganistan, Orta Asya-Güney Asya-Ortadoğu güzergahındaki kilit bir ülkedir. Dolayısıyla Afganistan'a egemen olan gücün söz konusu coğrafyaları da etkileyebileceğine inanılmaktadır. Nitekim 1979 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) ve 2001 senesinde de Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Afganistan'ı işgal etmesinin nedeni bu ülkelerin küresel hâkimiyet iddiasıdır. Buna karşılık Afganistan merkezli istikrarsızlığın ise bahse konu olan bölgeleri de olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. İşte bu yüzden de 31 Ağustos 2021 tarihinde ABD'nin Afganistan'dan çekilme sürecini tamamlamasının ve Taliban'ın ülkedeki mutlak iktidar haline gelmesinin Türkiye ve Türk Dünyası ülkelerini göç ve güvenlik riskleri üzerinden istikrarsızlaştırma ihtimali vardır. Halihazırda Taliban, uluslararası meşruiyeti önceleyen işbirliğine yönelik mesajlar verse de Devletü'l Irak ve's Şam (DEAŞ) gibi terör örgütlerinin ülkedeki varlığı, Afganistan merkezli gelişmelerin bazı riskler barındırdığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte ABD'nin çekilmesinin ardından Afganistan'da oluşan güç boşluğunun Türkiye ve Türk Dünyası'nın jeopolitik önemini arttırdığı da aşikardır. Bu makalede de "Afganistan'daki sürecin Türkiye ve Türk Dünyası jeopolitiğine etkileri nelerdir?" sorusuna yanıt aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Türk Dünyası, Afganistan, Jeopolitik, Güvenlik.

Abstract

Afghanistan is a country to which all geopolitical theorists attach special importance. Because the country in question is at the heart of the world in the "Heartland Theory", which is one of the traditional geopolitical theories and systematized by John Halford Mackinder. According to this theory, the way to achieve world domination is to control the heartland, which is described as the heart of the world. Similarly, "Rimland Theory", which is one of the traditional geopolitical theories and developed by Nicolas Spykman, also described Afghanistan as the buffer zone in the Rimland and thus included it in the heartland. According to Spykman, controlling Afghanistan means gaining superiority in the Middle East-Central Asia-China route. On the other hand, Cold War theorists were also closely interested in Afghanistan. As a matter of fact, one of the thinkers of the time, George Kennan, was the person who

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

suggested that the US to implement the “Green Generation Strategy” by supporting the mujahideen groups in Afghanistan within the scope of the strategy to contain the Soviet Union.

At this point, it should be noted that modern theorists also attach special importance to Afghanistan. Samuel P. Huntington, Zbigniew Brzezinski and Alexander Dugin also did not ignore the geostrategic importance of Afghanistan. First of all, to mention Huntington’s “Clash of Civilizations” thesis, the American political scientist included Afghanistan in the Islamic Civilization; but it is seen that he also stated that Afghanistan was in interaction with the Hindu, Chinese and Russian civilizations. In other words, according to Huntington, Afghanistan is in the position of a “geopolitical fault line”. This shows that the developments in Afghanistan and especially the instability will not be limited to this country.

Afghanistan is a country where stability has not been achieved since the Soviet occupation that started in 1979. The American invasion in 2001 made Afghanistan the key to new global geopolitics. As a matter of fact, the USA, which wanted to centralize its global hegemony by controlling Afghanistan in 2001, created a power vacuum by withdrawing from this country after 20 years of occupation and thus switched to a leadership strategy based on chaos.

As can be seen, Afghanistan is a country that all geopolitical approaches attach special importance. Because this country is an important area regarding the USA’s goals of centralizing and maintaining its global dominance as well as It is also in a critical area in terms of searches against the American leadership. Therefore, Afghanistan-centered developments are closely related to Turkey and the Turkish World in terms of stability and instability.

A new phase of the global power struggle has been proceeded through Afghanistan-centered developments. Because the developments in this country, which is located in the heart of Eurasia, are not limited to Afghanistan and directly affect many regional states. Afghanistan is a country where stability has not been achieved since the Soviet occupation that started in 1979. The American invasion in 2001 made Afghanistan the key to new global geopolitics. As a matter of fact, the USA, which wanted to centralize its global hegemony by controlling Afghanistan in 2001, created a power vacuum by withdrawing from this country after 20 years of occupation and thus switched to a leadership strategy based on chaos. The countries of the Turkic World are among the geopolitical actors affected by this struggle.

Developments based in Afghanistan cause the countries of the Turkic World to face some risks in terms of migration and security. Turkish states, who want to eliminate the aforementioned risks, are trying to get the Taliban administration to the ground of international cooperation and are making an effort to create liveable conditions for the Afghan people through humanitarian diplomacy. Because the Turkic Republics think that the importance of the geopolitics of the Turkic World will increase if Afghanistan is included in the regional cooperation processes. In this context, it is seen that Turkey, Uzbekistan and Turkmenistan are making intense efforts. Kazakhstan and Kyrgyzstan also strive to eliminate Afghanistan-based threats through humanitarian aid, albeit at a relatively low level. Azerbaijan, on the other hand, gives the messages that it will implement a common policy with the states of the Turkic World.

As a result, Afghanistan will continue to be one of the most vital playgrounds of global geopolitics. The instability of this country is also an obstacle for the Turkish World. On the other hand, establishing a peaceful order in Afghanistan can contribute positively to the integration processes of the Turkish World. In this sense, Turkish States are making efforts to transform the Turkish World into a much more effective geopolitical subject by maintaining their presence in this country that provides the Middle East-South Asia-Central Asia connection.

Keywords: Turkey, Turkish World, Afghanistan, Geopolitics, Security.

Giriş

Tarihsel olarak Güney Türkistan adıyla da bilinen Afganistan (Tolkun, 2019: 122), Orta Asya ile Ortadoğu arasında köprü görevi gören bir Güney Asya ülkesidir. Batıda İran, doğu ve güneyde Pakistan, kuzeyde Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ve kuzeydoğuda Çin'le komşu olan Afganistan, 40 milyonun üzerinde insanın yaşadığı bir ülkedir (World Population Review, 2021). Ülkenin homojen olmayan demografik yapısı, kimlik grupları arasındaki rekabeti ve siyasal istikrarsızlığı beraberinde getirmektedir. Halihazırda Afganistan'da Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler ve Türkmenler başta olmak çok sayıda etnik kimlik grubu hayatını sürdürmektedir. Afganistan merkezli istikrarsızlıklar ise bu ülkeyle sınırlı kalmamakta ve Orta Asya-Güney Asya-Ortadoğu hattını

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

yakından ilgilendirmektedir. Zira Afganistan'ın istikrarı da istikrarsızlığı da bölgeyi etkilemektedir.

Bu anlamda Afganistan, bütün jeopolitik kuramcılarının özel önem atfettiği bir ülkedir. Zira söz konusu ülke, geleneksel jeopolitik teorilerden olan ve John Halford Mackinder tarafından sistematize edilen "Kara Hakimiyeti Teorisi"nde dünyanın kalpgâhında yer almaktadır. Bu teoriye göre, dünya hâkimiyetini sağlamanın yolu, cihanın kalbi olarak nitelendirilen kalpgâhı kontrol etmekten geçmektedir (Mackinder, 1942: 194). Benzer bir biçimde geleneksel jeopolitik kuramlardan olan ve Nicolas Spykman tarafından geliştirilen "Kenar Kuşak Teorisi" de Afganistan'ı kenar kuşaktaki tampon bölge olarak nitelendirmiş ve böylelikle kalpgâha dahil etmiştir. Spykman'a göre Afganistan'ın kontrolünü sağlamak, Ortadoğu-Orta Asya-Çin güzergâhında üstünlük elde etmek anlamına gelmektedir (Şeyhanlıoğlu, 2008: 80).

Öte yandan Soğuk Savaş teorisyenleri de Afganistan'la yakından ilgilenmiştir. Zaten ABD'nin Sovyetler Birliği'ni çevreleme stratejisi kapsamında Afganistan'daki mücahit gruplara destek vererek "Yeşil Kuşak Stratejisi"ni hayata geçirmesini öneren isim de dönemin düşünürlerinden George Kennan'dır.

Bu noktada modern teorisyenlerin de Afganistan'a özel önem atfettikleri belirtilmelidir. Zira Samuel P. Huntington, Zbigniew Brzezinski ve Alexander Dugin de Afganistan'ın jeostratejik önemini göz ardı etmemiştir. İlk olarak Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezinden bahsetmek gerekirse, Amerikalı siyaset bilimcinin Afganistan'ı İslam Medeniyeti'ne dahil ettiği; fakat Hindu, Çin ve Rus medeniyetleriyle de etkileşim halinde olduğunu belirttiği görülmektedir. Yani Huntington'a göre Afganistan, bir "jeopolitik fay hattı" konumundadır (Huntington, 2017: 26-31). Bu da aslında Afganistan merkezli gelişmelerin ve özellikle de istikrarsızlığın bu ülkeyle sınırlı kalmayacağını ortaya koymaktadır.

Brzezinski ise "Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri" isimli eserinde, ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında elde ettiği küresel üstünlüğün merkezileştirilebilmesi amacıyla Avrasya coğrafyasına eğmen olunması gerektiğinden bahsetmiş ve bahsi geçen bölgeyi

“jeopolitik ödül” şeklinde tanımlamıştır. Bu kapsamda Polonya asıllı Amerikalı teorisyen, Afganistan’ı etnik çatışmaların yaşanabileceği “Avrasya Balkanları”nın bir parçası olarak nitelendirmiştir (Brzezinski, 2017: 186-187).

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in danışmanı olarak da bilinen Avrasyacı kuramcı Dugin de Afganistan’ı önemseyen düşünürler arasında yer almaktadır. Dugin’e göre Afganistan, ABD’nin küresel hegemonyasını sonlandırma noktasında Orta Asya-Güney Asya-Ortadoğu eksenli entegrasyon projelerinde bağlantı sağlayabilecek kilit bir konuma haizdir (Dugin, 2014: 36-40).

Görüldüğü üzere Afganistan, tüm jeopolitik yaklaşımların özel önem verdiği bir ülkedir. Zira bu ülke, ABD’nin küresel hâkimiyetini merkezileştirme ve sürdürme hedeflerinde olduğu kadar; Amerikan liderliğine karşı arayışlar bakımından da kritik bir konumdadır. Bundan dolayı Afganistan merkezli gelişmeler, istikrar ve istikrarsızlık bakımından Türkiye ve Türk Dünyası’nı yakından ilgilendirmektedir. Bu makalede de Afganistan merkezli gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası’na etkileri incelenmektedir.

Bu kapsamda iki ana bölümden oluşan makalenin ilk bölümünde Yeni Büyük Oyun’da Afganistan’ın konumuna odaklanılmakta ve bu çerçevede ABD, Çin, Rusya ve AB’nin Taliban liderliğindeki “Yeni Afganistan” a yaklaşımı incelenmektedir. Makalenin ikinci bölümünde ise fırsatlar ve riskler bağlamında Türkiye ve Türk Dünyası’nın Afganistan’a ilişkin hedefleri, beklentileri ve kaygıları ele alınmaktadır.

Makalede “Afganistan merkezli gelişmeler, Türkiye ve Türk Dünyası’nı nasıl etkiler?” sorusu yanıtlanmaya çalışılmaktadır. Bahsi geçen sorudan hareketle çalışmanın hipotezi, Türkiye’nin Afganistan’daki varlığının ve Afganistan’ın uluslararası sisteme entegre olmasının Türk Dünyası’nın bütünleşme süreçlerini hızlandıracağı; aksi yönde Afganistan merkezli istikrarsızlıkların ise göç ve güvenlik bağlamında tüm Türk Dünyası devletlerini olumsuz etkileyeceğidir. Literatür taramasına dayanan çalışmada çok dilli bir araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlar ortaya konulmaktadır.

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

Çalışmanın sınırlılığını ise, İran, Hindistan, Pakistan ve Tacikistan gibi bölge devletlerinin yaklaşımları oluşturmaktadır. Bu makalede küresel güç mücadelesi kapsamında Afganistan merkezli gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası'na yansımaları ele alındığı için söz konusu ülkede yaşanan hadiseleri yakından takip eden İran, Hindistan, Pakistan ve Tacikistan'ın yaklaşımları incelenmemektedir. Zira bu ülkelerin politikalarının ele alınması çok daha hacimli bir çalışmayı gerektirecek ve meseleyi Türkiye ve Türk Dünyası'ndan uzaklaştıracaktır. Büyük güçlerin yaklaşımları ise doğrudan Türkiye ve Türk Dünyası'nı etkilediği için çalışmanın birinci bölümünü teşkil etmektedir.

1. Yeni Büyük Oyun'un Üçüncü Aşamasında Afganistan

Afganistan, 19. yüzyılda Büyük Britanya İmparatorluğu ile Rusya Çarlığı arasında cereyan eden ve "Büyük Oyun" olarak adlandırılan güç mücadelesine ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde ise aynı coğrafya, küresel rekabetin yürütüldüğü "Yeni Büyük Oyun"un ana oyun sahası olarak dikkat çekmektedir (Güdül-Raof, 2020: 14). Bu kapsamda 1979 yılında; yani Soğuk Savaş esnasında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgaliyle başlayan ve halihazırda devam etmekte olan süreç, "Yeni Büyük Oyun" olarak adlandırılabilir. Dolayısıyla Sovyet işgaliyle "Yeni Büyük Oyun"un ilk aşaması başlamıştır. Söz konusu mücadelenin ikinci evresini ise 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırılarının ardından "Önleyici Müdahale Doktrini" çerçevesinde "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" adı altında Afganistan'a müdahale eden ABD'nin işgali başlatmıştır. Bu da yeni bir sürecin başlaması anlamına gelmektedir (Erol-Bingöl, 2012:175). Lakin ABD, 20 yıllık işgalin ardından devirmek için geldiği Taliban'a iktidarı bırakmak zorunda kalmış ve 31 Ağustos 2021 tarihi itibarıyla söz konusu ülkedeki askerlerini çekme işlemini tamamlamıştır. Bu çekilme süreci ise bölgesel bir kaos planına işaret etmektedir. Bu nedenle de "Yeni Büyük Oyun"da üçüncü aşamaya geçilmiştir. Bu noktada küresel aktörlerin dünyanın kalpgâhında yer alan Afganistan'a ilişkin beklentilerine ve endişelerine değinmek gerekmektedir.

1.1. ABD'nin Afganistan Politikası

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, ABD'yi gerek uluslararası sistemdeki hegemonyasını sağlayıp Batı ittifakını bir arada tutan gerekse de Amerikan

toplumunun içinde bulunduğu kimlik krizini aşmasını sağlayan “öteki” algısından yoksun bırakmıştır (Westad, 2017). Bu ortamda ciddi bir kimlik krizi yaşayan ABD’nin ötekiyi bulma noktasında imdadına 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırıları yetişmiştir.

11 Eylül 2001 tarihinde terör örgütü El-Kaide tarafından gerçekleştirilen saldırılar neticesinde ABD, “İslami radikalizm” ve “cihatçı terör” gibi tehdit teşkil eden argümanları kullanarak söz konusu kimlik krizini aşmaya ve hegemonyasını sürdürmeye çalışmıştır (Yazdani, 2018: 44). Bu kapsamda Soğuk Savaş neticesinde elde ettiği zaferi, Avrasya’nın hâkimiyeti üzerinden merkezileştirebileceğini düşünen Washington yönetimi, “jeopolitik ödül” olarak gördüğü Avrasya hâkimiyetini tesis edebilmek amacıyla mevzubahis terör saldırılarını gerekçe göstererek Afganistan’ı işgal etmiştir.

11 Eylül saldırılarının ardından ABD, terör örgütü El-Kaide’nin Afganistan’ı üs olarak kullandığını belirterek Taliban yönetiminden El-Kaide lideri Usame Bin Ladin’i teslim etmesini istemiş; fakat Taliban, bahse konu olan talebi reddetmiştir. Bunun üzerine Washington yönetimi, 7 Ekim 2001 tarihinde “Sonsuz Özgürlük Operasyonu” adlı harekât çerçevesinde Afganistan’ın işgalini başlatmıştır.

İşgal sürecinde ABD, Taliban yönetimini devirmeyi başarmış ve daha sonra da Bonn, Tokyo ve Londra Konferansları aracılığıyla işgal sonrası dönemdeki Afganistan’ın siyasal ve ekonomik düzenini tesis etmiştir. Lakin 20 yıllık operasyona ve Taliban rejimini devirmesine rağmen Washington yönetiminin Taliban’ı yok etmeyi başaramadığı görülmüştür.

Bahsi geçen dönemde Taliban’ın Afganistan’daki varlığını sürdürmesi ve güçlenmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler şu şekilde sıralanabilir:

- ABD, 20 yıllık işgal döneminde Afganistan’da sağlıklı bir düzen tesis edememiştir. Zira Afganistan’a demokrasi ihraç ettiğini öne süren Washington yönetimi, sürdürülebilir bir siyasal sistem inşa edememiş ve ABD tarafından tesis edilen düzen üç defa çökme noktasına gelmiştir. Zira 2009, 2014 ve 2019 senelerindeki seçimlerde kaybeden taraflar seçimlere hile karıştığını iddia ederek sonuçları tanımamıştır.

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

- Güçlü bir Afganistan Ordusu teşkil edilememiştir. Çoğunluğu paralı askerlerden oluşan Afganistan Ordusu, ideolojik motivasyondan yoksun kalmıştır.
- Kamu kurumlarında rüşvet mekanizmasının sıradanlaşması ve siyasilerin yolsuzluklarla anılır hale gelmesi; yani ABD'nin birlikte çalıştığı partnerlerin güvenilir bir imaj oluşturamaması, Afgan halkının Taliban'a sempatisini arttırmıştır.
- ABD'nin Taliban'a düzenlediği hava operasyonlarında sivilleri de öldürmesi, Afgan halkının ABD ve müttefiklerine olan öfkesini arttırmış; buna karşılık Amerikan unsurlarına karşı savaşan Taliban'a yönelik sempatiyi arttırmıştır.
- ABD, Taliban'ın gelir kaynaklarını (zekat, maden işletmesi v.b.) kesememiştir.

Yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü ABD, Taliban'ı yok edememiş ve Afganistan'da başarısız olmuştur. Bu ortamda ise ABD açısından savaşın maliyeti tartışmaya açılmış ve çekilme fikri gündeme gelmiştir. İlk olarak Barack Obama döneminde ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi fikri konuşulmuşsa da Obama döneminde bu gerçekleşmemiştir. Lakin Obama'nın selefi olan Donald Trump, çekilme konusunda çok daha kararlı bir siyaset uygulamıştır.

İş insanı kökenli bir siyasetçi olan Trump, Afganistan'daki savaşın ABD'ye 2 trilyon dolara mal olduğu gerçeğinden hareketle, çekilme yanlısı bir politika uygulamıştır (Demir, 2021: 140). Bu kapsamda Taliban'la müzakerelerde bulunan Trump yönetimi, çekilme taahhüdünde bulunduğu Doha Antlaşması'nı 29 Şubat 2020 tarihinde imzalamıştır (State, 2020).

Söz konusu anlaşma vesilesiyle Trump yönetimi, 2021 yılının Mayıs ayında Amerikan unsurlarının Afganistan'dan çekileceğini taahhüt etmiştir (France 24, 2021). Yaklaşık iki yıl süren görüşmelerin ardından 2020 yılının Şubat ayında imzalanan ve "Afganistan'a Barışı Getirme Anlaşması" olarak da ifade edilen Doha Antlaşması, Amerikan askerlerinin 14 ay içerisinde Afganistan çekilmesini öngörmüştür. Nitekim Trump yönetimi de bu çekilme planını uygulamaya çalışmış ve bahse konu anlaşmayı, ABD Başkanı olarak görev yaptığı dönemin en önemli dış politika başarılarından biri şeklinde tanımlamıştır. Zira 14 Ocak 2021

tarihi itibarıyla; yani görevi devretmesinden birkaç gün önce Trump yönetimi, Afganistan ve Irak'taki Amerikan askerlerinin sayısını 2.500'e indiren kararı uygulamaya koymuştur. Böylelikle mevzubahis ülkedeki Amerikan askerlerinin sayısı da son 20 yılın asgari rakamına inmiştir. Konuyla ilgili açıklama yapan Trump, "Özellikle de on yıllar sonra yeni savaşlar başlatmayan ilk başkan olmaktan gurur duyuyorum." (NDTV, 2021) demiştir.

Anlaşılabileceği gibi Trump yönetimi, ABD'nin yurtdışı operasyonlarının askeri maliyetinden duyduğu rahatsızlığın da etkisiyle (Defense One, 2021) Afganistan'dan çekilme kararı almış ve bu kararı uygulamaya çalışmıştır. Lakin Trump, 3 Kasım 2020 tarihinde gerçekleşen ABD Başkanlık Seçimleri'ni kaybetmiş ve çekilme sürecini yürütme görevi, 20 Ocak 2021 tarihinde göreve başlayan ABD Başkanı Joe Biden'a kalmıştır.

Biden yönetiminin Trump'tan daha farklı bir politika uygulayacağı düşünülse de ABD, Doha Antlaşması'ndaki taahhütlerini yerine getirerek 31 Ağustos 2021 tarihinde çekilme sürecini neticelendirmiştir. Bu noktada ABD'nin yalnızca maliyet hesabı yaparak Afganistan gibi kritik bir coğrafyadan çekilmesi ise makul gözükmemektedir. Dolayısıyla Washington yönetiminin çekilme kararının arka planında başka gerekçeler de vardır. Bu çerçevede ABD'nin çekilme kararının jeopolitik nedenlerine değinmek gerekmektedir.

Washington yönetiminin Afganistan'dan çekilme kararının arka planında hegemonyasının aşınması vardır. Zira ABD, artık küresel sistemde barışı inşa edebilen aktör değildir. Nitekim Afganistan'da da barışçıl bir düzen inşa edememiş ve Taliban varlığını sürdürmüştür. Yukarıda da belirtildiği üzere Zalmay Halilzad tarafından inşa edilen siyasi sistemin 2009, 2014 ve 2019 yıllarında çökme noktasına gelmesi de bunun göstergesidir. Dolayısıyla uluslararası politikada hegemon aktörden beklenen barışı inşa etme kapasitesini yitiren ABD, kaos stratejisi üzerinden kendi liderliğini sürdürmenin yollarını aramaktadır. Bu kapsamda ABD'nin önceliği hegemonyası açısından Challenger/rakip konumundaki Çin ile geleneksel ötekisi olan Rusya'nın sınırlandırılmasıdır. Bu noktada Irak ve Afganistan bağlamında ABD'nin elde ettiği vekalet savaşları

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

tecrübesinin yeniden Afganistan'da başlatılması şaşırtıcı olmayacaktır (Oğuz, 2017: 532).

Çin bağlamında ABD, Afganistan'da radikalleşmenin yükselmesinin Wakhan Koridoru üzerinden Çin'in Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan Müslümanlara sirayet edebileceğini düşünmekte ve bu durumun Pekin yönetiminin otoritesini sarsacağını düşünmektedir (Tromifov-Dengin, 2019). Dahası Amerikalı karar alıcılar, küresel güç mücadelesinin ana cephesinin Hint-Pasifik coğrafyası olduğunu düşünmekte ve bu nedenle de Pekin yönetiminin ilgisini Afganistan'a yönlendirmesi vesilesiyle Doğu ve Güney Çin Denizlerinde zaaf göstereceğine inanmaktadır (Koyuncu, 2021).

Rusya boyutunda ise Washington yönetimi, Afganistan'daki radikalleşmenin Orta Asya üzerinden Rusya Müslümanlarına ulaşabileceği; yani vekalet savaşlarının Rus topraklarına taşınabileceği fikrindedir (Cohen, 2021: 14). Ayrıca ABD'nin geleneksel stratejisi Rusya'nın çevrelenmesi ve Post-Sovyet ülkelerdeki etkisinin sınırlandırılmasıdır. Nitekim Washington yönetimi, bir yandan radikalleşme bağlamında Moskova yönetimini rahatsız edecek şekilde bölgeyi istikrarsızlaştırmaya çalışmakta; diğer taraftan da Afganistan'ı izleyebilmek ve gerektiğinde müdahalelerde bulunmak için Orta Asya devletlerinden askeri üs talep etmektedir (Stepansky, 2021). Her ne kadar bölge devletleri Rusya baskısından ötürü bu taleplere olumlu yanıt vermese de ilerleyen dönemde ABD'nin bölgede üs elde etmesi mümkündür. Bu da Rusya'nın arka bahçesinde Amerikan askerlerinin varlık göstermesi anlamına gelecektir.

Dahası ABD, Afganistan'dan çekilerek Rusya ile Çin arasındaki ittifakın da bozulabileceği kanaatindedir. Çünkü Washington, Moskova ile Pekin arasındaki işbirliğinin ABD'nin bölgedeki varlığından kaynaklandığı kanaatine ulaşmış ve bölgede oluşacak güç boşluğunu doldurmak isteyecek bu iki aktörün karşı karşıya gelebileceğini düşünmüştür. Dolayısıyla Amerikalı karar alıcıların Afganistan'dan çekilerek bölgeyi kaosa sürükleyebilecek bir güç boşluğu yaratmasının nedenlerinden biri de Rusya ve Çin'e alan açmak ve iki müttefiki jeopolitik rekabete sokarak karşı karşıya getirmektir.

Tüm bu bilgilerden hareketle, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi, rakiplerini istikrarsızlaştıracak bir sürecin başlatılması şeklinde tanımlanabilir. Lakin ABD'nin politikaları, Avrupalı müttefikleriyle arasındaki güven problemini de derinleştirmektedir. Bu noktada Çin, Rusya ve AB'nin Afganistan politikalarına değinmek gerekmektedir.

1. 2. Çin'in Afganistan Politikası

Pekin yönetimi, Afganistan merkezli gelişmeleri yakından takip etmektedir. Çünkü Çin, söz konusu ülkeyle 80 km'lik bir sınıra sahiptir. Bunun iki önemli nedeni bulunmaktadır. İlki Çin'in radikalleşme ve terör bağlamında yaşadığı kaygıdır. Zira Çin, radikalleşme ve terörün Wakhan Koridoru üzerinden Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'ne yansımalarından endişelenmektedir. Özellikle de terör örgütü DEAŞ'ın Afganistan'daki varlığı, Çin açısından rahatsız edicidir. Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nde Selefileşmenin yükselişte olduğunu bilen Pekin yönetimi, bölgenin terörize olmasından korkmaktadır (Al-Sudairi, 2014).

Öte yandan Çin'in Afganistan'daki gelişmeleri yakından takip etmesine yol açan bir başka husus da Kuşak-Yol Projesi'dir. Halihazırda Kuşak-Yol Projesi'nin altı ekonomik koridorundan biri ve belki de en önemlisi Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'dur. Güney Asya'nın bölgesel refahında kilit bir rol oynayacağı düşünülen söz konusu koridor (Gökten, 2019: 165), Çin tarafından Afganistan'ı da kapsayacak şekilde uzatılmak istenmektedir. Dolayısıyla Pekin yönetimi, Afganistan'ın Kuşak-Yol Projesi'ne dahil olmasından yanadır. Buna ek olarak Çin, Afganistan'daki yatırımlarının korunmasını ve bölgedeki Çinli işçilerin can güvenliğinin sağlanmasını istemektedir.

Tüm bu hususlar ise Pekin'in Afganistan merkezli gelişmeleri yakından takip etmesine yol açmaktadır. Bu ortamda Çinli karar alıcıların düşüncesi, Taliban'ı uluslararası işbirliğine çekerek bu hareketin geçmişteki gibi radikalleşmesini önlemektir. Zira radikalleşen bir Taliban'ın Uygur Müslümanlarına destek vereceği öngörülebilir. Ayrıca Taliban, Afganistan'daki diğer terör örgütleriyle de ilişki kurabilir. Bu yüzden de Washington yönetimi, Taliban'ı işbirliğine çekerek

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğacan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

hareketin radikalleşmesini önlemeye çalışmaktadır. Bu sürecin Taliban'ın terör örgütleriyle mücadelesini de beraberinde getireceğini düşünmektedir.

Bu kapsamda Çin, Taliban'ın kurduğu hükümeti resmen tanımamış olmasına rağmen henüz Taliban Kabil'i ele geçirmeden önce hareketle temaslarda bulunmuş ve hatta Taliban heyetini 2021 yılının Temmuz ayında Pekin'de ağırlamıştır (Ministry of Foreign Affairs of People's Republic of China, 2021). Mevzubahis temaslarnın Pekin'in beklentileriyle uyumlu bir netice verdiğini ve taraflar arasında *de facto* bir işbiriliğinin geliştiği söylenebilir. Nitekim 9 Temmuz 2021 tarihinde yaptığı açıklamada Taliban Sözcüsü Süheyl Şahin, Çin'in Afganistan'daki yatırımlarından memnuniyet duyduklarını ve gerek yatırımların gerekse de Çinli işçilerin korunması noktasında teminat verdiklerini belirtmiştir (Chew, 2021).

Dahası Taliban, Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'ne ilişkin ayrılıkçı talepleri bulunan grupların Afganistan'da barınmalarına izin vermeyecekleri konusunda da Çin'e güvence vermiştir (Sputnik, 2021). Tüm bu gelişmeler ise Pekin'in Taliban'la iyi ilişkiler kuracağını ve Afganistan'ın geleceğinde söz sahibi olacak aktörlerden birinin de Çin olacağını göstermektedir. Zaten ABD'nin çekilmesi sonrasında kesilen dış yardımlar da düşünüldüğünde, Taliban'ın ülkeyi yönetebilmesi için Çin'den gelecek yardımlara ve yatırımlara ihtiyacının bulunduğu söylenebilir. Bu çerçevede Pekin de Taliban'ın taleplerine uygun olarak insani yardımları göndermeye başlamış ve ilk yardım paketi 29 Eylül 2021 tarihinde Afganistan'a ulaşmıştır (CGTN, 2021). Bu da taraflar arasındaki münasebetlerin artarak devam edeceğine işaret etmektedir.

1.3. Rusya'nın Afganistan Politikası

Rusya'nın Afganistan politikasına bakıldığında, Moskova yönetiminin Amerikan unsurlarının bölgeden çekilmesinden memnuniyet duyduğu ifade edilebilir. Zaten bu yüzden de Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesinin ardından söz konusu ülkedeki diplomatik faaliyetlerini sürdüreceğini açıklayan ilk ülke Rusya olmuştur (Tuna, 2021). Moskova yönetiminin gelişmelere yaklaşımını ortaya koyan Rus siyaset bilimci Arkady Dubnov, "Bizim için iyi olan şey Amerikalılar için kötü.

Bugün durum Amerikalılar açısından kötü olduğu için bizim için iyi demektir.” (Uchoa, 2021) cümlesiyle Kremlin’in bakış açısını özetlemiştir.

Diğer taraftan meselenin ABD’nin çekilmesinden ibaret olmadığı açıktır. Zira Afganistan’da yaşanan gelişmeler, Rusya’nın yeni zorluklarla yüzleşmesini gerektirmektedir. Öncelikle belirtilmesi gereken husus, ABD’nin Afganistan’daki varlığı ve bu ülke üzerinden Orta Asya’yı etkileme ve renkli devrimler aracılığıyla nüfuzunu genişletme stratejisinden rahatsızlık duyan Moskova’nın paradoksal biçimde Amerikan askerlerinin yarattığı güvenlik durumundan yararlandığıdır. Çünkü ABD, bölgede olduğu sürece işgalci aktör olarak algılanmış ve Taliban başta olmak üzere çeşitli gruplar, hedef olarak Amerikan unsurlarını belirlemiştir. Bundan mütevellit Rusya, bölgeden ciddi bir tehdit algılamamıştır. Lakin yeni konjonktürde radikalleşme ve terörün Orta Asya’ya ve buradan da Rus topraklarına sirayet etme olasılığı bulunmaktadır.

Bu çerçevede Kremlin yönetimi, terör örgütü DEAŞ’ın Afganistan’daki varlığından rahatsızlık duymaktadır. Afganistan’da radikalleşmenin önlenmesi için DEAŞ’la mücadele için Taliban’la temaslarda bulunan Moskova, Taliban’ı kapsamlı bir işbirliği zeminine çekmeye çabalamaktadır. Rus yetkililer bu anlayış doğrultusunda Taliban heyetlerini Moskova’da ağırlayarak beklentilerini iletmektedir.

Ayrıca Rusya, Afgan Barış Süreci’nin de başat aktörü olma arzusundadır. Bu nedenle Moskova’da Taliban heyetinin ve Çin, Pakistan, İran, Hindistan, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan’ın yer aldığı zirveler icra etmektedir. Bu toplantılarda ise Taliban’dan kapsamlı bir hükümet kurması istenmektedir. Dolayısıyla Rusya, Afganistan’da Taliban’ın tek başına iktidar olduğu bir senaryoya mesafelidir. Daha da önemlisi Moskova, pratikte Taliban’la temaslarda bulunsa da organizasyonu resmi belgelerinde terör örgütü olarak tanımlamaktadır. Buna rağmen Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Taliban’ı terör örgütleri listesinden çıkarmayı düşündüklerini açıklamıştır. (RFERL, 2021). Bu da Moskova’nın Taliban’ı işbirliğine çekmek istediğinin somut bir göstergesidir.

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

Rusya, Taliban'ı işbirliğine çekmek adına terör örgütü olarak tanımlamaktan vazgeçebilir. Fakat örgütün kurduğu hükümeti resmen tanınması da çok olası değildir. Zira Kremlin, tüm kimlik gruplarının ait hissedeceği kapsayıcı bir hükümetin kurulmasından yanadır (Askeroğlu, 2021).

Moskova'nın kapsamlı hükümet hassasiyeti ise Taliban'ın ilerleyen dönemde geçmişte yaptığı hataları tekrarlayabileceği fikrinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda Rusya, radikalleşme ihtimalinden çekinmektedir. Zaten bu yüzden de Kremlin yönetimi, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) aracılığıyla bölgedeki faaliyetlerini arttırmaktadır. Bu kapsamda Tacikistan sınırına ilave kuvvet konuşlandıran ve KGAÖ üzerinden çeşitli tatbikatlar icra eden Rusya, Afganistan'daki durumu Orta Asya'daki askeri nüfuzunu arttırmak için de kullanmaktadır. Nitekim 11 Ağustos 2021 tarihinde Rusya Savunma Bakanı Sergey Şoygu'nun yaptığı "Rusya için KGAÖ'deki müttefiklerinin olası provokasyonlara hazır olması çok önemli." açıklaması da bunu teyit etmektedir (Sputnik Türkçe, 2021).

Anlaşılabacağı üzere Moskova, Afganistan Barış Süreci'nde etkili bir aktör olarak arabuluculuk rolü üstlenmeye çalışırken; Orta Asya'daki nüfuzunu da Afgan Sorunu'nu araçsallaştırarak arttırmaya çalışmaktadır. Bu süreçte ise KGAÖ'yü ön plana çıkarmaktadır. Bu durum Moskova'nın orta ve uzun vadede "KGAÖ Barış Gücü" seçeneğine kapalı olmadığını gösterirken; Rusya'nın bölgede Çin'i rakip olarak gördüğüne de işaret etmektedir. Zira Rusya'nın iki ülkenin de üyesi olduğu Şanghay İşbirliği Örgütü'nü (ŞİÖ) ön plana çıkarmak yerine, KGAÖ'yü ön plana çıkarması manidardır. Buna rağmen ŞİÖ'nün Afgan Sorunu'na odaklanan zirveler gerçekleştirdiği bilinmekte ve hatta Afganistan'ın komşusu olan İran'ın üyeliğiyle de ŞİÖ'nün inisiyatif aldığı görülmektedir. Fakat Pekin ile Moskova arasında bir ayrışma olduğu da aşikardır. Bu da ABD'nin Rusya ile Çin arasındaki rekabeti tetikleme hedefine ulaşabileceğinin habercisidir.

1.4. AB'nin Afganistan Politikası

Her ne kadar Biden, ABD'de Trans-Atlantik ilişkilerdeki hasarı onarma iddiasıyla iktidara gelmişse de Afganistan'dan çekilme kararını uygulaması, münasebetlerde yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Mevzubahis sorunların

temelinde ise Afganistan'da oluşacak güç boşluğunun yaratacağı istikrarsızlıktan kaynaklanabilecek göç endişesi vardır. Okyanus ötesi bir ülke olan ABD, Afgan göçmenler meselesini pek fazla umursamamaktadır. Lakin AB, göçmenlerin Afganistan-İran-Türkiye güzergâhını kullanarak AB ülkelerine ulaşmak istediğinin farkındadır. Bu nedenle de ABD'nin çekilme kararı, AB'nin muhalefetine uğramasına rağmen uygulanmış bir karardır.

Bahse konu olan ayrışmayı AB Afganistan Özel Temsilcisi Thomas Nicholson tarafından 30 Mayıs 2021 tarihinde yapılan açıklama gözler önüne sermiştir. Zira Avrupa Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada Nicholson, "Askerler çekilirken niyetimiz kalmak. Politikamız, misyonumuz ve Afgan halkına olan taahhütlerimiz devam ediyor." demiştir (Azad Radio, 2021).

Görüldüğü üzere AB ülkeleri, Afganistan'dan çekilme noktasında NATO müttefiki olarak ABD'nin kararına uysa da çekilme kararına düşük tonla da olsa muhalefet etmiştir. Halihazırda AB ülkeleri, Afganistan'ı yakından takip etmektedir. Bu devletler içerisinde ön plana çıkan aktör ise Fransa'dır. Paris, uluslararası kamuoyunda iki radikal grup olarak algılanan DEAŞ ile Taliban'ı karşı karşıya getirmek isterken; Ahmed Mesud'u da meşru ve barışçı bir figür olarak pazarlamaya çalışmaktadır. Bu yorumun temel sebebi ise Fransa'nın Soros'u ve çağımızın Lawrence'ı gibi adlandırmalarla bilinen Bernard Henry Levy'nin Mesud'la ve diğer gruplarla temaslarda bulunmasıdır. Bu durum, Paris'in Levy üzerinden Taliban karşıtı arayışlara arabuluculuk yapmak istediği şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte Fransa'nın Mesud'la olan temasları bölgede ittifak yapılan temel aktörlerin Tacikler olduğunu da ortaya koymaktadır.

Paris'in Tacikleri desteklemesine Taciklerin çok rasyonel olmasa da sempatiyle bakmasını sağlayan bir husus da Fransızlar ile Taciklerin aryan ırka mensup olduğu düşüncesidir. İran'ın Taciklere Pençşir üzerinden verdiği destek ve son dönemdeki Fransa-İran yakınlaşması da bundan kaynaklanmaktadır.

Fransa'nın Levy üzerinden yürüttüğü strateji, dünyanın kalpgâhı olan Avrasya'ya açılan kapı konumundaki Afganistan'daki güç boşluğunu Rusya ve Çin gibi aktörlerin doldurması yerine, Kıta Avrupası'nın bölgesel ve küresel

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

siyasetteki etkinliğini arttırma çabası şeklinde okunabilir. Hatta bu konuda ABD'nin Fransa'ya alan açtığı ve iki ülke arasında bir gizli anlaşmanın bulunduğu yönünde iddialar da mevcuttur.

Bu anlamda Paris, Orta Asya-Güney Asya-Ortadoğu hattındaki nüfuzunu arttırma arzusundadır. Belirtilen arzu doğrultusunda Paris, ilerleyen dönemde AB'nin NATO ve ABD olmaksızın Afganistan'a müdahalede bulunmasını ve kendi çalışmak istediği grupları iktidara taşımalarını bile gündeme getirebilir

Bölgesel nüfuz bağlamında Paris'in arzu ettiği bir diğer husus ise Afganistan'ın yer altı kaynakları üzerinde etki kurmaktır. Söz konusu ülkenin zengin demir, bakır, lityum ve kobalt madenlerine ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Lityumun Suudi Arabistan'ı olarak bilinen Afganistan, elektrikli otomobillere geçişle birlikte yeraltı zenginlikleriyle daha sık anılan bir ülke olacaktır. Nitekim Afganistan'da yaklaşık 1 trilyon dolarlık bir maden rezervinin bulunduğu öne sürülmektedir. Kuşkusuz Fransa da bu madenlerin kontrolünü kendi şirketlerine devretmek isteyecektir. Fransız Total firması başta olmak üzere Fransız şirketlerin Afganistan'daki faaliyetlerini arttırmak isteyen Paris'in bu hedefine ulaşması ise Afganistan politikasının başarılı olup olmamasına bağlıdır.

Sonuç olarak Fransa, Afganistan'da 20 yıl boyunca yaptığı yatırımları korumak, bu yatırımları genişleterek söz konusu ülkedeki ekonomik kazanımlarını arttırmak ve Afganistan'ın zengin yer altı kaynaklarından faydalanmak istemektedir. Bunu yaparken de siyaseten Afganistan'daki güç boşluğunu doldurmak gerektiğini düşünmektedir. Bu yaklaşımıyla Paris hem dünyanın kalpgâhındaki etkini arttırmak suretiyle Güney Asya, Orta Asya ve Ortadoğu coğrafyalarındaki nüfuzunu genişleteceğini hem de Kıta Avrupası'nın siyasi liderliğini üstlenebileceğini düşünmektedir. Bu çerçevede Fransa'nın Afganistan politikasında iki amacı ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, DEAŞ'ı destekleyerek bu örgütle Taliban'ı çarpıştırmaktır. Nitekim Paris yönetiminin Suriye İç Savaşı esnasında terörist grupları vekalet savaşçısı olarak kullandığı gün yüzüne çıkmıştır. Nitekim Fransız çimento devi Lefarge'ın Fransız istihbaratının bilgisi dahilinde terör örgütü DEAŞ'a 2016 senesinden beri ödeme yaptığı ifşa olmuştur (Deutsche Welle, 2021). İkincisi ise Ahmed Mesud üzerinden Kuzey İttifakı'nı

yeniden inşa etmek ve kendisine yakın bulduğu kadrolar tarafından yönetilen bir Afganistan ortaya çıkarmaktır. Levy'nin bölgedeki temasları da bununla ilişkilidir. Kıta Avrupası'nın siyasal özerkliğine ilişkin tartışmalar, Afganistan'daki ABD-AB ayrışmasıyla birlikte düşünüldüğünde, Fransa'nın AB ülkelerinin desteğini alacağı öngörülebilir.

2. Tehditler ve Fırsatlar İkileminde Türk Dünyası'nın Afganistan Politikası

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Afganistan merkezli gelişmeler üzerinden küresel güç mücadelesinin yeni bir safhasına geçilmiştir. Zira Avrasya'nın kalbinde yer alan bu ülkede yaşanan gelişmeler, Afganistan'la sınırlı kalmamakta ve birçok bölge devletini doğrudan etkilemektedir. Etkilenen jeopolitik aktörler arasında Türk Dünyası ülkeleri de yer almaktadır. Bu nedenle de makalenin bu bölümünde konunun Türk Dünyası boyutu detaylı bir şekilde incelenmektedir. Bu inceleme esnasında ise ilk olarak Afgan Barış süreci için etkin çaba harcayan Türkiye ve Özbekistan'a değinilmektedir. Ardından Afganistan'ı projeler bağlamında işbirliği zeminine çekmeye odaklanan Türkmenistan'a yer verilmektedir. Daha sonra ise Orta Asya devletlerinden olan Kazakistan ve Kırgızistan'ın yaklaşımı ele alınmakta ve son olarak da bir Kafkasya ülkesi olan Azerbaycan'ın tutumu irdelenmektedir.

2. 1. Türkiye'nin Afganistan Politikası

Türkiye'nin Afganistan'la olan münasebetleri, 1 Mart 1921 tarihinde Moskova'da imzalanan Türkiye-Afganistan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'na dayanmaktadır. İki ülke arasında köklü ilişkiler bulunmakta olup; tarih boyunca bu münasebetler olumlu bir seyir izlemiştir. Nitekim Afganistan'da Emanullah Han döneminde yürütülen modernleşme adımları esnasında da söz konusu ülke Türk Devrimi'ni ve Mustafa Kemal Atatürk'ü örnek almıştır.

Dahası Afganistan'da Türk soylu grupların da yaşaması nedeniyle Ankara, her dönemde söz konusu ülkedeki gelişmeleri ilgiyle takip etmiştir. Nitekim ABD'nin Afganistan'ı işgali sırasında Türk askeri de NATO kapsamında görev yapsa da Türk askeri, hiçbir zaman silahını Afgan halkına doğrultmamış ve bu da

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

Türkiye'ye yönelik sempatiyi arttırmıştır. Nitekim Türkiye, NATO görevi kapsamında Afganistan'da bulunduğu süreçte daha çok Afgan halkının refahını arttırmaya odaklanmış ve buna yönelik kamu diplomasisi faaliyetlerinde bulunmuştur. Zaten bu yüzden de Türkiye'nin en fazla kalkınma yardımı yaptığı ülke Afganistan'dır (Anadolu Ajansı, 2019). Türkiye, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Maarif Vakfı bahse konu olan ülkede eğitim, sağlık ve altyapı gibi alanlarda çeşitli yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Dahası 2018-2020 aralığında Türkiye, Afganistan'ın kalkınma yardımlarına 150 milyon dolar ve NATO çerçevesindeki savunma yardımlarına da 60 milyon dolar destekte bulunmuştur (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2021).

Görüldüğü üzere Türkiye'nin Afganistan politikası, bahsi geçen ülkenin kalkındırılması hedefi doğrultusunda şekillenmiştir. Bu amaç kapsamında Ankara, Afgan Barış Süreci'nde de sorumluluk almış ve ülkede istikrarlı bir düzenin tesis edilebilmesi için aktif çaba harcamıştır. Bu kapsamda Ankara, 007 yılında "Üçlü Diyalog Grubu"nu kurmuş ve 2011 senesinde de "Asya'nın Kalbi-İstanbul Süreci"ni başlatmıştır.

Taliban'ın Kabil'i ele geçirdiği 2021 yılında da Türkiye'nin Afganistan'a ilişkin yaklaşımı pek değişmemiştir. Nitekim Taliban'ın ilerlemesine paralel olarak Türkiye, ABD'nin de önerisi doğrultusunda İstanbul'da bir konferans toplanması için çabalamış; fakat bu toplantı icra edilememiştir. Kabil'in Taliban'ın kontrolüne girmesinden sonra da Türkiye, her ne kadar Taliban yönetimini tanımamışsa da Afgan halkının refahı ve bölgesel barış için çaba harcamıştır. Bu çerçevede bir yandan Kabil Havalimanı'nın korunması ve işletmesi konusunda sorumluluk alabileceğini belirten Türkiye; diğer taraftan da Taliban'la çeşitli temaslarda bulunarak Afganistan'da barışçıl bir düzenin kurulması için emek sarf etmiştir. Her ne kadar Taliban, Kabil Havalimanı'nın güvenliğini kendi sağlamak istemişse de havalimanının işletmesinden Türkiye'nin tecrübelerinden faydalanmayı arzuladığını açıklamıştır. Fakat halihazırda havalimanını Taliban işletmekte ve Katar'dan teknik yardım almaktadır (Deutsche Welle, 2021).

Türkiye, Kabil Havalimanı'nda görev almasa da Afganistan'a yaklaşımını değiştirmemiştir. Bu yaklaşım, uluslararası toplumun beklentileriyle de uyumlu

olarak Taliban'ın Doha Antlaşması'ndaki taahhütlerini yerine getirmesi talebi üzerinden şekillenmekte ve tanıma meselesinden bağımsız bir biçimde Afgan halkının insani yardıma ulaşmasının sağlanması fikrine dayanmaktadır. Nitekim 15 Ekim 2021 tarihinde Taliban heyetinin Ankara ziyareti gerçekleşmiş ve bu esnada Taliban, Türk Kızılayı'ndan insani yardım talep etmiştir (Hürriyet, 2021).

Türkiye'nin Afganistan Sorunu karşısında takındığı tavırda Afganistan'daki Türk soyluların durumu ve söz konusu ülkenin Türk Dünyası'na açılan bir kapı konumunda olması da etkili olmaktadır. Bu çerçevede Ankara, Afganistan'da etkili olmasının fırsatlar barındırdığına inanmaktadır. Buna karşılık Türkiye, bahse konu olan ülkedeki durumun bazı riskler teşkil ettiğini de düşünmektedir. Bu riskler ise göç ve güvenlik boyutuyla ön plana çıkmaktadır.

En basit anlamıyla güvenlik, korku ve tehlikeden uzak olma hissidir (Erhan, 2001: 78). Yani güvenlik olgusunun temelinde endişeden uzak olma durumu yer almaktadır. Bu anlamda güvenlik ile tehdit arasında doğrudan bir ilişki vardır. Dolayısıyla güvensizlik durumu, bir tehdidin bulunduğuna işaret etmektedir (Brauch, 2012: 168). Bu kapsamda Türkiye, Afganistan merkezli yeni bir göç hareketinin ulusal güvenliğini tehdit eden bir durum yaratmasından kaygılanmaktadır. Zira Suriye İç Savaşı esnasında insani diplomasiyi önceleyen bir yaklaşım sergileyen Ankara, göç alma noktasında kapasitesini zorlamıştır. Üstelik savaştan kaçan göçmenlerin arasında terörist unsurların da sızdığı görülmüş ve ülkenin metropollerinde kanlı saldırılar gerçekleşmiştir. Bu nedenle de Türkiye gerek ekonomik, sosyolojik ve kültürel bakımdan yeni bir göç yükünü kaldıramayacağı düşüncesi gerekse de göçmenlerin arasına sızacak terörist unsurların yaratacağı tehdit hasebiyle yeni bir göç hareketiyle karşılaşmak istememektedir. Nitekim konuya ilişkin yaptığı açıklamada Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da Ankara'nın bu hassasiyetini dile getirmiştir (Hürriyet, 2021):

“Giderek yoğunlaşan ve İran üzerinden gelen bir Afgan göçmen dalgası ile karşı karşıyayız. Bunu önlemek için de Pakistan'la işbirliğini arttırarak sürdürmemiz gerekiyor. Son dönemde çatışmaların yoğunlaştığı Afganistan'a da barışın istikrarın gelmesi için de Pakistan'a hayati görevler düşüyor.”

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

Tahmin edileceği üzere Türkiye, göç hareketinin kaynağında; yani Afganistan'da durdurulması gerektiğine inanmaktadır. Bu durum ise yalnızca göçe sebebiyet veren nedenlerin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilir. Bu anlamda Ankara, Afganistan'a ilişkin meselelerde İslamabad'la yakın çalışmalar yürütmektedir. Hatırlanacağı gibi, Ankara'nın Kabil Havalimanı'nın işletmesi konusundaki önerisinde de Türkiye, Pakistan ve Macaristan'ın ortak görev yapması fikri gündem gelmiştir. Göç bağlamında da Pakistan'ın çabalarının önemine dikkat çekilmiştir. Bunun gerekçesi ise Taliban ile Pakistan arasındaki tarihi bağlar ve Taliban savaşçılarının büyük çoğunluğunun Pakistan'daki Diyobendi medreselerinde eğitim almış olmasıdır.

Neticede Türkiye, Afgan Sorunu bağlamında göç ve güvenlik temelli endişeler taşımakta ve sorunun aşılabilmesi amacıyla Pakistan ve diğer bölge devletleriyle ortak mesai yürütmektedir. Bu stratejide Ankara, bir yandan bahsi geçen ülkede barışçıl bir düzenin oluşabilmesi için yürütülecek diplomatik çabaları destekleyerek Taliban heyetleriyle çeşitli temaslarda bulunmakta; diğer taraftan da Taliban'ın tanınması-tanınmaması meselesinden bağımsız bir biçimde Afgan halkının refahını önceleyecek şekilde AFAD ve Türk Kızılayı üzerinden yardımlar planlamaktadır. Bu yaklaşımın temelinde ise Afganistan'ın istikrarının Türkiye ve Türk Dünyası'nın istikrarını arttıracacağı realitesi vardır.

Bununla birlikte bahse konu olan ülkeden ABD'nin çekilmesine müteakip Çin ile Rusya'nın bölge jeopolitiğine ilişkin rekabetinin arttığı da aşikardır. Bu da Türkiye ve Türk Dünyası için iki büyük fırsat barındırmaktadır. Birincisi, Orta Asya'daki Rusya-Çin rekabetinin artmasına paralel olarak Pekin'in Çin-Pakistan-Tacikistan-İran hattında bir eksen inşa ettiği görülmektedir. Bu ortamda Rusya, bölgede Türkiye'yle yakın çalışarak Çin'i dengelemek isteyebilir. Yani bölgesel nüfuzunu Türkiye'yle paylaşmayı kabullenebilir. Bu da Türkiye bakımından Türk Dünyası'nın entegrasyonuna ilişkin mühim bir fırsattır. İkincisi ise özelde ABD ve genelde Batı Dünyası nezdinde Türkiye ve Türk Dünyası jeopolitiğinin çok daha önemli hale gelmesidir.

2. 2. Özbekistan'ın Afganistan Politikası

Özbekistan, Afganistan merkezli gelişmeleri yakından takip eden Orta Asya devletlerinin başında gelmektedir. Bu durumda Afganistan'la olan komşuluk durumu da belirleyici olmaktadır. Zira Taşkent yönetimi, Afganistan'daki istikrarsızlığın Fergana Vadisi'ne sirayet etmesinden çekinmekte ve bu durumun Özbekistan'ı doğrudan bir çatışmanın tarafı haline getireceği endişesini hissetmektedir. Bundan dolayı Taşkent, Afganistan'ı uluslararası projelerin merkezi haline getirmek istemekte ve Taliban'ı uluslararası işbirliği ortamına çekmesi halinde radikalleşmeyi sınırlandırabileceğine inanmaktadır. Bu nedenle de Özbekistan, İkinci Taliban iktidarına tanıklık eden Yeni Afganistan'ı önemsemektedir.

Taşkent'in Taliban'a yönelik olumlu mesajlar verdiği ve en azından de facto olarak çalışmaya hazır olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni ise terör örgütü DEAŞ'ın son dönemde artan etkinliğidir. DEAŞ'ın küresel hilafet iddiasına paralel olarak Sözde Horosan Emirliği'ni tesis etmesi sürecinde DEAŞ'a bağlılık bildiren gruplardan biri de Taşkent yönetimi tarafından terör örgütü olarak kabul edilen Özbekistan İslam Hareketi'dir. Bu yapının DEAŞ bünyesindeki faaliyetleri sebebiyle DEAŞ'la mücadele eden Taliban, Özbekistan için yeğdir.

Nitekim 8 Ekim 2021 tarihinde Özbekistan Dışişleri Bakanı Abdulaziz Kamilov, Afganistan'a ziyarette bulunarak Taliban yetkilileriyle görüşmüştür. Görüşmede Taliban yetkilileri, Özbekistan'la dini, tarihi ve kültürel ilişkilere sahip olduklarını ve Afganistan topraklarının Özbekistan'a karşı kullanılmasına müsaade etmeyeceklerini ifade etmiştir. Kamilov da Özbekistan halkı ile Afgan halkının yüz yıllardır dost olduğunu, dini ve kültürel ilişkilerinin bulunduğunu belirterek farklı alanlarda Afganistan'a yardım etmeye hazır olduklarını söylemiştir. Ayrıca Kamilov, Kamilov, Mezar-i Şarif'te bulunan Mevlana Celaleddin Belhi Havalimanı'nın işletilmesi konusunda yardım etmeye hazır olduklarını belirtmiştir (Ufuq News, 2021).

Özetle Kamilov'un verdiği mesajlar, Taşkent yönetiminin her geçen gün faaliyetlerini arttıran DEAŞ'a karşı Taliban'la yakınlaşmayı seçtiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle de önümüzdeki süreçte Özbekistan'ın Taliban'la olan işbirliğini geliştireceği öngörülebilir. Zira Taşkent yönetimi, Taliban'la çeşitli

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

projeler geliştirerek Afganistan’da etkili olmak ve böylece kendi topraklarına yönelik tehditleri sonlandırmak isteyecektir. Dahası Taşkent yönetimi, Mevlana Celaleddin Belhi Havalimanı’nın işletmesine talip olarak Afganistan’da varlık göstermek istediğini açıkça ortaya koymuştur. Bu da Türk Dünyası devletlerinin bölgesel refahın tesisi noktasında sorumluluk aldıkları ve bölgesel istikrar için çabaladıkları anlamına gelmektedir.

Özbekistan’ın çabalarını gösteren en mühim gelişme ise 15-16 Temmuz 2021 tarihlerinde Taşkent’te düzenlenen “Orta ve Güney Asya: Bölgesel Bağlantısallık. Sınamalar ve Fırsatlar Konferansı” olmuştur. Bu etkinliğe Türkiye, Hindistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Rusya, Çin, Azerbaycan ve Japonya gibi birçok ülkenin Dışişleri Bakanları katılmıştır. Ayrıca Türk Konseyi, BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Dünya Gümrük Örgütü (WCO) ve Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) gibi uluslararası kurum ve kuruluşlardan üst düzey yetkililer de zirvede yer almıştır (The Asia Today, 2021). Mevzubahis konferans vesilesiyle bölgesel ve küresel aktörlere Afganistan’da barışın inşasına katkıda bulunmaları gerektiği mesajı verilmiştir (ANKASAM, 2021).

Ayrıca Taşkent, Orta Asya ile Güney Asya arasında güçlü bir bağın kurulması için çabalamaktadır. Bu kapsamda Afganistan’ı bölgesel işbirliği projelerinin içine çekmeye çalışan Taşkent yönetiminin ortaya koyduğu en mühim proje, Tirmiz-Mezar-ı Şerif-Kabil-Peşaver Demiryolu’dur (Kaya, 2021).

Kısacası Özbekistan, Afganistan’ın uluslararası toplumdan izole edilmesine karşı çıkmakta ve bu durumun söz konusu ülkedeki radikalleşmeyi hızlandıracağını ve terörün bölgeye ihracına sebebiyet verebileceğini düşünmektedir. Bunun için de Afganistan’ı uluslararası entegrasyon süreçlerine dahil etmeye özen göstermektedir. Bunun yüzden de Afgan Barış Süreci’ne ilişkin etkin bir çaba içerisinde. Dolayısıyla Taşkent, Afgan Barış Süreci’ndeki istikrar unsurlarından biridir (Ametbek, 2018: 160). Bu durum ise Türkiye ile Özbekistan’ın Afganistan Sorunu’na yaklaşımının benzerlik taşıdığını göstermektedir. Ankara-Taşkent ikilisine göre, Afganistan’ın huzuru, güçlü bir Türk Dünyası’nın anahtarı olarak görülebilir. Bu nedenle de iki devlet de Afganistan merkezli gelişmeler karşısında yapıcı bir tavır takınmaktadır.

2. 3. Türkmenistan'ın Afganistan Politikası

Afganistan'da cereyan eden hadiseler karşısında meseleye Türkiye ve Özbekistan gibi yaklaşan devletlerden biri de Türk Dünyası'nın mühim ülkelerinden olan Türkmenistan'dır. Birleşmiş Milletler (BM) 76. Genel Kurul Toplantısı esnasında "Her şeyden önce Afgan halkını düşünmeliyiz." (Business Turkmenistan, 2021a) diyerek son derece insani bir hassasiyet sergileyen Türkmenistan Cumhurbaşkanı Kurbankulu Berdimuhammedov, Afganistan'ın içinde bulunduğu insani krizin farkında olduğunu ortaya koymuştur. Nitekim Türkmen lider, Afganistan'ın sorunlarının diplomatik yollarla çözülmesinden yana olduğunu da her fırsatta belirtmektedir.

"Daimi Tarafsızlık Statüsü" bulunan bir devlet olan Türkmenistan'ın bu yöndeki barışçıl çabalara ev sahipliği yaparak arabuluculuk rolü oynaması da beklenebilir. Mevzubahis statü hasebiyle dış politikasını ağırlıklı olarak boru hatlarını çeşitlendirme amacı doğrultusunda inşa eden Türkmenistan (Erol, 2012: 15), Afganistan merkezli sorunların aşılmasının da en önemli yolunun bölgesel işbirliğini teşvik edecek projeler olduğu kanaatindedir. Bu kapsamda Aşkabat yönetimi, Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) Doğalgaz Boru Hattı ile Türkmenistan-Afganistan-Pakistan Güç Arabağlantı Projesi (TAP) gibi enerji projelerini önemsemektedir.

İlk olarak TAPI'den başlamak gerekirse, Taliban Sözcüsü Süheyl Şahin'in 18 Ağustos 2021 tarihli açıklamasını hatırlamak doğru olacaktır. Mevzubahis açıklamada Şahin, Taliban'ın söz konusu projeyi desteklediğini ve projenin uzun vadeli; fakat öncelikli bir girişim olduğunu belirtmiştir (Atlantic Council, 2021). Proje, doğalgaz zenginlikleriyle ön plana çıkan Türkmenistan'ın gazının enerji fakiri olan Pakistan'a ve oradan da Hindistan'a ulaştırılmasını öngörmektedir. Planlanan TAPI doğalgaz boru hattının toplam uzunluğu yaklaşık 1814 km'dir. Yıllık kapasitesi, dünyanın ikinci büyük gaz sahası olan Galkynysh'ten kuzey Hindistan'da Pakistan sınırına yakın Fazılka'ya kadar olan güzergah boyunca 33 milyar metreküpe kadar doğal gaz tedarik etmek üzere tasarlanmıştır (Business Turkmenistan, 2021b).

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

Taliban'ın projeye olumlu bakması ise geçiş ücretlerinin sağlayacağı faydadan kaynaklanmaktadır. Afganistan'ın doğalgazı kullanabilecek elektrik üretim tesisleri ve dağıtım ağları konusunda neredeyse hiçbir şeyi bulunmamaktadır. Ancak geçiş ücretleri Afganistan'a önemli bir ekonomik gelir sağlayacaktır. Daha da önemlisi bölgesel enerji projelerinden Afganistan'ın kilit bir ülkeye dönüşmesi mümkündür.

Meselenin TAP boyutu incelendiğinde ise projenin 2018 yılında Türkmenistan, Afganistan ve Pakistan arasında imzalandığı görülmektedir. Proje, Türkmenistan, Afganistan ve Pakistan arasında yaklaşık 500 kilometrelik 500 kilovoltluk iletim hattının yapımını içerecektir. Proje tamamlandığında, Türkmenistan'dan Afganistan ve Pakistan'a 4.000 megawatt'a kadar güç aktarabilecektir (Asian Development Bank, 2018). Projede Asya Kalkınma Bankası'nın kritik rol oynayacağı düşünülmektedir.

TAP, Afganistan Hükümeti'nin ulusal altyapı projelerinden biri olarak kalkınma sürecinde etkili olabilir. Üstelik TAP'ın TAPI'ye kıyasla hayata geçirilmesi çok daha kolaydır. Zira projeye Hindistan-Pakistan rekabetinin sirayet etme ihtimali yoktur. Çünkü TAP da Hindistan yer almamaktadır. Bu anlamda Pakistan'ın Taliban üzerindeki etkisi ve Türkmenistan'ın bölgesel işbirliklerinde merkezleşen rolü düşünüldüğünde, TAP'ın hayata geçirilebileceği söylenebilir. Elbette bu da tıpkı TAPI gibi gerek Taliban'ı uluslararası işbirliğinin içine çekme gerekse de Afganistan'ı enerji projelerinin merkezi haline getirme noktasında büyük önem taşımaktadır.

Kısacası Türkmenistan hem insani yardım faaliyetleri hem de uluslararası projeler vesilesiyle Afganistan'ın uluslararası işbirliğine dahil edilmesini savunmakta ve bu ülkenin uluslararası toplumdan izole olması durumunda radikalleşme ve terörün yükselişine sahne olacağına inanmaktadır. Bu nedenle de Aşkabat yönetimi, "Daimi Tarafsızlık Statüsü"ne de uygun bir biçimde projeler üzerinden Afganistan'ı bölgesel işbirliğine çekmek için çaba harcamaktadır. Buradan da Aşkabat'ın da Ankara ve Taşkent'ten farklı bir noktada konumlanmadığı anlaşılmaktadır.

2. 4. Kırgızistan'ın Afganistan Politikası

Orta Asya'nın demokrasi adası olarak da nitelendirilen Kırgızistan, ülkenin klanlar arası rekabet durumu hasebiyle toplumsal hareketler/devrimler neticesinde iktidar değişikliğine sıklıkla tanıklık etmektedir. Üstelik Kırgızistan'da dini-radikal akımlar da azımsanmayacak düzeydedir. Özellikle de Selefilik'in yükselişte olduğundan bahsedilebilir (Kalandarov, 2019: 102-103).

Mevzubahis durum hasebiyle Kırgızistan, Afganistan merkezli gelişmeleri temkinli bir biçimde izlemektedir. Zira Bişkek yönetimi, Afganistan'da radikalleşme ve terörün yükselişe geçmesi durumunda, sürecin Fergana Vadisi'ne de sirayet edebileceğinden kaygılanmaktadır. Bu nedenle de Kırgızistan, Afganistan'da Taliban'ı destekleyen veya sert bir şekilde karşı çıkan bir duruş ortaya koymamaktadır. Bişkek'in bu anlamda bekle-gör siyaseti uyguladığı; lakin bunu yaparken de KGAÖ bağlamında Rusya'yla yakınlaşarak savunma önlemlerini arttırmaktadır. Fakat Kırgızistan, savunma önlemlerini arttırırken; Rusya'ya bağımlı hale gelmemeye de özen göstermekte ve Sadır Caparov liderliğindeki Bişkek yönetimi, Türkiye ve Türk Dünyası faktörünü dış politika yapım süreçlerinin belirleyici parametrelerinden biri şeklinde görmektedir. Nitekim 22 Ekim 2021 tarihinde Kırgızistan Milli Güvenlik Devlet Komitesi Başkanı General Kamçibek Taşiyev, Türkiye'ye "Bayraktar TB2" silahlı insansız hava aracı (SİHA) siparişi verdiklerini duyurmuştur. Bu da bahsedilen durumun somut bir göstergesidir (Anadolu Ajansı, 2021).

Öte yandan Bişkek yönetimi, her ne kadar güvenlikçi politikalara yönelip; savunma önlemlerini arttırsa da Afganistan'daki insani krizin farkında olduğunu da göstermekte ve söz konusu krizin aşılabilmesi için yardım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Örneğin 24 Eylül 2021 tarihinde Kırgızistan Cumhurbaşkanlığı'ndan yapılan yazılı açıklamada, Kırgızistan Güvenlik Konseyi Başkan Yardımcısı Taalatbek Masadikov başkanlığındaki heyetin, Kırgızistan halkı adına Afganistan halkına insani yardım ulaştırdığı belirtilmiştir. Açıklamada, yardımı taşıyan uçağın Afganistan'ın başkenti Kabil'deki havalimanına indiği ve yardımların, geçici Taliban yönetiminin "Birinci Başbakan Yardımcısı" Molla Abdul Gani Birader'e teslim edildiği bilgisi verilmiştir (TRT Avaz, 2021).

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

Anlaşılabileceği üzere Kırgızistan da insani yardımlar aracılığıyla hem Taliban'ı de facto bir şekilde işbirliği zeminine çekmeye çalışmakta hem de Afgan halkı nezdindeki yumuşak gücünü arttırmaktadır. Lakin radikalleşme ve terör bağlamında ciddi bir tehdit algılaması da vardır. Bu anlamda Bişkek'in önceliği, bahsi geçen ülkede bir an önce istikrarın sağlanmasıdır.

2. 5. Kazakistan'ın Afganistan Politikası

Kazakistan, Afganistan'da istikrarlı bir düzenin tesis edilmesini istemekte ve bu ülkenin bölgesel istikrarsızlık kaynağı olmaktan çıkarak bölgesel işbirliğine katkı sağlayan bir devlete dönüşmesini arzulamaktadır.

Bu kapsamda Nur-Sultan yönetimi, Taliban'ın iktidarı ele geçirmesinin ardından ilk olarak Afganistan'da yaşayan yurttaşlarının güvenliğini sağlamayı öncelikle ve Kabil'den Kazak kökenli 35 kişinin Almatı şehrine getirilmesini sağlamıştır (TRT Haber, 2021). Daha sonra da Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Afganistan'ın yeni yönetimiyle yapıcı iş bağlantısı kurmaya hazır olduklarını açıklamıştır (Haberler, 2021). Bu da Kazakistan'ın da diğer Türk Cumhuriyetleri gibi, Afganistan'ı işbirliği zeminine çekmek ve böylece Orta Asya'ya sirayet edebilecek radikalleşmeyi engellemek istediğine işaret etmektedir.

Öte yandan Kazakistan'ın Afgan göçmenlere ev sahipliği yapabileceği öne sürülmüşse de bu iddia yalanlanmıştır (Star, 2021). Bu da Kazakistan'ın da göç endişesi yaşadığını göstermektedir. Göçün önlenmesinin en önemli reçetesi ise göç hareketini kaynağında durdurmak; yani Afganistan'da insanca yaşanabilecek bir ortam tesis etmektir. Bu nedenle de Kazakistan, bahse konu olan ülkeye yönelik insani diplomasi faaliyetlerini arttırmıştır. Bu kapsamda insani yardımlarda bulunan Kazakistan, Taliban yönetimine 5 bin ton buğday bağışlayacağını duyurmuştur (Tasnim News, 2021).

Tahmin edileceği üzere Kazakistan'ın önceliği, Afganların hayatlarını rahatlıkla sürdürdüğü bir Afganistan'ın yaratılmasıdır. Bu durumun ise bölgesel güvenliğe katkı sağlayacağı açıktır. Bu yüzden de Nur-Sultan, tıpkı diğer Türk Dünyası ülkeleri gibi Afganistan'ın barışına etkin bir katkı sağlamaktadır. Bu durum, küresel barış, refah ve istikrarın sağlanması amacıyla karşılıklı işbirliği ve

dayanışmayı önceleyen Kazakistan'ın geleneksel dış politika yaklaşımıyla da uyumludur (Erol-Çelik, 2017, 24).

2. 6. Azerbaycan'ın Afganistan Politikası

Azerbaycan, Afganistan merkezli güvenlik tehditlerinden etkilenen ülkeler arasında yer alsa da doğrudan bir tehdit algılamamaktadır. Bu nedenle de diğer bölge devletleriyle mukayese edildiğinde, daha sakin bir politika uygulamaktadır. Fakat Bakü, Afganistan'ı bölgesel ticaret ve ulaştırma konusunda bir merkez olarak görmekte ve bu ülkenin istikrarlı bir devlet haline gelerek uluslararası işbirliğine dahil olmasını arzulamaktadır.

ABD'nin müdahalesi esnasında Azerbaycan Ordusu'na mensup askeri personeller de Afganistan'da görev yapmıştır. Ancak Azerbaycan askerleri de Afgan halkının tepkisini çekecek herhangi bir eylemde bulunmamış ve Afgan halkıyla gönül köprüsü kurmaya odaklanmıştır.

Halihazırda Bakü, Afganistan'ın uluslararası işbirliği ortamına çekilmesini istese de Taliban'ın tanınıp tanınmaması noktasında aceleci değildir. Nitekim Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev de şu sözlerle ülkesinin yaklaşımını ortaya koymuştur (Haqqin, 2021):

“Şu anda herhangi bir karar verme aşamasında değiliz. Azerbaycan, coğrafi konum olarak Afganistan'a yakın bir ülke değil. Bu kararın öncelikle bu ülkenin komşuları tarafından alınması gerektiğine inanmaktayım.”

Aliyev'in demecinden de anlaşılacağı üzere Bakü, Taliban'a ilişkin kararın bölge devletleri tarafından verilmesi gerektiğine inanmakta ve bölgenin vereceği karara uygun hareket edeceğinin sinyalini vermektedir. Bu da Azerbaycan'ın Türk Dünyası'nın ortaya koyacağı duruşa uyumlu bir tavır sergileyeceği şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç

Afganistan, 1979 yılında başlayan Sovyet işgalinden beri istikrarın bir türlü sağlanamadığı bir ülkedir. 2001 yılındaki Amerikan işgali ise Afganistan'ı yeni küresel jeopolitiğin kilidi haline getirmiştir. Nitekim 2001 senesinde Afganistan'ı

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

kontrol ederek küresel hegemonyasını merkezileştirmek isteyen ABD, 20 yıllık işgalin ardından bu ülkeden çekilerek güç boşluğu yaratmış ve böylece kaosa dayalı bir liderlik stratejisine geçmiştir.

Bölgedeki güç boşluğunu doldurmak isteyen aktörler ise Çin, Rusya ve Fransa'dır. Bu durum, küresel güç mücadelesinin Afganistan üzerinden şekillenmesine yol açarken; bahsi geçen devletler arasındaki rekabet de belirginleşmektedir. Buna bağlı olarak da Afganistan'ın istikrarsızlıklarla anılan bir coğrafyaya dönüşme olasılığı artmaktadır. Zira söz konusu ülkede yaşanan istikrarsızlık, Afganistan'la sınırlı kalmamakta ve yakın çevresini de olumsuz etkilemektedir.

Bu kapsamda Afganistan üzerinden tehdit algılayan jeopolitik öznelerden biri de Türk Dünyası'dır. Zira Afganistan merkezli gelişmeler, Türk Dünyası ülkelerinin göç ve güvenlik bakımından birtakım risklerle yüzleşmesine sebebiyet vermektedir. Mevzubahis riskleri bertaraf etmek isteyen Türk devletleri ise Taliban yönetimini uluslararası işbirliği zeminine çekmeye çalışmakta ve insani diplomasi aracılığıyla Afgan halkı için yaşanabilir koşulların yaratılmasına yönelik bir çaba sarf etmektedir. Çünkü Türk Cumhuriyetleri, Afganistan'ın bölgesel işbirliği süreçlerine dahil olması halinde, Türk Dünyası jeopolitiğinin önemini de artacağını düşünmektedir. Bu kapsamda Türkiye, Özbekistan ve Türkmenistan'ın yoğun çaba içerisinde olduğu görülmektedir. Kazakistan ve Kırgızistan da görece daha düşük seviyede de olsa insani yardımlar üzerinden Afganistan merkezli tehditlerin ortadan kalkması için çabalamaktadır. Azerbaycan ise Türk Dünyası devletleriyle ortak bir politika uygulayacağını mesajlarını vermektedir.

Sonuç olarak Afganistan, küresel jeopolitiğin en önemli oyun sahalarından biri olmaya devam edecektir. Bu ülkenin istikrarsızlığı Türk Dünyası için de bir engeldir. Buna karşılık Afganistan'da barışçıl bir düzenin tesis edilmesi ise Türk Dünyası'nın entegrasyon süreçlerine olumlu katkı verebilir. Bu anlamda Türk Devletleri, Ortadoğu-Güney Asya-Orta Asya bağlantısını sağlayan bu ülkedeki varlığını sürdürerek Türk Dünyası'nın çok daha etkin bir jeopolitik özneye dönüşmesi için çaba harcamaktadır.

Kaynakça

- “Proud To Be The First President In Decades With No New Wars”: Donald Trump”, NDTV, <https://www.ndtv.com/world-news/proud-to-be-the-first-president-in-decades-with-no-new-wars-donald-trump-2355040>, (Erişim Tarihi: 09.02.2021).
- “Afganistan, Türkiye’nin En Çok Kalkınma Yardımı Yaptığı Ülke”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afganistan-turkiyenin-en-cok-kalkinma-yardimi-yaptigi-ulke/1519720>, (Erişim Tarihi: 28.02.2021).
- “Afghanistan Population-2021”, World Population Review, <https://worldpopulationreview.com/countries/afghanistan-population>, (Erişim Tarihi: 08.10.2021).
- “Afghanistan: Taliban to Reap \$1 Trillion Mineral Wealth”, Deutsche Welle, <https://www.dw.com/en/afghanistan-taliban-to-reap-1-trillion-mineral-wealth/a-58888765>, (Erişim Tarihi: 10.09.2021).
- “Agreement for Bringing Peace to Afghanistan between the Islamic Emirate of Afghanistan Which Is Not Recognized by the United States as A State and is Known as the Taliban and the United States of America”, State, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.10.2021).
- “China-provided Aid Arrives in Kabul, Afghanistan”, CGTN, <https://news.cgtn.com/news/2021-09-29/China-provided-aid-arrives-in-Kabul-Afghanistan-13Xrd1lRyBW/index.html>, (Erişim Tarihi: 23.10.2021).
- “Çin Dışişleri Bakanı ile Görüşen Taliban’ın Siyasi Sorumlusu, ‘Afganistan Ayrılıkçı Üssü Olmayacak Güvencesi Verdi’”, Sputnik, <https://tr.sputniknews.com/20210728/cin-disisleri-bakani-talibanin-siyasi-isler-sorumlusuyla-gorustu-1045075510.html>, (Erişim Tarihi: 14.10.2021).
- “Kabil Havalimanı İçin Katar’dan Bir Ekip Afganistan’a Gitti”, Deutsche Welle, <https://www.dw.com/tr/kabil-havaliman%C4%B1-i%C3%A7in-katardan-bir-ekip-afganistana-gitti/a-59056487>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

“Kazakistan Afganistan'dan 35 Kişiyi Tahliye Etti”, TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kazakistan-afganistandan-35-kisiyi-tahliye-etti-607781.html>, (Erişim Tarihi: 24.10.2021).

“Kazakistan, Afganistan'ın Yeni Hükümetiyle İş Bağlantısı Kurmaya Hazır”, Haberler, <https://www.haberler.com/kazakistan-afganistan-in-yeni-hukumetiyle-is-14384078-haberi/>, (Erişim Tarihi: 24.10.2021).

“Kazakistan'dan Afgan Mülteci Kararı!”, Star, <https://www.star.com.tr/dunya/kazakistandan-afgan-multeci-karari-haber-1646659/>, (Erişim Tarihi: 24.10.2021).

“Kırgızistan Türkiye'den SİHA Alacak”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgizistan-turkiyeden-siha-alacak/2399442>, (Erişim Tarihi: 24.10.2021).

“Kırgızistan, Afganistan'a İnsani Yardım Ulaştırdı”, TRT Avaz, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/kirgizistan-afganistana-insani-yardim-ulastirdi/614dd45d01a30a114ce3045c>, (Erişim Tarihi: 24.10.2021).

“Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in “Orta ve Güney Asya: Bölgesel Bağlantısallık, Sınamalar ve Fırsatlar Uluslararası Konferansı”ndaki Konuşması”, ANKASAM, <https://www.ankasam.org/ozbekistan-cumhuriyeti-cumhurbaskani-sevket-mirziyoyevin-orta-ve-guney-asya-bolgesel-baglantisallik-sinamalar-ve-firsatlar-uluslararası-konferansındaki-konusmasi/>, (Erişim Tarihi: 17.09.2021).

“Power Interconnection Project to Strengthen Power Trade Between Afghanistan, Turkmenistan, Pakistan”, Asian Development Bank, <https://www.adb.org/news/power-interconnection-project-strengthen-power-trade-between-afghanistan-turkmenistan-pakistan>, (Erişim Tarihi: 29.09.2021).

“Putin Says Russia Mulling Removing Taliban From Terrorist List”, RFERL, <https://www.rferl.org/a/putin-taliban-terror-list/31523297.html>, (Erişim Tarihi: 24.10.2021).

- “Saudi Arabia Expresses Its Support For TAPI Gas Pipeline Project”, Business Turkmenistan, 2021b, <https://business.com.tm/post/7631/saudi-arabia-expresses-its-support-for-tapi-gas-pipeline-project>, (Erişim Tarihi: 29.09.2021).
- “Şoygu: KGAÖ Ülkeleri Afganistan’daki Militanların Topraklarına Sızma İhtimaline Karşı Hazır Olmalı”, Sputnik Türkçe, <https://tr.sputniknews.com/20210811/soygu-kgao-ulkeleri-afganistandaki-militanlarin-topraklarina-sizma-ihhtimaline-karsi-hazir-olmali-1047919692.html>, (Erişim Tarihi: 11.08.2021).
- “Taliban Heyeti, Kızılay’dan Yardım Talebinde Bulundu”, Hürriyet, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/taliban-heyeti-kizilaydan-yardim-talebinde-bulundu-41917744>, (Erişim Tarihi: 25.10.2021).
- “Tashkent to Host Conference on Regional Connectivity”, The Asia Today, <https://theasiatoday.org/news/central-asia/conference-titled-central-and-south-asia-regional-connectivity-challenges-and-opportunities-will-be-held-in-tashkent/>, (Erişim Tarihi: 21.10.2021).
- “Türkiye-Afganistan Siyasi İlişkileri”, T. C. Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan_siyasi-iliskileri.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 28.09.2021).
- “Türkmenistan Lideri: Afganistan Gerçekleri, İdeoloji ve Fobilerden Arınmış Yaklaşımı Gerektiriyor”, Business Turkmenistan, 2021a, <https://business.com.tm/tr/post/7627/turkmenistan-lideri-afganistan-gercekleri-ideoloji-ve-fobilerden-ar%C4%B1nm%C4%B1sh-yaklash%C4%B1m%C4%B1-gerektiriyor>, (Erişim Tarihi: 25.09.2021).
- “US Troop Levels Cut to 2,500 Each in Afghanistan and Iraq, Lowest Mark in Two Decades”, France 24, <https://www.france24.com/en/americas/20210115-us-troop-levels-cut-to-2-500-each-in-afghanistan-and-iraq-lowest-mark-in-two-decades>, (Erişim Tarihi: 08.02.2021).
- “Wang Yi Meets with Head of the Afghan Taliban Political Commission Mullah Abdul Ghani Baradar”, Ministry of Foreign Affairs of People’s Republic of China, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1895950.shtml, (Erişim Tarihi: 12.10.2021).

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

“Why Withdrawing Syria and Afghanistan won’t Save Much Money”, Defense One, <https://www.defenseone.com/ideas/2019/02/why-withdrawing-syria-and-afghanistan-wont-save-much-money/155134/>, (Erişim Tarihi: 10.02.2021).

“Will a Taliban Victory Advance TAPI?”, Atlantic Council, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/will-a-taliban-victory-advance-tapi/>, (Erişim Tarihi: 29.09.2021).

“Ильхама Алиева спросили прямо: "Готовы ли вы признать "Талибан"?", Haqqin, <https://haqqin.az/news/222601>, (Erişim Tarihi: 25.10.2021).

“ازبکستان برای همکاری با دولت طالبان اعلام آمادگی کرد”, Ufuq News, <https://ufuqnews.com/archives/188235>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

“به ماموریت خود در افغانستان ادامه می‌دهیم :المللی؛ اتحادیه اروپا خروج نظامیان بین copias Coniuncto Europaeae: nos nostra missione continue in Afghanistan)”, Azad Radio, <https://da.azadiradio.com/a/31281858.html>, (Erişim Tarihi: 08.06.2021).

“دیدار نماینده ویژه قزاقستان با معاون نخست‌وزیر طالبان”, Tasnim News, <https://bit.ly/2XJzgf1>, (Erişim Tarihi: 24.10.2021).

Al-Sudairi, M. (2014). “Chinese Salafism and the Saudi Connection”, The Diplomat, <https://thediplomat.com/2014/10/chinese-salafism-and-the-saudi-connection/>, (Erişim Tarihi: 15.10.2021)

Ametbek, D. (2018). “Türk Dünyasında Jeopolitik Öznelerin Devamlılığı ve Etkileşimi”, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 2(2), 143-168.

Askeroğlu, S. (2021). “Moskova’da Taliban Zirvesi ve Sonuçlar”, ANKASAM, <https://www.ankasam.org/moskovada-taliban-zirvesi-beklentiler-ve-sonuclar/>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

Brauch, H. G. (2012). “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, (ed.), Mustafa Aydın-Hans Günter Brauch-Ursula Oswald Spring-Necati Polat, Uluslararası İlişkilerden Çatışmadan Güvenliğe, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 167-199.

Brzezinski, Z. (2017). Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri, İnkılap Yayınevi, İstanbul.

- Chew, A. (2021). "China A 'Welcome Friend' for Reconstruction in Afghanistan: Taliban Spokesman", SCMP, <https://www.scmp.com/week-asia/politics/article/3140399/china-welcome-friend-reconstruction-afghanistan-taliban>, (Erişim Tarihi: 14.07.2021).
- Cohen, A. (2021). How the U.S. Withdrawal from Afghanistan Will Affect Russia and Eurasia, Strategic Studies Institute, US.
- Demir, S. (2021). "Afganistan'daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi: ABD/NATO ve Barış Çabaları", Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 5(1), 114-153.
- Dugin, A. (2014). *Eurasian Mission: An Introduction to Neo-Eurasianism*, Arktos, UK.
- Erhan, Ç. (2017). "ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 56(4), 77-93.
- Erol, M. S. (2012). "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 12(1), 1-20.
- Erol, M. S.-Bingöl, O. (2012). "Afganistan'da Geçiş Safhası ve 2014 Sonrası Öngörüler", Gazi Akademik Bakış, 5(10), 173-187.
- Erol, M. S.-Çelik, K. E. (2017). "Türk Dünyası'nda İşbirliği Denemesi: Türk Keneşi ve Kazakistan", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 17(2), 15-32.
- Gökten, K. (2019)., "Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru ve Yeni Güney Asya Jeopolitiği", Fiscaeconomia, 3(1), 160-176.
- Güdül, S.-Raof, F. L. (2020). "Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun'un Anahtarı: Afganistan", Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 4(2), 13-46.
- Huntington, S. P. (2017). "Medeniyetler Çatışması mı?", ed., Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, Vadi Yayınları, İstanbul, 26-31.
- Kalandarov, U. (2019). Selefiliğin Kırgızistan'a Girişi ve Faaliyetleri, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kaya, E. (2021). "Özbekistan Dış Politikasında Yumuşak Güç Uygulamaları ve Afganistan", ANKASAM, <https://www.ankasam.org/ozbekistan-dis-politikasinda-yumusak-guc-uygulamalari-ve-afganistan/>, (Erişim Tarihi: 20.10.2021).
- Koyuncu, M. C. (2021). "Çin'in Afganistan Politikası", ANKASAM, https://www.ankasam.org/cinin-afganistan-politikasi/#_edn4, (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

- Mackinder, J. (1942). *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, London, Constable Publishers.
- Oğuz, Ş. (2017). "Is Hybryd Warfare Really New?", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(3), 525-540.
- Stepansky, J. (2021). "US Military Presence in Central Asia Unlikely Amid Taliban Rise", *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/news/2021/8/23/us-military-presence-in-central-asia-unlikely-amid-taliban-rise>, (Erişim Tarihi: 13.10.2021).
- Şeyhanlıoğlu, H. (2008). "18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi", *Avrasya Etüdüleri*, T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 14(34), 61-82.
- Tolkun, S. (2019). "Güney Türkistan'da (Afganistan) Özbek Türkçesiyle Yeni Yayınlar -III", *Uluslararası İdil - Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 122-130.
- Tromifov, Y.-Dengin, C. (2019). "Afghanistan's Taliban, Now on China's Border, Seek to Reassure Beijing", *Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/afghanistans-taliban-now-on-chinas-border-see-to-reassure-beijing-11625750130>, (Erişim Tarihi: 19.10.2021).
- Tuna, O. (2021). "Yeni Büyük Oyun: Çin, Rusya ve Taliban", *Independent Türkçe*, <https://www.indyrturk.com/node/401791/t%C3%BCrki%C3%BCy%C3%BCk-oyun-%C3%A7in-rusya-ve-taliban>, (Erişim Tarihi: 20.10.2021).
- Uchoa, P. (2021). "Afganistan: Taliban'ın İktidarda Olması Diğer Uluslararası Aktörlere Ne Kazandırır, Ne Kaybettirir?", *BBC Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58388393>, (Erişim Tarihi: 20.10.2021).
- Wasted, O. A. (2017). "The Cold War and America's Delusion of Victory", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2017/08/28/opinion/cold-war-american-soviet-victory.html>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).
- Yedani, E. (2018)., "US Policy towards the Islamic World", *Alternatives*, 7(2), 37-46.

**DEMOKRASI
PLATFORMU
DERGİSİ**

Demokrasi Platformu Dergisi
International Refereed Journal

ISSN: 1305-4600
10 (35), 2021, 36-63

ABD Terörle Mücadele Stratejilerinde Taliban Hareketi
The Taliban Movement in the US Counterterrorism Strategies

Hakan Kıyıcı

Dr. Öğr. Üyesi, Polis Akademisi Başkanlığı, Uluslararası Güvenlik Ana
Bilim Dalı

Assist. Prof., Presidency of Police Academy, Department of International
Security

E-Posta: kiyicihakani@yahoo.com

Orcid: orcid.org/0000-0001-5655-8060

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Derleme Makale / Review Article

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/ Winter-December

Geliş/Received: 15 Ağustos/August 2021

Kabul/Accepted: 25 Kasım/November 2021

Yayın/Published: 15 Aralık/December 2021.

Atıf/Cite As

Kıyıcı, Hakan. "ABD Terörle Mücadele Stratejilerinde Taliban Hareketi". *Demokrasi Platformu Dergisi*, 10 (35), 2021, 36-63.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Web: <https://www.demokrasiplatformu.com>

e-mail to: demokrasiplatformudergisi@gmail.com

Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Kıyıcı, Hakan. ABD Terörle Mücadele Stratejilerinde Taliban Hareketi.

Öz

Bu çalışma, 11 Eylül 2001 (9/11) terör saldırısı sonrası Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin küresel terörle savaşını Afganistan özelinde incelemektedir. Afganistan'a askeri müdahalenin başladığı tarihten itibaren hem El-Kaide hem de Taliban Hareketi, ABD'nin güvenlik doktrinlerinde öncelikli sorunsallardan biri haline geldi. Bu gruplarla mücadelede ABD iki farklı strateji izledi. İlk olarak el-Kaide'yle küresel mücadelesini sürdürdü ve örgütün kilit isimlerini etkisiz hale getirdi. Diğer strateji kapsamında da Afganistan'ın yeniden inşasına odaklandı. Bu çerçevede toplumsal tabanda Taliban hareketini meşrusuzlaştırmaya çalıştı. Fakat 2004 yılından itibaren Taliban hem rejim güçlerine hem de ABD'ye karşı ülkede alansal hakimiyetini artırdı. Bu durum ABD'nin ülkeden çekilmesini zorlaştırdı ve Afganistan konusunda yeni sorunların ortaya çıkmasına neden oldu. Ayrıca uluslararası siyasal sistemde ortaya çıkan bazı gelişmeler de ABD'nin yeni bir Afganistan siyaseti uygulamaya zorladı. Değişen siyasi ajandayla birlikte, ABD 2010 yılında Talibanla diplomatik müzakerelere başladı ve 2020 yılında nihai anlaşmayla ülkeden çekilmeye karar verdi. İlgili makale tarihsel karşılaştırmalı metotla ABD'nin Taliban Hareketi'ne yönelik terörle mücadele stratejilerini ve hareketin yeniden siyasi aktör olma sürecini analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, ABD, Taliban Hareketi, İsyancı Savaş, Terörizmle Mücadele

Abstract

This study has examined that the effects of United States of America (US)'s global war on terror in Afghanistan after terrorist attack of 11 September 2001 (9/11). Since the beginning of military intervention to Afghanistan, both al-Qaeda and Taliban Movement have been a main problem in USA's security doctrines. The Afghanistan has been most policy-related issue in U.S.'s foreign and security policies since 9/11 terror attacks. During the end of the Soviet occupation period, from 1979 to 1989, U.S. had promoted to local Afghan fighters and mostly Arabian mujahideen forces to fighting against communism. Al-Qaeda and Taliban Movement were some of them supporting groups for U.S.'s anti-Soviet strategy. Following to collapse of Soviet-led government in country, the U.S. had stop to closely follow its Afghanistan policy, however, both al-Qaeda and Taliban has sustained to their militancy capacity in the war-torn areas. From 1990 to 9/11 disaster Taliban Movement nourished from al-Qaeda's global terror capacity and this situation had increased to rebel governance capacity in Afghanistan.

The bilateral cooperation position of these violent groups had reached to new stage in 2001, when U.S. had started to military intervention. The U.S. followed two different strategies in Afghanistan to fighting against these groups. Firstly, it has sustained to its global struggle with al-Qaeda and neutralized to essential figures of the organization. In order to realize of first stage, U.S. had tried to demolish core cell members of al-Qaeda, but it changed to organizational structure from hierarchy to decentralize. Hence, al-Qaeda was able to continue find new life span areas at global level. In the conclusion of this strategy, the U.S. captured to some members of al-Qaeda and also killed to some high degree targets, who were Usama bin Laden in Pakistan and Anwar al-Awlaki in Yemen. As part of the other strategy, the U.S. focused on the rebuilding of Afghanistan. In this framework, the Taliban Movement was sought to delegitimization on the societal level. On this policy framework, the United Nations (U.N.) led international initiative had succeed to meet of Great Council of Afghanistan (Loja Jirga) that was forged by local identities except from Taliban Movements in Bonn, Germany. In the Bonn negotiations U.S. supported to Hamid Karzai as a first president of Afghanistan.

However, since the 2004, the Taliban had been expanding its territorial control despite the regime forces and security agencies of America. While this situation made it difficult for the U.S. to withdraw from the country, and it has occurred to new problems in issue of Afghanistan. In addition, some developments in the international political system had enforced to new Afghanistan policy for America. With the changing policy agenda, the U.S. started diplomatic negotiations with the Taliban Movement in 2010 and the final agreement was reached in 2020. The related article has analyzed that the U.S. counterterrorism strategies against the Taliban Movement and the process of transforming the movement into a political actor with a historical comparative method. Thanks to the historical comparative perspective, the independent variables such as U.S. global position and its challenging issues can be decoded with the dependent variables just like Taliban Movement's military and political advantage during the U.S. military intervention period.

Key Words: Afghanistan, US, Taliban Movement, Insurgency Warfare, Counterterrorism

Giriş

Kıyıcı, Hakan. ABD Terörle Mücadele Stratejilerinde Taliban Hareketi.

9/11 terör saldırıları sonrası ABD'nin terörle küresel mücadele stratejisi kapsamında uygulamaya çalıştığı dış politika ve güvenlik yaklaşımları üzerinden yirmi yıl geçmesine rağmen tartışılmaya devam ediyor. Brown Üniversitesi tarafından hazırlanan *Costs of War Project*'e göre el-Kaide'yle mücadele kapsamında küresel ölçekte yapılan askeri müdahalelerin maliyeti sekiz trilyon dolara ulaştı ve çatışmalarda yaklaşık olarak dokuz yüz bin kişi yaşamını yitirirken, otuz sekiz milyon kişi ise mevcut yaşam alanlarını i terk ederek başka ülkelere göç etmek zorunda kaldı (Brown, 2021). Ayrıca gerçekleşen küresel terörle mücadele operasyonlarıyla Afganistan, Irak, Yemen, Libya ve Suriye gibi ülkelerde el-Kaide ve benzeri gruplar daha da güçlenip kendilerine radikal düşünce ve davranış kalıplarına hızlı bir şekilde uyum sağlayabildikleri yeni bir toplumsal taban buldular. Bu durum ABD için içinden çıkılması zor olan ve dış politika gündeminde gittikçe kronikleşen sorunlarla mücadele etmeye zorlamıştır.

Afganistan konusu 9/11 sonrası görevde bulunan ABD başkanlarının (sırasıyla George W. Bush, Barack H. Obama, Donald Trump, Joe Biden) öncelikli olarak çözmesi gereken sorunsalların başında gelmekteydi. 9/11 terör saldırıları, ABD topraklarında gerçekleşen en sofistike ve ölümcül terör saldırısıdır. Gerçekleşen eylemlerle yaklaşık üç bin kişinin yaşamını kaybederken; ABD'nin küresel hegemonik pozisyonu devlet dışı bir silahlı aktör tarafından kolaylıkla sarsılabildiği gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle 9/11, ABD için başa çıkılması gereken bir travma olarak hem dış politika hem de güvenlik yaklaşımlarının merkezinde yer almıştır. Afganistan bu travma durumuyla mücadelede ABD'nin neler yaptığını ve yapabileceğini göstermesi bakımında turnusol kâğıdı işlevi görmektedir. El-Kaide'yle mücadele kapsamında 2001 yılında başlayan '*Afganistan'a Özgürlük Operasyonu*' uzun süredir yönetimde bulunan Taliban Hareketi'nin düşmesine neden oldu. Taliban Hareketi'nin etkisinin kırılması el-Kaide'nin gücünü azaltmadığı gibi ülkeye dışarıdan ABD'yle savaşmak isteyen kişiler için ve onları eğitmek isteyen terör grupları için verimli bir yer haline getirdi (van Zuijdewjin - Bakker, 2014). Bu durum, Afganistan'dan sonra ABD'nin küresel terörizmle mücadele kapsamında askeri müdahalede bulunduğu Irak (2004), Yemen (2009), Libya (2011) ve Suriye (2014)'de referans olarak göz önünde bulundurulmaktadır. Afganistan'da kronikleşen durum ve sonu gelmeyen savaş

durumunun müdahalede bulunan diğer ülkeler içinde geçerliliğinin bulunduğu değerlendirilmektedir (Cordesman, 2016, 2).

Sonu gelmeyen savaş durumundan kurtulmak ve ABD dış politikasının içerisinde bulunduğu Afganistan sorunundan kurtulabilmek için ABD, 2021 yılının ağustos ayında -yaklaşık yirmi yıldır mücadele ettiği- Taliban Hareketi'yle anlaşarak ülkeden çekilmeye karar verdi. 1994 yılından itibaren ülke genelinde kontrolü elinde bulunan Taliban Hareketi, mensuplarının çoğunluğu Pakistan'da bulunan mülteci kamplarında doğmuş (Raşid, 2007, 29) ve bu ülkedeki Diobendi (Diyubendi) medresesinde eğitim almış öğrencilerden oluşuyordu. Sovyet işgalinin başlamasıyla birlikte ülkelere geri dönen öğrenciler 'Talib' olarak Afgan halkı tarafından tanımlanmıştır. Hareketin Peştun kimliğine sahip olması toplumsal tabanda etki etmelerinde önemli rol oynamıştır ve bu sayede Afgan cihadının yerel dinamiklerle yürütün önemli aktörlerden birisiydi (Rutting , 2021 ,3). Hareketin ilk çekirdek kadrosu ülkede Sovyet işgali sonrası yeni bir İslami bir siyasal düzenin kurmak isteyen Molla Ömer etrafından toplanarak hareket ilk siyasi ve askeri yapılanmasını kurmuştur. 1989 - 1994 yılları arasında ortaya çıkan yeni iç savaş ortamından da toplumsal tabanın desteğini alarak önemli bir meşruiyete ulaşan hareketin yönetim potansiyeli ABD tarafından çok geç fark edildi. Askeri müdahalenin başlaması sonrasında ülkenin Taliban'dan arındırılması (de-Talibanisation) üzerine kurgulanan ABD stratejisi Afganistan'ın sosyo-politik ve kültürel kodlarından uzak olan ve daha radikalleşmiş bir hareketin ortaya çıkmasına neden oldu (Bacon - Byman, 2021, 3). ABD'nin ülkeden askeri varlığını sonlandırılmasıyla birlikte Taliban Hareketi yeniden siyasi bir aktör olarak kendisini konumlandırdı. Bu sayede hareket ABD'nin uzun süren ve sert araçlarla desteklediği terörle mücadele araçlarına dayanma becerisi gösteren ve meşruiyet sağlayan bir yapıdır. Bu sayede 21.yy'da kendi devlet yapısını kurmaya en yakın ilk devlet-dışı silahlı aktör olma özelliğini taşımaktadır.

Makale, Taliban Hareketi'nin ABD terörizmle mücadele stratejilerine direnmesini ve siyasi bir aktör olmasını iki temel argümanla açıklamaktadır. İlk olarak, ABD'nin Afganistan politikasında değişken bir strateji izlemesinde 9/11 sonrası küresel ölçekte karşılaştığı siyasi, ekonomik ve hatta kültürel meydan

Kıyıcı, Hakan. ABD Terörle Mücadele Stratejilerinde Taliban Hareketi.

okumaların etkili olduğu vurgulanmaktadır. ABD'nin küresel ölçekte gerçekleştirdiği terörle mücadele operasyonları siyasal, askeri ve ekonomik maliyetler oluşturmaktaydı. Bu nedenle ortaya çıkan yeni sorunlarla (2008 ekonomik kriz, 2010 Arab Baharı, 2019 Kovid (Covid) Pandemisi v.b. konular) mücadelede Çin ve Rusya gibi aktörler daha hızlı davranarak ABD'nin küresel kapasitesini etkileme fırsatı elde ettiler. ABD'nin bu ülkelerle daha etkin rekabet edebilmesi için Afganistan gibi kronikleşen bir sorundan bir an önce kurtulması politika öncelikli bir konu olarak dış politika ajandasında kabul görmeye başladı (Walt, 12 Eylül 2021). Küresel rekabet ortamı ABD'yi küresel ölçekte daha rasyonel adımlar atmaya itti ve Afganistan'dan hızlı sürede çekilebilmek için Taliban Hareketi'ni yeniden siyasi bir aktör olarak kabul etmek zorunda kaldı.

Makale kapsamında tartışılan bir diğer argüman ise Taliban Hareketi'nin hem ABD'ye hem de rejim güçlerine karşı direnç göstermesinde sahip olduğu yerel dinamiklerin (Peştun kimliği, toplumsal meşruiyet, başarısız devlet ortamı) ve küresel fırsatları iyi bir şekilde değerlendirdiğidir. Taliban Hareketi kendisi gibi ülkede bulunan diğer sosyo-kültürel formlardan farklı olarak Peştun kimliğine sahiptir. Bu kimlik uzun süredir Afganistan'ın kırılğan ve istikrarsız siyasi ortamı için düzenleyici bir norm işlevi görüyordu. Peştunlar, yaklaşık üç yıl ülkeyi yönetmeyi beceren ve diğer etnik ve mezhepsel gruplar üzerinde egemen olan bir aidiyet sunmaktaydı (Rashid, 2007, 2). Bu nedenle 9/11 sonrasında ABD desteğiyle kurulan yeni rejimin kolaylıkla ülke genelinde otorite sağlayamadığı gibi meşru güç kullanma tekeli Taliban'la birlikte paylaşmak zorunda kalmıştır.

Ayrıca 9/11 sonrasında Taliban Hareketi sadece yerel dinamiklere bağlı kalmadı. El-Kaide'nin çekirdek yapısını merkezi olmayan (decentralise) yapıya bürünerek Pakistan sınırına yerleşmesini kendi lehine kullandı. El-Kaide'nin başta Pakistan olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinde terör saldırısı gerçekleştirmesi, Taliban'ın daha lokal bir grup olarak değerlendirilmesini sağladı. Bu sayede el-Kaide'ye destek olduğu yönündeki imajından bir nebze olsun kurtularak bölgede ABD'nin politikalarından rahatsız olan Çin ve Rusya için siyasi bir aktöre dönüşebildi.

Taliban Hareketi'nin ABD tarafından siyasi bir aktör olarak muhatap alınmasında belirleyici olan bir diğer fırsat ise 2014 yılında kurulan Irak Şam İslam

Devleti (DAEŞ)'yle yaşadığı dini hizipleşme sorunudur. Örgüt lideri Ebu el-Bağdadi, Halifeliğini ilan ederek tüm inanların kendisine biat etmesini istedi (Lister, 2015, 221). Taliban Hareketi ve el-Kaide bu çağrıya katılmadı ve DAEŞ tarafından tekfir edildi. Pakistan'da El-Kaide tarafından kurulan Tahrir-i Tuleba'-i Pakistan (TTP)'den bir grup 2015 yılında Ebu Bekir el-Bağdadi'ye biat ederek DAEŞ-Horasan grubunu kurdu. İlgili yapı Güney ve Orta Asya'yı içeren bir Hilafet devleti kurmak için terör eylemleri gerçekleştirmektedir. İki grup arasında başlayan çatışma ortamı ABD'nin ortak bir düşman karşısında iş birliği yapabileceklerinin göstermesi açısından önemliydi. Ortak düşmana karşı hareket edebiliyorlarsa, ülkenin geleceği içinde görüşmelere başlayabilirlerdi. ABD'nin 9/11 sonrası uyguladığı çok boyutlu terörle mücadele politikaları el-Kaide ve DAEŞ gibi grupların organizasyonel yapılarını bozsa da ideolojik olarak etkisizdi. Bu nedenle bölgede ideolojik olarak hâkim olan ve iş birliğine açık aktörlerle birlikte terör tehditlerin ortadan kaldırılması daha rasyonel bir seçenek olduğu ortaya çıktı. Bu örgütler iç savaş ve çatışma ortamlarına ideolojileriyle nüfuz ederek alan kazanmakta ve ABD'nin küresel terör stratejisine zarar vermekteydi. İstikralı bir Taliban yönetiminde DAEŞ-Horasan ve el-Kaide'nin kolaylıkla küresel bir boyuta ulaşamayacağını öngören ABD, ülkeden çekilmeyi kabul etti.

ABD'nin ve Taliban Hareketi'nin 9/11 sonrası karşılaşmış olduğu politik durumları nasıl kullandıkları ve mevcut durumun oluşmasına etki eden faktörlerin daha net bir şekilde anlaşılabilmesi için çalışmada tarihsel karşılaştırmalı metot tercih edildi. Tarihsel karşılaştırmalı metotla olaylara veya farklı kültürel bağlamaların ortaya çıkmasında rol oynayan belirli kavramlara ve tarihsel bağlamlara odaklanarak mevcut gelişmelerin nasıl şekillendiği daha net bir şekilde analiz edilebilmektedir (Neuman, 2014, 604). Bu sayede yukarıda belirtilen argümanların tarihsel süreç içerisinde birbirinden bağımsız gözükmelerine rağmen nasıl etkileşimde bulunduğu ve günümüze olan etkileri daha kolay anlaşılabilir. Karşılaştırmalı tarihsel metot kapsamında ABD'nin 9/11 sonrası küresel terörizmle mücadele kapsamında benimsediği politika öncelikli dokümanlar başta olmak üzere görevde bulunan devlet başkanlarının kaleme

Kıyıcı, Hakan. ABD Terörle Mücadele Stratejilerinde Taliban Hareketi.

aldığı birincil kaynaklar ve Taliban Hareketi konusunda yazılan akademik çalışmalar ele alınmıştır.

Bu kapsamda çalışma iki temel bölümden oluşmaktadır. İlk olarak ABD'nin 9/11 sonrası karşılaşmış olduğu ve yukarıda bahsedilen küresel meydan okumaların terörle mücadele stratejisine olan etkileri incelenmektedir. Başta görevde bulunan devlet başkanlarının Afganistan konusunda uygulamaya çalıştığı terörizmle mücadele stratejileri başta olmak üzere, dış politikada yaşanan rekabet ortamına odaklanılmıştır. İkinci bölümde ise Taliban Hareketi'nin 9/11 sonrasında hayatta kalabilmek için yapıdığı hamleler değerlendirilmektedir. Grubun sert terörizmle mücadele politikalarına direnç gösterebilmesinde ve karşısına çıkan fırsatları kullanmasında, kurumsal kimliğe bürünmesinin kolaylaştırıcı rol oynadığı değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde çalışma kapsamında bahsedilen argümanların genel bir değerlendirilmesi ve politika önerilerine yer verilmektedir.

1. ABD Dış Politikasında Afganistan Meselesi

1.1. 9/11 Öncesi ABD'nin el-Kaide Mücadelesi ve Taliban Hareketi

1993-1997 yılları arasında Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) direktörü olan Robert James Woolsey, kongrede yaptığı konuşmada Soğuk Savaş sonrası ülkenin en önemli güvelik sorunun başarısız/zayıf devletler ve devlet-dışı aktörlerden geleceğini belirtmekteydi (aktaran Kilcullen, 2020, 9). Özellikle Afrika başta olmak üzere Orta Doğu ve Balkan coğrafyalarında yaşanan iç savaş dinamiklerinin tetiklediği çok boyutlu güvenlik sorunları, hızlı bir şekilde evrilerek kendisini güvende hisseden devletleri bile etkilemekteydi. Özellikle liberal uluslararası sistemde demokrasinin yaygınlık kazanması, temel insan hakları ve serbest piyasa ekonomisi kabul eden devletler için bu bölgelerde ortaya çıkan güvenlik tehditleri başlıca sorunsal olarak görülüyordu. Bu nedenle iç savaş ve çatışma bölgelerinde yaşanan mevcut durumun sonlandırılması ve bu alanların uluslararası topluma entegre edilmesi için insani müdahale ve barış koruma operasyonları önem kazandı.

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin dış politikası ve güvenlik doktrinleri bu coğrafyalarda yaşanan çatışma ortamını sonlandırmaya odaklandı. 9/11 terör

saldırılarına kadar ABD dünyanın çeşitli yerlerinde insani müdahale ve barış koruma operasyonları gerçekleştirdi. 1993 Somali, 1994 Haiti, 1995 Bosna Hersek, 1999 Kosova bu yerlerin başında gelmekteydi. ABD'nin uluslararası sistemde bu tür askeri hamlelerde bulunabilmesinde, onu uluslararası sistemde dengeleyecek bir siyasi aktörün bulunmamasıyla ilgiliydi.

9/11 terör eylemleri, bu müdahalelerin gerçekleştiği yerlerin bir geri tepkisi olarak ortaya çıktı. Saldırıları gerçekleştiren el-Kaide küresel çapta hegemon olan ABD'yi asimetrik mücadele karşısında etkisiz olduğunu gösterdi. Bu sayede iç savaş ve çatışma bölgelerinde yeni bir aktör olarak yer edinmeye başlayan el-Kaide, ABD karşıtlığıyla kendisine yeni alanlar açmaya başladı. 1979 - 1989 yılları arasında Afganistan'da önemli çatışma tecrübesi kazanan el-Kaide soğuk Savaş sonrası patlak veren yeni *çatışma yorgunu* (war-torn) alanlarına nüfuz ederek ABD'yi ve ona yardım eden müttefiklerine karşı küresel bir konuma ulaşmıştı. İç savaş sırasında Afganistan'da savaşan yerli gruplardan farklı olarak çoğunluğu Arab ülkelerinden gelen militanlarla şekillenen el-Kaide, küresel konumunu pekiştirmek için iki ayaklı bir strateji benimsemişti (Byman, 2015, 48). İlk olarak ABD'nin Orta Doğu coğrafyasında yakın ilişkide bulunduğu siyasi rejimleri ele geçirmek ve bu sayede ABD'nin bölgede kolaylıkla hareket etmesi engellemek ana hedefleriydi. İkinci olarak da ABD'nin kendisi ve onun müttefiklerine karşı savaş başlatılarak tüm Müslümanları kapsayacak olan bir ümmet topluluğunun kurulmasıydı (Maher, 2016, 19). Örgüt Lideri Usame Bin Laden ve Ayman el-Zevahiri bu stratejilerini gerçekleştirmek için ABD'nin Soğuk Savaş sonrası insani müdahalelerde bulunduğu alanlarda etkin olmaya çalıştılar. Bu dönemde ABD'nin gerçekleştirdiği operasyonlarda el-Kaide komünizmi yenen aktör olarak kendisini toplumsal tabana sunmaktaydı ve belirli bir karizmaya kısa sürede ulaşabilmekteydi (Burke, 2015).

Bu sayede El-Kaide dünyanın çeşitli yerlerde ABD'ye yönelik çeşitli terör saldırı düzenledi. 1993 yılında Dünya Ticaret Merkezi'ne bombalı araçla yapılan eylem, ABD topraklarında dikkate değer ilk el-Kaide saldırısı olarak kayıtlara geçti. Bu dönemde ayrıca ABD'nin ülke dışında bulunan temsilcilikleri de hedeflendi. 1998 yılında Kenya ve Tanzanya'daki büyükelçilik binalarına yönelik

Kıyıcı, Hakan. ABD Terörle Mücadele Stratejilerinde Taliban Hareketi.

terör eylemi yapıldı. ABD'nin diplomatik ve askeri baskısıyla Bin Ladin, 1990 sonrası eylemleri planlamak için yaşadığı Sudan'dan çıkmak zorunda kaldı ve Taliban'ın davetiyle yeniden Afganistan'a döndü. El-Kaide sahip olduğu iç savaş ve çatışma tecrübesinin Afganistan'da kurduğu askeri kamplarla dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen yabancı savaşçılara aktarması Taliban'ın da ülkedeki silahlı gücü için önem arz ediyordu. Bu sayede Taliban Hareketi'nin 1994 yılında ilan ettiği 'Afganistan İslam Emirliği' 2001 yılında gerçekleşen ABD müdahalesine kadar hem yerli hem de küresel savaşçılara sahip bir grup olarak ülkeye egemen bir güç olmuştur.

Afganistan'a Özgürlük Operasyonu'yla ABD dış politika ve güvenlik stratejilerinde ülkede istikrarsızlığa neden olan el-Kaide ve ona destek veren Taliban Hareketi'ne odaklandı. Taliban Hareketi, Afganistan toplumu için uzun bir geçmişe sahiptir. Hareket, 18.yy'da Pakistan'da kurulan ve günümüze kadar ehl'i sünnet ve'l cemaat çizgisinde eğitim veren Diobendi/Diyubendi medresesinde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Pakistan'da bu medreselerde eğitim alan Peştun gençler ülkelerine geri döndüklerinde İslami hükümlerin uygulandığı ve bu çerçevede Allah'ın emir ve yasaklarını gözetten bir devlet tahayyülünü gerçekleştirmeye çalıştılar. Bu bilincin ortaya çıkmasında ve hareketin toplumsal tabanda meşruluk kazanmasında 1979 Sovyet İşgali belirleyici oldu. Bu dönemde komünizmle savaşmak için harekete katılan gençler, Arab coğrafyasından gelen savaşçılardan da etkilenerek ülkede İslami bir emirliğin kurulmasını kendilerine ana hedef olarak benimsediler. Sovyetlerin ülkeden çıkmasıyla birlikte yeniden medreselere ve dini eğitim alanlarına dönen talebeler, ülkede egemen olmaya çalışan yerli savaş ağalarının topluma karşı yaptığı haksızlıklar ve zulme karşı alternatif bir grup olarak Molla Ömer etrafında yeniden örgütlenmeye başladılar (Edgar, 2006, 267). 1994'ten itibaren ülkede etkisini artıran hareket, kısa sürede uyguladığı genel İslami hükümler ve Peştun kimliği sayesinde toplumdaki farklı etnik kimleri belirli bir sistemde yönetmeyi başardı. 1996 yılında El-Kaide'nin Taliban'ın kontrolü altında yabancı savaşçıları eğitmesi ve üst yöneticilerin güvenli bir şekilde yaşamaları ABD'nin hareketi terörizme destek veren bir aktör olarak değerlendirmesine neden oldu (Hartman, 2010, 485). 9/11 saldırıları sonrasında da ABD'nin talebi üzerine Usama bin Ladin ve diğer üst düzey el-Kaide yöneticilerini

teslim etmemeleri nedeniyle Taliban Hareketi yaklaşık yirmi yıl süren terörizme mücadele operasyonlarında hedef alınmıştır.

1.2. 9/11 Sonrası ABD'nin el-Kaide Mücadelesi ve Taliban Hareketi

9/11 terör saldırıları ABD için bir travma etkisi oluşturdu. İlgili terör eylemlerine kadar küresel demokratik konsolidasyonun sağlanması adına lider konumda olan ülkenin asimetrik mücadele veren bir yapı tarafından vurulması çok etkisi oluşturmuştu. Saldırının yüksek teknoloji gerektiren araçlarla yapılmaması ve saldırganların batılı değer yargılarıyla yetine kişiler olması bu travmanın etki derecesini artıran başlıca unsurlardır. Bu nedenle 9/11 sonrası görevde bulunan ABD başkanlarının uygulamaya çalıştığı dış politika ve güvenlik doktrinlerinin neredeyse tamamında Afganistan ve el-Kaide'yle mücadele konuları politika öncelikli mesele olarak kabul edilmiştir. Devlet başkanlarının kaleme aldığı eserler başta olmak üzere ortaya koydukları politika belgelerine baktığımızda Afganistan konusunu küresel terörizmle mücadelede önemli bir alan olarak kabul ettiklerini ve burada sağlanacak başarının ABD'nin sarsılan imajını yeniden tesis etmesinde belirleyici olduğuna inandıklarını görmekteyiz. Fakat 9/11 sonrasında ABD'nin karşısına çıkan çok boyutlu meydan okumalar Afganistan konusunda zaman zaman uzaklaşmaya ve küresel rekabette daha çok odaklanmaya zorlamıştır. Bu nedenle Afganistan konusunda ortaya konulan politikaların global ölçekte yaşanan gelişmelerden bağımsız olamayacağı kabul edilmelidir.

1.2.1. Başkan George W. Bush Dönemi Afganistan

Başkan George W. Bush'un Afganistan ve Irak konusunda verdiği kararlar bugün de tartışılmaya devam edilmektedir (Jentleson, 2010, 413). Başkan Bush'un El-Kaide ve onun küresel uzantılarıyla mücadele edebilmek için uygulamaya koyduğu stratejilerin ana çerçevesi, 2002 yılında yayınlanan '*ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi*'yle belirlendi. Bu güvenlik belgesi aynı zamanda literatürde *Bush Doktrini* olarak da kabul edilmektedir. İlgili belgede terörizmle mücadelenin uzun süreler alabileceği belirtilmekte ve küresel yetkinliğe sahip teröristlere karşı verilen savaşın belirsiz süreli ve küresel bir girişim olduğu, ABD'nin teröristleri barındıran ülkeler dahil olmak üzere terör tehdidi oluşturan devletlerden hesap

Kıyıcı, Hakan. ABD Terörle Mücadele Stratejilerinde Taliban Hareketi.

soracağı ifade edilmektedir (Bush, 9 Ekim 2021). İlgili belge kapsamında Başkan Bush'un el-Kaide'deyle bağlantılı olarak odaklandığı sorunsal, ABD başta olmak üzere ve müttefiklerini kitlesel imha silahlarıyla tehdit etme potansiyeli olan devletlerdi. Bush doktriniyle birlikte ABD, kitle imha silahlarını üretmek için teçhizat ve teknoloji kullanan -haydut- devletlere ve el-Kaide benzeri terör gruplarına karşı askeri gücünü kullanmaya öncelik verdi (Bush, 9 Ekim 2021). Bu kapsamda 2001 yılında Afganistan' ve 2002 yılında ise Irak'a askeri müdahaleler gerçekleştirdi.

Bush Doktrini ABD'nin ve karar vericilerin sahip olduğu düşman algısını nasıl oluşturduklarını ve bu aktörleri nasıl kullandıklarını göstermesi açısından da önemlidir. Bu dönemde ABD'nin hegemon güç olarak sistemde uzun vadede neoliberal kozmopolitizmin derinleşmesi (Stewart, 2020) ve genişlemesi için Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yönelik jeopolitik girişimleri bulunmaktaydı. Bu çerçevede ilk olarak '*Büyük Orta Doğu Projesi*' olan ve daha sonra Kuzey Afrika'nın ve hatta Kafkasya, Orta ve Güney Asya ülkelerinin de dahil olmasıyla adı '*Genişletilmiş Orta Doğu Projesi*' olan jeopolitik girişim başlatıldı (Stewart, 2010; Gridner, 2005). İlgili projede 1990 sonrası ABD'nin neoliberal kozmopolitizmine evrensel karakter sağlayan Zbigniew Brzezinski'nin kaleme aldığı '*Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Üstünlüğü ve Bunun Jeopolitik Gerekliği*' isimli kitap belirleyiciydi. ABD Başkanı Jimmy Carter'ın 1977-1981 yılları arasında güvenlik danışmanlığını yapan Brzezinski'ye göre, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan siyasal dinamiklerde Avrasya bölgesinde hakim olarak küresel üstünlüğünü sürdürmesi öncelikli politika olmalıydı (Brzezinski, 2005, 51). Brzezinski'nin Avrasya tahayyülü, Başkan Bush'un küresel terörizmle mücadele stratejisinde Mağrip bölgesinden Güney Asya'ya kadar uzanmaktadır. Bu nedenle Bush'un terörizmle mücadele yaklaşımı, gerçek anlamda terörizm ve kitle imha silahlarıyla mücadelenin ülkenin uluslararası sistemde egemen olmak için kullandığı yeni bir jeopolitik argümandır. ABD'nin teröre karşı savaşı, 11 Eylül saldırılarının yarattığı ulusal travmanın tetiklediği yeni bir jeopolitik kodun oluşması için sağlam bir zemin oluşturdu (Günay - Gökcan, 2010, 26). Eleştirel jeopolitik çalışmalarında önemli isimler olan Colint Flint and Ghazi-Walid Farah'a göre de ABD, küresel terörle savaşını haklı savaş olarak uluslararası sisteme sunarak hegemonik güç olarak kendisini sunduğu bir siyasi coğrafya oluşturmaktadır (Flint - Farah, 2006,

1395). Bu nedenle Başkan Bush'un terörizmle mücadele ve kitle imha silahlarının yaygınlaşmasını engellemek amacıyla yaptığı Afganistan ve Irak operasyonlarının ABD hegemonyasının bölgesel ölçekte inşasında ve liberal değerlerin askeri müdahalede bulunan ülkelere aktarılmasında önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır.

Başkan Bush'un Afganistan stratejisinde iki temel aşama bulunuyordu (Bush, 2010). Ülkeye liberal değerlerin aktarılmasında kolaylaştırıcı rol oynaması için bölgenin Taliban kontrolünde arındırılması ve liberal değerlere sahip olan yöneticilerin göreve gelmesi amaçlanıyordu. Bu kapsamda ilk olarak ülkede Taliban Hareketi dışında yer alan ve yerel kimliklerin temsilcisi olarak kabul edilen sosyal grupların davet edildiği büyük meclis (Loja Jirga) 2001 yılında Almanya'nın Bonn şehrinde toplandı (Singh, 2002, 174). İlgili meclis kapsamında Hamid Karzai kurucu lider olarak kabul edildi ve ülkenin ilk devlet başkanı oldu. Fakat ABD'nin müdahale sonrası Afganistan'a atadığı Büyükelçi James Dobbins'in de belirttiği gibi Taliban rejiminin yıkılmasından birkaç yıl sonra Bush yönetimi, Afganistan'ı yaklaşan seçimlerden dolayı görmezden gelmeye başladı (Dobbins, 14 Eylül 2021). 2001 Bonn'da Afganistan'ın geleceği için yapılan toplantılarda bu durum daha net bir şekilde görüldü. İnsan müdahalenin terörizmle mücadele çerçevesinde ele alınması Bush yönetiminin ABD'yi yeniden küresel güç konumunu pekiştirme çabası nedeniyle boşa çıktı. Taliban Hareketi, kendisine karşı gerçekleştirilen operasyonlara rağmen Pakistan sınırına yakın olan bölgede yaşamını sürdürebildi.

Başkan Bush'un Afganistan özelinde uygulamaya çalıştığı diğer strateji ise el-Kaide'nin çekirdek üyelerinin yakalanması ve bu gruba katılan insanların teslim olmasıydı. El-Kaide, ABD'nin kendisine karşı uyguladığı terörizmle mücadele araçlarına direnebilmek için merkezi olmayan bir yapılanmaya giderek kamplarında eğitim alan mensuplarını ülkelerine geri gönderdi. Bu sayede terörizmi küresel bir boyuta taşıyarak ABD'nin Afganistan'a olan odaklanmasını bozdu. 2002 Bali, 2003 İstanbul, 2004 Madrid ve 2005 Londra terör saldırılarıyla ABD'nin el-Kaide stratejisi sorgulanmaya başladı ve askeri müdahalenin istenilen sonuca ulaşamayacağı yönünde endişeleri artırdı. 2004 yılında kitle imha silahlarını el-Kaide'ye vermekle suçladığı Irak rejimini hedefleyen Bush yönetimi,

Kıyıcı, Hakan. ABD Terörle Mücadele Stratejilerinde Taliban Hareketi.

El-Kaide için yeni bir verimli alan oluşturdu. Bu müdahaleyle birlikte Irak konusu Afganistan'a nazaran daha öncelikli bir mesele olarak Başkan Bush tarafından ele alındı (Ayub - Kouvo, 2008, 641).

1.2.2. Başkan Barack H. Obama Dönemi Afganistan Politikası

ABD'nin ilk siyahi başkanı olarak seçilen Barack H. Obama, 2009 yılında göreve başlamasıyla birlikte yeni bir dış politika ve güvenlik doktrinini uygulamaya çalıştı. Bu kapsamda ilk olarak Başkan Bush döneminde ortaya çıkan ve uluslararası sistemde ABD'ye siyasi ve askeri ölçekte meydan okuyan Çin ve Rusya konusu ele alındı. ABD ekonomisini zayıflatan 2008 mali krizi başta olmak üzere ABD'nin ilgisini ve kaynaklarını Irak ve Afganistan konusuna odaklaması Çin'i yeniden Asya-Pasifik bölgesindeki askeri varlığını artırmaya yöneltmişti (Clinton, 2016, 73). Çin'in bölgesel anlamda ABD ve müttefiklerini siyasi, askeri ve ekonomik olarak baskılamasını engellemek için Başkan Obama 2009 yılında "*Pasifik Yüzyılı Projesi*"ni ilan etti. Amerikan'ın Asya'ya dair yönelişi daha çok Çin'in Japonya, Avusturalya ve Filipinler'i içeren askeri üs kuşatmasına alma çabasıydı (Petras, 2016, 35). Proje 2016 yılında Trans-Pasifik Ortaklık Anlaşması'nın on iki ülke (Singapur, Brunei, Yeni Zelanda, Şili, ABD, Avusturalya, Peru, Vietnam, Malezya, Meksika, Kanada, Japonya) tarafından imzalanmasıyla Çin'e karşı önemli bir dengeleyici oldu. Bu sayede Çin'in bölge ülkelerine karşı kullanmaya çalıştığı ekonomik üstünlük bir nebze olsun yavaşlatılacaktı.

Başkan Obama'nın bu dönemde dış politikada odaklandığı bir başka ülke ise Rusya oldu. 2008 Gürcistan ve 2013 Ukrayna müdahaleleri sonrası Trans-Atlantik ilişkiler yeniden önem kazandı. Rusya'nın NATO ülkelerine yakın olan bölgelerde askeri varlığını dengeleyebilmek adına çeşitli silah ve teknoloji transferinin gerçekleştirilmesini sağladı. Bu kapsamda yeni nesil savaş uçağı projesi F-35 projesine hız verilerek bölgede Rus hava üstünlüğünü dengelemeye yönelik adımlar atıldı (Shalal-Esa, 1 Kasım 2021). Bu dönemde ayrıca Başkan Obama, Rusya'yı uluslararası liberal sistemde tutabilmek için çeşitli anlaşmalar da imzaladı. Bunlardan en önemlisi Soğuk Savaş döneminde iki ülke arasında silahlanma yarışı kapsamında sahip olunan Nükleer Silahların Azaltılması Anlaşması (New START)'ydı (O'Hanlon - Pifer, 14 Ekim 2021). Anlaşmayla iki ülke

sahip oldukları nükleer silah başlıklarını, başlıkları taşıyan füzeleri ve bombardıman uçaklarının sayısını azaltmayı kabul etti.

Başkan Barack Obama'nın Çin ve Rusya'ya karşı uygulamaya çalıştığı dış politika hamlelerinin merkezinde ise Afganistan ve Irak konusu belirleyici unsurlardı. Çünkü terörle mücadele operasyonu kapsamında yapılan müdahaleler hem de bölgesel güç boşlukları oluştururken hem de ABD karşıtlığının küresel ölçekte daha fazla artmasına neden oluyordu. Başkan Obama göreve geldiğinde uygulamaya çalıştığı dış politika ajandasında terörle mücadele konusunda *daha akıllı, iyi, çevik ve güçlü* bir modelin uygulamaya çalıştı (McCRisken, 2011, 781). 2007 yılında *Foreign Affairs* dergisinde kaleme aldığı makalesinde dünyada Amerikan egemenliğini yeniden sağlayabilmek için Irak'ta savaşın bitirilmesi ve asıl hedef Afganistan ve Pakistan'da yeniden güçlenemeye başlayan el-Kaide odaklanması gerektiğini belirtmişti (Obama, 1 Ekim 2021). Başkan Obama ayrıca Afganistan ve Pakistan arasındaki sınır bölgesinde el-Kaide'nin alan kazanmasından rahatsızdı. Çünkü bu bölgenin başta Taliban ve Hakkani grupları olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen yabancı savaşçılar için verimli bir alandı. Bu sayede el-Kaide, sahip olduğu ideolojiyi dünyanın çeşitli ülkelerine ihraç etmekteydi ve ABD'nin küresel terörle savaşına karşı yeni cepheler açarak ilgisi kolaylıkla dağıtabilmekteydi. Başkan Obama el-Kaide'nin hem Afganistan ve Pakistan sınırında hem de küresel ölçekte şiddet kapasitesini durdurabilmek için insansız hava araçlarının ve özel eğitilmiş komando birliklerinin kullanılmasını tercih etti (Bentley - Holland, 2014). Bu sayede üst düzey el-Kaide yöneticileri elimine edilmesiyle el-Kaide alansal üstünlüğünü kaybetmeye başladı. 2008-2011 yılları arasında insansız hava araçları sıklıkla Somali, Yemen, Afganistan, Pakistan'da terörizme mücadele kapsamında kullanıldı (De Luce, 19 Ekim 2021). Bu stratejik hamle aynı zamanda el-Kaide'den farklı bir siyasi çizgide hareket etmek isteyen Taliban Hareketi için bir fırsat ortaya çıkardı. El-Kaide'den bağımsız hareket eden ve yerli dinamiklerden oluşan Taliban Hareket'i ülkede yeniden istikrar ortamının inşasında siyasi sürece dahil olması kritik derecede önemliydi. Taliban, El-Kaide'yle bağlarını kesmeye ikna edilebilir ya da zorlanırsa ve rejimle uzlaşırsa o

Kıyıcı, Hakan. ABD Terörle Mücadele Stratejilerinde Taliban Hareketi.

zaman barış olabilecekti ve ABD, Afganistan konusunda sonu gelmeyen savaşı bitirebilecekti (Clinton, 2016, 148).

Bu kapsamda ABD ve Taliban arasındaki diplomatik görüşmeler 2010 yılında Almanya'da yürütülen gizli toplantılar serisiyle başladı (Wörmer, 21 Ekim 2021). 2011 yılında el-Kaide lideri Bin Ladin'in öldürülmesine rağmen Taliban Heyeti Doha'da resmi bir ofisin açılabilmesi için görüşmeleri sürdürdü. ABD, Taliban'ın tavrından dolayı üst düzey yetkililerinin seyahat yasağının kaldırılmasını kolaylaştırdı. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Taliban ve El-Kaide listelerini ayrı ayrı ele almayı kabul etti (Clinton, 2016, 163). Seyahat yasağının kalkmasıyla birlikte Doha'daki ofis Taliban ve ABD için önemli bir diyalog merkezi haline geldi (Aljazerra, 30 Eylül 2021). Bu dönemde Taliban lideri Molla Ömer, Başkan Obama'ya ulaştırılması için yolladığı mektup, çatışma ortamının bitmesi için birlikte çalışması gerektiğini vurguluyordu. Yaşanan gelişmelerle birlikte Başkan Obama, Taliban'ı, el-Kaide ve benzer fundamentalist gruplardan ayrılması gerektiğine ikna oldu. ABD'nin bir an önce Afganistan çekilmesinde Taliban'ın kolaylaştırıcı bir rol oynayacağı ilk kez müzakereler sayesinde anlaşılabilir. Taliban'la kurulan diyalog kanalı, Başkan Donald Trump döneminde daha üst aşamaya taşındı.

1.2.3. Başkan Donald Trump Dönemi Afganistan Politikası

Başkan Trump dönemi ABD dış politikası çok farklı sorunlarla baş etmek zorunda kaldı. Donald Trump, ABD'nin liberal politikaları sonucu çok taraflı bir siyaset izlemesinin hem ekonomik hem de siyasi olarak sorun oluşturduğunu düşünüyordu. ABD bu kapsamda bir kazanç elde etmeden sadece sistemi kendi lehine sürdüremeye çalışmaktaydı. Bu durumu tersine çevirebilmek için Donald Trump "Öncelik Amerika" stratejisini hayata geçirdi. Bu kapsamda özellikle ABD'nin askeri, ekonomik ve siyasi gücünü kendi lehine kullanarak dış politikada bağımsız hareket etmeye çalışan Trans-Atlantik ülkeler ve Orta Doğu ülkeleri hedef alındı. Bu ülkeler eğer ABD tarafından korunmak istiyorlarsa gereken finansal yükümlülüklerini yerine getirmeliydi (Trump, 4 Ekim 2021). Müttefik ilişkilerinden bağımsız bir aktörler olarak uluslararası sistemde etkin bir Amerika oluşturmaya çalışan Trump, kişisel diplomasiye önem vererek kendisini yavaşlatacağını düşündüğü çoğu kurumu dış politika ve güvenlik stratejilerinin

oluşturma sürecinden çıkarttı. Bu durum Başkan Trump döneminin öngörülemez ve dengesiz bir dış politika yaklaşımının ortaya çıkmasına neden oldu. Başkan Trump'ın bir neo-muhafazakar ya da paleo-muhafazakar olmadığı gibi ne de geleneksel bir realist ya da liberal bir enternasyonalist olmadığı gerçeği, sonsuz bir kafa karşılığına neden oldu (Anton, 1 Ekim 2021) ve dış politikada ki belirsizlik *Trump Doktrini* olarak tanımlandı (Zakheim, 28 Eylül 2021).

Terörizmle mücadele konusunda Başkan Trump, selefi Barack Obama gibi insansız hava araçlarıyla kilit isimleri öldürmeyi ve düşük sayıdaki özel birlikleri caydırıcı unsur olarak kullanmayı tercih etti (Levitt, 13 Ekim 2021). Bu kapsamda sadece el-Kaide değil yanı zamanda Suriye iç savaşında ortaya çıkan DAESH, Haşdi Şabi ve Kudüs Gücü mensuplarına karşı operasyonlar düzenledi. Trump bu dönemde ayrıca başta Afganistan olmak üzere Irak'tan askeri kuvvetlerini çekmek için çeşitli hamlelerde bulundu. Bu çerçevede ilk olarak Başkan Trump, ABD, Taliban'la Şubat 2020'de anlaşmaya vararak ülkede el-Kaide ve benzeri grupların faaliyet göstermesi karşılığında ülkeden çekilmeyi kabul etti. Anlaşmayı Başkan Trump, 'aşırı derecede iyi olma şansı olan bir plan' olarak tanımladı (BBC, 2 Ekim 2021). Trump'ın bu konuda almış olduğu tavır, Afgan hükümetinin de Taliban Hareketi'yle yüz yüze görüşme yapmaya zorladı. Eylül 2020'de resmi olarak başlayan görüşmeler sonrasında Taliban ülke genelinde kontrolünü hızlı bir şekilde genişletti.

9/11 sonrası ABD başkanlarının uygulamaya çalıştığı dış politika ve güvenlik doktrinlerinin Afganistan'a yansımaları eğrisel bir süreçle özetlenebilir. ABD küresel rekabette geri plana düştükçe Afganistan konusunu hızlı bir şekilde çözmeye çalışmıştır ve bu nedenle Taliban'ı daha rasyonel bir aktör olarak kabul etme eğilimi dış politikasına yansımıştır. Bush döneminde daha fazla Taliban Hareketine ve el-Kaide'ye odaklanması ise Çin ve Rusya karşısında geri planda kalmasına neden olmuştur ve dış politikada Afganistan konusu sonu gelmeyen savaş olarak kabul edilmişti. Bu nedenle Taliban Hareketi Başkan Barack Obama dönemi ve sonrasında karşısına çıkan fırsatları iyi değerlendirerek siyasal meşruiyetini sağlayabilmiştir. Bu çerçevede hareketin kullandığı ve uyguladığı stratejilerin de incelenmesi gerekmektedir.

Kıyıcı, Hakan. ABD Terörle Mücadele Stratejilerinde Taliban Hareketi.

2. 9/11 Sonrası Taliban Hareketi ve Afganistan

2001 yılında gerçekleştirilen müdahalede Taliban rejiminin sahip olduğu siyasal, toplumsal, ekonomik, hukuki ve dini kurumsallaşma hedef alındı. Bu nedenle uzun süre ülkenin geçmişinde yer edine Taliban Hareketinin ülkenin tamamından arındırılmaya çalışılması (De-Talibanizasyon) beraberinde yeni yönetim boşluklarının ortaya çıkmasına neden oldu. Taliban Hareketi kendisinden sonra ortaya çıkan otoritesiz alanları rejiminin kolaylıkla nüfuz etmesini engelleyerek düzensiz bir yönetim stratejisi izledi. Ayrıca el-Kaide'nin küresel saldırılarına hız vermesiyle daha lokal ölçekte faaliyet yürütmeye odaklanan Taliban kendisine özgü siyasi ve askeri yapılanmasını yeniden oluşturarak toplumsal tabanda etki derecesini sürdürdü. 2014 yılında DAESH-Horasan tarafından yok edilmeye çalışılması, ABD'yle birlikte ortak bir düşmana sahip olabileceğini göstermekteydi. Taliban'ın yeni siyasallaşma süreciyle ülke genelinde kontrolünü artırması ABD'nin 9/11 sonrası ülke inşa stratejisi için çöküş anlamına gelmesine rağmen el-Kaide ve DAESH gibi grupların kontrol edemeyeceği istikrarlı bir sistemin kurulması anlamına da gelmekteydi.

2.1. Siyasal Aktör Olarak Taliban Hareketi

2001 yılında Bonn'a davet edilmeyen Taliban Hareketi, bu dönemde ayakta kalabilmek için el-Kaide mensuplarının da tercih ettiği ve Pakistan sınırına da yakın olan Veziristan bölgesine yerleşmeye başladı. Bu bölgede etkin olan Hakkani grubu da Peştun etnik kimliğine sahipti ve Taliban hareketiyle işbirliği içerisindeydi (Brown - Ressler, 2013). Hakkani grubu hem de Afganistan sınırlarında hem de Pakistan sınırında bulunan *Federal İdari Aşiret Bölgesi* (FATA)'nda etkindi (Tankel, 2016, 558). Bu sayede Taliban hareketi ABD'nin terörizmle mücadelesinden kaçınabilmek için kendisi için verimli alanları bu bölgede bulabildi. Pakistan ise sınırları içerisinde Taliban etkisini kırmak ve üst düzey yetkilileri yakalayarak ABD'ye teslim etmek için bölgede terörle mücadele operasyonları başlattı. Fakat Pakistan'ın karşı hamlesi FATA bölgesindeki aşiretlerin Taliban'a yakın olması ve bu dönemde ABD'ye karşı savaşmak için bölgeye gelen yabancı savaşçılara olan destek nedeniyle başarısız oldu (Şahzad, 2014, 32). Taliban bu sayede Pakistan'da yer alan Kuzey ve Güney Veziristan

bölgelerinde etkin olmaya başladı ve sahip ideolojik değer yargılarıyla hayatta kalabildi.

2002 - 2006 yılları arası Taliban Hareketi, Afganistan'da yeniden toplumsal alan kazanmaya başladı. Hareketin bu yıllarda en kilit destekçisi el-Kaide'di. El-Kaide, Güney Veziristan topraklarında gerçekleştirdiği terör operasyonları sayesinde Pakistan'ın FATA bölgesine kolaylıkla müdahale etmesini engelledi. Aynı zamanda ülkede çeşitli terör eylemleri gerçekleştirerek Pakistan'ı daha çok iç güvenliğe odaklı bir strateji izlemeye zorladı. 1. Bu sayede Taliban, sınıra yakın bölgelerde ve FATA bölgesinde yeniden toparlanma şansı yakaladı. 2006 yılında Helmand şehri Taliban'ın kontrolüne geçti. Helmand'ın kontrolüyle hareket ülke genelinde isyan hareketlerini yeniden sistematik bir şekilde organize etti. 2008 yılından itibaren grup sadece silahlı bir güç olarak değil, aynı zamanda siyasi kararları daha etkili bir şekilde uygulayabilmek için dikey ve yatay örgütlenmesini kurdu (Rutting, 2021, 4). Dikey yapılanma kapsamında hareketin lider kadrosu kontrol ve denetim mekanizmasına ulaştı. Bu kapsamda hareketin lideri, *Emirü'l Mü'minin*, ve ona tavsiye niteliğinde danışmanlık yapacak olan Rehber Şura'sı oluşturuldu. Şura'da kendi içerisinde askeri, dini, ve siyasi konularda etkin olan çeşitli komisyonlara sahipti. Bu sayede Taliban Hareket'i daha bütüncül bir yapıya kavuşarak, resmi bir kimliğe büründü. Uluslararası aktörler için bu görüşmelerin başlatılmasında kolaylaştırıcı bir rol oynuyordu.

Dikey yapılanma sayesinde hareketin hem bölgesel hem de küresel ölçekte etkisi de artmaya başladı. Bu çerçevede ABD'nin bölgeye yönelik terörle mücadele politikasından rahatsızlık duyan ve onun hegemonik etkisini bu bölgede yavaşlatmak isteyen Çin, Rusya ve İran için önemli bir aktör olarak tanınmasını sağladı. Bu dönemde uluslararası etki derecesini artırmaya başlayan hareket ayrıca yatay yapılanmaya da gitti. Özellikle 2001 sonrasında yeniden ele geçirmeye başladığı alanlarda askeri kapasitesi sayesinde gölge rejim haline geldi. Taliban'ın askeri yetkilileri dikey yönetimin kendilerine sağladığı özerk karar alabilme yetkisi sayesinde sivil yönetici olarak da bu bölgelerde görev yapmaya başladı. Bu oluşum sayesinde hareket mevcut rejime alternatif olabilecek birçok unsuru yönetim kapasitesi olarak kurdu.

Kıyıcı, Hakan. ABD Terörle Mücadele Stratejilerinde Taliban Hareketi.

2.2. Taliban Hareketi'nin Toplumsal Meşruluğu

1996-2001 yılları arasında Taliban, -kültürel ve dini bir- normatif sistem kurarak toplumu kontrol etme yeteneğine sahipti (Kilcullen, 2013,148). Dinden farklı olarak kültür konusu özellikle Afganistan gibi çok farklı etnik ve mezhepsel kimliklere sahip olan ülkelerde önemli bir sosyal iletişim mekanizmasıydı. Taliban, Afgan toplumunun sahip olduğu kültürel kodları ABD'ye ve mevcut rejime karşı kullanarak dini değer yargılarının toplumsal tabanda yasal bir norm olarak kabul görmesini sağladı. Bu kapsamda Taliban Hareketi, iç savaş ve çatışma bölgelerine yönelik olarak sahip olduğu anlatıları ve düşünce sistemlerini sosyal tabana aktarabilmek için bir tür evlerin kapılarına ve duvarlarına asılan bildiri olan şebnameler ve ilahileri kullandı.

Bu iki kültürel bilgi aktarım kanalıyla Taliban hareketi hem ABD rejiminin 9/11 saldırıları sonrası ülkede insanlarla direkt temasa geçmesini engellerken; aynı zamanda mevcut rejimin kurmaya çalıştığı politik düzenin karşılık bulmasını zorlaştırdı. Şebnameler özellikle elektrik aydınlatma sorunu yaşayan bölgelerde etkin bir araçtı. Taliban mensupları bizzat bu yerlerde geceleri evlerin duvarlarına veya kapılarına bildiriler asarak insanları etkilemeye çalışmaktaydı. İlahiler ise müzik olmadan ve sadece şiirsel tınıyla söyleniyordu. 1979 Sovyet İşgali'nde de hareket, ilahileri çatışma ortamında militanları cesaretlendirmek için kullanılmaktaydı. 2001 yılında itibaren de bünyesine yeni bireyleri katmak ve ayrıca isyan hareketini ülke geneline yaymak için ilahileri yeniden sistematize ederek kullanmaya başlamıştı. Taliban'ın anlatı ve söylem geleneğini şebnameler ve ilahiler merkezinde inceleyen Thomas H. Jonson'a göre, üç farklı dinleyici kitle etkilenmeye çalışılmaktaydı: Taliban Hareketi'ne karşı nötr olanlar, Taliban'a sempati duyanlar ve destekleyenler ve son olarak mevcut Afgan rejimini destekleyenler (2018, 35).

ABD ve NATO güçlerinin gerçekleştirdiği terörizmle mücadele operasyonlarında sivil kayıplar arttıkça söylem ve anlatıların toplumsal tabanda karşılık bulması kolaylaşmaktaydı. Taliban'ın sivillere bilgi aktarımı ve düşünce sistematiğini yansıttığı şebnameler ve ilahiler ABD'nin terörle mücadele stratejisinde kolaylıkla çözümlenemeyen unsurlardı. Yapılan operasyonlardaki can kayıpları ve maddi zararlar şebnameler ve ilahin ikna derecesini artırmaktaydı.

Taliban Hareketi ayrıca Peştun kimliği sayesinde toplumsal yapıda yaşanan sorunların çözüm merkezi olarak da kabul ediliyordu. Rejimin ulaşamadığı çoğu alanda Taliban adalet dağıtan (kıyas yöntemiyle) ve sorunları çözen bir yapı olarak toplum tarafından meşru görülüyordu (Taylor, 2013, 197). Bu durum rejimin ülke genelinde kontrolünü azaltan temel belirleyicilerin başında gelmekteydi. ABD'nin şebnameleri ve ilahileri görmezden gelerek uyguladığı terörizmle mücadele stratejisinin toplumsal tabanda karşılığı sadece rejimin kontrolü altında bulunan sınırlı alanlarda bir anlam ifade ediyordu.

2.3. Taliban Hareketi - İŞİD/Horasan Mücadelesi

2014 yılında Irak'ta Halifelik ilan eden DAEŞ, başta el-Kaide olmak üzere tüm İslamcı fundamentalist grupların kendisine biat etmesini istedi. Bu sayede küresel ölçekte etki derecesini artırmak isteyen örgüt ayrıca geçmiş birikim ve tecrübeleri de kendi bünyesinde toplayabilecekti. Taliban Hareketi'nde bu çağrının muhataplarından biriydi. Uzun süredir el-Kaide'yle dirsek temasını sürdüren Taliban için DAEŞ yapılanması çok fazla anlam ifade etmiyordu. Fakat DAEŞ'in kendisine biat etmeyen grupları tekfir ilan etmesi ve bu gruplara karşı ABD dışında yeni bir meydan okuma durumunu ortaya çıkardı. Taliban Hareketi, Afganistan'ı kapsayacak şekilde bir *İslami Emirlik*'in kurumasını isterken, DAEŞ'in Horasan grubu ise Güney Asya ve Orta Asya'yı içerecek bir Halifeliğin kurulmasını amaçlamaktaydı (Bunzel, 11 Ekim 2021). DAEŞ-Horasan'ın çekirdek kadrosu TTP yapısındaydı. 2014 yılında Ebu Bekir el-Bağdadi'ye bağlılık yemini ederek, Taliban'a savaş ilan ettiler. 2015 yılından itibaren iki grup arasındaki çatışmalar patlak verdi. Özellikle DAEŞ'in Suriye ve Irak'ta toprak kaybetmesiyle birlikte Afganistan'a komşu olan ülkelerden sempatanlar DAEŞ-Horasan (DAEŞ-H)'a katıldılar. Bu sayede ciddi bir militan kadroya ulaşan yapı Taliban için tehlike oluşturmaya başladı.

Taliban'ın ABD'yle müzakerelere başlamasıyla DAEŞ-Horasan saldırılarını iyice artırdı. İnternet ortamında DAEŞ'le bağlantılı olan bazı sitelerde, yapılan anlaşmayla Taliban'ın dini değerleri hiçe saydığı ve ABD'ye bir daha 9/11 gibi bir olayın yaşanmayacağına teminatının verildiği belirtildi (Bunzel, 11 Ekim 2021). Özellikle Afgan rejiminin ülke kontrolünü sağlamakta zorlanması ve DAEŞ-

Kıyıcı, Hakan. ABD Terörle Mücadele Stratejilerinde Taliban Hareketi.

Horasan'a karşı etkisiz kalması Taliban'ın ülke genelinde etkisini artırmasını sağladı. Taliban hareketinin sahip olduğu ve dönemin konjonktürüne göre kendisini kolaylıkla sisteme adapte edebilmesi ABD'nin ülkeden çekilmesini kolaylaştırdı. Ortak bir düşmana karşı hareket edilebileceği gereceği ABD'nin 9/11 travmasından kurtulabilmesinde önemli rol oynadı.

Sonuç

Makale kapsamında ABD'nin 9/11 sonrası terörle savaş stratejilerinin Taliban hareketine olan etkileri ve onun iç savaş ve çatışma bölgesinde yeniden alan kazanmasında belirleyici olan dinamikler incelenmiştir. Bu çerçevede öncelikli olarak 9/11 sırasında ve sonrasında görevde bulunan ABD başkanlarının strateji ve yaklaşımları Afganistan özelinde ele alınmıştır. Özellikle ABD'nin sonsuz savaş olarak gördüğü Afganistan'da bir an önce çözüme ulaşması 9/11 travmasından çıkmasında kilit derecede önemliydi. 2011'de patlak veren Suriye İç Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeler ABD'nin Çin, İran ve Rusya'nın Avrasya'daki Soğuk Savaş sonrası anlaşmayı henüz bozmaması için yeni hamleler yapmaya zorluyordu (Mead, 15 Eylül 2021). Bu nedenle ABD liderliğindeki bir uluslararası sistemin sürdürülmesi için Afganistan'dan hızlı bir şekilde çekilmek politika öncelikli bir konu haline dönüştü.

Taliban Hareketi'nde özellikle 2008 yılından sonra karşısına çıkan avantajları kullanmasını bildi. 2001-2006 yılları arasında FATA bölgesinde el-Kaide ve Hakkani grubu sayesinde yaşam alanı bulabilen Taliban Hareketi, kısa sürede yeni rejimin ülke genelinde kontrol ve meşruiyet sağlayamamasıyla gücünü hem yerli halka hem de uluslararası politik aktörlere kanıtladı (Chandra, 2011). Bu kapsamda özellikle ABD ve NATO'nun bölge de yürüttüğü terörle mücadele operasyonları kapsamında görmezden geldiği ama Taliban'ın toplumsal meşruluğu grubun hayatta kalması için önemli bir unsurdu. 2014 yılında DAES'e biat etmediği için tekfir edilmesi grubun siyasi bir aktöre dönüşmesinde kolaylaştırıcı rol oynamıştır. ABD'yle başlayan müzakerelerle el-Kaide ve DAES-Horasan gibi gruplarla yaşam alanı sunmayı garantisini etmesi ve ülkede kontrol sağlaması karşılığında mevcut rejimin yerini alabileceğini dünya kamuoyuna kanıtladı.

Yaşanan bu gelişmeler ABD'nin Afganistan'da bulunduğu süre zarfında uygulamaya çalıştığı politikaların ve terörizmle mücadele yaklaşımlarının istenilen sonucu ortaya çıkarmadığını göstermektedir. Afganistan bugün 2001 yılında gerçekleşen askeri müdahale döneminde olan siyasal, ekonomik ve sosyal şartlara dönerken, Taliban Hareketi meşru güç konumunu ABD'ye direnç göstererek bölgesel etkisinin atmasına neden olmuştur. Bu sayede Taliban Hareketi ve Afganistan konusu sadece ABD'nin terörizmle mücadele stratejileriyle ele alabileceği bir sorunsal olmaktan çıkmıştır.

ABD'nin önümüzdeki yıllarda Orta Doğu, Afrika ve Güney Asya konusunda yeni bir terörizmle mücadele stratejisi belirlemesi muhtemeldir. Fakat özellikle Washington, Orta Doğu'daki politikasını formüle ederken, tüm terörist grupların ABD'yi tehdit etmediğini ve onu tehdit edenlerin çeşitli derecede ve türde ortaya çıkabileceğini kabul etmelidir (Byman, 2015, 14). Tıpkı Afganistan'da Taliban Hareketi'nde olduğu gibi. Bu nedenle devletlerin Taliban Hareketi gibi gruplarla mücadele ederken terörizmle mücadele stratejileri yerine isyancı güçlerle savaş konseptiyle hareket etmesi gerekmektedir. İsyancı savaşla mücadele kapsamında silahlı grubun toplumsal yapıyla olan ilişkisi, kültürel ve dinsel kodlara olan hakimiyeti ve müdahalede bulunan devletin siyasal sistemdeki pozisyonu ön plandadır. İlerleyen dönemlerde de benzer silahlı gruplarla mücadele edecek olan devletler için Taliban Hareketi'nin 2001-2021 yılları arasında gösterdiği dönüşüm süreci önemli bir referans kaynağı olarak değerlendirilecektir.

Kıyıcı, Hakan. ABD Terörle Mücadele Stratejilerinde Taliban Hareketi.

Kaynakça

- Aljazerra. " Qatar's Taliban Efforts Position Doha as a Key Mediator: Analysts". *Aljezarra*. Erişim 28 Ekim 2021. <https://www.aljazeera.com/news/2021/8/20/qatars-taliban-efforts-position-doha-as-a-key-mediator-analysts>
- Anton, Michael. "The Trump Doctrine: an Insider Explains the President's Foreign Policy". *Foreign Policy*. Erişim 1 Ekim 2021. <https://foreignpolicy.com/2019/04/20/the-trump-doctrine-big-think-america-first-nationalism/>
- Ayub, Fatima - Kouvo, Sari. "Righting the Course? Humanitarian Intervention; the War on Terror and the Future of Afghanistan". *International Affairs* 84/4 (2008), 641-657.
- Bacon, Tricia - Byman, Daniel. "De-Talibanization and the Onset of Insurgency in Afghanistan", *Studies in Conflict & Terrorism*, DOI: 10.1080/1057610X.2021.1872159.
- BBC. "Taliban - ABD Anlaşması Afganistan'ın Nasıl Kaderini Belirledi, Anlaşma Ne Öngördü". *BBC Türkçe*. Erişim 2 Ekim 2021. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58255094>
- Bentley, Michalle - Holland, Jack. *Obama's Foreign Policy: Ending the War on Terror*. New York: Routledge, 2014.
- Brown, Vahid - Rassler, Don. *Fountainhead of Jihad: The Haqqani Nexus 1973 - 2012*. London: Hust Publishers, 2013.
- Brzezinski, Zbigniew. *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2005.
- Bunzel, Cole. "Al-Qaeda Versus ISIS: The Jihadi Power Struggle in the Taliban's Afghanistan". *Foreign Affairs*. Erişim 11 Ekim 2021. <https://www.foreignaffairs.com/articles/afghanistan/2021-09-14/al-qaeda-versus-isis>

- Bush, George. "The National Security Strategy of the United States of America". *President Bush White House Archive*. Erişim 9 Ekim 2021. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>
- Bush, George. *Decision Points*. New York: Crown Publishers, 2010.
- Burke, Jason. *The New Threat: the Past, Present, and Future of Islamic Militancy*, New York: The New Press, 2015.
- Byman, Daniel. *Al-Qaeda, the Islamic State, and the Global Jihadist Movement: What Everyone Needs to Know*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Byman, Daniel. "Beyond Counterterrorism: Washington Needs a Real Middle East Policy". *Foreign Affairs* 94/6(2015), 11-18.
- Chandra, Vishal. "The Evolving Politics of Taliban Reintegration and Reconciliation in Afghanistan". *Strategic Analysis* 35/5(2011), 836-848.
- Clinton, Hillary. *Zor Seçimler*, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016.
- Cordesman, H. Anthony. "U.S. Wars in Iraq, Syria, Libya, and Yemen: What are the Endstates?", *CSIS Rev23*, 2016.
- De Luce, Dan. "Obama's Drone Policy Gets an 'F'". *Foreign Policy*. Erişim Tarihi: 19 Ekim 2021. <https://foreignpolicy.com/2016/02/23/obamas-drone-policy-gets-an-f/>.
- Dobbins, James. "Testimony Before the Senate Armed Services Committee". *US Senate*. Erişim 14 Eylül 2021. <https://www.armed-services.senate.gov/statemnt/2009/February/Dobbins%252002-26-09.pdf>
- Edgar, R. Iain. "The True Dream in Contemporary Islamic/Jihadist Dreamworks: A Case study of the Dreams of Taliban Leader Mullah Omar". *Contemporary South Asia* 15/3(2006): 263-272.
- Flint, Colin - Falah, Ghazi-Walid. "How The United States Justified its War on Terroism: Prime Morality and the Constrction of Just War". *Third World Quarterly* 25/8(2004), 1379 - 1399.

Kıyıcı, Hakan. ABD Terörle Mücadele Stratejilerinde Taliban Hareketi.

- Gridner, Eddie. "The Greater Middle East Initiative: Regime Change, Neoliberalism, and US Global Hegemony". *The Turkish Year Book of International Relations* 36(2005),37-71.
- Güney, Aylin - Gökcan, Fulya. "The Greater Middle East as a Modern Geopolitical Imagination in American Foreign Policy". *Geopolitics* 15/1(2010),22-38.
- Hartman, Andrew. "The Red Temple: US Policy in Soviet Occupied in Afghanistan". *Third World Quarterly* 23/3(2010): 467-489.
- Jentleson, W. Bruce. *American Foreign Policy: The Dynamics of Choice in the 21st Century*. New York: W.W. Norton Company, 2010.
- Johnson, Thomas. *Taliban Narratives: the Use and Power of Stories in the Afghanistan Conflict*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Kilcullen, David. *Out of Mountains: the Coming Age of the Urban Guerilla*, Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Kilcullen, David. *The Dargons and the Snakes: How the Rest Learned to Fight the West*, Oxford: Oxford University Press, 2020.
- Levitt, Matthew. "Counterterrorism Under the Trump Administration: A Fractured Response to a Diversified Threat". The Washington Institute for Near East Policy. Erişim 13 Ekim 2021. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/counterterrorism-under-trump-administration-fractured-response-diversified-threat>
- Lister, R. Charles. *The Syrian Jihad: Al-Qaeda, the Islamic State and the Evolution of an Insurgency*, Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Maher, Shiraz. *Salafi-Jihadism: The History of an Idea*, London: Penguin Books, 2016.
- McCracken, Trevor. "Ten Years on: Obama's War on Terrorism in Rhetoric and Practice". *International Affairs* 87/4(2011),781 -804.
- Mead, Walter Russell. "The return of geopolitics: the revenge of the revisionist powers". *Foreign Affairs*. Erişim 15 Eylül 2021. <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2014-04-17/return-geopolitics>

- Neuman, Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yönetmeleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I-II*, Ankara: Yayın Odası, 2014.
- Obama, Barack. 2007. Renewing American Leadership. Foreign Affairs. Erişim 1 Ekim 2021. <https://users.metu.edu.tr/utuba/Obama.pdf>
- O'Hanlon, Michael - Pifer, Steven. "Obama's Key Nuclear Deal With Russia". *Brookings*. Erişim 14 Ekim 2021. <https://www.brookings.edu/opinions/obamas-key-nuclear-deal-with-russia/>
- Rashid, Ahmed. *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007.
- Shalal-Esa, Andrea. "Obama Determined to 2nd F-35 Engine". *Reuters*. Erişim 1 Kasım 2021. <https://www.reuters.com/article/us-washington-summit-engine-idUSTRE68J3ZQ20100921>
- Singh, Rai. "Emergency Loya Jirga Shapes Afghanistan's Future". *India Quarterly* 58/2(2002): 173-186.
- Stewart, J. Donna. "The Greater Middle East and Reform in the Bush Administration's Ideological Imagination". *Geographical Review* 95/3(2010), 400-424.
- Stewart, Blake. "The Rise of Far-Right Civilizationism". *Critical Sociology* (2020), 1-14.
- Şahzad, Seyyid Saleem. *El-Kaide ve Taliban'ın İçinde: Bin Ladin ve 9/11'in Ötesinde*, İstanbul: Küresel Kitap, 2014.
- Tankel, Stephan. "Beyond the Double Game: Lessons from Pakistan's Approach to Islamist Militancy". *Journal of Strategic Studies* 41/4(2018), 545-575.
- Taylor, Andrew. *State Failure*, London: Palgrave Macmillan. 2013.
- Trump, Donald. "President Trump: I want Europe to Pay". *Atlantic Council*. Erişim 4 Ekim 2021. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/president-trump-i-want-europe-to-pay/>

Kıyıcı, Hakan. ABD Terörle Mücadele Stratejilerinde Taliban Hareketi.

Van Zijdewijn, Jeanine - Bakker, Edwin. "Returning Western Foreign Fighters: The Case of Afghanistan, Bosnia, and Somalia". *International Center for Counter-Terrorism* June 2014.

Walt, M. Stephan. "The Real Reason U.S. Allies are Upset About Afghanistan", *Foreign Policy*. Erişim 12 Eylül 2021. <https://foreignpolicy.com/2021/08/27/the-real-reason-u-s-allies-are-upset-about-afghanistan/>

Wörmer, Nils. "Exploratory Talks and Peace Initiatives in Afghansitan". SWP Comments. Erişim 21 Ekim 2021. https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2012C44_wmr.pdf

Zakheim, S. Dov. "The Trump Doctrine, Explained". *The National Interest*. Erişim 28 Eylül 2021. <https://nationalinterest.org/feature/trump-doctrine-explained-123341>

**DEMOKRASI
PLATFORMU
DERGİSİ**

Demokrasi Platformu Dergisi
International Refereed Journal

ISSN: 1305-4600

10 (35), 64-91, 64-91.

Afganistan’da Mollalar ve Taliban ilişkisi

The Lands of the Mullas and the Taliban in Afghanistan

Aminullah Koshan

Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
PhD., Süleyman Demirel University, Faculty of Theology

E-Posta: aminkoshan@yahoo.com

Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-3235-3778>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/ Winter-December

Geliş/Received: 15 Nisan/April 2021

Kabul/Accepted: 15 Kasım/November 2021

Yayın/Published: 15 Aralık/December 2021.

Atıf/Cite As

Koshan, Aminullah. “Afganistan’da Mollalar ve Taliban İlişkisi”. *Demokrasi Platformu Dergisi*, 10 (35), 2021, 64-91.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Web: <https://www.demokrasiplatformu.com>

e-mail to: demokrasiplatformudergisi@gmail.com

Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Koshan, Aminullah. Afganistan’da Mollalar ve Taliban İlişkisi.

Öz

Afganistan toplumunda bireylerin tutum ve davranışının belirlenmesinde, dünya görüşü ve hatta yaşam şekillerinin oluşumunda din etkili bir faktör olarak kabul edilmektedir. Afganistan toplumunda din; önemli bir unsur olduğu için Taliban, mollalar, cami imamları vs. de toplum ve bireyler üzerinde etkili ve söz sahibidirler. Din adamlarının, bütün toplumlarda bireyler üzerindeki etkileri göz önünde bulundurulduğunda, Afganistan toplumunda da mollalar bireylerin toplumsal ilişkilerini, yaşam biçimlerini ve dünya görüşlerini büyük oranda etkilemektedir. Bu çalışmada, Afganistan’da mollalar ve Taliban’ın hangi düzeyde ilişki içinde oldukları, Taliban’ın buralara gelmesinde mollaların rolleri ve bundan sonra Taliban’ın mollalara ne kadar sahip çıktığını ortaya konması amaçlanmaktadır. Nitel araştırma tekniği olan literatür ve dokümantasyon tarama metodu ile hazırlanan bu araştırmanın ana problemi Afganistan’da dini bir statü olarak mollalar ve Taliban ilişkisi ve bu ilişkiyi etkileyen faktörlerin tespitidir. Afganistan’da molla ve Mevlevilerin saygınlığı ve otoriterliği kutsal değerler gibi korunmaya devam etmektedir. Toplumun dini ve manevi önderi konumunda olan mollaların, dini alanlarda olduğu kadar toplumsal ve sosyo-kültürel alanlarda da oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Afganistan toplumunun ekonomiden eğitime, siyasetten hukuka ve aileden kültüre kadar vizyonlarının oluşmasında din olgusu belirleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Din olgusunun aktörleri olarak; mollalar ve Taliban ilişkisi bu bağlamda önem arz etmektedir. Çalışma günümüzde Afganistan toplumunda mollalar ve Taliban ilişkisi ile ilgili bilgiler verecek olması dolayısıyla önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan Toplumunu, Mollalar, Mevleviler, Din, Medrese ve Cami İmamları

Abstract

Looking at the history of Afghanistan, it is seen that turmoil and instability continue because Afghanistan has been turned in to a war zone by the great powers of the World due to internal and external reasons. The lack of political stability in the country has seriously damaged the infrastructure and superstructure. It is seen that the weakness of the political authority caused the emergence of different groups and international terrorist organizations and the outbreak of conflict. Therefore, these ongoing conflicts in the country have deprived the people of Afghanistan of many opportunities.

Leaders in society have the power to influence and direct people because they are familiar with the social realities in which they grow. This power allows them to have effect on society. This effect can manifest itself in the political, social and economic fields, as well as in the religious field. It is seen that leaders with religious identities who associate their words and actions with the sacred act as an important actor in determining the route of Afghanistan society's thought, attitude, behavior and similar fields. In Afghanistan society, religion is accepted as an effective factor in determining the attitudes and behaviors of individuals, their worldview and even in the formation of their lifestyles.

As religious people have effects on individuals in all societies, the mullahs also have a great effect on individuals social relations, lifestyle and worldviews in Afghanistan society. In this study it is aimed to reveal the level of relations between the mullahs and the Taliban in Afghanistan, the roles of mullahs in the coming of the Taliban, and after that, how much the Taliban took care of the mullahs. The main issue of this research that was prepared with literature and documentation scanning method and qualitative research technique is to determine the relationship between the mullahs and the Taliban as a religious status in Afghanistan and the factors affecting this relationship.

In Afghanistan the prestige and authoritarianism of the mullahs and Mevlevis continue to be protected as sacred values. It is known that religious leaders and ulama have an important position and their ideas and they are being accepted by all segments. Therefore, the courage of the ulama, which adopts religious authorities and the people; institutions engaged in religious activities such as masjids, mosques and madrasahs; are the main actors that have an impact on the religious, social, social and political life of the people. It is known that mullahs, who are the religious and spiritual leaders of the society are very effective in social and socio-cultural fields just as they are in religious fields. Therefore, the phenomenon of religion stands out as a determining factor in the formation of the visions of the Afghan society about economy, education, politics, law family and culture. As the actors of the phenomenon of religion; the relationship between the mullahs and the Taliban is important in this context. The study is considered important because it will give information about the current relationship between the mullahs and the Taliban in Afghanistan society.

Keywords: Afghan society, Mullahs, Mevlevi, Religion, Madrasa and Mosque Imams

Koshan, Aminullah. Afganistan'da Mollalar ve Taliban İlişkisi.

Giriş¹

Anayasanın ikinci maddesinde Afganistan Devleti, Devlet-i Cumhuri İslam'ı olarak, Afganistan'ın dini ise İslam olarak geçmektedir. Afganistan'da yaşayan halkların % 99'u Müslüman olup, bunlardan % 82'si Ehl-i Sünnet, % 17'si Şii ve kalan % 1'i ise başka dinlere mensuptur (Eyyübi, 2011: 19). Şii (Hazara) grubunun yaklaşık iki yüz bini İsmailiye koluna mensup olup, geri kalan kısmı ise Caferi'dirler (Roy, 1990: 57).

Afganistan, yıllardır çeşitli (iç ve dış) sebeplerden kaynaklanan çatışmaların odağı haline gelmiştir. Bu durum ülkede siyasi istikrarsızlığı ve farklı gruplaşmaları beraberinde getirmiş ve oluşan kaotik ortam, uluslararası terör aktörlerine alan açmıştır. Dolayısıyla ülkede devam eden bu çatışmalar, Afganistan halkını birçok imkândan mahrum bırakmıştır. Ülke, özellikle yaşadığımız sanayi, teknolojik ve bilimsel alandaki gelişmelerinden uzak kalmış, bilgi ve bilim alanında herhangi bir ilerleme sağlanmamıştır. Ülkede büyük ölçüde geleneksel toplumsal yapının devam etmesi dolayısıyla toplumsal aktörlerin de toplumsal yapının içinde geliştiği görülmektedir. Bu aktörlerden biri de mollalardır. Toplumların içinde buldukları durumu anlamı kılmalarında veya meşrulaştırmalarında, değişen süreçlerinde ve bu süreçlerin yönetip yönlendirilmesinde kendi içlerinden çıkardıkları liderlerin rolü belirleyici olmaktadır. Bu liderler siyasi bir özellik taşıyabileceği gibi dini bir hüviyet de gösterebilir. Özellikle dini liderler kutsalla bağ kurdukları düşüncesiyle meşruiyetlerini oluşturmakta toplumda büyük saygı duyulmaktadır (Wach, 1990: 403-404). Afganistan'da mollaların saygınlığı ve otoriterliği kutsal değerler gibi korunmaya devam etmektedir. Dini liderlerin ve mollaların önemli bir konuma sahip olduğu ve fikirlerinin her kesim tarafından kabul gördüğü bilinmektedir. Bu yüzden dini otoriteler ve halka kendisini benimseten Ulema Şûrası; mescit, cami, medrese gibi dini faaliyetlerde bulunan kurumlar; halkın dini, toplumsal, sosyal ve siyasal hayat üzerinde etkili olan temel aktörlerdir. Toplumun dini ve manevi önderi konumunda olan mollalar, dini alanlarda olduğu kadar toplumsal ve sosyo-kültürel alanlarda da oldukça etkilidir.

---

¹ Bu makale: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Ramazan UÇAR'ın danışmanlığında "Afganistan'da Toplumsal Statü ve Dini Otorite Bağlamında Mollalar", Adli Doktora tezinden Üretilmiştir.

Afganistan'da molla ve Taliban kavramıyla nitelenen bu sosyal kesim; siyasetten ekonomiye, eğitimden kültüre, dinden sanata kadar birçok alanda etkili olmaktadır. Dolayısıyla mollaların ve Taliban'ın söz konusu işlevlerine yönelik Afganistan toplumunun yaklaşımının araştırılması yerinde bir düşünce olarak görünmektedir. Çalışmayla geleneksel toplumsal yapının büyük ölçüde varlığını sürdüren Afganistan'da dini bir statü olarak mollalar ve Taliban arasındaki ilişki dini, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda birbiriyle hangi düzeyde yakınlıkları olup olmadığını ortaya konması hedeflenmektedir.

1. Afganistan'da Mollalar

Molla kelimesinin aslı, efendi anlamına gelen 'Mevla' ya da 'Mevlana'dan türemiştir. Farsça ve Türkçedeki hoca kelimesinin karşılığıdır. İran ve Hint lehçelerinde halk, 'Mevla'yı 'Molla' şeklinde telaffuz etmiş, zamanla 'Movla' lafzı 'Molla'ya dönüşmüştür (Hamidi, 2013: 315). Başka bir ifade ile molla, âlim, okumuş olan, fazilet sahibi eğitimli kişi ve okuma yazması olan anlamındadır. Okuma yazması olmayan halk nezdinde, okuma yazması olan herkese molla denir. Afganistan ve İran halk dilinde yazı yazmayı bilmese de yazıyı okumayı bilen kimselere molla denilmiştir (Dihhuda, 1931: 1731). Afganistan'da molla kelimesi geniş anlam ifade etmektedir. Herhangi bir camide imamlık, medresede/camide müderrislik, vaizlik, Kur'an kurslarında müderrislik, üfürme/muska yazma vs. görevlerini üstlenen kişilere molla denilmektedir. Afganistan'da ulemanın hiyerarşik sistemi genellikle şunlar: Molla, Dehmolla, Ahund, Mevlevi, Müftü ve Şeyhü'l-Hadis'ten ibarettir. Molla ile Ahund daha çok imamlık, camilerde din eğitimi veren ve insanların dini pratiklere yönelik hizmetlerini yerine getiren kişilere söylenirken, Mevlevi ile müftü ise büyük medreselerde talebe yetiştiren, mollaların çözemediği dini meseleleri çözen, fetva veren, toplumsal, genel meselelerle uğraşan ve siyasi konularda devlet ile halk arasında arabuluculuk yapan kişilerdir. Müftülük Mevlevilikten bir üst rütbe olduğu için 8 senelik dini eğitiminden sonra medreseden medreseye göre değişen bir sürede elde edilen dini unvandır. 8 sene dini eğitimden sonra iki sene Hadis eğitimi alarak belli sayıda Hadis ezberleyen kişilere Şeyhü'l-Hadis denilmektedir. 8 sene süren medrese

Koshan, Aminullah. Afganistan'da Mollalar ve Taliban İlişkisi.

eğitimini belli bir aşamaya getiren ve henüz tamamlayamayan kişilere Dehmolla² denilmektedir. Afganistan'da medreseye gidip az çok dini eğitim alan (Medreseye girip-çıkan) her sakallı, sarıklı ve cübbeliye molla sahip denilmektedir. Taliban üyeleri de sakallı ve sarıklı olup bu hiyerarşik sisteme sahiptirler. Dolayısıyla her Taliban üyesiyle insanlar karşılaştıklarında molla sahip ve Mevlevi sahip diye hitap etmektedirler. Hatta Taliban örgütü de birbirlerine molla sahip diye hitap etmektedirler (Kamgar, 2008: 31-37). Talib ve Taliban kelimesini, örgüt üyelerine içeriden veya dışarıdan biri onlarla diyaloga girdiği zaman asla kullanmazlar.

Afganistan'da mollaların imam olarak görevlendirilmesi iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Birincisi devlet tarafından düzenlenen sınavdan geçenler sadece il merkezlerinin belli camilerinde imam olarak atanıp, maaşını düzenli olarak devletten alan, ikincisi ise ilçe köy ve kasabaların tamamında halk tarafından seçilen imamlardır. Yeni bir mollanın görevlendirilmesi gerektiğinde köylüler ya da mahalle ahali toplenarak tanıdığı birini imam olarak seçerler. Çoğu zaman bu şahıs geleneksel olarak daha önce de içinden mollaların yetiştidiği ailelerden birinin üyesidir (Roy, 1990: 60). Afganistan'ın genelinde ve özellikle köy ve kasabalarda cami köyün merkezi ve imam (molla) ise son sözü söyleyecek olan kişidir. Toplum veya herhangi bir fertle ilgili bir problem ortaya çıktığında imamların (mollaların) sözü herkes tarafından kabul görülür, güvenilir ve hatta iki taraf için hakem de olurlar. Mollalar, ibadetlerin yerine getirilmesinde rehberlik etmeleri, halkın hukuki problemlerini çoğu zaman resmi kurumlara gitmeden çözmeleri, dini rehberlik, irşat faaliyetleri, sünnet, evlilik, cenaze merasimleri gibi dini, siyasi ve sosyal konularda çok önemli rol oynamaktadırlar.

Afganistan toplumunu, dini, sosyo-kültürel ve siyasi alanlarda etkileyen mollaları üç gruba ayırmak mümkündür.

1.1. Akademik Eğitim Görmüş Olanlar:

Din eğitimini yurtdışında ve yurtiçinde tamamlar tamamlamaz siyasete girerek, dinden ziyade ilgi alanları siyaset olan dini liderdir. Prof. Dr. Burhanuddin

² Bazen bu unvanlar birkaç kitabı okuyan veya namaz kıldırabilen, birkaç "sure" bilen kişilere de verilmektedir. Resmî bir merciden verilmeyen Molla, Dehmolla ve Ahund unvanları genelde Ahali tarafından yakıştırılır. Ahali bunların ilmi seviyelerini bilmediklerinden hataya düşebiliyorlar. Bir muskacıya da Molla veya Dehmolla dedikleri için yukarıda bahsettiğimiz özellikleri taşıyan herkese bu unvanların verilmesi Afganistan toplumunda normal hale gelmiştir.

Rabbani, Subgetullah Müceddedi, Gulam Muhammed Niyazı, Prof. Dr. Abdurrab Resul Sayyaf, Mevlana Muhammed Nebi, Mevlana Muhammed Yunus Halis, Pir Seyit Ahmed Geylani vd. Afganistan halkı tarafından genellikle mücahit ve dini lider olarak tanınsa da ülkede dinden ziyade siyasi alanlardaki faaliyetleriyle meşhur olup Afganistan'ın siyaset sahnesinde büyük rol oynadıklarını söylemek mümkündür. Akademik eğitim görmüş bu kesimin diğer kesimlerden dindeki anlayışları daha derin ve mutedildir. Bu kesim gençlere İslami şuur vererek özellikle işgalcilere karşı büyük mücadele vermiştir. Rusların Afganistan'dan geri çekilmesine sebep olan bu mücahitler iktidar kavgaları dolayısıyla bazı kesimler tarafından eleştirilmektedir. Taliban, bu grubu Sovyet Birliğinin Afganistan'dan çekilişinden sonra iç savaşın müsebbibi olarak nitelendirdiği için dini ve siyasi alanda bu mollalara karşı olduklarını ifade etmektedirler. Taliban örgütü eskiden farklı ideolojilere sahip olan kişileri kolay kolay kabul etmez. Bunlar molla, Mevlevi veya müftü her ne olursa olsun Taliban'ın güvenini kazanamazlar. Çünkü Taliban medrese öğrencileri olduğu için eskiden farklı siyasi kimliği olan hiç kimseyi örgütün içinde barındırmazlar (Müjde, 2015: 35-45). Aksine bu tarz dini, siyasi ve karizmatik liderler, Taliban'ın eski yönetiminde de ve şimdi de can güvenliği kaygısıyla ülkeyi terk etmektedirler. Sadece dini ve siyasi liderler değil, eski hükümetin bakanlık ve diğer önemli kurumlarında çalışan, yöneticiler, uzmanlar, danışmanlar, gazeteciler, bilim adamları, doktorlar, mühendisler vs. Taliban'ın genel af ilanına güvenemeyip ülkeyi terk etmektedirler.

1.2. Geleneksel Medresede Eğitim Görenler:

Medrese eğitimini tamamlayıp Mevlevilik ve Müftülük unvanını kazanan, İslam dinini güzel bir şekilde anlatmak ve öğretmek için çabalayan ve ulemayı iyi bir şekilde temsil etmeye çalışan gerçek Mevlevilerdir. Bu Mevlevileri de iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci grup okudukları medrese yanında kendilerini geliştirmiş ve akademik eğitim almış Mevlevilerdir. Bu kesimin ufku geniş olduğundan dolayı İslam'ı anlama ve uygulama konusunda daha ılımlı ve anlayışa sahipler. Bu Mevlevilerin sayıları az olup her ilde herkes tarafından tanınan ve dinlenen birkaç kişiden ibarettir. Bunların Afganistan şartlarında büyük kitlelere hitap etmesi ve ulaşması mümkün olmadığı için, sadece kendi şehri ve

Koshan, Aminullah. Afganistan'da Mollalar ve Taliban İlişkisi.

mahallesindeki insanlara ve teknolojik aletler ve sosyal medyayı kullanan kişilere medya üzerinden seslenmektedirler ve dini anlatmaktadırlar. Fakat Afganistan'da sosyal medyayı kullanamayan, evinde televizyonu bile olmayan ve bunları dinlemeye zamanı da olmayan insanların sayısı kullananlardan daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu Mevlevilerin ulaşabildiği kitle az olduğu için Afganistan toplumunda bunların da etkisi sınırlı olduğu kanaatindeyiz. Ancak bu gruptaki ulema her bakımdan topluma ve insanlara katkı sağladığı için her zaman toplum tarafından övgüyle anılmaktadırlar. Bu gruptaki molla ve Mevleviler, Taliban'ın dini akidesine karşı bir görüş belirtmediği; siyasi açıdan başka bir grubu desteklemedikçe örgüt bu kesime dokunmaz. Ama Taliban böyle molla ve Mevlevileri desteklemez aksine bir yerden sonra dışlamaya başlarlar. Son yıllarda Afganistan genelinde tanılan, halkın sevdiği ve saygı duyduğu birçok molla ve Mevlevi, kimliği bilinmeyen kişiler tarafından suikast veya canlı bomba sonucu hayatlarını kaybetmiştir. Ayrıca faali meçhul bu cinayetlerin hiçbir eski hükümet tarafından araştırılıp açıklığa kavuşturulmamıştır.

Buna karşı ikinci grup, kendilerini geliştirmeyen ve sadece ders programında gördükleri klasik kitaplarla yetinenler, dünyanın şartlarını, zemin ve zamanı tanımayanlar ise her konuda katı ve serttirler. Bu mollalar için sakal, sarık ve cübbe gibi dış görünüş her şeyden önemlidir. Bu gruptaki mollalar yaygın olup ülkenin hemen hemen her tarafında faaliyet etmektedirler. Toplumunu dini, ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda bu kategorideki mollalar daha çok etkilediğini söylemek mümkündür. Bu gruptaki molla ve Mevlevilerin medresede okuduğu kitaplar, dini ve siyasi görüşleri Talibanla hemen hemen aynıdır. Bu mollalar Pakistan'daki medreselerde okuyup gelen veya Afganistan'da sonradan kurulup müderrisleri Pakistan'da dini eğitim gören genç ve orta yaş grubundaki mollalardır. Bu mollalar, dini konuları geleneksel bir şekilde medreselerde okutula gelen, eski kitaplarda yazılıp çizilenin dışında farklı yorumlamaya, tersini düşünmeye ya da onlarla bu konuda tartışmaya asla müsaade etmezler. Çünkü bu mollalar Sünni/Hanefi olmalarına rağmen uygulamada daha çok Selefilige yakın oldukları için eski dini kaynaklarda yazılan ve görünenin dışına çıkmaya izin vermemektedirler. Bunların din anlayışları çok yüzeysel olup, şeriattan anladıkları sakal/bıyık, müzik, Müslümanların giyim tarzı, kadınların okuyup/okumaması, cihat, hırsızlı cezalandırmak vs.den ibarettir. Bu gruptaki mollaların dini veya

herhangi bir konuda söylediği sözün tersini kimse iddia edemez. Özellikle dini konularda mollaların görüşünü reddedenler öncelikle Mevleviler ve halk tarafından dışlanır sonra da Taliban'ın ağır yaptırımlarıyla karşılaşılır. Bunlar, müderrislik yaptığı medreselerde Taliban sempatanlığı yaparak, talebelerin Taliban'a katılmasını teşvik etmektedirler. Dolayısıyla Taliban örgütü de bu gruptaki mollalarla yakın ilişki içindedirler. Taliban örgütü zaman zaman bölge idari kurumlarında bu tarz molla ve Mevlevileri yerleştirmektedirler. Taliban dini, toplumsal ve sosyo-kültürel konuları onlarla istişare ederler, ancak son sözü yine de Emri Bil maruf kurumunun³ elemanları söylerler.

1.3. Tebliğ Cemaatine Mensup Mollalar:

Tebliğciler (تبلیغی ها) Deoband medresesinin bir kolu olup, son zamanlarda Afganistan'da da sayıları artmıştır. Grubun kendilerine bağlı eğitim ve öğretim yerleri bulunmaktadır. Bunların faaliyetleri daha çok okuma-yazması olmayan kesime yöneliktir. Toplumun her kesiminden, tabakasından ve statüsünden insanları kısa süre eğitim vermekle ve onları kötü alışkanlıklardan uzaklaştırmaya yönelik faaliyetleri ile öne çıkmaktadır⁴. Tebliğciler cemaatine katılanlar, 3 ile 6 ay arasında eğitim gördükten sonra tebliğcilik icazetini alarak camilere ve mahallelere giderek tebliğ etmeye başlamaktadırlar. Bunlar sadece namaz, zekât ve oruç gibi konuları anlatmaktadırlar. Tebliğciler, insanların dini uygulamalardaki yanlışlarını düzeltmede, ibadetlerin doğru şekilde yapılmasını ve özellikle Müslümanların dine ve ibadetlere bağlılığını artırmaya yönelik gayretleri ile Afganistan toplumunda belirleyici olmaktadır. Bu gruptaki mollalar dini fenomenler dışında, siyasi veya toplumsal konulara karışmadığı için Talibanla karşı karşıya gelmemektedirler. Hatta dini tebliğlerini Taliban'ın yardımıyla daha kolay ve güvenilir bir şekilde yürütmektedirler.

2. Taliban Döneminde Mollaların Dini ve Siyasi Rolü

Taliban tarafından 1996-2001 yılları arasında Emri Bil Maruf ve Nehyi Anilmünker (Erdemlerin teşviki ve ³ kötülüklerin önlenmesi) bakanlığı kurulmuştur. 7 Eylül 2021'de Kadınlar bakanlığı Emri Bil Maruf ve Nehyi Anilmünker bakanlığı olarak değiştirilmiştir. Bu kurum genel olarak insanların dini yaşam tarzlarını, giyim kuşamını, toplumsal ilişkilerini, ekonomik ilişkilerini vs. teftiş etmektedir.

⁴ <https://da.azadiradio.com/a/25151570.html>

Koshan, Aminullah. Afganistan'da Mollalar ve Taliban İlişkisi.

Afganistan, 1994 yılının sonunda Taliban'ın ortaya çıkmasından önce hemen hemen bölünmüş vaziyetteydi. Ülke, savaş beyleri arasında bölünmüştü; bunlar birbiriyle savaşıyor, durmadan taraf değiştiriyorlar ve şaşkıncı birlikler, ihanetler ve kan dökme dizisi içinde başka bir savaşa başlıyorlardı (Ahmedi, 2015: 396). Taciklerin lideri ve Afganistan'ın Cumhurbaşkanı Rabbani başkent Kabil ve kuzey doğu bölgelerini kontrol altında tutuyordu. Batıdaki üç il ve Herat'ın merkezini İsmail Han yönetiyordu. Pakistan ile sınır olan doğu illerinden üç il ve Celalabad da dâhil mücahitlerin kontrolündeydi. Gulbeddin Hekmetiyar ise güney ve Kabil'in batısında hâkim olmuştur. Kuzey'deki altı il, Özbek Generali (Genel olarak Afganistan Türklerinin Lideri) Abdurraşid Dostum'un kontrolündeydi. Afganistan'ın merkezinde ve Bamyan'da Şii mezhebine bağlı Hazaralar etkili durumdaydı. Güney Afganistan da bölünmüş bir durumdaydı (Raşit, 2001: 58). Diğer taraftan baktığımızda iktidar Peştunların elinden gitmiştir. Yaklaşık üç asır hüküm süren Peştunlar, iktidarın ellerinden gitmesini kabullenemiyordu. Eski liderleri başarısız olmuştur. Artık yeni bir oluşumla ortaya çıkmaları gerekiyordu. Bu yeni oluşum da Taliban adıyla ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Taliban grubunu, Molla Muhammed Ömer Afganistan'ın Meyvend Bölgesindeki köyünde birkaç kişi taraftar ile birlikte kurmuştur. Taliban'ın ortaya çıkışı Afganistan'ın Sovyetlere karşı verdiği bağımsızlık mücadelesinden zaferle çıktıktan sonraki iç savaş sırasında olmuştur. Taliban grubu 1994 yılının Ekim ayında Pakistan sınırı yakınlarındaki Sepin Boldak'taki Hizb-i İslami'nin üssüne saldırdıklarında, sayıları iki yüzü bulmuştur. Molla Ömer arkadaşları tarafından cihadın lideri ve Afganistan'ın tek "Emirul-Müminin" ilan edilmişti (Oğuz, 2001: 306-307).

Taliban'ın Kandahar'ı ele geçirmesinden sonra bölgenin istikrara kavuşması, Taliban hareketinin saygınlığını oldukça arttırmıştır. Kandahar, civar kentler ve Pakistan'daki medreselerden gelen pek çok kişi Taliban saflarına katılmıştır. Pakistan'ın askeri, Suudi Arabistan'ın finansal desteği ve Komünist yönetim zamanında orduda görev almış olan pek çok Peştun subayın da katılımıyla Taliban gücünü daha da arttırmıştır. Gerek rüşvetle, gerek cezalandırılma korkusundan, gerekse hareketin sahip olduğu saygınlıktan dolayı pek çok yerel komutan teslim olmuştur. Taliban Kandahar civarındaki kentleri de ciddi bir çatışmaya girmeden,

birer birer ele geçirmeye başlamıştır. Böylelikle, kuzeydoğuda Gazne, doğuda Herat sınırlarına ulaşmıştır. Taliban, Gazne'ye ulaştığında, teslim olmuş olan yerel mücahit gruplardan da ele geçirilen silahlarla, tam teçhizatlı binlerce militana sahip bir askeri güç durumuna gelmiştir (Çınarlı, 2009: 205-206).

Molla Ömer ayrıca on binlerce Afganistanlı göçmeninin Pakistan Cemaat-ül-İslami Partisine mensup okullarda İslami eğitim aldığı Pakistan'ın Belüciistan velayetindeki Taliban ağıyla da bağlantı içindeydi. Pakistan okullarından birçok Pakistanlı gönüllü de Taliban'a katılmıştı. İlk olarak Taliban, Güney Afganistan'daki muhafazakâr Peştun bölgesinde rağbet gören bir kuvvet haline geldi (Selim, 2004: 179).

Başta sayıları elliye varmayan medrese öğrencilerinden oluşan Taliban hareketi halkı silahsızlandırmak ve şeriatı uygulamak sloganları ile ortaya çıkmıştır. Mücahit grupların sonu bitmeyen kanlı mücadelelerinden bıkmış Afganistan halkın talepleriyle örtüşüyor olması Taliban'ın güçlenmesine ve hızla büyümesine zemin hazırlamıştır. Hatta Taliban hareketi 1996 yılında Kabil'i ele geçirdikleri zaman, Kabil halkı tarafından başta kurtarıcılar olarak sevinçle karşılanmıştır. Ancak Taliban'ın BM koruması altında bulunan komünist rejimin son cumhurbaşkanı olan Necibullah'ı önce işkenceden geçirip, daha sonra ortalık bir yerde asarak idam etmesi üzerine çok sayıda Kabilli ile beraber bütün dünya Taliban Hareketinin de diğer mücahit gruplardan farklı olmadığını göstermiştir (Raşit, 2001: 7).

Afganistan toplumuna baktığımızda halkın çoğunluğunun dindar olduğunu görüyoruz. Çoğunluğu dindar olan bir toplum, genelde kendilerini dini bir liderin yönetmesini isterler. Yahut da böyle bir toplumu, dini liderler en iyi şekilde yönetebilir. Dolayısıyla Afganistan siyasetinde genelde din, siyasete alet edilmiştir ki, Taliban hareketi de bundan müstesna değildir. Taliban hareketini genellikle Mevleviler ve mollalar yönetmekteydi (Müjde, 2015: 20).

Dini eğitim alan ve kendilerini öyle tanıtan bu grubun devlet anlayışı hilafete yakın, şahlık ve emaret ile karışık bir yapı arz ediyordu. Zira devletin ismi "Emaret-i İslami Taliban" idi. Seçime yer vermeyen sistemde Molla Ömer tek otoriter

Koshan, Aminullah. Afganistan’da Mollalar ve Taliban İlişkisi.

liderdi. Seçim olmadığından hilafete benzemekte ve tek yetkilinin karizmatik otoriteleri Molla Ömer’in olması “Emaret” tipi bir devlete işaret etmekte idi. Yönetim şeklinin emirlik olduğunu söylerken halife veya Emir’in âlimler meclisi tarafından seçileceğini ve devlet memurlarının da dindar ve muttaki insanlar (Taliban Anayasası) olacaklarını söylemişlerdi (Raşit, 2001: 174).

Taliban dönemi Afganistan tarihinde dini otoritelerin en çok siyasallaştığı ve güç kazandığı dönemdi. Zira bu dönemde mollalar artık sadece mescit ve medresede eğitim veren, namaz kıldıran ve geçim kaynağını halkın zekât ve sadakasından sağlayan bir din hocası olarak değil; ülkenin başkentinde büyük ofislerde, bakanlıklarda, valiliklerde ve başkanlıklarda bir bakan, vali, kaymakam, başkan vs. olarak çalışmaya başladıkları dönemdi. Dini otoritelerin güç ve ağırlığı öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki âlimin sakal ve sarığı ile alay eden kişiye zaman zaman kâfir hükmü verilmekte ve dini otoriteler tek otoriter haline gelmiştir (Hashimi, 2017: 238).

2001’de Taliban yönetimine son verilmesiyle birlikte yeni hükûmetin kurulmasına rağmen, bu örgüt ülkenin sınırlarında bir tehdit olarak günümüze kadar varlığını sürdürmektedir. Kurucuları Peştunlar olup Pakistan ve Afganistan sınırlarında meydana gelen Taliban, uzun bir süre yeni devlete karşı ülkenin güney ve güney doğusunda operasyonlarını sürdürürken, yeni bir proje olarak bu eylemler Afganistan’ın kuzeyine kaydırılmıştır. Peştunlar Afganistan’da diğer etniklerden çoğunluktadırlar. Taliban’ın eylemlerini uzun süre güneyde sürdürdüğünden dolayı Peştunlar iktidara karşı bir mesafe aldılar. Bu yüzden Güneydeki Peştunların tekrar güvenini elde etmek ve biraz rahatlatılmak veya başak nedenlerden dolayı Taliban’ın eylemleri Kuzey Afganistan’a kaydırılmıştır. Afganistan’ın Kuzey bölgesi, 2001’den sonra Taliban ile etnik köken ve kültürel bir bağı olmadığı için savaştan uzak nispeten barış içinde yaşıyor. ABD’nin Eski Savunma Bakanı Robert Gates anılar kitabında, Hamid Karzai’nin 2009’dan sonra Taliban’ı kuzeye kaydırıldığını yazmaktadır. Kitapta ayrıca şunlar yazıyor: “Karzai, cumhurbaşkanlık sarayında gizli bir toplantıda, Kuzey gücü liderlerini ortadan kaldırmak ve onları zayıflatmak için o bölgede Taliban’ı güçlendirmesi konusunda kendisine yardım etmesini istedi. Karzai’ye göre "onun hükümetini tehdit eden en büyük tehlike kuzey gücü ve liderleri, Taliban değil". Karzai, Pakistan’dan

ülkelerine geri dönen muhacir adı altında İngiltere ve Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün yardımıyla Taliban militanlarını ve ailelerini Kunduz ve Baglan'ın Dand Ghori, Cheşmeh Shir ve Khawja Alwan bölgelerinin yanı sıra Dashti Archi, Darah ve Chahar ilçelerine yerleştirmeye başladı. Göçmenlerin yerleştirildiği bu bölgeye geceleyin uçakların çok inip kalktığını görenler, bu uçaklarla göçmen adı altında getirilen bu kişilere askeri teçhizat dağıtıldığını söylemektedir".⁵ Taliban üyeleri Baglan ve Kunduz'un belli bölgelerine Coğrafi ve stratejik öneminden dolayı yerleştirilmiştir. Çünkü Afganistan merkezi Kabil ile kuzey ve kuzeydoğudaki 9 ili birbirine bağlayan tek yol var o da Baglan'dan geçmektedir. Ayrıca bu bölgedeki etnik çeşitlilik Taliban üyelerini yerel halkla kolayca entegre olmasına yardımcı olacaktır. Böylece Taliban bu bölgede kolayca taraftar sağlayabilecektir.⁶

3. Afganistan'da Cumhuriyetten Önce Mollaların Dini ve Siyasi Rolü

Afganistan'da organize ve hiyerarşik düzende teşkilatlanmış bir ulema topluluğu bulunmamakla birlikte, köy mollasıyla iyi bir tahsil görmüş din adamı arasında büyük bir fark vardır (Roy, 1990: 79). Yüzde doksan dokuzu Müslüman olan ve hukuk sistemi şeri mahkemelerce icra edilen Afganistan toplumunda mollalar, dini, sosyal, kültürel ve politik olarak oldukça önemli bir rol oynamaktadır (Ahmedi, 2015: 386).

Devlet ile toplum arasında dini, sosyal-kültürel, eğitim ve siyaset gibi çeşitli alanlarda köprü görevini üstlenen mollalar Afganistan tarihinde ilk defa Şah Emanullah hükûmetiyle bütün ilişkilerini kopararak siyasilerle karşı karşıya gelmiştir. Emanullah'ın dine karşı herhangi bir düşmanlığı yoktu. Hatta samimi bir Müslüman olduğu söylenebilirdi. Ancak önceleri Emir Abdurrahman'ın da fark ettiği gibi kendi politik ve ekonomik amaçlarına ulaşmak için dini kullanan bilgisiz ve kendini beğenmiş bir kesimin bulunduğu farkındaydı. Emanullah bu durumu değiştirmek için dini liderleri ve özellikle kırsal kesimdeki mollaları eğitmek ve aynı zamanda modernleşme için laikliğin sağlanmasının şart olduğunu

⁵ <http://www.afghanpaper.com/nbody.php?id=163275>

⁶ <https://subhekabul.com/%D8%A7%D9%86%D8%AA%D8%AE%D8%A7%D8%A8%D8%B3%D8%B1%D8%AF%D8%A8%DB%8C%D8%B1/interview-with-gen-muradali-murad-part3/>

Koshan, Aminullah. Afganistan'da Mollalar ve Taliban İlişkisi.

düşünüyordu. Ayrıca, eğitim ve adalet alanlarında dini kullanan bu grupların gücünü kontrol altına almayı hedefliyordu (Köçer, 2004: 133). Afganistan'da resmî ve yasal olmayan gruplar(partiler) bulunmaktaydı. Bu grupların başında da ulema grubu geliyordu, taraftar ve güç bakımından en kuvvetlileriydi. Emanullah hükûmeti, başlarda ulemanın lideri Hazreti Şemsu'l-Meşayih tarafından himaye ediliyordu. 1924 yılının sonlarına kadar mollalar hükûmeti destekliyordu ve bu tarihten sonra mollaların desteği azalmaya başladı. Emanullah taraftarı olan Hazreti Şemsu'l-Meşayih'in ölümüyle birlikte hükûmete karşı olan ulema hareketi hızlandı (Müceddedi, 1997: 227).

Emanullah'ın çözümlenmeye çalıştığı sorunun büyüklüğünü anlamak için Afganistan'daki mollaların ve din kurumunun ne kadar yaygın olduğuna bakmak gerekir. Kırsal kesimlerde bir yerel öğretmen olarak, İslam'ı yayma görevini üstlenmiş ve genelde ekonomik ve politik göçe sahip bir molla'nın bulunmadığı bir köy yoktur. Mollalar kabileler içinde de saygın bir yere sahipti ve göçebe ya da yarı göçebe kabileler de kendileriyle birlikte konup göçen ya da bazı köylerde yerleşik yaşamayı tercih eden mollalarla yakın ilişki içindeydi. Orduda ise mollalar, sadece vaaz vermekle kalmayıp asker ve subaylarla aralarında pir ve mürit ilişkisi kurmuştu ve onlara manevi liderlik yapıyordu. Böylece din kurumu Afganistan toplumunun bütün tabakalarına nüfuz etmiştir. Her bir tabakanın değer yargılarına ve ideolojilerine hitap etmekteydi. Halk üzerinde savunduğu fikir ve propagandalarının çabucak yayılmasını sağlayabilecek resmî olmayan, fakat oldukça etkili bir ağ kurmuşlardı (Köçer, 2004: 133).

Emanullah devlette mollaların faaliyetlerini kontrol edebilmek ve onların toplum üzerindeki etkilerini azaltmak için bazı kararlar almak için Luy-i Cirge (ulus birliği toplantı) kurmuştur.⁷ Bu Luy-i Cirge'de (Kargun, 1986: 29) Emanullah'ın dini reform projesi içinde; mollalara yapılan tahsisatların azaltılması hatta bazı durumlarda kaldırılması ve mollalar için okullar açılması önemli yer aldı. Ayrıca laik medeni hukuk ve ceza hukuku öne çıkarılıp şeriat hukuku ikinci plana konulmak isteniyordu. Tatil günü cuma yerine perşembe olması cumanın

⁷ Afganistan'a özel ve geleneksel olarak uzun yıllardan beri devam eden, bir meşrulaştırma aracı olarak görev yapmakta ve ülkenin önemli kararları ve olağanüstü hal kararları Luy-i Cirge aracılığıyla alınmaktadır. Cirgeye toplumun farklı kesiminden aksakallılar, dini otoriteler, aydınlar, devlet memurları, siyasetçiler vs. katılmaktadırlar.

ibadet günü olarak kalması istendi. Hindistan'da dini eğitim alanların dini lider olarak faaliyet etmeleri yasaklandı (Köçer, 2004: 133-134). Emanullah'ın emrine göre, mollalar öncelikle iyi derecede eğitilmiş, yetenekli, dini faaliyetlerle uğraşan ve reformları doğru bir şekilde insanlara ulaştırabilmeleri gerekir. Bunların haricinde Cirge'deki Emanullah taraftarları Hindistan Deobend Medresesinden mezun olanların vaaz ve hutbe vermelerinin yasaklanmasını istediler, çünkü onların İngilizlerin taraftarı olduklarını söylediler (Kargun, 1986: 29). Ayrıca Cirge'de evlilik, aile düzeni ve aile hukuku ile ilgili bazı kararlar alındı. Evlilik yaşı erkekler için 22 ve kızlar için 18 yaş olarak belirlendi. Evlilik, nişan, sünnet, başlık parası vs. ile ilgili bazı kanunlar çıkartıldı. Ancak bu kararlar tepki ile karşılandı. Kızların ve erkeklerin 11 yaşına kadar karışık eğitim almasını, gençlerin ve özellikle kızların eğitim almak üzere yurtdışına gönderilmesi, çok eşlilik, başörtünün düzeltilmesi vb. konular hakkında kararlar alındı (Resul, 1986: 183-189).

Loy-i Cirge temsilcileri ve özellikle doğu illerindeki kabilelere mensup olanlar, bölgelerine döner dönmez, mecburen onayladıkları bazı reformlar için geniş çaplı propaganda yapmaya başladılar. Önde gelen mollalardan ikisi Hazreti Şurbazar ve Kadı Abdurrahman Cirgeyi terk ederek Güney illerinde hükûmete karşı isyanları başlatmıştır (Kargun, 1986: 35). Mollaların büyük çoğunluğu bunu dini bir eylem olarak algıladılar ve hem hükûmete, hem Emir'e karşı etkili bir propaganda kampanyasına başladılar. Emanullah Han'ı Avrupa'da domuz eti yemek ve şarap içmekle suçladılar. Emanullah'ın çağdaşlaşma programının, özellikle kadınların kendilerini açmaları, kocalarının, babalarının otoritelerine karşı gelmeleri ile ilgili düzenlemelerinin İslam'a ters düştüğünü söylediler. Dini liderlere karşı yapılan uygulamalar abartılarak halk arasında tepki oluşturmaya çalıştılar (Köçer, 2004: 137). 1928 yılının sonlarında mollalar Emanullah'ı mürtet olarak ilan etti ve onun yerine Habibullah Beçeyi Sakevi emir seçilmesini önerdiler ve bu defa hükûmete karşı ayaklanmaları dini ve mezhebi bir hareket olarak İslam adına yaptıklarını söylediler (Kargun, 1986: 65). Emanullah Han her ne kadar iyi niyetli olsa da, dini reformların sonucunda, dini topluluğun büyük çoğunluğunun güvenini kaybetmiştir. Sıradan, fakat küçük çaplı bir kabile isyanı çıkar çıkmaz, bu destek yoksunluğu aktif sadakatsizliğe dönüştü ve dini liderler bu ayaklanmayı bir

Koshan, Aminullah. Afganistan'da Mollalar ve Taliban İlişkisi.

din savaşının tüm tonlarını taşıyan büyük bir yangına dönüştürmek için ellerinden geleni yaptılar. Kargaşada başka etkenler de olmakla birlikte, hiç kuşkusuz en önemli etken mollaların faaliyetleriydi (Köçer, 2004: 137-138). Mollaların isyanları ve devlete karşı ayaklanmaları Afganistan'ın bu hallere gelmesindeki sebeplerden birinin olduğunu söylemek mümkündür.

Rus tarihçiler, Emanullah Han hükûmetinin devrilmesine İngiltere'nin casusluk idaresinin büyük rol oynadığını ve Afganistan ulemasını da onlara yardım ettiğini iddia etmektedirler (Müceddedi, 1997: 219). Kral Emanullah'ın 1929'daki tahttan indirilmesi hadisesine yol açan ve kabileler arasındaki ittifakı sağlayan da mollalardır. Hükümdarın otoritesine meşruiyet kazandıran kabilelerin uzlaşması ve tahta çıkma töreni de ulema meclisi tarafından yerine getirildi. 1932 yılında Kral Nadir ulemanın önde gelen temsilcilerini bir araya getirerek Cemaatü'l-Ulema adı altında ulemanın müesseseseleşmesini sağladı (Roy, 1990: 83).

4. Afganistan'da Cumhuriyetten Sonra Günümüze Kadar Mollaların Dini ve Siyasi Rolü

Afganistan yıllardır siyasi, ekonomik ve sosyal krizlerle karşı karşıyadır. Ülkenin bu sorunlarını çözmeyi hedefleyen çeşitli partiler ortaya çıkmıştır. Buna rağmen siyasi krizler Afganistan'ın kaderi olmuştur. Siyasi istikrarın olmadığı dönemlerde ülkenin çeşitli bölgelerinde dini karakterli siyasi isyanlar meydana gelmiştir (Mohammadi, 2016: 72-73). Afganistan tarihinde, dini karakterli siyasi isyanların başında; 1929 yılında mollaların isyanları sonucunda Şah Emanullah Han hükümetinin devrilmesi, mücahit grupların çabalarıyla Sovyetler Birliği tarafından Afganistan'da kurulan hükümete 1992'de son verilmesi ve son olarak Taliban örgütünün ortaya çıkışı gelmektedir. Bu isyanların liderliğini de din adamları veya tarikat şeyhleri üstlenmiştir. Dinin temsilcisi konumunda olan aktörler dini karakterli hareketlerin zuhur ve gelişmesinde etkili olmuşlardır. Afganistan toplumu geleneksel bir yapıya sahip olduğundan dini önderlerinin vermiş oldukları hükümler, zaman zaman devletin koymuş olduğu kanunların önüne geçtiği söylenebilir. Afganistan'ın genelinde geleneksel yapı devam ettiği için mollaların saygınlığı ve otoriterliği de güçlü bir şekilde varlığını sürdürmektedir.

1973 yılında Muhammed Davut Han, Kral Muhammed Zahir Şah'ın kırk yıllık padişahlığına kansız bir darbe ile son vererek ülkedeki şahlık sitemini Cumhuriyete çevirmiştir. Mollaların Davut Han'a karşı mücadeleleri Davut'un Cumhuriyet darbesini yaptığı ilk andan itibaren başlamıştır. Zira Davut Han darbesine açık ve aleni bir şekilde karşı çıkan tek grup mollalardır. Mollalar, darbecilerin kimliklerini bilmiş ve amaçlarını sezmişlerdi. Davut Han ise onları ülkenin sapmış siyasetçileri olarak görmüş ve bundan dolayı onlara ve bağlı oldukları partilere karşı baskı ve şiddet uygulamaya başlamıştır. Bu durum ülkeyi siyasi şiddetten askeri şiddete taşımıştır. Mücadele sırasında tutuklanan mollalar şiddet ve azaba maruz kalmanın yanı sıra kimileri idam edilmiştir.

Davut Han'ın hükûmetini kanlı bir darbe ile yıkan komünistler, iktidarı alıp ülkeyi yönetmeye başladılar. Komünistler Halk Demokrat rejiminin, başa geçmesiyle Afganistan toplumundaki siyasal yapı ve sosyal düzen altüst olduğundan yeni dini ve milli grupların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Nur Muhammed Taraki döneminde, hükûmete karşı itirazlar artınca Taraki üç çeşit molladan bahsetmiş: "Birinci tabaka vatansever, ikinci tabaka dini görevleri yerine getirenler ve üçüncü tabaka ise emperyalizmin uşaklarıdır ki bizim onlarla problemlerimiz vardır" Taraki'nin dini otoriteleri farklı kategorilere ayırmasının sebeplerinden biri ileride onları tutuklayabilme düşüncesi ve bunun da şimdiden meşrulaştırmak istediği olabilir (Hashimi, 2017: 195). Hafızullah Emin rejiminde mollalar psikolojik ve fiziksel olarak iki tür işkenceye maruz kalmışlar. İşkence türlerinden biri olan psikolojik işkence daha çok, kendilerine verilen aşağılayıcı lakaplar ve tanımlamalardan kaynaklanmakta idi. Zira Emin döneminde mücahitler "Eşrar, Emperyalizmin Siyah Ajanları ve Devrimci İç Düşmanlar" olarak adlandırıldı. Fiziki işkence bağlamında ise dini otoriteler cezalandırılmış ve zaman zaman da öldürülmüştür (Muradı, 2015: 360).

Babrak Karmel, kendisinden önceki Komünist rejimin hatalarına düşmemek için "Halka hitap" konuşmasını "Besmele" ile başlayıp Müslüman kardeşler, ulema, Sünni, Şii, vatansever toprak sahipleri, çiftçi ve kadın kelimelerini dile getirip her birinden gerektiği kadar söz etmiştir. İslam dinine ve molla kesime saygı göstereceğini söylemiş; dini otoritelere ve eğitim alacak genç ulemaya maddi

Koshan, Aminullah. Afganistan’da Mollalar ve Taliban İlişkisi.

destek vereceğini ve dini programları teşvik edip destekleyeceğini ilan etmiş bununla da yetinmeyip insanların din, inanç ve gelenekleriyle alay edenlerin cezalandırılacağını da söylemiştir. Hükûmetin dindar olduğunu göstermek için daha sonra İslami işler ve vakıflar idaresini kurmuş; cami, imar ve tadilat sözü vermiştir. Karmel ile başlayan “Dine dönüş” dönemi Necibullah ile “Dini canlanışa” sebep olmuştur. Zira mollaların mücadeleleri şiddetlenince Necibullah dine karşı daha ılımlı siyaset izlemek zorunda kaldı ve dini reformu da parti ismini değiştirmekle başlamıştır. Bu dönemde Kabil’de İslami üniversite kurularak ülkede pek çok dini medrese faaliyete başlamıştır (Hashimi, 2017: 212-213).

Afganistan’da 1978 yılından bu yana çeşitli ideolojilere mensup hükûmetler iş başına gelmiştir. Fakat her dönemde ülkenin çeşitli bölgelerinde isyanlar devam etmiş, devletin kontrolü sadece büyük şehirlerde olmuş, ülkenin kırsal kesimleri hep devletin muhalifleri tarafından kontrol edilmiştir. Şimdiki durum da bundan ibarettir. Dolayısıyla siyasi otoritenin zayıf olduğu bir yerde diğer otoritelerin ortaya çıkması normaldir. Devletin ulaşamadığı ve kontrol edemediği bölgeler Taliban, El-Kaide ve IŞİD gibi örgütlerin merkezi durumundadır. Özellikle Pakistan’a sınır olan bölgelerin ve şehirlerin neredeyse tamamı Taliban ve IŞİD’in elinde olduğu bilinmektedir (Mohammadi, 2016: 74).

Afganistan halkı mütedeyyin ve dindardır, bu özelliklerinden dolayı her şeye din gözüyle baktıkları için mollaların her alanda önemli rolleri vardır. Siyaset alanında da mollaların görüşleri etkilidir ve bu yüzden seçim zamanında da önemli rolü ve sorumlulukları bulunmaktadır. Dini otoritelerin etki alanı sadece dini ve sosyal hayatla sınırlı olmayıp siyasi hayatta da etkindirler. Her ne kadar Afganistan eski hükümet kabinede molla dediğimiz kesimden kimse olmasa da parlamentoda ve devlet idarelerinde onlarca molla ve Mevlevi üst düzey yönetici olarak görev yapmakta, siyasi toplantılara katılmaktadır ve Cumhurbaşkanı da zaman zaman mollalar ile görüşüp onların fikir ve desteğini almaktadır. Buna rağmen yeni dönemin başlaması ile birlikte dini otoritelerin toplumsal etkisi hep tartışma konusu olmuştur.

Bir önceki kuşak, dini otoritelere daha saygılı iken günümüz genç kuşağından bazıları, onları “ülkeyi bozmak” ve “İslam’ı karalamak” ile suçlayıp ulemaya saygı göstermemektedirler. Bununla da kalmayıp kimi gençler

konuşmalarında ve özellikle de sosyal medya paylaşımlarında mollalarla alaycı cümleler ve hikâyelere yer vermektedirler. Yani sosyal medyayı aktif şekilde kullanan gençler arasında dini otoriteleri alay konusu eden paylaşımlar yapanlar da bulunmaktadır (Hashimi, 2017:183). Böylece mollalar son dönemlerde belli yerlerde bir statü kaybı yaşamaktadırlar. Kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler, cemaatsel bilgi üretim sistemini parçalayarak bireysel etkinliği ön plana çıkarmaktadır. Yeni dönemde dini bilginin otoriter bir kimlik tarafından belirli bir yaşam tarzı içinde verilmesi durumunda ortadan kalkmıştır. Artık bilgi ile alıcı arasına, internet ve diğer kitle iletişim araçları da girmiş ve otoritelerin rolleri sınırlanmıştır (Yıldırım, 1999: 103). Bu gelişmeler dini bilgi otoriteleri olan mollaların, bu bilgidan kazanılmış otoritelerini ve sosyal statülerini zayıflatmıştır. Öte yandan mollaların klasik dini ve din dışı alana dair bilgileri modern hayatın birçok alanında güncelliğini yitirmiş, mollaların toplumsal değişme süreçlerinin önderi olma rolleri aşmıştır (Kaya, 2017: 86). Mollaların otoritesini yitiren bir başka konu ise ekonomik bağımlılıktır. Afganistan'da sadece şehirlerdeki imamlara devlet tarafından maaş verilmektedir. Genel olarak mollaların her hangi bir resmi maaş ya da düzenli gelirleri olmadığından ekonomik olarak çoğunlukla köylüye bağımlıdırlar. Bu bağımlılık molların köylü ile kurduğu ilişki biçimi ve onun din anlayışı üzerinde etkili olmaktadır. Köyün ve kabilenin önde gelen kişileriyle ilişkiler konusunda, mollalar düşünce ve davranışlarında bazı dengeleri gözetmesi gerektir. Bu bağlamda devletin resmi imamları olan ve ekonomik olarak köylüye bağımlı olmayan imamlar, mollalara göre düşünce ve davranışlarında daha özgür davranabilmektedirler. Son zamanlarda mollalar aralarında çıkan ihtilaflar, dini uygulamadaki farklılıklar, mezhep taassubu ve birbirlerini Selefilik ve Vehhâbilikle suçlamaları halkın onlara duyduğu güveni zedelenmektedir.

5. Medreseler

Kelime olarak "ders okutulan yer" anlamına gelen medrese, İslam dünyasında uzun zamanlardan beri eğitim-öğretim faaliyetlerinin yapıldığı bir yer olarak bilinmektedir. Medreseler genellikle eğitim amacıyla kurulmuş olup bu merkezlerde çoğunlukla din ilimlerine ağırlık verilmektedir. Medreselerden

Koshan, Aminullah. Afganistan'da Mollalar ve Taliban İlişkisi.

mezun olanların çalışma alanları genellikle hoca, cami imamlığı ve din görevlisi olmaktır (Zengin, 2012: 24).

Afganistan'ın İslam'ı kabulünden kısa bir süre sonra ilim merkezi haline gelmiş, uzun yıllar boyunca kendine özgü medreselerinde dini eğitim verilmiştir. Dolayısıyla Belh, Herat ve Gazne şehirleri İslam âlimlerinin uğrak yeri mesabesindeydi. Son asırlarda ilim ve irfan merkezi olan Buhara, Semerkant ve orta Asya'nın diğer büyük şehirleri Ruslar tarafından işgal edilince Afganistan'daki ilim merkezleri eski ilmi fonksiyonlarını kayıp etmiştir. Günümüzde Afganistan ve Pakistan'daki özel medreseler, Hindistan'da 1867'de kurulan ünlü Deobandi medresesinin yolunu takip etmektedir (Mazhari, 2013: 266).

Mollaların dini eğitim aldıkları süre ve okudukları kitaplar hocadan hocaya ve medreseden medreseye göre değişmektedir. Çalışmalar her bir öğrencinin öğrenme süresine göre ayarlanır ve önceden tespit edilmiş bir sırayla belirli sayıda didaktik eserin öğretilmesini içermektedir. İcazet adı altında verilen diplomasını alan mezun, istediği zaman kendi medresesini açar ya da daha yüksek medreselerde çalışmalarına devam eder. Afganistan ulemasının en yetenekli olanları genellikle Hindistan'a ve özellikle Deobend'daki büyük medreseye giderler. 1947 yılında Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Peşaverdeki medreseler, ileri düzeyde çalışmalarda bulunmak isteyen geleneksel Afganistan ulemasının merkezi haline gelmiştir. Kuzey Afganistan uleması ise 1917'ye kadar Buhara'ya Divan Beyi Medrese'sine gidiyorlardı.

Afganistan İslami bir ülke olması hasebiyle çok eskilerden beri medrese kültürü devam ede gelmektedir. Afganistan'ın medrese tarihine baktığımızda, resmî ve gayri resmî olmak üzere iki çeşit medrese bulunmaktadır. Özel yani gayri resmî medreseler daha çok köylerde ve şehirlerde mevcut olup genellikle Hindistan ve Buhara'da eğitim görmüş olan hocalar tarafından yönetilmiştir (Kamgar, 2008: 13). Bu medreselerin ders müfredatı, Diyobend Medresesinin ders müfredatına dayanmaktadır. Gayri resmî olan bu medreselerde sarf, nahiv, maani, beyan, hikmet, mantık, tefsir, hadis, fıkıh, fıkıh usulü ve hadis usulü gibi İslami/dini eğitim tedris edilmektedir. Hocalar uzman oldukları alanlarda öğrencilere ders vermektedirler (Kamgar, 2008: 13-14). Resmî medreselerdeki

eğitim programı din eğitiminin yanında, matematik, sains (kimya-biyoloji), içtimaiyat (tarih-coğrafiye), Derice (Farsça) ve İngilizce dersleri verilmektedir. Resmî medreseler, Afganistan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olup üç döneme ayrılmış olan eğitim sistemi ilk, orta ve lise (6+3+3) olmak üzere 1. sınıftan 12. sınıfa kadar devam etmektedir. Resmî medreselerdeki din eğitimi programları Hanefi ve Caferi mezheplerine göre düzenlenmiştir. Bu tür medreselerin bütün masraflarını devlet karşılamaktadır.⁸

Devlet tarafından yetiştirilen ulema ile özel medreselerde okumuş ulema arasında büyük bir fark olduğu görülmektedir. Özel medreselerde eğitim görenler Afganistan din adamları arasında hâlâ çoğunlukta olup geleneksel değerlere bağlılıklarıyla ön plana çıkmaktadırlar. Devlet okullarında eğitim gören ulema ise daha modern ve ülkenin önde gelen politikacılarıyla daha yakın ilişki içindedirler. Bu arada her iki eğitim kurumu arasındaki farkın dini-laik ayırımıyla bir alakasının olmadığı da görülmektedir. Devlet tarafından kurulan eğitim kurumları şehir ve büyük kasabaların haricinde bulunmazken, özel medreseler hemen hemen tüm ülkede faaliyet etmektedirler (Roy, 1990: 80-81). Özel medreselerde eğitim gören mollalar, kendilerine pekiyi bir gözle bakmayan hükûmet okullarındaki öğretmenler ve halkın yeni tahsil görmüş kesimiyle de bir başka açıdan rekabet içindeydiler. Ama Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesiyle birlikte üniversite ve devlet okullarıyla medreselerin konumu ve statüsü yer değiştirmiştir. Eskiden devlet memuru olmak için üniversite mezunu olmak gerekirken, artık resmi kurumlarda çalışmak için medresede okumuş olmak daha avantajlıdır. Taliban'ın 16 Eylül 2021'de ilan ettiği kabine üyeleri ve ülkenin genelinde tayin ettiği kişilerin isminin başında veya sonunda molla ve Mevlevi eklenmiş olması bunun bir göstergesidir. Taliban'ın Yüksek Eğitim Bakanı "Afganistan'da son yirmi yılda eğitim gören gençlerden hiçbir şey beklenmemesi gerektiğini söylemektedir. Afganistan'da eğitim düzeni baştan değiştirilerek, gençler değerlere göre yetiştirilmelidir. Taliban hükümetinde büyük yerlere gelen kişilerin büyük çoğunluğu üniversite mezunu olmayıp, din adamı ve din âlimidir".⁹

⁸Afganistan Milli Eğitim Bakanlığı: <http://moe.gov.af/fa/page/2011:16.11.2017>.

⁹<https://www.bbc.com/persian/afghanistan-58790619> (17.11.2021).

Koshan, Aminullah. Afganistan'da Mollalar ve Taliban İlişkisi.

Eskiden sadece erkek çocuklara eğitim veren medreseler varken, yaklaşık on seneden beri, kızlara yönelik açılan resmî ve gayri resmî medreseler de yaygın olarak bulunmaktadır. Sadece Kabil'de Hac ve Evkaf Bakanlığına bağlı olan 120 medresede 49 bin kız öğrenci din eğitimi almaktadır. Bu şekilde kızlara yönelik açılan resmî ve gayri resmî medreseler genellikle büyük illerin şehir merkezlerinde mevcuttur.¹⁰

6. Camiler

Camiler İslam'ın başlangıcından günümüze kadar Müslümanların hayatında önemli bir konumdadır. Camiler toplumun farklı kesiminden, her yaş grubu ve seviyeden insanları bir araya getiren, insanları Allah'a kulluk bilinciyle kaynaştıran, birleştiren, dini bilgilerin, ibadetlerin usulüne uygun bir şekilde öğretilmesini sağlayan dini ve sosyal olan bir kurumdur. Camilerin temel fonksiyonu, Allah'a saygı ve yakınlığın bir ifadesi olarak içerisinde ibadet etmektir. Kur'an-ı Kerim'de: "Şüphesiz mescitler, Allah'a ibadet etmek içindir..."(Cin, 72/18) buyrulur, camilerin öncelikle ibadet yeri olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında camiler Müslümanları dini, ahlaki, kültürel ve sosyal yönden geliştiren bir özelliği vardır. İslam'ın ilk asırlarından itibaren gelişerek bir medrese gibi görev yapan camilerde Müslümanlar tarafından bilinen dönemin bütün ilimleri okutulmuş (Yılmaz, 2016: 303-304).

Afganistan Hac ve Evkaf Bakanlığı, yaklaşık 30 sene süren savaş, istikrarsızlık ve ekonomik problemlerden dolayı günümüze kadar, cami ve imamlar konusunda fazla bir değişiklik yapamamıştır. Camiler, genellikle yurtiçi ve yurtdışındaki zenginler ya da mahalle sakinlerinin maddi yardımlarıyla yapılmaktadır. Cami imamları, mahalle sakinleri tarafından tutulup bölgeden bölgeye göre farklı maaş verilmektedir. Kırsal kesimdeki imamlara, halk hasattan (Buğday ve arpa gibi ürünler)'den yılda bir defa belli bir pay verirler. Şehirlerdeki imamlar ise, o camiye bağlı kişilerden aile bazında aylık veya yıllık belli bir miktar para karşılığında imamlık yapmaktadırlar. Bunların yanında çoğunlukla fitre sadakası ve kurban derileri de imamlara verilmektedir. Afganistan Hac ve Evkaf Bakanlığının verdiği bilgiye göre, ülkede yaklaşık 160,000 cami ve mescit olup bunlardan sadece 6,000 cami bakanlığa kayıtlıdır. Yaklaşık 3500 cami imamı

¹⁰ <http://moe.gov.af/fa/page/2011>: Beşerdost, N. (2017). (16.11.2017).

bakanlığa kayıtlı olup aylık 4,000 Afganistan parası (59 dolar karşılığında) maaş almaktadırlar. Geri kalan imamlar, ülkedeki ekonomik ve güvenlik sıkıntılardan dolayı devlet tarafından hiçbir şekilde maddi ve manevi destek almamaktadırlar.

Afganistan'da din eğitiminin yapıldığı en önemli merkezlerden biri cami ve mescitlerdir. Afganistan halkı da İslam diniyle tanıştıktan sonra ülkenin dört bir kenarında dini eğitimin öğrenimiyle meşgul olmuşlardır. Camiler bir taraftan dini ibadetleri yerine getirme ve bir taraftan da eğitim ve öğretim yerleri olmuşlardır (Kamgar, 2008: 13). “Molla, dinsel eğitimin sürekliliğinin bir ifadesi ve statü göstergesi olarak fonksiyonel rollere sahiptir” (Subaşı: 2014: 395). Tarih boyunca birçok âlim yetiştiren bu ilim merkezinde günümüzde de dini dersler verilmektedir. Camiler hâlâ her tarafta tefsir, hadis, fıkıh ve kıraat dersi verilen ilim yuvası olarak devam etmektedir. Camilerde günümüzde üç çeşit din eğitimi verilmektedir.

Birincisi, her imamın görev yaptığı camiye bağlı cemaatin aile çocuklarını okutmaktadır. İmamlar köylerde genellikle cuma günleri hariç haftanın 6 gününde Kur'an-ı Kerim, dini kitapları okutmakta ve kısa sure ve aşırıları ezberletmekte, ilmihal ve temel dini bilgileri öğrencilere teker teker öğretmektedir. Çocuklar küçük yaştan itibaren camilere gidip önce Kelime-i Tevhit, Kelime-i Şehadet, dualar, kısa sureler daha sonra Kaide-i Bağdadî'den harf ve harekeleri öğrenmeye başlarlar. Kızlar ise sadece küçük yaşlarında camilere gidip dualar, sureler, inanç esasları ve temel dini bilgileri öğrenirler ve yanında da Kur'an- Kerim okurlar. İkincisi, meşhur âlimlerin bulunduğu bazı büyük camilere, fıkıh, tefsir, akait, hadis vs. ilimleri öğrenmek için değişik bölgelerden gelen öğrencilere dini eğitim verilmektedir. Üçüncüsü ise, namaz kılmak için gelen cemaate verilen, tefsir ve hadis dersleridir. Son yıllarda Afganistan'da yaygınlaşan sabah namazları sonrası ve özellikle Ramazan ayında Kur'an tercüme ve tefsir dersleri verilmektedir (Khwajamir, 2014: 219-220).

7. İlahiyat Fakülteleri

Afganistan'da ilk defa Şeriat (İlahiyat) Fakültesi 1951'de öğrencilerin kadim ve cedit/eski ve yeni ilimlerinin yanı sıra akli ve nakli ilimlerin de öğrenmeleri

Koshan, Aminullah. Afganistan'da Mollalar ve Taliban İlişkisi.

amacıyla Kabil Üniversitesi bünyesinde kurulmuştur. Şeriat Fakültesi ilk başlarda öğretim görevlilerinin olmaması sebebiyle medreselerde gayri resmî bir şekilde dini eğitim gören ücretli/sözleşmeli hocalarla eğitim ve öğretime başlamıştır. Bu hocalar Afganistanlı öğrencilerin yurtdışındaki üniversitelerinden mezun olup Şeriat Fakültelerinde göreve başlayana kadar ücretli öğretmenler olarak tedrisle meşgul olmuşlardır (Kamgar, 2008: 51). İlk başlarda Afganistan Şeriat fakültelerinde Talimat-ı İslami ve Fıkhi kanun bölümleri bazılarında ise din kültürü ve ahlak bilgisi (Sakafat-ı İslami) bölümü de ilave edilmiştir (Khwajamir, 2014: 222). Kabil Üniversitesinde 1972 yılında ilk defa bilim dallarına göre ders açma/verme yöntemi başlayınca, her fakülte kendi ihtiyacına göre bilim dalları oluşturmuştur. Buna göre Şeriat Fakültesi de ilk başlarda 8 bölümden oluşan: 1. Tefsir, 2. Hadis, 3. Mukayeseli fıkıh ve kanun, 4. Batı kanunu, 5. Yabancı dil ve Arap dili, 6. Aklı bilimler, 7. İçtimai bilimler ve 8. Usulü fıkıh bölümleri oluşturulmuştur. Daha sonra 1978'de dönemin ihtiyacına göre tefsir ve hadis, fıkıh ve usulü fıkıh ve akide ve felsefe bölümleri de ilave edilmiştir. Günümüzde her şeriat fakültesinin imkânlarına ve ihtiyaçlarına göre bölümler mevcut olup Kabil Üniversitesi Şeriat Fakültesinde şu beş bölüm: 1. Akait ve Felsefe, 2. Talimatı İslami, 3. Fıkıh ve usulü fıkıh, 4. Tefsir ve 5. Sakafat İslami bölümleri bulunmaktadır.¹¹

Afganistan'da günümüzde 36 devlet üniversitesi ve 110 özel üniversite ve yüksekokul mevcuttur.¹² Bunlardan 11 özel üniversitede ve devlet üniversitelerinin çoğunda şeriat fakültesi bulunmaktadır (Khwajamir, 2014: 222). Afganistan'da şeriat fakültesi başta olmak üzere diğer bölümleri okumak için lise mezunu olup yılda bir defa yapılan Kankur (Üniversite yerleştirme) sınavından yeterli puan alması gerekiyor. 2017'de yapılan Kankur sınavına 169529 lise mezunu öğrenci girip bunlardan 60629 öğrenci devlet üniversitesini ve 31629'u ise devlet yüksekokullarını kazanarak farklı bölümlere yerleşmişlerdir.¹³ Geri kalan öğrencilerin az bir kısmına özel üniversitelerde indirimli okuma imkânı sağlanacaktır. Özel üniversitelerde okumak için hiçbir sınava girmek gerekmemektedir. Lise mezunu herkes istediği bölümü istediği yerde okuyabilmektedir.

¹¹ <http://ku.edu.af/fa/page/social-science/879/departments>: 20.11.2017

¹² <http://dailies.gov.af/site/anis/anis/interviewAF.html>: 20.11.2017

¹³ <https://da.azadiradio.com/a/28646556.html>: 21.11.2017

Sonuç

Afganistan % 99 Müslüman ve geleneksel bir dini yapıya sahip olduğu için yaklaşık 40 seneden beri ülkede devam eden savaş ve kargaşalara, hep bir dini boyut kazandırılarak molla ve Mevleviler dâhil edilmiştir. Ortaya çıkan çeşitli siyasi partiler ve dini hareketlerin tamamı Afganistan'ı işgalden kurtararak şeriat kurallarına uygun bir nizamla barış ve huzuru sağlamayı hedeflemişlerdir. Bu hedeflerine ulaştıkları zaman başta siyasiler olmak üzere molla ve Mevleviler kendi aralarında bir ihtilafa düşerek ülkenin ve Afganistan halkının bu durumlara düşmesine sebep olmuşlardır. Günümüzdeki Taliban hareketi ve mollalar da bundan istisna değildir. Afganistan'da son zamanlarda mollalar arasında mezhep taassubu ve dini uygulamadaki farklılıklardan kaynaklanan, Hanefi ve Selefi ulema arasındaki fikir ayrılıklar ve anlaşmazlıklar da toplumsal çatışmaları tetiklemektedir. Farklı etnik kökenlere mensup olsalar da aynı dine, aynı kitaba inanan mollalar ve Afganistan toplumu, tarih boyunca dini inanç ve dini değerlerine sahip çıkmışlardır. Fakat son zamanlarda mollalar küçük ihtilafları, farklılıkları büyütürerek, birbirlerine cephe alarak bölünmeleri, birbirlerini Vehhabilik ve benzeri şeylerle suçlamaları toplumun da bölünmesine, etnik çatışmalara sebep olmaktadır.

Afganistan'da geleneksel bir dini yapı mevcut olup bu geleneksel yapıyı dini liderler ve mollalar devam ettirmektedirler. Dolayısıyla molla ve Mevleviler olağanüstü özelliklere sahip olup toplumun bir grubu tarafından kutsal kişiler olarak bilinmektedirler. Afganistan halkı, mollaları dini ve manevi lider olarak kabul ettikleri için toplumsal ve siyasi konularda da onların görüşlerini desteklemektedirler. Özellikle köylerdeki okuma/yazması olmayan insanlar, siyasi ve toplumsal konularda dini liderlerin yönlendirmesine ihtiyaç duymakta ve hatta mollaların fikrini alarak, topluca hareket etmektedirler. Toplumun dini liderlere ve mollalara karşı duyduğu sonsuz güven ve gösterdiği saygı dolayısıyla mollaların her hareketi ve davranışı örnek niteliğindedir. Afganistan'da mollaların dini veya herhangi bir konuda söylediği sözünün tersi genellikle iddia edilemez. Dini konularda, geleneksel bir şekilde medreselerde okutula gelen, eski kitaplarda

Koshan, Aminullah. Afganistan’da Mollalar ve Taliban İlişkisi.

yazılıp çizilen konuları farklı yorumlamak, tersini düşünmek ya da mollalarla tartışmak mümkün değildir.

Günümüzde ilmi, teknolojik gelişmeler ve sosyal şartların değişmesi karşısında dini ihtiyaçlar da artmaktadır. Mollalar ve Mevleviler günümüz şartlarına göre dini ve sosyo-kültürel problemleri tespit ederek çözüm üretmesi gerekmektedir. Toplumun dini ve manevi önderi konumunda olan mollalar dini alanlarda sorumlu olduğu kadar toplumsal ve sosyo-kültürel alanlarda da sorumludur. Fakat mollaların ve Taliban’ın toplumsal ve sosyo-kültürel problemlerin tespiti ve çözümü konusunda yetersiz olduklarını söylemek mümkündür. Çünkü dini konular dışında başka konularda uzman olmayan molla ve Mevleviler bütün devlet kurumlarının başına geçerek ülkeyi yönetmektedirler. Taliban ve mollalara göre her problemin çözüm merkezi din ve medrese olduğunu ifade edebiliriz.

Kaynakça

- Ahmadi, A. (2015). “Kur’an ve Toplumsal Bütünleşme (Mezhepler ve Dini Gruplar Arası İlişkiler”, *İşgallerin Dini Yapıya Etkileri: Afganistan Örneği*, (Ed), Hayati Hökelekli ve Vejdi Bilgin, Bursa: Burfaş Matbaası, ss. 136-154.
- Çınarlı, Ö. (2009). *Afganistan’daki İç Savaş ve Dış Müdahale (1989-2001)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dihhudâ, A.E. (1931). *Luğatnâme*, Tahran: Tahran Üniversitesi Yayınları.
- Eyyübi, S.A. (2011). *Afganistan Der Yek Nigah*, Kabil: Risalet Yayınları.
- Hamidi, M.S. (2013). “Doğu ve Güneydoğu Medreselerinin Mahiyeti ve Ders Müfredatının Islah Önerisi”, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler*, Muş: M.Ş. Ü. Yayınları.
- Hashimi, S.M. (2017). *Afganistan’da Cumhuriyet Sonrası (1973-2015) Din–Siyaset İlişkisi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kamgar, J.R. (2008). *Tarih-i Maarif Afganistan*, Kabil: Bengah İntişarat-i Meyvend Yayınları.
- Kargun, V.G. (1986). *Afganistan Der Sal Ha-i Bist-ü Si*, Çev. Celalüddin Sidiki, Monu: Devlet Yayınları.
- Kaya, A. (2017). *Medrese Kökenli İmamlar İle İlahiyat Fakültesi Mezunu İmamların Din Anlayışlarının Karşılaştırmalı Analizi (Diyarbakır Örneği)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Khwajamir, M. (2014). "Türkiye Diyanet Vakfı İslam Dünyasında Din Eğitimi ve Öğretimi", *Afganistan'da Din Eğitimi ve Öğretimi*, (Ed.), Abdulkadir Sylka ve Esen Sezen Kılıç, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 205-233.
- Köçer, M. (2004). *Türk-Afganistan İlişkileri (Emanullah Dönemi 1919-1929)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mazharı, N. (2013). *Günümüz Afganistan Medreselerinde Dini Eğitim*, İstem, Yıl: 11, Sayı: 21, ss. 265-303.
- Mohammadi, A. (2016). *Afganistan'da Dini Köktencilik'in Sosyolojik Alt Yapısı*, Toplum Bilimleri Altı Aylık Dergisi, C. 10, Sayı: 19, ss. 67-83.
- Muradi, S. (2015). *Afganistan Der Sedde-i Bistum Ez Abdurrahman Ta Karzai*, Kabil: İntişarati Sayit Yayınları.
- Müceddedi, F.G. (1997). *Afganistan Der Âhd-i Emanullah Han (1919-1929)*, Kaliforniya: Fermont Yayınları.
- Müjde, V. (2015). *Afganistan ve Taliban*, Kabil: Naşir Meyhen Kitap Furuşi.
- Oğuz, E. (2001). *Hedef Ülke Afganistan*, İstanbul: Doğan Kitapçılık Yayınları.
- Raşit, A. (2001). *Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, Çev. Esadullah Şifayi, İstanbul: Everent ve Mozaik Yayınları.
- Resul, S. (1986). *Nigahi Beh Âhd-i Seltanet Emami*, Kabil: Kumite-i Ferhengi İttihad-i İslami Mücahidin-i Afganistan.

Koshan, Aminullah. Afganistan'da Mollalar ve Taliban İlişkisi.

- Roy, O. (1990). *Afganistan'da Direniş ve İslam*, Çev. Mustafa Kadri Orağlı, İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Selim, Y. (2004). *Afganistan ve Dostum*, 1. Baskı, Ankara: Hiler Yayınları.
- Subaşı, N. (2014). *Din Sosyolojisi*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Wach, J. (1990). *Din Sosyolojisi*, Çev. Ünver Günay, İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yayınları.
- Yıldırım, E. (1999). *Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi*, İstanbul: Bilge Yayınları.
- Yılmaz, H. (2016). "Din Eğitimi El Kitabı", *Cami Eksenli Din Eğitimi*, (Ed.), Recai Doğan ve Remzi Ege, 4. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları, ss. 303-330.
- Zengin, Z.S. (2012). "Din Eğitimi El Kitabı", *İslam Din Eğitiminin Tarihsel Gelişimi: İslam'da Eğitim ve Öğretim*, (Ed.), Recai Doğan ve Remzi Ege, Ankara: Grafiker Yayınları, ss. 17-37.
- <http://moe.gov.af/fa/page/2011>: Beşerdost, N. (2017). (Erişim Tarihi: 16.11.2017).
- <http://ku.edu.af/fa/page/social-science/879/departments>: (Erişim Tarihi: 20.11.2017).
- <http://dailies.gov.af/site/anis/anis/interviewAF.html>: (Erişim Tarihi: 20.11.2017).
- <https://da.azadiradio.com/a/28646556.html>: (Erişim Tarihi: 21.11.2017).
- <https://da.azadiradio.com/a/25151570.html>: (Erişim Tarihi: 11.09.2021).
- <http://www.afghanpaper.com/nbody.php?id=163275>: (Erişim Tarihi: 08.11.2021).
- <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-58790619>: (Erişim Tarihi: 17.11.2021).
- <https://subhe kabul.com/%D8%A7%D9%86%D8%AA%D8%AE%D8%A7%D8%A8%D8%B3%D8%B1%D8%AF%D8%A8%DB%8C%D8%B1/interview-with-gen-muradali-murad-part3/>: (Erişim Tarihi: 12.09.2021).

**DEMOKRASI
PLATFORMU
DERGİSİ**

Demokrasi Platformu Dergisi

International Refereed Journal

ISSN: 1305-4600

10 (35), 2021, 92-101.

A Personal History: Engineer Gulbaddin Hekmatyar

Kişisel Bir Tarih: Mühendis Gulbeddin Hikmetyar

Hatef Mokhtar

Ph. D. Editor and Founder of The Oslo Times.

Dr. Editör ve Oslo Times Kurucusu

Oslo/Norway

E-Posta: hatefmokhtar@gmail.com

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Rapor / Report

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/ Winter-December

Geliş/Received: 18 Eylül/Septembe 2021

Kabul/Accepted: 21 Kasım/Noember 2021

Yayın/Published: 15 Aralık/December 2021.

Atıf/Cite As

Mokhtar, Hatef. "A Personel History: Engineer Gulbaddin Hekmatyar". *Demokrasi Platformu Dergisi*, 10 (35), 2021, 92-101.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Web: <https://www.demokrasiplatformu.com/dergi>

e-mail to: demokrasiplatformudergisi@gmail.com

Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Mühendis Gulbeddin Hikmetyar, 1327 senesinde Mezan'da Kunduz Vilayeti, İmam Sahib İlçesi, Wartabuz Köyü'nde doğdu. Doğduğu semt, Amu Nehri'ne on iki kilometre uzaklıkta bulunuyor. Hikmetyar'ın ailesi söz konusu yılda Gazne'den Kunzuz'a taşınmıştı. Babasının adı Abdülkadir ve Şah Jovi Mahallesi'nde yaşıyordu. Annesi Gazne'nin Karabağ semtindendi. Hikmetyar'ın ailesi Kunduz'a taşınmadan önce göçebe bir yaşam sürmüş ve Gazne, Gomal ve Dera İsmail Han'da yaşamıştır. Hikmetyar'ın ailesi, "Sher Khan" vekili zamanında Gazne'den Kunduz'a taşınmış ve İmam Sahib'e yerleşmiştir. Babası (Abdul Qadir Khan, iki erkek kardeşi "Hacı Gulam Serwar Khan ve Hacı Ghulam Qader Khan" ile birlikte Gazne'den Kunduz'a taşındı. Diğer kardeşi "Abdul Malik Khan" Şah Jovi İlçesi Bazargano köyünde kaldı ve daha sonra oğulları İstanbul'a taşındı.

Mühendis Hikmetyar, çocukluğunda babasıyla birlikte ava çıkar ve avcılık, silah ve hedef vurma ile ilgilenmeye başlamıştır. Hikmetyar'ın dört erkek ve üç kız kardeşi vardı. Kardeşlerinin isimleri Akhtar Mohammad (En büyük erkek kardeşi), sonra kendisi, Shahabudeen, Noorudeen ve Nizamudeen (en küçüğü). Babası (Abdul Qader Khan) iki oğluyla birlikte hapse atıldı ve ardından o zamanın Komünist rejimi tarafından öldürüldü. Mezarları ve nasıl öldürüldükleri henüz bilinmiyor.

Hikmetyar elli yıldır Afganistan'ın siyasi işleriyle uğraşmaktadır. Rusların Afganistan'ı işgal etmesiyle daha popüler hale geldi ve en büyük siyasi, askeri ve entelektüel parti olan Hizb-i İslami'ye liderlik etmiştir.

Afganistan'ın en büyük siyasi, askeri ve entelektüel örgütü olan Hizb-i İslami Afganistan'a pek çok alanda liderlik etmiş ve Rus Ordusuna karşı silahlı bir mücadele başlatmıştır. Ruslara karşı olduğu zamanlarda partisi, milyonlarca Mücahidin şehit edildiği, yaralandığı ve milyonlarca Afgan'ın Pakistan, İran ve diğer ülkelere göç ettiği askeri mücadelenin bel kemiği olmuştur. O aynı zamanda 1993-1995 yılları arasında Afganistan'ın eski başbakanıydı. Bu raporda Hikmetyar'ın hayatı, mücadelesi, eğitimi ve politik yaklaşımları özetlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Gulbeddin Hikmetyar, Afganistan, Hizb-i İslami, Cihad.

Introduction

Engineer Gulbadeen Hekmatyar was born in Wartabuz Village, Imam Sahib District of Kunduz Province on Mezan, 1327 Shamsi. The district he was born in is located twelve kilometer away from Amu River. Mr. Hekmatyar's family had moved from Ghazni to Kunzuz in the mentioned year. His father's name was Abdul Qader and he lived in Shah Jovi District. His mother was from Qara Bagh District of Ghazni. Before moving into Kunduz, Hikmatyar's family had nomadic life and lived in Ghazni, Gomal and Dera Ismail Khan. Mr. Hikmatyar's family moved from Ghazni to Kunduz at the time of viceroy "Sher Khan" and settled in Imam Sahib. His Father (Abdul Qader Khan along with his two brothers "Haji Gulam Sarwar Khan and Haji Ghulam Qader Khan" moved from Ghazni to Kunduz. His another brother "Abdul Malik Khan" stayed in Bazargano village of Shah Jovi District and later his sons moved into Nahar Seraj District of Helmand.

During his childhood, Engineer Gulbadeen Hekmatyar used to go hunting with his father and became interested in hunting, weapons and target hitting. Hekmatyar had four brothers and three sisters.

His brothers names are Akhtar Mohammad (His eldest brother), then he himself, Shahabudeen, Noorudeen and Nizamudeen (the youngest). His father (Abdul Qader Khan) along with his two sons were put in prison and then killed by Communist regime of that time. Their graves and how they were killed are not known yet. According to Mr. Hikmatyar's statement, "A soldier of that time told me that they took out my father from the prison, took him to Audan Desert and tied him to a jeep and drove the jeep at high speed and that way he died." (Hikmatyar, G. (2019) Islamic Movement from the Rise of the Naderi Family, to the Exodus of the Russians.) Mr. Hekmatyar has engaged in political affairs of Afghanistan for five decades. He became more popular when the Russians invaded Afghanistan and he led Hezb-e-Islami which was the largest political, military and intellectual party.

He led Hezb-e-Islami Afghanistan, Afghanistan's largest political, military, and intellectual organization, and started an armed struggle against the Russian Army. During the times against Russians, his party became the backbone of the

Mokhtar, Hatef. A Personel History: Engineer Gulbaddin Hekmatyar.

military struggle which millions of Mujahedeen were martyred, wounded, and millions of Afghans emigrated to Pakistan, Iran, and other countries. He was also the former prime minister of Afghanistan from 1993-1995.

Education

Hekmatyar studied up to the fifth grade at Imam Sahib Secondary School. He was selected for the sixth grade at the Kabul Military School by a delegation from Kabul. He studied 6th, 7th and 8th grades in the military school. Mr. Hekmatyar said, "I was first position holder in the military school, but when I passed from eighth grade to ninth grade, another person was declared first position holder of our class due to such privileged behavior, I lost my interest in the military school. I went back to Imam Sahib Sher Khan High School to continue my education." Hekmatyar claims that the privileged first position holder was General Asif Shor, a senior member of the pro-communist government. According to him, during Dr. Najib's government, Asif Shor sent a message to the Defense Minister, Shahnawaz Tanai as a liaison that he is ready to coup against Najib in the favor of Mujahedeen. Mr. Hekmatyar went to Sher Khan High School for ninth grade. In addition to attending school, he received his primary education privately from the late Maulavi Qurban Mohammad, a famous religious scholar from Chah-e-Ab district. As a scholar and being familiar with Afghanistan's antiquity and history, he played a key role in Hekmatyar's intellectual and political training.

After graduating from Sher Khan High School, he went to Kabul for courses before entering the engineering faculty. The Pre-Engineering course in Kabul was for the students who were selected for the faculty of engineering. Hekmatyar also started studying engineering after completing these courses, but due to his political opposition, he was unable to complete his university studies.

Family life

Hekmatyar said in a television interview that he got married for the first time at the age of 17 at the wish of his father. He has two sons and four daughters from his first wife. Later he married the elder brother's widow, from whom he has a son and three daughters. Mr. Hekmatyar said in the interview that he had not beaten anyone, not even his naughtiest son. In this interview, Mr. Hekmatyar considers his youngest son, Habiburrahman, to be the happiest of all children. Pointing at

him in the interview hall, he said if his son's head is seen, more scars will be seen on it. However, Hekmatyar says he has never slapped his son even once in his life.

The secret of Hekmatyar's health

In the interview, Hekmatyar was asked, how he is so healthy at the age of 70 and does not look so old. He answered that he lives a very simple life and eats simple food. According to him, his regular food is yogurt especially at night, even he has yogurt and bread for the breakfast. Hekmatyar said, drinking plenty of water and exercising regularly are two other reasons of his health. He also says that one of the reasons for getting sick is often eating heavy meals. According to him, since the age of 9, he has been fasting on Mondays and Thursdays every week, which has proved to be the most beneficial for his health.

Life without formality

Hekmatyar also claimed that he irons his clothes and rarely has anyone else make breakfast in the house. He says he tries his best to help women at home with chores. He specifically mentions electronic devices, and adds that whenever they break down in the house, he repairs them by himself. He says he has not allowed anyone in the house to brush his shoes nor has he allowed anyone to massage his feet when needed.

Other skills

In addition to Pashto and Dari, Hekmatyar is fluent in Arabic, Urdu and English. He says he does not need any interpreter in any language and can write fluently in Pashto and Dari. He also mentions his published books and says that the number of his published books has reached to 121. He is also the memorizer and interpreter of twenty chapters of the Holy Quran. He claims that except a residential house he has no house or palace in Speena Shaga area and Kunduz. According to him, he lives in a rental house in Kabul and the rent is still paid by the government. He claimed that although he had many opportunities, he spent all his time at the armed struggle and has no money in any bank.

Politics

Mokhtar, Hatf. A Personel History: Engineer Gulbaddin Hekmatyar.

When the people of Afghanistan were given freedom of speech along with the freedom of political parties during the reign of Dawood Khan, many people took advantage of this opportunity and the market for political parties in Afghanistan heated up. During this time, Hekmatyar was an engineering student who opposed the communists on various political issues. This was a time when the campus of Kabul University was transformed into a political arena, with different political groups having their supporters and anyone with a single political point of view, was engaged in debates with his opponents. Hekmatyar was an Islamist and was influenced by the ideas of Ikhwan-ul-Muslimeen, which disagreed with the political system of the time on many issues. Mr. Hekmatyar began working for Islamic thought at the university at a time when the atmosphere in the university and government institutions was completely at odds with his intellectual opponents. In a short time, he and a few of his friends formed a group of young Muslims against their opponents. In a short period of time, they defeated their opponents intellectually. The imams of the mosques and other followers of Islamic thought joined him in protesting for the sake of Islamic thought and their rights. Mr.

Hekmatyar was arrested by Dawood Khan's regime for his political activities at Kabul University and for a clash between students. He was released after 18 months in prison. He memorized the two- Third part of Holy Quran and also studied in different sections there. After his release from prison, Hekmatyar had to start an armed struggle. He first went to Pakistan with a group of young Muslim partners, where he renamed "Jawnan-e-Musalman/ Muslim Youth" to Hezb-e-Islami Afghanistan and began an armed struggle. Initially, he launched guerrilla attacks against the communist government. In a short time, he seized more weapons from the communist government. He contributed more than any other groups, forcing the Russians to withdraw from Afghanistan. After the withdrawal of the Russians, he tried hard to establish an Islamic state among the various groups of the Mujahedeen. However, he claimed that some of the so-called mujahedeen groups that had previously signed protocols with the Russians against the mujahedeen, considered it their duty to carry out the incomplete mission of the Russians and, with the financial and political support of several other countries, they signed the Treaty of Jabal-ul-Seraj, under which the Afghan independence war

failed and civil war started. As a result, the Mujahedeen were unable to establish an Islamic State. During the civil war, the Taliban Islamic Movement emerged from Kandahar, capturing more territory from various parties in a short period of time, most of them belonged to Hezb-e-Islami. According to Mr. Hekmatyar, the Taliban regime was founded to destroy Hezb-e-Islami. After the Taliban took control of Kabul, Mr. Hekmatyar went to Iran and stayed there for five years. Hekmatyar opposed the US military invasion of Afghanistan in 2006 and returned to the country and began an armed struggle again. His armed struggle was in progress until 2016. On the same year, he signed a peace agreement with the Afghan government, and as a result, he returned to Kabul and started a political struggle.

The Establishment of Islamic Movement

On the one hand, the communists were gaining ground in the university, and the growing efforts of non-Islamic political groups and communists' relentless aggression on religious rites were harassing them, and on the other hand, the lack of an Islamic movement was also a trouble. At university, no one wore a national dress, no one grew a beard, and those who wore a beard or wore a turban were ridiculed. At this point, Hekmatyar along with his Islamic-minded students, for the first time, asked the administration of the university to provide them a place at the university to pray. After a lot of efforts, the 3rd floor of hostel which used to be used for concerts and dances was vacated. The place of worship became the cornerstone of Mr. Hekmatyar's Islamic movement, in which members of the Jawanan-e-Muslim movement got to know each other and the movement was established.

Hekmatyar discussed the political situation at the university with the youth after each prayer. Their views would be known and their Islamic spirit would be measured. During this time he became acquainted with Maulavi Habiburrahman and later with some other people of the movement. As the circle of visits widened day by day, they decided to come together to carry out a systematic political work and to bring together all those who were qualified to do so. According to Mr. Hekmatyar, it was a rainy night in the spring of the first year of the engineering

Mokhtar, Hatef. *A Personal History: Engineer Gulbaddin Hekmatyar.*

faculty and no-one was seen on the campus. The following youths gathered in a classroom of the Faculty of Education:

Abduuraheem Nizai Maulavi Habiburrahman Saifudeen Nasratyar Abdul Qader Tawana Ghulam Rabani Atish Sayed Abdurrahman

Ustad Gul Mohammad Khan Hekmatyar

After long discussions at the meeting, it was decided that regular work should be carried out, the youth should be invited to Islam, the people should be awakened, the communists should be defeated, and they should be taken seriously because they are a serious threat to Afghanistan.

People should become aware of the nature of their political struggle. The decision was made to do it through a night notice which, on one hand, could show the ruling authority's Non-Islamic system and its role in the establishment of Communist groups and on the other hand, it showed the nature of the communist groups. Besides, the notice wanted the Muslim Youth to work for an Islamic Revolution under the Islamic Flag. As said by Hekmatyar, the notice was prepared at the same night and "Jawan-e-Musalman / Afghan Youth" was written at the end of the notice. The night notice was typed by a colleague who worked in the United Nations (UN) and then it was taken to various places by our companions. It was the first practical step of Hekmatyar in the politics. He said, in addition to the eight members mentioned above, four other members "Engineer Habiburrahman,

Dr. Mohammad Omar, Abdul Habib Hanani and Khwajah Mahfooz Mansoor" also attended the meeting. The number of the movement members reached to twelve. Mr. Hekmatyar said, "The night notice became the start of a huge intellectual revolution. There were discussions about it everywhere. Many people who had Islamic thoughts, but could not express their thoughts or they were waiting for a chance, became aware and contacted us through different ways. Also, many unaware young people, who had not decided whether to support us or the communists, were made aware of the Anti-Islam waves of the communists." Hikmatyar, G. (2019, May, 2nd). Personal interview. Besides University lessons, Mr. Hekmatyar and his group (Muslim Youth) engaged in debates with communist university students for opposing the communistic thoughts and supporting the

truthfulness of Islam. They also participated in the election of university students' organization and managed to defeat all of their opponents in the organization in very short time by taking two third of the votes. In addition to it, they had many intellectual achievements. Some of the debates and discussions with the opponents ended in violence and many people were put in prison. Some of the members including Hekmatyar were arrested by the government of Dawood Khan. He spent 18 months in the prison and many of his companions were killed in the prisons of Dawood Khan's Regime. Hekmatyar had to quit university before completing his university studies. Along with his companions, he started an armed struggle against the communists. He immigrated to Pakistan and started struggle against communists who had direct support of the Russians. He changed his group name from "Jawanan-e-Musalman/ Muslim Youth" to "Hezb-e-Islami Afghanistan".

He started strong armed Jihad against Russians after their direct invasion of the country. On 26th of March in 1979, (6th Jaddi, 1358 Shamsi,) the army of the previous Soviet Union started air and land attacks on Afghanistan. The previous Soviet Union used weapons in Afghanistan for ten years as a result of which more than 1.5 million Afghans were killed, millions were disabled and millions had to immigrate to other countries. Hezb-e-Islami played an important role and made a lot sacrifices during the Soviet invasion. As a result of their sacrifices, the Russians were defeated dangerously and were forced to withdraw its troops from Afghanistan. During the war, more than 1.5 million people of Afghanistan were lost their lives over three millions were disabled and more than five millions immigrated to Pakistan, Iran and other countries of the world. Besides, it caused hundred billion dollars economic damage to the country, hundred thousands of houses were destroyed, education system was damaged, the state and governmental system collapsed and long-term civil war started in Afghanistan. After it, Taliban came and their Islamic Emirate was destroyed by the military attack of America. 160000 soldiers of America and 46 countries of NATO.

Under the leadership of Hekmatyar, Hezb-e-Islami declared Jihad against them. America and other countries of NATO could not crush the revolts that had started against them. Finally, American President announced to withdraw the

Mokhtar, Hatef. A Personal History: Engineer Gulbaddin Hekmatyar.

American forces from Afghanistan until the end of 2016. Hekmatyar had an armed struggle against America and their partners till 2016, but considering the conditions, he signed an agreement of peace with Afghan Government on the same year. As a result, he came to Kabul and started his political struggle. Then the Movement of Islamic Emirate of Taliban started negotiations with America. At the end, on 29th February, 2020 after eleven step negotiations, an agreement was signed with Taliban. According to the agreement, America had to withdraw all the forces in one and half year and intra-Afghan talks would begin.

References

- Azadi radio: A review on the biography and activities of Gulbuddin Hekmatyar, (2017,May,5), <https://da.azadiradio.com/a/28469492.html>
- Biography of Hekmatyar, BBC Pashto, (2016,Sep, 22): https://www.bbc.com/pashto/afghanistan/2016/09/160922_gn_gulbaddin_hikmatyar_profile
- Center for Strategic and Regional Studies (CSRS), Peace talks between Afghan government and Hizb e Islami: Background and future, (2016-03-19), <https://csrskabul.com/?p=2137>
- Engineer Gulbaddin Hekmatyar interview with 1TV: Cactus S.02 - Ep.01, (May 2, 2019)<https://www.youtube.com/watch?v=JgPrLoCbL8c>
- Engineer Gulbaddin Hekmatyar: Islamic movement of Afghanistan (From the Bringing up of Nadiry family to the Withdrawal of the Soviet Forces), Mesraq e- Esar Publishing Association, Peshawar
- Engineer Gulbaddin Hekmatyar: Jihad against US, important documents and deep secretes, Mesraq e- Esar Publishing Association, Peshawar
- Engineer Gulbaddin Hekmatyar: The Hidden Conspiracies, the Bare Faces (From the Withdrawal of the Soviet Forces to the Decline of the Coalition Government), Mesraq e- Esar Publishing Association, Peshawar.

**DEMOKRASI
PLATFORMU
DERGİSİ**

Demokrasi Platformu Dergisi

International Refereed Journal

ISSN: 1305-4600

10 (35), 2021, 102-117.

Taliban'ın Dünü ve Bugünü

The Past and Present of The Taliban

Aslan Balcı

Gazeteci Yazar

E-posta: aslanbalci@gmail.com

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Rapor / Report

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/ Winter-December

Geliş/Received: 22 Eylül/Septembe 2021

Kabul/Accepted: 24 Kasım/Noember 2021

Yayın/Published: 15 Aralık/December 2021.

Atıf/Cite As

Balcı, Aslan. "Taliban'ın Dünü ve Bugünü". *Demokrasi Platformu Dergisi*, 10 (35), 2021, 102-117.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Web: <https://www.demokrasiplatformu.com/dergi>

e-mail to: demokrasiplatformudergisi@gmail.com

Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Balcı, Aslan. Taliban'ın Dünü ve Bugünü.

Öz

Afganistan'ın kuruluş aşamasındaki Rusların ve İngilizlerin ülkeye yönelik işgal girişimlerine verilen mücadele ruhunun günümüzdeki Taliban örgütünün beslendiği tarihi ana damar olduğunu görülüyor. İngiltere'nin bölgeden ayrılmadan önce Peştun halkının ikiye bölünüşü ve o zaman imzalanan "Durand Hattı"nın günümüze kadar devam eden etkileri hala canlılığını koruyor. Taliban örgütü kurulmadan önce ülkede cereyan eden siyasi istikrarsızlık ve eski SSCB'ne karşı savaşan Mücahit gruplarının kendi aralarında anlaşamamaları neticesinde iç savaş çıktı.

Başkanlığı beğenmeyen Gülbeddin Hükmetyar'ın Cumhurbaşkanı Burhaneddin Rabbani'ye yönelik başlattığı silahlı eylemlere tanıklık ettik. Aslında Taliban örgütünün ve işgal kıvılcımının temelleri 1992 yılındaki saldırılarla birlikte atıldı. Arkasına, ABD, Suudi Arabistan, Birleşik Arap emirlikleri ve Pakistan istihbaratını alan Taliban birçok kentte savaş olmadan 1996-2001 yıllarında iktidarı ele geçirdi. Taliban ilk yıldan sonra Selefi-Vahhabi anlayışla ortaklaşarak ülke idaresinde terör örgütü El-Kaide'nin liderliğini yapan Usame Bin Ladin'in etkinliği görülmeye başlandı.

İkiz kuleler ve 11 Eylül saldırılarından sonra ABD öncülüğünde NATO Afganistan'daki idareyi ele aldı. ABD ve NATO güçlerinin yaptığı vahim hatalar özellikle sivillere ve kadınlara yönelik kabul edilemez davranışlar neticesinde Taliban örgütü tekrar yeşermeye ve halkın umudu olmaya başladı.

Sürgünde buldukları 20 yıl boyunca hem ülkesini işgal edenlere karşı savaştı hem de kendilerini diplomasi sahasında geliştirdi. ABD 29 Şubat 2020'de Taliban'la yaptığı anlaşmayla çekileceklerinin taahhüdünü verdiler. Ancak Taliban biraz daha hızlı davranarak şehirleri ve Kabil'i ele geçirdi. 15 Ağustos'ta başkent ele geçince NATO güçleri ülkeden daha erken bir tarihte 30 Ağustos itibarıyla çekilmiş oldu.

Geçici hükümetin kurulması ve 33 bakandan sadece 2'sinin Tacik ve birinin Özbek asıllı olması dikkat çekerek akıllara "acaba Taliban eskisi gibi Peştun milliyetçiliği mi yapacak?" sorusunu akıllara getirdi. Taliban'ın genel af ilan etmesinden yola çıkarak şimdiye kadar izlediği politikanın olumlu olduğu ancak ilerideki zamanda neler olacağını bekleyip görmek gerekir.

ABD askerlerini ülkeden çekerken Çin Taliban'ın ekonomik zorluğunu görerek istenilen miktarda borç verebileceğini duyurdu. Böylece bölgede bundan sonra Çin'in egemenliğine şahit olacağız.

Anahtar Kelimeler: Taliban, Afganistan, İslam Emirliği, Çin, ABD, Rusya

Abstract

It is seen that the spirit of struggle against the invasion attempts of the Russians and the British during the establishment of Afghanistan is the main historical source that feeds the current Taliban organization. The division of the Pashtun people before Britain left the region and the effects of the "Durand Hatti" signed at that time are still alive today. Civil war broke out as a result of the political instability in the country before the establishment of the Taliban organization, and the inability of the Mujahideen groups fighting against the former USSR to come to an agreement among themselves.

We witnessed the armed actions against President Burhaneddin Rabbani, launched by Gülbeddin Hükmetyar, who did not like the Presidency. The foundations of the Taliban organization and the spark of occupation were laid with the attacks in 1992. Backed by the US, Saudi Arabian, United Arab Emirates and Pakistani intelligence, the Taliban seized power in many cities without a war between 1996-2001. After the first year of the Taliban, the effectiveness of Osama Bin Laden, the leader of the terrorist organization Al-Qaeda, started to be seen in partnership with the Salafi-Wahhabi understanding in the administration of the country.

After the twin towers and the September 11 attacks, NATO took over the administration in Afghanistan under the leadership of the USA. As a result of the grave mistakes made by the US and NATO forces, especially the unacceptable behavior towards civilians and women, the Taliban organization started to bloom again, giving hope to Afgan people.

During the 20 years of exile, they both fought against the invaders and improved their diplomatic skills. The USA promised to withdraw due to the agreement made with the Taliban on February 29, 2020. However, Taliban acted a little faster and captured Kabul and other cities. As the capital was captured on 15 August, NATO forces withdrew from the country earlier than expected, on 30 August.

The establishment of the provisional government and the fact that only 2 out of 33 ministers are of Tajik and one of Uzbek descent, raises the question, "Is the Taliban going to turn to Pashtun nationalism as before?" Based on the Taliban's declaration of a general amnesty, it can be said that their policy so far has been positive, but still it is necessary to wait and see what will happen in the future.

Balcı, Aslan. Taliban'ın Dünü ve Bugünü.

While the US withdrew its troops from the country, China announced it would lend the necessary amount of money, seeing the economic difficulties of the Taliban. Thus, we will witness the dominance of China in the region from now on.

Keywords: Taliban, Afghanistan, Islamic Emirate, China, USA, Russia

Giriş

Taliban örgütü ülkede yaşanan şiddet ve kaos ortamından dolayı ortaya çıktı. Örgüt, olumsuz gelişmeler neticesinde, yirmi yıldan fazla, tüm dünyada kendinden bahsettiren bir yapı durumuna geldi. Taliban'ı şartlar ortaya çıkardı. 1996- 2001 yıllarında iktidarı ele aldıklarında yanlış tercih ve uygulamaları gözden düşmesine sebebiyet verdi. Ancak yabancı ülkelerin ülkeyi işgal etmesi, halkın mahremiyetine ve dini değerlere saygılı olmaması nedeniyle bitme noktasına gelen örgütün yeniden parlamasına ve Afganlılar tarafından tekrar bir ümit haline gelmesine zemin hazırlandı.

Yabancı güçlerin 30 Ağustos itibariyle ülkeden ayrılmasıyla idareyi yeniden ele aldılar. 7 Eylül 2021'de ise 30'u Peştun asıllı olan 33 Bakandan oluşan geçici hükümeti kurdular. Önümüzdeki günlerde örgütün kurduğu hükümetin neler yapabileceğini bekleyip göreceğiz. Kimse Taliban'dan harikalar beklemesin. Çünkü bunlar bir eylem örgütüdür. Fikir ve ideoloji örgütü değildir. Yönetme gücünün kaynağı halk değil, Şura Meclisinin başındaki şahsiyet olacaktır. Devlet yönetiminde belki zayıf olabilirler ancak meydana onlar gibi savaşan çok az kişi vardır.

Afganlıların esareti kabul etmeyişi ve özgürlüklerine düşkün olmaları bakımından Türklerle benzer tarafları çoktur. Kendi aralarında kıyasıya savaşır ancak yabancı güçlerin ülkelerini işgal etmesiyle kanlı-bıçaklı olan kabileler bile birleşerek işgalcilere karşı direnir. Tarih boyunca bu gelenek bozulmadı. Ülkeyi işgal edenler veya etmeye çalışanlar hep hüsrana uğrayarak Afganistan'dan körtopal olarak ayrılmak zorunda kalmıştır. Günümüzde ortaya çıkan Taliban'ın geçmişinde işgalcilere karşı duruş ve çetin mücadelenin ruhu yatmaktadır.

1828 yılında Dost Muhammed ülkede birliği sağladığında İngilizler de Hint alt kıtasını hegemonyası altına almıştı. Bölgedeki Sihleri kullanarak Afganistan'ı

işgal etmeye çalışan İngilizler 1839-1842 yılları arasında bir varlık göstermeden geri çekilmek zorunda kalmıştı. Yenilgiyi hazmedemeyen İngiltere 1878 ila 1880 yılları arasında, bu kez Ruslarla işbirliği yaparak, ikinci kez işgale yeltendi. Tutunamadan her iki yabancı güç ülkeyi terk etti. Ancak İngiltere ülkeden çıkarken geride sınır sorunları ve harap olmuş bir ülke bıraktı.

Çarlık Rusya'sı Kuzeyden güneye inmek isterken, İngilizler de güneyden kuzeye doğru ilerlemek istiyordu. İki gücün arasında kalan Afganistan, esareti kabul etmeyen savaşçı halkıyla birlikte mücadele etti. Ülkenin çetin coğrafi şartları ve yenilgiyi kabul etmeyen Afganlıların direnişi sonucunda her iki imparatorluk da 1919'da barış masasına oturmak zorunda kaldı.

1947'de Pakistan ve Hindistan'ın kurulmasıyla İngilizlerin Hint Alt Kıtası'ndan, ayrılması ile güneydeki fiili tehdit de ortadan kalkmış gibi olsa da siyasi tehdit hala devam etmektedir. Ancak kuzeydeki Rus tehdidi hiçbir zaman güncelliğini kaybetmedi.

Afganlıları Bir Araya Tutan Milliyet Değil Dindir

Şimdiki Pakistan ile Afganistan sınırındaki Peştun asıllı halkı ikiye bölen İngiltere günümüze kadar devam eden ihtilafı sınır bölgeleri meydana getirdi.1893'te İngiltere ile Afganistan arasında "Durand Hattı" anlaşması imzalandı. Bu anlaşmayla Afganistan ile Pakistan arasında bitmek tükenmek bilmeyen sınır tartışması devam etmektedir. Peştun halkının yaklaşık 25 milyonu Pakistan tarafında, 14 milyonu ise Afganistan tarafında bırakıldı.

Farklı kabilelerden oluşan ülkedeki her kabilenin kendine has dili var. Ancak ortak dil olarak Farsçanın bir başka lehçesi olan "Dari" dilidir. Ülkenin en büyük, güçlü ve kalabalık kabilesi Peştunlardır. Taliban'ın üst düzey idarecileri Peştun asıllı olması nedeniyle son zamanlar da bu kabile çokça gündem olmaktadır.

Büyük çoğunluğu, yaklaşık yüzde 90'ı, Sünni Müslüman olan Afganlıların en önemli ortak noktası Müslümanlıktır. İslam dini Afganistan topraklarına 7'nci yüzyılda yayılmaya başladı ve kısa zaman içerisinde kabul gördü. Müslüman olan halkın arasındaki İhtilafı ve savaşları hep din alimleri çözmüştür. Bundan dolayı Afgan halkı her zaman dini kurumlara, buradan mezun olmuş kişilere saygılı

Balcı, Aslan. Taliban'ın Dünü ve Bugünü.

olmuştur. Din bilginlerini yanına alamayan liderler başarılı olamamıştır. Hatta SSCB, Komünist ideolojiye sahip Babrak Karmal'ın daveti üzerine 27 Aralık 1979'da Afganistan'ı işgal ederken bile ülkenin önde gelen birkaç medrese hocasına fetva verdirtmeyi ihmal etmemiştir. SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesini makul gören söz konusu mollaların yayımladıkları "fetva" Komünist rejim tarafından ülkenin her tarafına dağıtıldı. Radyo ve TV'den devamlı tekrarlanan bu fetva SSCB uçakları tarafından Mücahitlerin bulunduğu dağlara bırakıldı.

Babrak'tan sonra gelen Dr. Necibullah da aynı yolu izledi. Din adamlarını toplayıp onlarla sohbet ederken, "Allah düşmanlarıyla savaşıyoruz" diyerek Mücahitlerin kendi safına katılmasını istemiştir.

Koltuk Kavgası Taliban'ı ve İşgali Tetikledi

Bölgede neşet eden El-Kaide ve DEAŞ gibi terör örgütleri de her zaman dini argümanları kullanarak halkı yanına çekmeye çalıştı. ABD, İngiltere, Almanya, Çin ve hatta Hindistan'da Müslümanları ötekileştiren Narendra Modi idaresi bile Afganistan'da İslamiyet'i kullanarak kendilerine yakın grup lar oluşturmayı hedeflemektedirler.

Eğer dini bilinç ve inanış olmasaydı 1979 ila 1989 yılları arasındaki SSCB'ye karşı direniş olmazdı. Emperyalist çevreler bu konuyu kavradıklarından dolayı Vahhabi-Selefi anlayış çerçevesinde yeni okumalar yaparak kimi dini kavramların çarpıtılmasına zemin oluşturdular.. Ülkede önemli gücü ve bağlayıcılığı olan din bir takım çıkar grupları tarafından önceden olduğu gibi günümüzde de kullanılmaya devam ediyor. Bu alanda en çok terör örgütlerinin kendilerine militan devşirmek için İslam dinini istismar ettikleri görülmektedir.

Medreselerde okuyan öğrenciler kendilerini iç savaşın keşmekeşliğinden, yol kesici haydutlardan ve kaos ortamının olumsuzluklarından korumak için ilk başlangıçta 50 kişilik bir koruma timi olarak sahneye çıktı. Afganistan'ın Kandahar kentinden Pakistan'a veya ülke içerisindeki kentlere rahatlıkla gidemeyen bu öğrencileri Molla Ömer ve arkadaşları korumaya aldı. İç savaş ve kaosun olduğu yerde böyle bir organizasyonun ortaya çıkması normal olarak karşılanabilir. "Taliban" ismini kendileri değil öğrenci olduklarından dolayı halk tarafından verilmiştir.

1989 yılında yenilerek ayrılan SSCB ülkenin idaresini geçici olarak eski Mücahit liderlerinden Sibgatullah Müceddidi'ye bıraktı. 1992 yılına kadar oluşturulan "Ehl-i hal ve'l akd" komisyonu uzun oturumlar ve istişareler sonucunda Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ı seçti.

Tacik asıllı ve ülkenin önde gelen Mücahit liderlerinden Prof. Dr. Burhaneddin Rabbani'ye cumhurbaşkanlığı, yine ülkenin önemli Mücahit liderlerinden Peştun asıllı, Mühendis Gülbeddin Hikmetyar'a ise başkanlığı layık gördüler.

Cumhurbaşkanlığı Devir Teslim Töreninde Üzerimize Füzeler Atıldı

On yıl İslam adına işgalci Ruslara karşı savaşıyan gruplar sonrasında makam ve mevkii paylaşımında ihtilafa düştü. Müceddidi Cumhurbaşkanlığı görevini 28 Haziran 1992 yılında Rabbaniye devretti. Devir-teslim töreninde gazeteci olarak bulunuyordum. Cuma namazından sonra konuşmalar ve görev değişimi sırasında gözler Başbakan olan Hikmetyar'ı aradıysa da o ortalıkta yoktu. Hikmetyar, Başbakanlık değil Cumhurbaşkanlık makamı kendi hakkı olduğunu iddia ederek kendine tevdi edileni beğenmeyerek silahlı muhalefeti seçti.

Toplantının yapıldığı Kabil'deki tarihi "Cuma Mescid" ve etrafına onlarca füze düştü ve can kayıpları yaşandı. O gün Kabil'e 150 füze atıldı. Atılan füzelerin bir kısmı farklı Pazar yerlerine, hastane ve savunma bakanlığı gibi Cumhurbaşkanlığıyla alakası olmayan yerlere atıldığını gördük. Yapılanın bir terör saldırısı olduğunu ve onlarca masum sivilin hayatını kaybettiğine şahit olduk. Taliban'ın ve işgalin temellerinin bu saldırıyla birlikte atıldığını söyleyebilirim.

Söz konusu saldırıdan sonra ülkede işler rayına oturmadı. Irk, kabile, mezhep, dış mihrak ve çıkar gruplarıyla uyuşturucu baronlarının savaşının başladığına şahitlik ettik. Olaydan bir gün sonra Rabbani ile görüştüğümde Hikmetyar ile görüşmeye ve barışmaya hazır olduğunu söyledi. Bir hafta sonra görüştüğüm Hikmetyar ise kurulan hükümeti asla tanımayacağını, çünkü kafirlerle birlik olup Mücahitlerin akıtılan kanlarına ihanet edildiğini iddia etmişti.

Yan tarafında bulunan Usame Bin Ladin'de Kur'an ve hadislerden pasajlar okuyarak Hikmetyar'ı tasdik etmişti.

Ahmet Şah Mesud Taliban'a Hiç Güvenmemiştir

Rabbani iyi niyetli bir alim ve başarılı bir cumhurbaşkanıydı. Kan dökülmesinden yana değildi. Ama ülkede bir türlü birliği ve beraberliği sağlayamadı. İç savaşla birlikte yolsuzluk, hırsızlık ve yol kesen eşkıyalar ülkede hayatı yaşanmaz hale getirdi. Bu kaos ve karışıklıktan bıkan halk adres ve kurtarıcı olarak siyasiler değil de ülkenin okumuş çocuklarını işaret etmeye başladı. İşte burada Molla Ömer ve arkadaşları öne çıkmaya başladı.

ABD destekli Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Hikmetyar, Usame Bin Ladin, Pakistan ve Pakistan'ın gizli istihbarat teşkilatı ISI, Molla Ömer ve arkadaşlarıyla sıkça görüşmeye ve müzakereler yapmaya başladı. Medrese eğitiminin yanında artık Afganistan devletini ele geçirme planları yapılmaya başlandı. Birden hayal edemedikleri maddi güce sahip oldu. Söz konusu ülkelerden gelen silahlar ISI vasıtasıyla Taliban üyelerine dağıtıldı. İlk prova olarak Kandahar kenti ele geçirildi. Artık savaş meydanında eli silahlı olan öğrenciler (Taliban) boy göstermeye başladı.

İlk başlangıçta Rabbani'ye bağlılık göstererek emniyet güçlerine yardımcı oldukları gerekçesiyle devletten himaye ve maddi yardım bile aldılar. Yaptıkları konuşmalar tüm ülkeye ve ülke dışındaki her yere ulaştırılıyordu. Güçlendikçe siyaset üstü olduklarını, koltuk ve makam peşinde olmadıklarını, ülkelerini batıran siyasilerden gücü ve idareyi teslim alarak ülkelerini savaşız ve huzur ortamına kavuşturmak istediklerini duyuruyordular. Savaşlardan, yolsuzluk ve adaletsizlikten bıkan halk gönüllü olarak bu öğrencilere destek vermeye başladı. Birçok kent savaş yapılmadan Taliban üyelerine teslim edildi.

Eski Savunma Bakanı olan Ahmet Şah Mesud çok mahir bir devlet adamıydı. Hem iç hem de dış siyaseti iyi okuyabilen ender bir Afgandı. "Kurtarıcı" olarak ortaya çıkarılan Taliban'a güvenmedi ve mukavemet etti. Ancak araya giren "hatırlı" kişilerin ısrarı ve kardeş kanının akması için bakanlığı bırakarak

Pençşir vadisine çekildi. Bundan sonra Cumhurbaşkanı Rabbani de aynı düşünceyle kansız bir şekilde koltuğunu Molla Ömer liderliğindeki Taliban'a bıraktı.

Önceki Taliban Üzerine Herkesin Bir Planı Vardı

ABD, Suudi Arabistan, BAE ve Pakistan istihbaratının yardımıyla Taliban ülkenin hakimi oldu. Yeni idareden herkesin beklentisi vardı. Halk istikrar, refah ve barış beklerken Pakistan kendine bağlı bir idarenin iş başında olmasını ve Peştunistan konusunu irdelememesini istiyordu. ABD ve Arap ortakları ise çok daha farklı plan peşindeydi. Hem ülkeyi, hem bölgeyi hem de Müslümanları karanlığa sokacak, ektiği fitne tohumuyla etkilerinin iç savaşa dönüşüp uzun soluklu medeniyetlerin çatışmasının fitilini ateşlemiş oldu.

Hanefi ekolüne mensup olan Taliban'dan Vahhabi-Selefi bir anlayışa sahip olması beklenmez. Ancak üst düzeyde garip bir ilişki ağıyla El-Kaide terör örgütünün ileri gelenleriyle oturup anlaştıklarını hatta birbirlerine kız alıp verdiklerini gördük. El- Kaide bir nevi Taliban'ın ortağı hatta uluslararası ilişkilerde akıl hocası konumuna geldi. Gerçekte kim oldukları bilinmeyen Arap asıllı savaşçılar Afganistan halkı adına konuşur hatta eylem yapar haline geldi.

Taliban söz verdiği gibi ülkesini düzlüğe çıkarmak istedi. İlk yıl Afyon ekimini yasakladı. Asayişini temin etti. Ancak kısa zaman sonra Taliban ve El-Kaide üyeleri kendi anlayışlarına göre sokak ortasında gördükleri sözde suçluların cezasını vermeye başladı. Bunu da "Allah adına" yaptıklarını iddia ettiler. Kadınlara, kızlara ve halka uygulanan şiddet olayları mahkeme ve şahitler dinlenmeden "Şeriat" adı altında uygulanmaya başlandı.

Afgan halkının İslam yasalarıyla hiçbir sorunu olmamıştır. Komünist ideolojiye sahip olanlar bile şeri kanunlara değil işleyişine ve tatbik edenlere itiraz eder. Ancak eski Taliban rejiminde mahkeme olmadan normal bir militan kendini hakim ve savcı yerine koyarak cahilce hüküm verip infaz etmeye kalkması halkta olumsuz karşılık buldu. Taliban rejimi de itirazları "siz İslam kurallarına karşı geliyorsunuz" şeklinde algılayarak yaptığı baskıyı artırdı. Ardından da bunu Allah adına ve "Şeriat kanunlarına" göre yaptıklarını duyurdu. Aslında Taliban bu

Balcı, Aslan. Taliban'ın Dünü ve Bugünü.

hamlesiyle hatasını örtmek için “Şeraiti” bir kalkan olarak kullanmaya başladı. Şiddet yanlısı Selefi anlayışı her geçen gün ülkede hayatı yaşanmaz hale getirdi. Azınlıklara baskı, müzelerin yağmalanması, ören yerlerinin talan edilmesi ve tarihi Buda heykellerinin yıkılması tüm dünyada infiale sebebiyet verdi.

Taliban ve El-Kaide İslamofobi'yi Körükledi

Batı'da ise İslam düşmanlığı, İslamofobi devletler eliyle teşvik edilmeye başlandı. Özellikle emperyalistlerin kontrolündeki medya aracılığıyla İslam ve Müslümanlar Taliban ve El-Kaide ile eşdeğ gösterilmeye başlandı. Peşinden ABD'deki İkiz Kulelere 11 Eylül 2001'de gerçekleştirilen terör saldırısının El-Kaide tarafından yapıldığı anons edilince tüm dünyada Müslümanlar için asılsız haberler ve çirkin iftiralar uydurulmaya başlandı.

Akabinde George W. Bush bir nevi “Haçlı seferi” ilan ederek Afganistan işgal edildi. İşgale karşı olan binlerce barışsever Taliban ve El-Kaide'nin vahşetinin son bulması için işgale adeta ses çıkarmadı. Kimi kaynaklara göre işgalden 2 gün önce Taliban+El-Kaide teröristleri gazeteci kimliğiyle Ahmed Şah Mesud'un yanına sokularak intihar saldırısıyla öldürdüler. Bazı Afganlılar Taliban nefretinden dolayı ABD'nin işgalini aynı Irak'ta olduğu gibi alkışladı. Gün geçtikçe Iraklılar gibi Afganlılar da pişman oldu ama bu pişmanlık çok kanlı ve acı olaylara gebe kaldı.

ABD işgalini meşru hale getirmek için idareyi bir müddet sonra NATO gücüne devretti. 20 yıl boyunca Afganistan'da bulunan ABD öncülüğündeki güçler 30 Ağustos 2021 tarihinde nihayet tamamen çekildi. Ortaklarına haber vermeden bir yıl önce ABD Taliban ile gizlice anlaşığı sonradan ortaya çıktı. NATO olarak çekileceklerine dair 29 Şubat 2020'de anlaşma imzaladılar. ABD, “Terör örgütü” olarak gördüğü yapıyla Katar'da defalarca gizli görüşmesi anlaşılır gibi değil. Bu siyasetiyle ABD ortaklarını bir nevi ortada bıraktı ve plan yapmalarına imkan tanımadı. Kendi başarısızlığını ortaklarıyla paylaşmayı tercih etti.

ABD Destekçilerini Yüzüstü Bıraktı

NATO'nun ayrılmasına 2 ay kala Taliban örgütü ülkenin yüzde 80'ine hakim oldu. Milyarlarca dolar değerinde ABD yapımı silah ve araca da sahip oldu. 15 Ağustos günü ise başkent Kabil'i ciddi direniş olmadan ele geçirdi.

Cumhurbaşkanı Eşref Gani ve etrafındaki isimler hızla ülkeden kaçtı. Taliban kurşun atmadan başkenti ele geçirince NATO ve işgalcilerle çalışanlar şaşkına uğradı. Binlercesi ülkeden kaçmak için Hamit Karzai Havalimanına hücum etti. İnsanın içini burkan ve insanlığından utandıran görüntüler servis edildi.

ABD birlikleri K-9 köpeklerini dahi uçağın koltuğuna oturtturarak ülkeden ayrılırken yıllarca kendilerinin pis ve illegal işlerini yaptırarak insanları geride bıraktı. Yaşları 17 ila 18 olan iki kardeş ABD'ne ait kargo uçağının tekerleklerine yapışarak ülkeden kaçmaya çalışırken yüzlerce metreden aşağıya düşerek hayatını kaybetti. Bu olay canlı yayında gerçekleşti. Manipülasyona açık olan toplumlar ABD'nin güvenilmez olduğu ve başarısız politikalarla Afganistan'dan kaçtığıının üzerini örtmeye çalışması çok manidar bulundu.

İngiltere'de ABD gibi Afganistan'da tekrar yenilgiye uğradı ve birçok kişiyi geride bırakarak ayrıldı. NATO şemsiyesi altında bölgede istihkam ve inşa gücü olarak görev yapan Mehmetçiğimiz de geride bin 100 eser ve binlerce başarılı hikayeyle birlikte ülkeden askerlerini çekti. Büyükelçilik binasını kapatmayan 4 ülkeden birisiyiz. Çünkü Afgan halkı bizi işgalci ve düşman olarak değil dost ve kardeş olarak görür ve görüyor.

İktidarı ele geçiren Taliban hepimizi şaşırttı. Genel af ilan etti. 20 yıl boyunca derslerine iyi çalışmışlar. Eski hatalarından ders çıkarttıklarını beyan ederek ülkede genel af ilan ettiler. İntikam peşinde olmayacaklarını duyurmaları ülkede barış umutlarını yeşertti. Kadınlara ve kızlara olan yaklaşımları takdirle karşılandı. Ancak eskiden tanıdığımız ve hepimizi dehşete düşüren bu örgütün gerçekten bu denli değiştiğine inanmak için iyimserlik içinde ihtiyatla beklemek gerekir. Zamanla neler yapacaklarını göreceğiz. Öte yandan Taliban binlerce Afganlı tarafından işgalcileri ülkeden çıkaran "kahraman" olarak görülüyor.

Taliban örgütü 1 Eylül itibariyle Afganistan'daki tüm yabancı güçleri çıkarmayı başaran önemli bir figür olarak adını tarihe yazdırdı. Bundan sonra ülkenin kalkınması kadar iç güvenliğin sağlanması önemlidir. Bu noktada Afgan halkının temel gıda maddelerine ulaşmak ve can güvenliğinin sağlanmasının dışında çok da fazla bir beklentisi yoktur. Bu yılın kurak geçmesi ve yaşanan iç

Balcı, Aslan. Taliban'ın Dünü ve Bugünü.

savaş nedeniyle nüfusun yarısı gıdaya ulaşamaz hale geldi Bununla birlikte unutulmamalıdır ki, açlıkla mücadele sadece Taliban'ın değil aslında tüm dünyanın ve sağduyulu olan kişilerin sorunudur.

Halk, dış yardımların ülkeye ulaştırılması ve iç savaşın sona ermesinden başka çok fazla bir istekte bulunmuyor. Burada en önemli nokta önümüzdeki yıllarda şekillenecektir. Kuzey'deki farklı milliyetlerle güneydeki Peştunlar arasındaki ayırım bölünmeye kadar gidebilir. Kuzey ve Güney Afganistan olarak ayrılma ihtimali var. Eğer Taliban ırk ve kabile mantığıyla hareket etmezse bu ihtimal ortadan kalkar. Ama tersi olursa bölünme söylemlerinin önü alınamaz.

Başlangıçta Ahmet Mesud Pençşir'de Taliban'a direnmeye çalıştı. Hatta Mesud'a dış destek verenlerin başındaki Hindistan ile beraber Fransa ve batılı ülkeler hala umutlu olsa da Taliban Pençşir'i ele geçirdi. Bu esnada Mesud'un sözcüsü Fehim Daştı yaşanan bu anlamsız çatışmada hayatını kaybetti. Dostum gibi muhalifler dış destek bulursa silahlı mücadeleye devam edecekler. Ama sonuç elde etmeleri şimdilik imkânsız gözüküyor.

Taliban Nispeten İran'ın Rehberlik Modelini Deneyecek

Taliban Afganistan ölçeğinde oluşan bir gruptur. Kuruluş felsefesine ve geleneğinin dışına çıkmaz/çıkamaz. Kendi aralarında oluşturdukları 12 kişilik bir Şura Meclisi vardır. Yönetim için asıl kararlar burada alınır. Alınan kararlar alt birimlere aktarılır ve tatbik edilmesi istenir. Aslında bu durumu şimdiki İran'ın kısmen Rehberlik sistemine benzetebiliriz. Ali Hameney'in yerine 12 kişilik, ileride bu sayı artabilir, bir danışma kurulunun oy çokluğuyla alacakları kararların uygulanması söz konusudur. Aslında anlaşılmayacak ve karmaşık bir yapı değil. Şura'da alınan kararlar Bakanlara iletilecek. Onlarda alınan kararları uygulatacak.

Her üyenin sorumlu olduğu bölgeler ve halk katmanları var. Oralardan gelen talep ve şikâyetler söz konusu 12 kişilik Şura Meclisine getirilip müzakereye açılıyor. Halktan kopuk olmadıklarını bilmek gerekir. Liderlerini kendileri seçiyor. Şimdiki lider Heybetullah Ahunzade. Kendisi Molla Ömer'in arkadaşı. Medyatik değiller. Kendi gündemleri var. Onu gerçekleştirmek istiyorlar. Dünyanın kendi haklarında ne düşündüğünü hiç merak etmediklerini söylesem mübalağa etmiş olmam.

Şura Meclisi Afganlılar için bir çıkış yolu olabilir. Eğer burada kabilecilik, şahsi menfaat ve baronların dediği değil de halkın gündemi takip edilecekse bu ülkenin bütünlüğünü korur ve güveni sağlar. Ancak eskisi gibi Peştun milliyetçiliği, Selefî inanın dayatması, İslam'ı yanlış yorumlama gibi olumsuz bir çizgiye evrilirse eskisi gibi Taliban korkulan ve çekinilen bir yapı olacak. Ancak şimdilik bu kişilerin çok değiştiğini ve zorbalık yapmadıklarını, Hanefî ve Maturidî anlayışa göre davrandıklarını gözlemliyoruz. Ancak geçici hükümete baktığımızda 30 Peştun kökenli Bakanın olması kabile taassubunu aşamadıklarını gösteriyor.

İleride Taliban'ın kendi içerisinde fikir ayrılığına uğrayacağı tahmin ediliyor. Örgüt içerisinde sorunların siyasi hamlelerle çözülmesini savunanların yanında askeri yöntemlerle çözülmesini isteyenler var. Özellikle Siracettin Hakkani ile Molla Yakup askeri yapının önde olmasını savunuyor. Bunlar şimdi Savunma ve İç İşleri Bakanı oldu. Bu iki kişi ileride beraber veya münferiden hareket etmeye kalkarsa Taliban'ın kendi içerisinde çatışmaya girme ihtimali olabilir.

ABD Çekilirken Yeni Bir Düşman Ve Örgüt Oluşturdu

Taliban, ülkenin adını "Afganistan İslam Emirliği" olarak değiştirdiler. Şimdilik "Emirlik" konusunu dayatmayacaklar. Ancak birileri akıllarını karıştırırsa o zaman "Emirlik" bir nevi "Halifelik" gibi algılanırsa o zaman Afganistan ve Müslümanlar terörize edilebilir.

ABD'nin sessizce çekip gitmeyeceğine inananlardan biriydim. Öyle de oldu. 26 Ağustos 2021'de Perşembe, akşamüzeri ülkeden kaçmaya çalışan binlerce kişinin bulunduğu Kabil Havalimanında ve etrafında korkunç çifte intihar saldırısı oldu. 180'den fazla kişi vahşice katledildi. Ölenler arasında 13 de ABD askeri vardı. Bu korkunç caniliği piyasaya yeni sürülen terör örgütü DEAŞ'ın Horasan kolu üstlendi.

Şimdiye kadar bilinmeyen DEAŞ-H (ISIS-K) birden gündemi değiştirdi ABD Başkanı Joe Biden DEAŞ-H liderlerine ve militanlarına "yerlerinizi biliyoruz. Sizi tanıyoruz. Sizden çok acı intikam alacağız" diye tehdit etti. Bir gün sonra sözde DEAŞ-H mevzileri bombalandı. Ertesi gün Pakistan sınır bölgelerindeki farklı bölgeler bombalandı. Sonuçta 2 yaşın altında olan 6 masum bebek katledildi.

Öldürülen 60 kişiden hiçbiri DEAŞ-H militanı değildi. Şimdi ABD ortaya yeni bir düşman çıkardı.

Taliban öyle veya böyle ülkenin idaresini eline aldı. Belki iyi yönde bir hamle yapacak ama ABD ortaya çıkardığı terör örgütüyle bunun önüne geçmeye çalışıyor. Ayrıca ülkedeki boşluğu dolduracak olan Çin'in ve Rusya'nın önünü de kesmeyi amaçlıyor. Tüm bu kargaşa ve kaostan kazançlı çıkan Çin oldu.

Afganistan'da Çin Sömürüsü Başlıyor

Taliban'ın paraya, Çin'in ise madene ve arka bahçesinin kendini tehdit edecek oluşumlardan temizlemeye ihtiyacı var. Çin Pakistan'la başlattığı "Bir yol bir kuşak" projesini Afganistan bölgesine uzatacak. Ayrıca işgal altında bulunan Doğu Türkistan'daki Uygur Türklerinin kendisine başlatacağı isyan ve kalkışmadan emin olmak istiyor. Böylece bu tehlikeler şimdiden kontrol altına almış oluyor.

ABD Afganistan'ın Merkez Bankasındaki paralarını bloke etti. Bu aslında Afganlılar için hiçbir anlam ifade etmiyor..Çünkü önceden gelen paralar halka değil birkaç savaş baronuna ve yolsuzluk yapan siyasilerin cebine giriyordu. Çin Afganistan'a madenler karşılığında milyarlarca dolar borcu severek verecektir. Borcun ödenmeyeceğini bilmesine rağmen bilerek söz konusu borcu verecektir. Vakti geldiğinde borcun ödenmemesiyle ülkedeki başta altın, bakır ve zümrüt olmak üzere maden yataklarının üzerine yok pahasına çökecek. Böylece Çin, Afrika ve birçok ülkede yaptığı gibi Afganistan'ı da ekonomik olarak işgal altına almış olacak.

Sonuç olarak, İngiltere, Rusya, Hindistan, ABD ve Batılı ülkelerin işgalinden sonra şimdi de Çin'in ekonomik işgali başlamış olacak. İşin garip tarafı diğer işgaller gibi Çin işgalini de bazı işbirlikçiler alkışlamaya başladı. Çin'in bırakacağı tahribat ABD işgali kadar acı sonuçlar doğuracağını şimdiden belirtmekte fayda vardır.

Bundan sonra Afganistan'ın BM'deki savunucusunun Çin olacağını göreceğiz. Düne kadar "örgüt" olan Taliban artık "Devlet ve hükümet" oldu. Taliban örgüt yönetmekle devleti yönetmek aynı şey olmadığını anlarsa bir kalkınma hamlesi yapabilir. Tersine sorunlardan korkarlarsa eskisi gibi "örgüt"

modeline dönerler. Bu da hem dünya hem de Afganistan iyi olmaz. Ülke uyuşturucu ve teröristlerin merkezi olmaya devam eder.

Yararlanılan Kaynaklar

AA. (2021) "Afganistan'da Taliban 'geçici hükümetini' açıkladı". (Erişim: 7 Eylül, 2021) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afganistanda-taliban-gecici-hukümetini-acikladi/2358189>

AA. (2021) "Taliban Pencşir vilayetini kontrolüne aldığını duyurdu". (Erişim: 6 Eylül, 2021). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/taliban-pencsir-vilayetini-tamamiyla-kontrolune-aldigini-duyurdu/2356482>

Çelikkbilek, Abdul Metin (2016), Afganistan'da Modernleşme Çabaları (1834-1919), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilecik.

Dogra, Rajiv, (2017). *Durand's Curse: A Line Across the Pathan Heart*, Rupa Publication: India.

DW. (2021) "ABD Başkanı Joe Biden: Sonsuz savaşı bitirme zamanı geldi". (Erişim: 15 Nisan 2021) <https://www.dw.com/tr/biden-sonsuz-sava%C5%9F%C4%B1-bitirme-zaman%C4%B1-geldi/a-57209062>

Hürriyet Gazetesi. (2001) "Bush'tan 'Haçlı seferi' yakıştırmaları" (Erişim: 17.09.2021) <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/bushtan-haclli-seferi-yakistirmasi-16285>

Kamolnick, Paul (2017). *The Al-Qaeda Organization and the Islamic State Organization: History, Doctrine, Modus Operandi, and U.S. Policy to Degrade and Defeat Terrorism Conducted in the Name of Islam*, CreateSpace Independent Publishing Platform: New York

Milliyet Gazetesi. (2021). "İlk hamle Çin'den geldi! Gözler Afganistan'ın altın madenlerinde". (Erişim: 24 Ağustos 2021) <https://www.milliyet.com.tr/galeri/ilk-hamle-cinden-geldi-gozler-afganistanin-altin-madenlerinde-6581705>

Balcı, Aslan. Taliban'ın Dünü ve Bugünü.

Önder, Muhammed (2019). *Molla Ömer*, Kuda yayınları: İstanbul.

Özdemir, Yavuz Selim (2020) "10 yıl süren Sovyetler'in Afganistan İşgali". (Erişim: 22.10.2021). <https://www.stratejikortak.com/2020/02/sscb-afganistan-ismali.html>

Rashid, Ahmed. (2001) *Taliban: The Story Of The Afghan Warlords*, 2001 Londra: Pan Books.

Zaif, Molla Abdul Selam. (2019) *Talibanla Geçen Hayatım*, Kuda Kitap: İstanbul.

**DEMOKRASI
PLATFORMU
DERGİSİ**

Demokrasi Platformu Dergisi

International Refereed Journal

ISSN: 1305-4600

10 (35), 2021, 118-134.

Bülent Tokgöz ile Röportaj: Afganistan'da Güncel Gelişmeler

Interview with Bülent Tokgöz: Current Developments in Afghanistan

Muhammed Ünlüler

Demokrasi Platformu Dergisi Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Responsible Manager of the Journal of Democracy Platform

E-Posta: muhammedunluler51@gmail.com

Orcid: 0000-0002-5846-6095

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Röportaj / Interview

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/ Winter-December

Geliş/Received: 21 Eylül/Septembe 2021

Kabul/Accepted: 23 Kasım/Noember 2021

Yayın/Published: 15 Aralık/December 2021.

Atıf/Cite As

Ünlüler, Muhammed. "Bülent Tokgöz ile Röportaj: Afganistan'da Güncel Gelişmeler". *Demokrasi Platformu Dergisi*, 10 (35), 2021, 118-134.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Web: <https://www.demokrasiplatformu.com> | **e-mail to:** demokrasiplatformudergisi@gmail.com

Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Taliban'ın yeniden iktidara gelişi, Taliban'da yaşanan değişim nasıl ortaya çıktı? Fikri ve siyasi paradigmasına dair neler? Örgütlenme biçimi nasıl? Taliban'ın yeni dönemde Pakistan'I değil Katar ile yakınlaşması nasıl anlaşılmalı? Türk-Taliban ilişkilerinin seyri nereye gidiyor? DAİŞ, El-Kaide, Lübnan Hizbullah'ı gibi yapılarla kıyaslanabilir mi benzerlikler var mıdır?

Her şey değişir. Akideler de değişir. Bu değişim Taliban gibi istişari yapılar için savrulma şeklinde değil bir ırmağın yatak değiştirmesi suretinde cereyan eder. ABD'nin Afganistan'dan ayrılmasından sonra Taliban yeniden iktidara geldi. ABD'nin istediği barışın gerçekleşebilmesi için Taliban Katar tarafından ehlileştirildi. Taliban Pakistan'ın sultasından kurtulma adına Katar imkanını iyi değerlendirdiler. Katar'da güvenli şartlarda, pratiğin acil dayatmalarının uzağında serinkanlı düşünüp okuyabilecekleri bir zemin buldular.

Taliban Afganistan'ı orta vadede bir ulus-devlet hâline getirerek, uzun vadede de modernleşirmesini sağlayabilecek bir güç olarak görülebilir. Peştular istişari bir topluluktur, aileden kabileye, kabile konfederasyonundan örgüt yönetimine kadar Peştular hayal edemeyeceğimiz kadar demokratik yapıya sahip bir kavimdir.

Her ülke nevi şahsına münhasırdır. Afganistan ise daha fazla kendine münhasırdır. Afganistan'ın kaderini belirleyen şey coğrafya ile nüfus dağılımının karşı konması güç bir merkezkaç kuvvet teşkil etmesidir. Afganistan'ı işgal eden her bir işgalci, kendisiyle işbirliği yapacak etnik güçleri bulmakta zorluk çekmemiştir. Bu ise fay hatlarını derinleştirdi ve kalıcılaştırdı.

Peştü olmayanlar kendi aralarında mezhep ve kavim ekseninde parçalıdır. Hemen hepsi birbiriyle kan davalıdır. Peştular, Türklerin delaletiyle hidayet bulmuş bir kavimdir. Bundan ötürü Hanefi ve Matudiri'dirler. Taliban'ın din anlayışına etki eden başka bir faktör ise Arap mücahitlerdir. 1980'lerde tarihte ilk defa Peştular arasında din değiştirir gibi mezhep değiştirme olgusuna rastlandı. Önce El-Kaide, daha sonra DAİŞ'le birlikte hareket eden Peştü gençliği tüm dengeleri ilgilendiren tehlikeli bir çarpan haline geldi.

Ahmed Mesud, tıpkı Washington Post'taki makalesinde dediği gibi sadece kendisi için değil Batı için de savaşıyor.

Ünlüler, Muhammed. Bülent Tokgöz ile Röportaj: Afganistan'da Güncel Gelişmeler.

Taliban'ın ortak bir tarihe rağmen Türkleri pek tanıdıkları söylenemez. Daha doğrusu Özbekleri, Türkmenleri tanırlar ve onlardan hareketle Türkiye hakkında bir hükme varabilirler. Türkiye üstüne okumuş, özellikli bir bilgisi olan Peştu'ya rastlamadım şahsen.

Türklerin Hanefi olduğu bilgisi sıradan bir Peştu için önemlidir. Türkler'in Afganistan'ın eski işgalcileri Ruslar ve İngilizlerle savaşmış olması da önemlidir. Günümüzdeki işgalci ABD'ye karşı içten içe bir bağımsızlık mücadelesi veriliyor olması da önemlidir.

Onların bizimle ilgili cehaletlerinin mazereti var ama bizim yok. Tarihteki rolümüz ile bilincimizdeki tarihin orantısızlığı bizim en ciddi talihsizliğimiz. Türkiye'nin kendisini Taliban'a anlatabilmesi gerekirdi. Taliban'ın bizimle ilgili cehaletlerinin mazereti var ama bizim yok. Afganistan'da Türkiye'nin daha fazla olması bir onur meselesi olarak görülmeli. Onurlu insanlar Afganistan'da var olmalı. Türkiye'deki Taliban karşısındaki tepkilerin çoğu ideolojik ve basmakalıptır.

Türkiye Afgan mülteci akışından en çok nasiplenen ülke. Hedef ülke olduğu söylenemez. mültecilerin gidebileceği en batıdaki ülke. Mecburen son durak olduğu için burayı seçiyorlar. İran bunu çok iyi okuduğu için kapıları gevşek tutuyor, Türkiye'ye ittikten sonra kilidi vuruyor. Bir huni içinde mültecileri biriktirip Türkiye'nin bidonuna boşalttığını söyledim birkaç yerde, bu benzetmeyi yalanlamak niyetinde olduğunu hiç sanmıyorum. Türkiye'nin kapı bacasına daha fazla sahip çıkacağına dair de pek alamet yok. Garip bir politikasızlık hakim. Yükselen yabancı düşmanlığına, ırkçılığa varan mülteci karşıtlığına rağmen ne bu yükselen tansiyonu düşürmeye ne de mülteci akınına çekidüzen vermeye dönük ciddi bir müdahale göze çarpmıyor.

“Çin Modeli”: Gittikçe şöyle düşünmeye başlıyorum: Türkiye ile Çin arasında gizli bir anlaşma var, bu anlaşmaya göre Türkiye Avrupa'nın Çin'i olacak, yani Çin'de üretilen malların Avrupa'ya geçtiği köprü olmak yerine Çin'in Avrupa'ya çalışan imalathanesi olacak. Bunun için de ucuz işgücü gerekiyor. Ülkenin dünyanın dört bir yanından hırlı mı hırsız mı ayırt etmeksizin mülteci cennetine dönüştürülmesinin bir izahı varsa budur sanıyorum.

Anahtar Kavramlar: Afganistan, Taliban, Peştunlar, Bülent Tokgöz, Röportaj

Abstract

How did the Taliban come back to power and how did the change in the Taliban come about? What about his intellectual and political paradigm? How is the organization style? How should the Taliban's rapprochement with Qatar, not Pakistan, be understood in the new era? Where is the course of Turkish-Taliban relations going? Are there any similarities or comparisons with structures such as ISIS, Al-Qaeda, Lebanese Hezbollah?

Everything changes. The creeds also change. For consultative structures such as the Taliban, this change takes place not in the form of a sway, but in the change of course of a river.

After the US left Afghanistan, the Taliban came back to power. The Taliban was tamed by Qatar in order to achieve the peace that the USA wanted. The Taliban made good use of the Qatari opportunity to get rid of Pakista's domination. They found a place to think and read calmly in Qatar, in safe conditions, away from the immediate impositions of practice.

The Taliban can be seen as a power that can transform Afghanistan into a nation-state in the medium term and modernize it in the long term. Pashtuns are a consultative community; from family to tribe, from tribal confederation to organization management, Pashtuns are a people with a democratic structure that we cannot imagine.

Every country is unique in its own way. Afghanistan, on the other hand, is even more so. What determines the fate of Afghanistan is that geography and population distribution constitute an irresistible centrifugal force.

Every occupier who invaded Afghanistan had no difficulty in finding ethnic forces to cooperate with themselves. This deepened and perpetuated the fault lines.

Non-Pashtu are divided among themselves on the axis of sect and tribe. Almost all of them are feuding with each other. The Pashtuns are a tribe that found guidance with the help of the Turks. Therefore, they are Hanafi and Matudiri. Another factor affecting the Taliban's understanding of religion is the Arab mujahideen. In the 1980s, for the first time in history, the phenomenon of changing religions was encountered among the Pashtuns. The Pashtu youth, who acted first with al-Qaeda and then with ISIS, became a dangerous multiplier that concerns all balances.

Ünlüler, Muhammed. Bülent Tokgöz ile Röportaj: Afganistan'da Güncel Gelişmeler.

Ahmed Massoud is fighting not only for himself, but also for the West, just as he said in his article in the Washington Post.

Despite a common history of the Taliban, it cannot be said that they know the Turks very well. More precisely, they know the Uzbeks and the Turkmens and can come to a conclusion about Turkey based on them. I personally have not come across a Pashtu who has studied Turkey and has a specific knowledge.

The knowledge that Turks are Hanafi is important to an ordinary Pashtu. It is also important that the Turks fought the former occupiers of Afghanistan, the Russians and the British. It is also important that there is an internal struggle for independence against the occupying USA today.

They have an excuse for their ignorance about us, but we do not. The disproportion between our role in history and history in our consciousness is our gravest misfortune.

Turkey should have been able to explain itself to the Taliban. The Taliban have excuses for their ignorance about us, but we do not.

Having more Turkey in Afghanistan should be seen as a matter of honor. Honorable people should exist in Afghanistan. Much of the backlash against the Taliban in Turkey is ideological and stereotypical. Turkey is the country that has benefited the most from the Afghan refugee flow. It cannot be said that it is a target country. The westernmost country to which refugees can go. They choose this place because it is the last stop. Since Iran reads this very well, it keeps the doors loose, hits the lock after pushing it to Turkey. I have said in a few places that Iran collects refugees in a funnel and empties them into Turkey's bin, I do not think Iran intends to refute this analogy. There are not many signs that Turkey will take care of the door chimney more. There is a strange lack of politics. Despite the rising xenophobia and racist anti-refugee sentiment, there is no serious intervention to reduce this rising tension or to tidy up the refugee influx.

"Chinese Model": I'm starting to think more like this: There is a secret agreement between Turkey and China. According to this agreement, Turkey will be Europe's China. It will be a working factory. This requires cheap labor. If there is an explanation for turning the country into a refugee paradise regardless of whether they are thieves or thieves from all over the world, I think this is it.

Keywords: Afghanistan, Taliban, Pashtuns, Bülent Tokgöz, Interview

1. ABD'nin Afganistan'dan ayrılmasından sonra Taliban yeniden iktidara geldi. Dünyada Taliban'ın yeniden yükselişi ve ABD'nin ve diğer uluslararası güçlerin Afganistan'ı terk etmesi en önemli gündemler haline geldi. Bu sürecin toplum vicdanına kazınan resmi de şüphesiz Afganistan'ı terk etmek için ABD uçaklarına dışardan tutunmaya çalışanlar ve bir biçimde tutunmayı başaran ancak sonrasında uçaktan boşluğa düşen siviller oldu. Bu bağlamda Afganistan'ın son yüz yıllık süreci bir anlamda modernleşememe/devletleşememe/milletleşememe süreci olarak değerlendirilebilir mi, bu süreçleri gerçekleştirmeye çalışan Afgan liderler olmuş mudur, bu kişiler neler yapmışlardır?

Her ülke nevi şahsına münhasırdır fakat Afganistan daha fazla münhasırdır. Onun kaderini belirleyen şey coğrafya ile nüfus dağılımının karşı konması güç bir merkezkaç kuvvet teşkil etmesidir. Kuzey-güney hattında keskin bir ayrışma mevzubahistir: Peştü güney, Peştü olmayan kuzey. Bu kadarla kalsa iyi; Peştü olmayanlar kendi aralarında mezhep ve kavim ekseninde parçalıdır ve hemen hepsi birbiriyle kan davalıdır. Peştü güney yekpare sayılabilir fakat orada da kabile eksenli bitmek bilmeyen itiş kakışlar yaşanmaktadır. Şayet Peştular kabile merkezli bir toplum yerine güçlü bir ulusallık inşa edebilmiş olsaydı kuzeyi de zapt edip metazori de olsa bir nizam tesis edebilirlerdi. Buna heveslenseler de bugüne değin kendi içsel çelişkilerini aşamadıkları için kendi uluslaşmalarında da ülkeyi nizama sokmakta da uzun vadeli başarılar elde edemediler. Bu hiç olmadı değil, kayda değer liderler ve kumandanlar çıkardılar fakat başarıları kurumsallaşamadı ve akim kaldı.

Bu zaviyeden bakılınca Taliban Peştü ulusallaşmasının son adresi olabilir. Şu an itibarıyla en geniş Peştü birliğini, şunca senedir az fireyle muhafaza ettiler ve kuzeydeki komşularıyla da daha iyi ilişkiler kurma arzusu, en azından zarureti hissettikleri vakıa. Ben Taliban'ın Afganistan'ı orta vadede bir ulus-devlet hâline getireceği, uzun vadede de modernleştireceği kanaatindeyim.

2. Afganistan'ın sosyolojik durumuna baktığımızda henüz uluslaşmamış, birbirinden kopuk ve iletişimden çok kadim düşmanlıkları olduğu görünümü veren kabile/aşiret/farklı etnisite yapısına sahip olduğunu görüyoruz. Bu bağlamda günümüz Afganistan'ın sosyolojik, kültürel, etnik yapısını özetleyebilir misiniz?

Ünlüler, Muhammed. Bülent Tokgöz ile Röportaj: Afganistan'da Güncel Gelişmeler.

Etnik yapı mümkün olan en kötü aritmetiklerden birini temsil ediyor. Diğerlerine hakim olarak düzen kurma potansiyeli taşıyan tek güç nüfusun yaklaşık yarısını oluşturan Peştular, onlar da dediğim gibi kabilevi rekabetlerle parçalanmış vaziyette. Diğerleri ise birbirini uzun süre hırpalayıp galebe çalamayacak kadar denk güçlere tekabül ediyor. Afganistan'ın en büyük talihsizliği bu parçalı yapıyı istismar için elinden geleni yapan işgal güçlerinin eksik olmayışydı. Ülke kendi başına bırakılırsa belki bu kadar kaotik bir hal almayacak, kaos kendine özgü bir kozmosa dönüşebilecekti. Ne var ki işgalciler kaosun derinleşmesi ve bakileşmesi için yamalı bohçanın parçalarını birbirine karşı kışkırtmayı stratejik bir görev ad dettiler. Her bir işgalci ülkesinin bir diğer parçasına karşı kendisiyle işbirliği yapan etnik güçler bulmakta çok da güçlük çekmedi. Bu ise fay hatlarını derinleştirdi ve kalıcılaştırdı; kan davalarının ölçeğini son derece genişletti.

Bütün bunlar yetmezmiş gibi işgalcinin yanı sıra komşu ülkeler de Afganistan'daki dengelerin kendi lehine olması için müdahil oldular ve kendi menfaatleri uğruna Afganistan'ın birliğini ve dirliğini hiçe saydılar. Kurulacak her yeni düzende kendi paylarını artırmak, konumlarını muhafaza etmek için Afganistan'a gereğinden fazla müdahil oldular... Afganistan'ın komşularını seçemeyeceğine ve değiştiremeyeceğine göre bozucu etkenlere karşı kendi dokusunu sağlamlaştırmaktan başka bir şansı yok.

3. *Taliban'ın dini düşünce yapısı nedir? Kimlerden etkilenmektedir. Hangi kaynaklardan beslenmektedirler?*

Peştular ekseriyetle Türklerin delaletiyle hidayet bulmuş bir kavimdir. Bundan ötürü kuzeydeki Türkî unsurlar gibi Hanefi ve Matudiri'dirler. Şu var ki Maturidilik kendi içinde çok fazla saçaklanmasa da Hanefilik birtakım nüanslar ve meşrepler barındırabilmektedir. En azından Hint Altkıtası'nda durum bu minvalde.

Hindistan'da şekillenen Diobendi ekol güçlü kurumları ve saygın alimleriyle Sünni nüfus arasında hızla yayılmış ve etkinliğini artırmış. Hanefilik içindeki sufi meşrepli nüfus (Brelviler) kahır ekseriyeti teşkil ederken Diobendi medreselerin sayısı ezici bir üstünlüğe sahip. Diobendiliğe Hanefiliğin ehl-i hadise yakın, selefi meşrep bir okuması diyebiliriz. Bu yakınlığın verdiği cesaret ve şevkle Suudi

Arabistan Rus işgali döneminde bu medreseleri kendi çizgisine çekmek için petrodolarları bölgeye boca etti. Komünizme karşı Yeşil Kuşak projesi çerçevesinde dindar bir militanlığa o zamanlar hoş gözle bakılıyordu. O medreselerin daha sonra Taliban'ın tabanı ve arka bahçesi olacağını belirtmemize gerek yok.

Selefilik demişken Taliban'ın din anlayışına etki eden başka bir faktörü anmadan geçmeyelim: Arap mücahitler. 80'lerin başından itibaren bölgede varlık gösteren bu savaştı yapılar güçlü imajları, paraları, ilişkileri sayesinde cihat örgütleri ve kadroları üzerinde ciddi tesirlerde bulundular. Tarihte ilk defa Peştular arasında din değiştirir gibi mezhep değiştirme olgusuna rastlandı. Bu, Peştü sosyolojisi üzerinde hatırı sayılır bir değişim belirtisiydi. Sıradan insanlar olsa bu kadar göze batmayabilirdi fakat bunların silahlı örgütler arasında yaşanması duruma ciddiyet kazandı. Nitekim önce El-Kaide, daha sonra DAİŞ'le birlikte hareket eden Peştü gençliğin varlığı bölgedeki tüm dengeleri ilgilendiren tehlikeli bir çarpan haline geldi.

4. 20 yıl önceki Taliban'dan günümüz Talibanı'na ne değişti?

20 yılda çok şey değişti. Tarih bir ırmağa benzetilse en hızlı aktığı kesit herhalde bu son 20 yıl olurdu. Taliban fitraten kapalı ve keskin bir yapı olmakla birlikte onlar bile bu baş döndürücü değişimi es geçmenin tarihin dışına atılmak manasına geldiğini gördüler. Değişimin içinde yer alarak değişmemeyi seçtiler gibime geliyor. Değişmiş gibi yaparak değerleri adına kurtarabilecekleri ne varsa kurtarmaya çalıştıklarını hissediyorum. Yani değişimin muhtevası ve seyrinden hoşnut değiller fakat zaruretlerin mekruhları mubah kılması gibi bu değişime mümkün olduğunca ayak direyerek ayak uydurmaya cevaz verdiler.

Taliban'ı değişime zorlayan şey belki de sandığımız gibi zamanın ruhu veya sosyal medya olgusu gibi zamane şeyler de olmayabilir. Zannım şu ki 2001'de Amerikan Hava Kuvvetleri karşısında hiçbir şey yapamadan çekilirken halkın kendilerine bakışını gördüler. Bomboş ve manasız bakışlardı bunlar. Verilen onca emeğin, çekilen onca çilenin hasılası bu olmamalıydı. Halk niye kendilerini sevmemişti, peşlerinden kederle bakacak kadar bile niye bir bağ kuramamıştı?.. Bu sualler Taliban'ın 20 senelik özeleştirisi sürecinin tetikleyicisi oldu kanaatimce.

Ünlüler, Muhammed. Bülent Tokgöz ile Röportaj: Afganistan'da Güncel Gelişmeler.

Diğer saik, Pakistan gibi kaypak bir zeminde ayakta durma mücadelesi onlara başka hiçbir yerde edinemeyecekleri müthiş bir diplomasi tecrübesi kazandırdı. Dengeleri okuma ve güç kaymaları karşısında esnek pozisyon alma kabiliyeti Taliban'a sahada olduğu kadar masada avantajlı bir konum sağladı.

Son olarak Pakistan'ın sultasından kurtulma adına Katar imkanını iyi değerlendirdiler. Katar'da güvenli şartlarda, pratiğin acil dayatmalarının uzağında serinkanlı düşünüp okuyabilecekleri bir zemin buldular. Dil öğrendi ve tarih üstüne tefekkür ettiler. Katar devleti de anlaşılın o ki onlardaki bu değişim potansiyelini harekete geçirmek için elinden geleni yaptı. ABD'nin istediği barışın gerçekleşebilmesi için Taliban'ın ehlileştirilmesi, yumuşatılması görevini Katar bihakkın gerçekleştirdi.

5- Taliban'ın geleceğini nasıl görüyorsunuz. Yani düşünce ve eylem dünyasında değişimler olacak mı. Taliban, rejim ihraç edecek mi? Şii'lerle olan ilişkileri, selefi hareketler olan yaklaşımları nasıl olacak. Örneğin Hint alt kıtasında ki islami yapılarla ilişkileri var mı, Mevdudi ve Cemâati İslâmî ya da Hasan El-Benna ve Müslüman Kardeşler gibi yapılarla ilişkileri nedir, nasıl bakmaktalar?

Taliban tipik bir Peştu mizacını temsil etmesi hasebiyle olarak başkalarına alıcı gözlerle bakan bir hareket değildir. Fazla vakur ve ağırbaşlıdır. Karizmatik Arap kumandanların etkisinden bile masun kalabilen dirençli bir yapıdır bu, olanca savrulmalara rağmen. Mevdudi gibi isimlere ve yapılara karşı mesafeli olduklarını biliyorum, politik olarak son derece yakın olsalar da. Bu uzaklığın sebeplerinden biri Mevdudi'nin Mevdudi ve Cemâati'si ile Taliban'ın eski rakibi Hizb-i İslami yani Hikmetyar arasındaki yakınlık. Düşmanının dostunu dost edinecek değildi Taliban.

Şiiilerle ilgili Selefilerinkine çok yakın, yer yer ondan bile şedit bir çizgisi olduğu da malum. Hatta ondan kopan bazı birimler Şiiilere karşı verilen savaşın en şiddetli örneklerini ortaya koyarak yüzlerce sivil hedefe saldırılar tertipladiler. Gelgelelim Taliban'daki değişim görüntüsünün en belirgin yansımalarından biri tam da bu noktada oldu. Taliban merkezi liderliği Amerika'yla anlaşma sürecinde zekice bir hamleyle Şiiilerle de anlaştı. Bu anlaşma elini rahatlatı ve kuzeyde kendisine karşı savaşabilecek mahalli komutanlar karşısında daha yoğun güç bulundurma imkanı son derece caydırıcı oldu. Şiiilerle bile anlaşmış olma durumu,

ülkeyi yönetmeye aday bir özne olarak Taliban'ın meşruiyetine de önemli katkılarda bulundu.

Şunu demek istiyorum: Her şey değişiyor. Akideler de değişir. Daha yavaş olsa da teviller, tefsirler, telakkiler öyle bir hal alır ki 20 seneki önceki koordinatların çok ötesinde bir yerlerde konuşlanabilir özneler. Bu, Taliban gibi istişari yapılar için savrulma şeklinde değil bir ırmağın yatak değiştirmesi suretinde cereyan eder.

6- Taliban karşıtı bir çok hareket var, bunlar hakkında bilgi verebilirmisiniz. Bu hareketlerin düşünce ve eylemsel farklılıkları mı var yoksa sadece iktidarı ele geçirmek mi tek amaç? Bu hareketler içerisinde en dikkat çekici olanlardan birisi de sanırım Ahmet Şah Mesud'u oğlunun başlattığı harektet. Bunun hakkında ne düşünüyorsunuz?

Taliban uzun bir iç savaşın mahsulü ve kendisi de 27 yıllık bir iç savaş sürdürmüş bir fail. Düşünün 66 bin Afgan askerinin ölümüne sebebiyet verdi. Çoğu eski Kuzey İttifakı tabanından olan 66 bin can. Bunların aileleri, sülaleleri milyonlara tekabül eder. Taliban seneler boyu canını yaktığı insanların yaşadığı şehirlere şimdi hükümran olarak döndü. Bu hiç de olağan bir durum değil. Hazmedilmesi de kolaylıkla gerçekleşecek bir durum değil. Her iki taraf için de ciddi bir travma sebebidir bu. Taliban genel af ilan etti ama kanı dökülenlerin yakınları onu affedebilecekler mi? Diğer taraftan, Taliban, kendisine onca çile çektirmiş, adı sanı belli düşmanlarını sahiden affedebilecek mi? Kan kâğıtta durduğu gibi durmuyor çünkü. Akıyor ve bulaşıyor, izi kalıyor.

Ahmed Mesud, babası Fransız pasaportlu iki Faslı militan tarafından öldürülmüş biri. Failer Taliban'ın müttefiki ve kader ortağı El-Kaide mensuplarıydı. Ahmed Mesud, bunu Taliban'ın icra ettiği bir suikast olarak okumayı tercih etti ve kan davası psikolojisinden sıyrılamadı. Erken yaşta okumak için gittiği İngiltere'de ne tür angajmanlara girdiği, nasıl kafa kola alındığı aslında çok da hayal gücü ve komplo teorisi gerektirmeyen vaziyetler. Ahmed Mesud, tıpkı Washington Post'taki makalesinde dediği gibi sadece kendisi için değil Batı için de savaşıyor. Bakalım Kâbil havaalanında işbirlikçilerini satıp giden Batı bu tıfıl komutanın imdadına yetişecek mi? Babasından şayet bazı kumandanlık genleri

Ünlüler, Muhammed. Bülent Tokgöz ile Röportaj: Afganistan'da Güncel Gelişmeler.

almışsa bunun mevcut şartlarda bir işe yarayıp yaramayacağını da yakında göreceğimiz kanısındayım.

7- *Taliban Türkiye hakkında ne düşünüyor. Türk milleti ve Müslümanlığı hakkında kendi aralarında veya yayın organlarında yaptığı farklı değerlendirmeler mevcut mu?*

Ortak uzun tarihe rağmen Türkleri pek tanıdıkları söylenemez. Daha doğrusu Özbekleri, Türkmenleri tanırlar ve onlardan hareketle Türkiye hakkında bir hükme varabilirler. Türkiye üstüne okumuş, özellikli bir bilgisi olan Peştü'ya rastlamadım şahsen. Son zamanlarda uzman kadrolar yetiştirmeye ağırlık vermeleri hasebiyle bu yönde bir ilerleme olmuş mudur, bilemiyorum.

Türklerin Hanefi olduğu bilgisi bile önemlidir sıradan bir Peştü için. Afganistan'ın eski işgalcileri Ruslar ve İngilizlerle onların da savaşmış olması önemlidir. Günümüzdeki işgalci ABD'ye karşı içten içe bir bağımsızlık mücadelesi veriliyor olması da. Şu var ki bunlar ortalama bir Peştü veya Afgan için pek de ulaşılabilir bilgiler değil. Kırk küsur yıldır türlü işgaller ve iç savaşlarla cebelleşen bir ülkenin tarih ve coğrafya sınavından iyi notlar alması beklenmemeli. Bizim kendimizi onlara anlatabilmemiz gerekirdi ki buna hiç tevessül etmedik bile. Onların bizimle ilgili cehaletlerinin mazereti var ama bizim yok. Tarihteki rolümüz ile bilincimizdeki tarihin orantısızlığı bizim en ciddi talihsizliğimiz.

8- *Taliban yönetiminde özgür ve bağımsız bir Afganistan kurulabilir mi, bunun için Taliban'ın neler yapması gerekmektedir? Ülkede ki toplumsal uzlaşmayı sağlayabileceğini düşünüyor musunuz, bunun için gerekli düşünsel altyapıya sahipler mi?*

Son yıllarda Taliban'ın çok öne çıkardığı bir marşı var, nakaratlarında biteviye tekrarlanan kelime manidardır: "İstiklal!" Bu denli idealize edilmiş bir kelime olarak marşlarda geçmese bile istiklal önemli bir davadır Peştular için. Bağımsız kabileler olarak yaşayagelmiş bir kavim için üst bir devlet yönetimine tabi olmak o kadar da matah bir şey değildir. Bu bütünlüklü bir Afganistan için hiç de hayırhah bir durum olmasa da bir Peştü hareketinin başka ülkelerin boyunduruğu altına kolay kolay girmeyeceği, girse bile kurtulmak için gayret içinde olacağı iyi anlaşılmalıdır.

Taliban'ın bu marştaki vurgusunun sebebi de budur: Pakistan'ın maşası, işbirlikçisi olarak anılmaktadır ki bu Kuzey İttifakı'nın kendisine karşı en güçlü kara propaganda başlıklarından biridir. Bu yaftayı yıllar boyu boynunda taşıırken ve vakıa da bunu doğrulayan onca kanıtla tıka basa doluyken bile Taliban Pakistan'dan ayrışmak için pusuda bekledi. 2012'de Katar'a ofis açması ve merkez şurasını oraya taşıması hiç de basit tercihler değildi. Pakistan'ı Katar'la dengeleme, başka destekçi ve hamiler bulma Taliban için hayat memmat meselesiydi, bundan sonra da böyle olacak. Taliban savaşını Pakistan'a borçlu olduğunu biliyor; şayet bağımsız kaynaklar oluşturmazsa bu bağımlılığın faturasının ne olacağını da biliyor. Bunları hakkıyla konuşabilmek, anlayabilmek için Durand Hattı meselesi başta olmak üzere Pakistan Peştuları üstüne çokça imal-i fikir eylemek gerek. Türkiye düşünce ortamı için bunlar çok da elverişli bahisler değil. Bugüne kadar kayda değer çalışmaların yapılmamış olması bile ülkemizin stratejik ufkunun darlığına kati bir delil olmaya yeter.

Taliban'ın toplumsal uzlaşmayı sağlayıp sağlayamayacağı mevzuu da çok karmaşık. Peştular istişari bir topluluktur, aileden kabileye, kabile konfederasyonundan örgüt yönetimine kadar Peştular hayal edemeyeceğimiz kadar demokratik bir kavimdir. Ağalık düzeni yoktur, liderlik de bizdeki gibi tek adamlığa o kadar elverişli değildir. Tüm bunlar Taliban'ın Peştular nezdindeki konsensüs imkanını artıran potansiyeller.

Gelgelelim Peştu olmayanlarla ilişkileri bu kadar olumlu bir havada cereyan etmedi şimdiye dek. Kuzeydeki kavimler Taliban'ı bir Peştu hareket olarak tanımladı ve Peştu hakimiyetinin en tehlikeli türü olarak gördüler. Taliban da onları kucaklamak, sağlıklı bir iletişim oluşturmak için yeterince gayretli ve istekli olmadı. Aralarında diyalogdan ziyade rekabet ve husumet vardı, gereğinden fazla da kan dökülmüştü. Böylesi bir dezavantajlı maziye rağmen Taliban yeni bir imajla geri döndüğünde daha farklı bir hava oluştu. Eski düzen temsilcilerini geçiş döneminin muhatapları olarak kabul etmesi bir iyi niyet jestinden çok daha fazlasıydı. Taliban maslahatçı bir tutumla bu uzlaşmacı üslubu sürdürüp hakkındaki endişeleri izale ettikten veya azalttıktan sonra muhtemelen bildiğini

Ünlüler, Muhammed. Bülent Tokgöz ile Röportaj: Afganistan'da Güncel Gelişmeler.

okuyacaktır fakat en azından iç savaşa mani olacak bir yumuşak geçiş iklimi oluşturabilmiş olması az başarı sayılmamalıdır.

9- *Afganistan sosyolojisini düşündüğümüzde şu anda Taliban yönetiminde yaşanmakta olan sürecin İslam, yönetim bağlamında bir "tecrübe ya da deney" olarak değerlendirmek mümkün müdür?*

Elbette ki Taliban İslamilik iddiasında ciddi bir hareket. Gerek iç sisteminin işleyişindeki alimlerin etkinliği ve islami referansların merkeziliği, gerekse de hedef kitlenin hassasiyetleri itibarıyla dini meşruiyeti sıkıntılı kararlar başını ağrıttacak, DAİŞ gibi pusuda bekleyen dışli bir rakibi varken onun eline koz vermek, isteyeceği son şeylerden biridir. Her ne kadar içindeki aşırılık yanlıları DAİŞ'te görevleşmiş olsa da yeni DAİŞ'ler çıkarma potansiyelinin sıfırlandığı da söylenemez. Bu tehdit Taliban'ı teyakkuza tutacak, değişim iradesine ciddi biçimde ket vuracaktır.

Bugün cuma namazından sonra yeni hükümetin ilan edilmesi bekleniyor. Kimin hangi koltuğa oturacağından daha önemli olan şey yeni rejimin adlandırılması olacak. Afganistan İslam Emirliği adı sürdürülecek mi, yoksa Cumhuriyet ibaresinde mi karar kılınacak? Taliban'ın böyle bir taviz vereceğini düşünmüyorum. Şayet bir taviz vermek zorunda ise bunu isim düzeyinde değil, uygulama düzeyinde verecektir.

Bu tecrübe öncesi ve sonrasıyla şüphesiz ki önemli. Tarihimizdeki hangi hadiselerin önem sırasına denk düşeceğine emin olmak için biraz daha zamana ihtiyacımız olsa da en önemlilerden biri olarak görmemiz için çok az sebebimiz var. Çünkü Taliban hangi programa sahip olursa olsun kendi ayakları üstünde durabilmesi çok zaman alacak bir ülkeye hükmedecek ve bu süre zarfında komşularıyla ve küresel güçlerle temas içinde olacak. Bu da onu çok fazla konjonktürel bir özne kategorisinde tutacaktır. Öte yandan Taliban'dan evrensel bir İslam emirliği beklentisinde olanları bekleyen öfkeli bir hayal kırıklığı olacaktır. Taliban önceliğini Afganistan'ın hal-i pürmelalini aşmaya verecek ve buna odaklanacak, El-Kaide gibi yapı ve akımların söylemlerinin başına açacağı işleri göğüsleme hevesinden son derece uzak duracaktır.

10- Taliban'ın kendini uluslar arası kamuoyuna veya kendi ulusuna yeterince anlatamadığını düşünüyor musunuz? Bu bağlamda bir "yeni taliban" "eski taliban" ayrımı yapılabilir mi?

Eski Taliban'ın da dış dünyayla sağlıklı diyaloglar kurma adına birkaç girişimi olmuştu; eli ayağı düzgün, yabancı diller bilen sözcüleri meramlarını anlatmak için farklı platformlarda arz-ı endam etmişti. Fakat ilk iktidar döneminde dış ilişkiler ve imaj meselesi neredeyse büsbütün Pakistan istihbaratına ve dışişlerine emanet edilmişti. Bu dolaylılık kısmi faydalar getirirse de hareketin bağımsızlık iddiasını da zaafa uğrattığından zamanla terk edildi. Yeni Taliban, kendi diliyle konuşmak ve kendi kurduğu irtibatlar üzerinden yol almak istiyor. Vesayete karşı eskisinden daha hassas. Kadroları nicelikçe de nitelikçe de eskiye nispetle daha iyi bir noktada. Her şeyden önemlisi anlaşılmaya değer bir dış dünya olduğunu anlamış durumdalar. Sadece kendilerini anlatmak meselesi değil, dünyayı anlama zarureti duymaları bile başlı başına bir dönüşüm alameti.

Geniş katılımlı istişare toplantıları, neyi niye yaptıklarına dair mütevazı izahlar, barışçıl vurgular sadece bir imaj gayreti olarak okunmamalı. Yeni Taliban salt bir adlandırma olmayıp bir realite olabilir. Ne var ki yeni bir dünya var mı onunla tanışmak isteyen? Bu değişim iddiası ve çabasını hiçe sayan, onu eski yaftalarla tanımlayıp ötekileştiren muhataplar varken Taliban'ın bu yönde sebat etme tutumu fazla sürmeyebilir. Eski Taliban'ın itibarsızlaştırılmaya ve harcanmaya daha müsait olduğunu düşünen hasımları tarafından eski imajına doğru itilmek istenmesi bir çeşit psikolojik harp taktiği. Taliban bunu bir savaş biçimi olarak algılasa belki sebat edebilir, tahkir ve tahrik olarak algılasa eski kodlarına dönmek için el freni çekili tutmaya daha fazla devam etmeyebilir.

12- Taliban yönetiminde ki Kabil sokaklarından yapılan paylaşımlara baktığımız zaman ellerinde kırbaçlar ya da ağır/hafif silahlarla meydanlarda dolaşan milis güçler görmekteyiz. Bu milisler insanlara vurmakta, farklı yaptırımlar müeyyideler uygulamaktadır. Tüm bunlar dikkate alındığında Taliban'ın içerisinde kadının konumu nedir? kadın yönetici, düşünür, din alimi, hemşire, doktor bulunmakta mıdır?

Ünlüler, Muhammed. Bülent Tokgöz ile Röportaj: Afganistan'da Güncel Gelişmeler.

Açıkçası ben Taliban'ın kadınları değil, kadınların Taliban'ı değiştireceğini düşünenlerdenim. Türkiye'de de İslamcılığın kadınları değil kadınların İslamcılarını dönüştürdüğü gibi. Hatırlarsanız "Cumhuriyet balolarına tesettürlü eşlerle katılmak veya katılmamak" bir meseleydi. Tesettürlü kadınların tercihi o balolarda yer almak oldu.

Bu, pervasızlıktan fazla bir şeydi, ciddi yapısal arızalara işaret ediyordu. Taliban her ne kadar hala adem-i merkezîyetçi bir hüviyette olsa da son yıllarda daha bir merkezileştiği, hareketi ilzam edecek meselelerde merkezi iradenin öne çıktığı gözlemleniyor. Yani hala halka sopa çekme sevdalısı birimler ve yetkililer varsa da bu arzularını tatmin etmeleri eskisi kadar kolay olmayacak. Şu da var ki Taliban artık halkı sopa atılacak, hizaya çekilecek bir sürü olarak görme lüksüne sahip olmadığını biliyor. Halk desteğinin kolay kazanılmayacak ama kolay kaybedilecek, uçucu bir şey olduğunu bittecrübe yaşadılar. Yoğurdu üfleyerek yiyeceklerdir. Kameraların uzağında gene eli sopalı olmayı sürdürebilirler fakat topyekun bir usul ve üslup değişiminin zaruretini sezdikleri aşîkar.

Kadına bakış mevzuu en çok zorlandıkları ve tazyik altında kaldıkları mevzu. Daha esnek olduklarını inkar etmek insafsızlık olacaktır. Burka dayatması yok, İran'daki gibi sıkma baş kadınlar Kabil sokaklarında dolaşabiliyor. Taliban yetkilileri kadın doktor veya öğretmenlerle bir araya gelip mevcut, müstakbel konuları mütalaa edebiliyor. Kadınlar işlerinin başında görevlerine devam edebiliyorlar. Bunları lütuf veya mucize nevinden zikrediyor değilim velakin değişim vakiasını doğru okumazsak hakkaniyetli tavırlar geliştiremez, yeni sürecin dinamiklerini doğru okuyamayız.

Kadınlar da eski Afgan kadını değil bu arada. 20 sene evvel Taliban'a kafa tutacak bir elin parmakları kadar kadın ya var ya yoktu. Bugün hak ve özgürlükleri için Taliban'la silahlı mücadeleye girmeyi göze alabilecek bir kitle var. Kadınlar eskisiyle mukayese edilemeyecek derecede donanımlı, bilinçli ve özgüvenli. Taliban'ın en azından İran'daki kadar bir hak ve özgürlük bağlamı oluşturmadan söz konusu bu kitleyi ve sokakları hareketlendirmeyecek olsa da evlerinde gelişmeleri seyreden daha geniş bir kadın nüfusunu kaale almak zorunda.

Afganistan bir Avrupa devleti olmayacak elbette fakat eski Afganistan olma ihtimali de yok. Dayatma ters tepecektir. Taliban orta-uzun vadede başını ağrıttacak

riskli müdahalelerden uzak durmayı yeğleyecektir. İşin kolayına kaçıp şeriat-şeriat karşıtları kampaşmasından istifade etme cihetine giderse bunun bedelini tüm halkıyla beraber kendisi de ödemeyi göze almış demektir.

13-Taliban'ın Afganistan'da iktidar olması dünyada ki diğer İslamcı hareketlerde henüz olumlu yankılar bulmadı. Hanefi coğrafyada yankı bulmadı, Bunu nasıl açıklıyorsunuz? Onlar da henüz olan biteni takip mi etmek ile mi yetiniyorlar yoksa Taliban'ın kendilerini kabul etmediğini düşündükleri için örtük bir reddetme mi var? Ya da kendilerini o resmin içerisine sokarak yıpratmak mı istememektedirler?

Suriye'deki bozgun ve moral bozukluğu, Arap baharının zemheriye dönmesi, ekonomik darboğaz, üstüne bir de insanı tarihte hiç olmadığı kadar izole eden bir salgın belası İslamcıların, Müslümanların ağızının tadını kaçırdı. Taliban yerine daha modern görünümlü bir hareket daha canlı bir benimseyişle karşılanabilirdi fakat büsbütün farklı olacağını söylemek zor. Genel bir yorgunluk, yılgınlık var. Tunus'ta olduğu gibi eldeki iyi kötü mevzilerin kaybı da moral kaybını perçinledi.

İslam toplumları sandığımızdan daha fazla modernleşti, bunu itiraf edelim. Henüz modernleşmemiş olanlar dahi akışın yönünün orası olduğunu görüyor, direnç noktalarını coşkuyla değil endişeyle karşılamaya daha meyyal. Taliban'ın bu kadar modernleşmiş toplumlarla bağ kurabilmek için çok dezavantajlı bir konumda. Pre-modern ve modern karşıtı imajı, doğulu yoksullukla birleşince cazibe kaynağı olması muhtemel gözüküyor.

Taliban'ın işini zorlaştıran bir başka etken önceki zafer süreçlerinin akıbetinin hiç de iç açıcı olmayışı. Afganistan iç savaşıla o kadar özdeş ki insanlar artık tarafların hangisinin haklı olabileceğine bakmaksızın kategorik olarak hepsine mesafeli durmaya daha yatkınlar. Afgan halkı kadar olmasa da diğer Müslüman toplumlarda da Afganistan'da asayiş ve huzur istiyor. Ekonomik refah ve mucize beklentisi şimdilik yok, fakat asayiş asgari şart. Taliban bu ilk beklentiyi karşılırsa gittikçe meşruiyetini artıracak, İslam aleminde daha fazla dikkate alınan ve saygı duyulan bir aktöre dönüşecektir.

Ünlüler, Muhammed. Bülent Tokgöz ile Röportaj: Afganistan'da Güncel Gelişmeler.

Hanefiliğin somut karşılığı Afganistan ve Pakistan'da rastlanabilecek bir şeyse de Türk dünyasıyla ve Balkanlarla sınırlanmış coğrafyada tam olarak neye karşılık geldiği hiç de belirgin değil. Osmanlı'nın çöküşünü müteakip Hanefilik hızla diriliğini yitirdi ve sosyal hayattan süratle ilmihal çerçevesine doğru geri çekildi. O çerçeve dünyaya bakışı ve algıyı çok da tayin edici kudrette değil. Bu mana ve kudret kaybı zamanla azalmayacak, artacak. Taliban da İslam dünyasında en laik ve yoksul kesimlerinden olan Hanefilerdense daha zengin ve dinamik Selefi dünyayı daha fazla önemseyecek ve kazanmaya çalışacaktır.

14-Türkiye'de Taliban iktidarını sağ/muhafazakar/İslamcı/milliyetçi blok son derece sessiz karşıladı. Henüz neler olup bittiği ile ilgili kayda değer bir yaklaşım ortaya konulamadı. Belki Türkiye'de en net ses getiren bildiri Cumhuriyetçi Kadınlar Derneğinden geldi. Sağ/muhafazakar/İslamcı/milliyetçi bloğun Taliban konusunda ki görüşleri nedir?

Örgütler, hareketlerle ilgili telakkiyi insanlar izole bir düşünce atmosferinde şekillendirmiyorlar. Bazı çevreler tarafından tanımlar ve telakkiler paketlenip kitlelerin duyularına servis ediliyor. Taliban bu servislerin en kolay olduğu örgütlerden biri oldu. Onun realitesinden ziyade sunulan imaj zihinlere yerleşti, sekülerinde de dindarında da. Analitik okumalar yapmış olanlar varsa onların da ne derece önyargılarından azade oldukları da meçhul tabi. Dolayısıyla Taliban karşısındaki tepkilerin çoğu ideolojik ve basmakalıp. Bu durum ilanihaye devam edecek, Taliban karşıtı kesimler, Afganistan içinde de dışında da nadiren ve çok az bir yüzdeyle çözülecek, geri adım atacaklar.

15-Türkiye Suriyeli sığınmacılara yıllardır ev sahipliği yapmakta. Bu konuda milletimizin göstermiş olduğu kadirşinaslığı birkaç münferit olumsuz olayla kimse küçümseyemez, farklı bağlamlarda değerlendirmez. Ancak, Türkiye Suriyeliler gibi Afgan mültecilerin de yoğun akımına karşı tedirginlik yaratan ve kimi zaman yüksek sesle dile getirilen toplumsal bir karşı duruş var. Bunu nasıl açıklarsınız?

Türkiye Afgan mülteci akışından en çok nasıplenen ülke. Aslında hedef ülke olduğu söylenemez; mültecilerin gidebileceği en batıdaki ülke. Mecburen son durak olduğu için burayı seçiyorlar. İran bunu çok iyi okuduğu için kapıları gevşek tutuyor, Türkiye'ye ittikten sonra kilidi vuruyor. Bir huni içinde mültecileri biriktirip Türkiye'nin bidonuna boşalttığını söyledim birkaç yerde, bu benzetmeyi

yalanlamak niyetinde olduğunu hiç sanmıyorum. Türkiye'nin kapı bacasına daha fazla sahip çıkacağına dair de pek alamet yok. Garip bir politikasızlık hakim. Yükselen yabancı düşmanlığına, ırkçılığa varan mülteci karşıtlığına rağmen ne bu yükselen tansiyonu düşürmeye ne de mülteci akınına çekidüzen vermeye dönük ciddi bir müdahale göze çarpmıyor.

Gittikçe şöyle düşünmeye başlıyorum: Türkiye ile Çin arasında gizli bir anlaşma var, bu anlaşmaya göre Türkiye Avrupa'nın Çin'i olacak, yani Çin'de üretilen malların Avrupa'ya geçtiği köprü olmak yerine Çin'in Avrupa'ya çalışan imalathanesi olacak. Bunun için de ucuz işgücü gerekiyor. Ülkenin dünyanın dört bir yanından hırlı mı hırsız mı ayırt etmeksizin mülteci cennetine dönüştürülmesinin bir izahı varsa budur sanıyorum.

En can sıkıcı olanı ise aslında cennet filan değil. Mülteciler için de son derece sorunlu, can yakıcı bir vasat söz konusu. Binlerce Afgan çiftliklerimizde, inşaatlarımızda, lokantalarımızda karın tokluğuna çalışıyor, birçoğu o inanılmaz düşük olan maaşlarını dahi alamıyor, karakola düşmektense aylarca bedavaya çalışmış olmayı sineye çekiyorlar. Devlet bunları da biliyor fakat sadece seyrediyor. Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler diyor nicedir. Elbet bir bildiği vardır diye susan insanlar bile artık "Niye?!" diye sormaya başlıyor ve hikmetinden sual ediyorlar. Kimse için iyi bir gidişat değil bu. Düzeltmek için neresinden başlamamız gerektiğini bulmakta her geçen gün daha fazla zorlanacağız. Dün başlamadık, bugün neden başlamayalım?

Benim naçizane kanaatim Afganlara yardıma Afganistan'da başlamak gerek. Yapacağımız yatırımlar ve hizmetlerle buraya gelecek mültecileri orada, kendi vatanlarında tutabilir, parya muamelesi görecekleri diyarlara gitmeden hak ettikleri onurlu hayatı ülkelerinde yaşayabilirler. Afganistan'da daha fazla olmayı bir onur meselesi olarak görüyorum. Onurlu insanları Afganistan'da var olmaya çağırıyorum.

**DEMOKRASI
PLATFORMU
DERGİSİ**

Demokrasi Platformu Dergisi

International Refereed Journal

ISSN: 1305-4600

10 (35), 2021, 135-157.

**Biyografilerin Eğitsel İşlevinin Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler
Dersinde Değer Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi**

Evaluation of the Educational Function of Biographies in the Fourth Grade
Social Studies Lesson in Terms of Value Teaching

Selma Yel

Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Bölümü

E-posta: selmayel@gazi.edu.tr

Orcid: 0000-0002-1120-539X

Burcu Sel

Doktora öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi

E-posta: burcusel3@gmail.com

Orcid: 0000-0002-7663-0434

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makale / Research Article

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/ Winter-December

Geliş/Received: 28 May/May 2021

Kabul/Accepted: 19 Eylül/September 2021

Yayın/Published: 15 Aralık/December 2021.

Atıf/Cite As

Yel, Selma-Sel, Burcu. "Biyografilerin Eğitsel İşlevinin Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi". *Demokrasi Platformu Dergisi*, 10 (35), 2021, 135-157.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism. **Web:** <https://www.demokrasiplatformu.com/dergi> | **e-mail to:** demokrasiplatformudergisi@gmail.com

Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved

Öz

Bu araştırmada sosyal bilgiler dersinde Milli Mücadele sürecinde önemli roller üstlenmiş, tarihsel bir kimlik ve önemli bir kadın kahraman olan Halide Edip Adıvar üzerinden inşa edilmiş biyografiye dayalı öğretim sürecinin eğitsel işlevi dördüncü sınıf öğrencilerinin değer öğretim süreçleri açısından incelenmiştir. Bu araştırmada Milli Mücadele sürecinde önemli bir rol üstlenmiş aynı zamanda tarihsel bir kimlik ve önemli bir kadın kahraman olan Halide Edip Adıvar üzerinden inşa edilmiş biyografiye dayalı öğretim süreci, dördüncü sınıf sosyal bilgiler dersi değer öğretimi kapsamında ele alınmıştır. Temel nitel araştırma yaklaşımıyla gerçekleştirilen araştırmanın çalışma grubunu bir ilkokulun dördüncü sınıfında öğrenim gören toplam 38 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama sürecinde uygulama öncesinde ve uygulama sonrasında mevcut değerleri anlama ve değer yanılgılarını ortaya koyabilmek için sekiz sorudan oluşan açık uçlu soru formu ve sekiz etkinlikten oluşan çalışma sayfası kullanılmıştır. Veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda vatanseverlik değeri kapsamında sırasıyla fedakârlık gösterme, çalışma, vatani koruma, sevgi duyma ve saygı gösterme; bağımsızlık değeri kapsamında sırasıyla özgür yaşama, cesur olma, vatani savunma, mücadele etme ve yardımlaşma; çalışkanlık değeri kapsamında sırasıyla gayret etme, hırslı olma, başarıma ve sabretme alt kategorilerinin oluştuğu görülmektedir. Biyografi temelli etkinlikler sonrasında gerçekleştirilen son uygulama sürecinden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde ise; değerleri doğru anlama oranının ön uygulama süreci ile karşılaştırıldığında arttığı; değerlere ilişkin yanılığ oranının ise azaldığı görülmektedir.

Anahtar sözcükler: Biyografi, Değer Öğretimi, Sosyal Bilgiler.

Abstract

Biographies as a pedagogical educational tool; they have important functions in educational processes in terms of the historical perspective and broad content they cover. In this research, the educational function of the biography-based teaching process built on Halide Edip Adıvar, a historical identity and an important heroine, who played an important role in the National Struggle in the social studies course, was examined in terms of the value teaching processes of the fourth grade students. In this context, the following sub-problems were created: What are the values that emerged as a result of the biography-based activities and what are the sub-categories of values?

Yel, Selma-Sel, Burcu. Biyografilerin Eğitsel İşlevinin Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi.

How did students' understanding and misconceptions of value change before and after the biography-based activities?

The study group of the research, in which the basic qualitative research approach was adopted, consists of 38 students studying in the fourth grade of a primary school. In the activities prepared within the scope of the acquisitions in the unit "I am learning about my past" in the "Culture and Heritage" learning area of the fourth grade social studies lesson; Considering the turning points and personality traits of Halide Edip Adıvar's life, the events she experienced during the National Struggle were revealed by taking into account the values of hard work, patriotism and independence. Although the main focus of the prepared biographical fiction is Halide Edip Adıvar, the events during the national struggle (Greek army's occupation of İzmir, Mustafa Kemal Atatürk's departure to Samsun, establishment of Anadolu Agency, etc.) was created. In the data collection process, an open-ended questionnaire consisting of eight questions and a worksheet consisting of eight activities were used in order to understand existing values and reveal value misconceptions before and after the application. In the open-ended question form, the values of industriousness, patriotism and independence, which are wanted to be given with the biographical text, were emphasized.

The data were analyzed by content analysis method. First of all, the raw data obtained from open-ended question forms and worksheets were transferred to the electronic environment by giving code names to the students. Then, the coding process was carried out by taking into account the coding form prepared by considering the values of patriotism, industriousness and independence. Based on the codes reached, subcategories were created, and the data obtained were presented through frequencies (f) and percentages (%). As a result of the research, within the scope of patriotism value, respectively, showing sacrifice, working, protecting the homeland and showing respect; within the scope of the value of independence, respectively, living free, being brave, defending the homeland, fighting and helping; Within the scope of the value of industriousness, it is seen that the sub-categories of striving, being ambitious, achievement and patience are formed, respectively.

When the findings obtained from the last application process carried out after the biography-based activities are evaluated; It is seen that the rate of understanding the values correctly increased when compared to the pre-application process and the rate of misconceptions about the values decreased. Based on life stories, it can be used with an important functionality in a teaching process that has an abstract nature such as value education and should be handled in a broad perspective. In particular,

constructing the meaning attributed to values through a historical filter and important historical identities can play an important role not only in revealing current value perceptions, but also in detecting misconceptions about values.

Keywords: Biography, Value Education, Social Studies.

Giriş¹

Pedagojik bir araç olarak biyografiler; kapsadıkları tarihsel perspektif ve geniş içerik açısından eğitsel süreçlerde önemli işlevlere sahiptir. Pedagojik bağlamda öğrencilere çeşitli becerileri öğretmek için biyografilerin kullanımı, akademisyenlerin uzun yıllardır odak noktalarından biri haline gelmiştir (Rubens, Leah ve Schoenfeld, 2016, s.128). Çocuk biyografileri on dokuzuncu yüzyıldan bu yana gençlere toplumsal normlar ve değerler kazandırmak için işe koşulmuştur (Rosenberg, 2019, s.6). Toplumların dünya ile kurdukları karşılıklı bağımlılık ve giderek artan farklılıklar dikkate alındığında; öğretmenlerin eğitsel süreçlere farklı perspektifleri dâhil etmeleri gerektiği bu dönemde, biyografiler tarihi sadece ilginç bir alan olarak görmeyip, aynı zamanda büyüleyici kılmaktadır (Leckie, 2006, s.7). Biyografiler; tarihsel anlatılar ve kişisel deneyimler yoluyla farklı zaman dilimlerini anlamaya, geçmiş olaylar hakkında bir perspektif duygusu oluşturmaya, eleştirel ve tarihsel olarak düşünme süreçlerine (Brugar, 2013); öğrencilerin çeşitli dönemleri merak etmelerine, zor veya hassas olayları anlamalarına, farklılıklar/sosyal adalet tartışmalarına katılmalarına (Chick, 2011) olanak sağlar. Biyografiler gibi materyallerle biyografiye konu olan kişinin hayatından en iyi şekilde faydalanabilmeleri için çocuk okuyucuya ilham verilmesi (Dorr, 2011) ve akılda kalıcı olması (VanderHaagen, 2012) önem taşımaktadır.

Biyografiler, ders kitabına dayalı öğrenim kapsamında ideal bir tamamlayıcıdır (Steelsmith, 1990, s.19). Ders kitapları gibi kurgusal olmayan unsurlarla karşılaştırıldığında birinci ağızdan dile getirilen gerçek kişilerin biyografilerinin ve günlüklerinin kurgusal yansımalarının daha kişisel bir düzeyde

---

¹ Bu çalışma 2017 yılında 16. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Yel, Selma-Sel, Burcu. Biyografilerin Eğitsel İşlevinin Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi.

tarihi yeniden canlandırdıkları (Storey, 1982, s.796-797); biyografiye dayalı projelerin tarihi şahsiyetleri kendi tarihsel bağlamları içinde incelemeye teşvik ettiği, tarihin sosyal bağlamlarını anlamaya katkıda bulunduğu (DeWitt ve Andreadis, 2015, s.62) ifade edilmektedir. Nitelikli bir şekilde oluşturulmuş biyografiler, farklı kişilerin kişisel mitleriyle karşılaşma olanağı sunarak, bireylere kendilerini daha yakından anlama fırsatı sunar (Leckie, 2006, s.8). Biyografiler çocuklar için yeni bir perspektif, hayatlarına dair yeni olasılıklar ve daha büyük bir görüş oluşturmak için yazarın iletmiş olduğu mesajla ön bilgilerin bütünleştirilmesini amaç edinir (Steelsmith, 1990, s.19). Çocuklar için nitelikli bir şekilde oluşturulmuş biyografilerin araştırmaya dayalı öğretim stratejileriyle birleştirilmesi, çeşitli nedenlerden kaynaklanan birden fazla bakış açısının öğretilmesini kolaylaştırabilir (Morgan, 2009, s.221). Görüldüğü üzere biyografiler çocuklara eğitsel süreçlerde gerek bireysel gerekse öğretimsel yaşamlarında önemli fırsatlar sunmaktadır.

Edebi bir tür olarak belirli bir tarihe sahip olan biyografiler; sosyoloji, antropoloji ve tarih gibi çeşitli alanlardaki yaşam tarihi araştırma yöntemlerinin merkezinde konumlanmıştır (Rasssool, 2004, s.51). Özellikle tarih öğretimi açısından değerlendirildiğinde biyografilerin çeşitli tarihsel kavramlara ve tarihsel düşünme süreçlerine katkı sağladığı görülmektedir. Her ne kadar tarih açısından mevcut eğilimlere göre değişen tutumlarla birlikte tartışmalı bir konu olsa da (Honig, 2009); ilkokulun üst ve orta sınıflarındaki öğrencilerin biyografiler aracılığıyla tarihi öğrenmesi, tarihi değişimin nedenlerini insancillaştırarak geçmiş dönemleri "kaçınılmaz" olarak görme eğilimine karşı koymalarına katkıda bulunur (Fertig, 2008, s.147). Ayrıca biyografi, tarihte yaşanan yeni gelişmelerle kurduğu mevcut karşılıklı ilişkisinden dolayı bugün geçmişte olduğundan daha fazla önem teşkil etmektedir (Leckie, 2006, s.8). Biyografik metinler, tarihsel unsuru (faili) ön planda tutarak çocuklara geçmişle olan ilişkilerini, bugünün değerlerini ve geleceğin temsilcileri olma sorumluluklarını öğretmektedir (VanderHaagen, 2012, s.19). İlkokul ve orta sınıflarda tarih öğretmek için sınıfta biyografiyi kullanmak, öğrencilerin anlamlı bilgiler oluşturmalarına yardımcı olmak için büyük umut vaat etmektedir. Biyografi, genç öğrencilerin geçmişte yaşamış bireylerle güçlü duygusal ve entelektüel bağlantılar kurarak tarih anlayışlarını kişiselleştirmelerini sağlar ve tarihi insani terimlerle anlama gereksinimlerine hitap

eder. Biyografi okumak, ilginç insanların yaşadığı tarihsel koşullar hakkında da merak uyandırabilir (Fertig, 2008, s.153).

Biyografilerin tarih öğretiminde olduğu kadar farklı alanlarda da pedagojik bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda girişimcilik (Hayes ve Robinson, 2012; Tarhan ve Kılıç, 2017); liderlik ve liderlik becerileri (Fagan, Bromley ve Welch, 1994; Rubens, Leah ve Schoenfeld, 2016); bilimsel-bilim insanları (Fairweather ve Fairweather, 2010; Hamel, 2015; Hoh, 2009; Hwang, 2015; Karaçam, 2016; Mori ve Lawson, 2006), sosyal bilgiler (Açık, 2020; Bektaş, 2019; Biçer, 2019; Er, 2008; Er, 2010; Er ve Şahin, 2012; Erdem, 2010; Karagözoğlu, 2018; Kaymakçı ve Er, 2009; Kaymakçı ve Er, 2013; Oruç ve Erdem, 2010; Tarhan ve Kılıç, 2017; Yiğittir ve Er, 2013), Türkçe (Fırat, 2012; Kemiksiz, 2018), din kültürü ve ahlak bilgisi (Kazancı, 2019) gibi farklı alanlarda yer aldığı görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretimi açısından biyografilerin kullanımı incelendiğinde; biyografilerin sosyal bilgiler dersine karşı olan tutumu olumlu yönde etkilediği (Biçer, 2019; Oruç ve Erdem, 2010); sosyal bilgiler dersi kapsamında akademik başarıyı artırmada etkili olduğu (Biçer, 2019; Erdem, 2010); değerlere yönelik farkındalığı artırdığı (Açık, 2020) ve öğrencilerin değer tercihlerinde etkili olduğu (Yiğittir ve Er, 2013) sonucuna ulaşılmıştır. Türkçe öğretimi açısından ise her ne kadar biyografiler değer edinimi, dil gelişimi veya sosyal gelişim açısından önemlilik arz etse de çocuklara hitap eden biyografi örneklerinin azlığına vurgu yapılmıştır. Biyografilerin kullanıldığı bir diğer alan olan girişimcilik kapsamında Hayes ve Robinson (2012) tarafından girişimciliği öğretmeye yönelik biyografik bir yaklaşımın incelendiği araştırmada geleneksel teknik girişimcilik becerilerinin pekiştirebileceği; Tarhan ve Kılıç (2017) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ise örnek girişimcilerin biyografileri aracılığıyla öğrencilerin güdülenebileceği, başarı ve cesaret duygularının olumlu yönde geliştirilebileceği belirtilmiştir. Benzer bir biçimde biyografilerle öğretimin duyuşsal boyutuna vurgu yapan Fairweather ve Fairweather (2010) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da öğrencilerin bilimsel metinden çalışmak yerine biyografi okumaktan keyif aldıkları, bu durumun bilimi onlar için daha gerçek kıldığını ortaya konulmuştur. Ayrıca biyografileri okumak, gerçek bilimsel araştırmaların yerini alamasa da, öğrencilerin bilimsel araştırma

Yel, Selma-Sel, Burcu. Biyografilerin Eğitsel İşlevinin Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi.

anlayışlarını inşa ettikleri temeli ve bilimsel araştırmaları yürütmek için ne gerektiğinin farkına varmalarını sağlayabileceği belirtilmiştir. Hamel (2015) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da okullarda özellikle nitelikli biyografik materyalin ilgiyi ve katılımı artırarak, keşifleri bilimsel tarih bağlamına yerleştirerek, iyi rol modeller sağlayarak ve ekip çalışmasının bilimdeki yerini göstererek önemli işlevsellikte olduğu vurgulanmıştır. Bir diğer araştırma alanı olan liderlik ve liderlik becerileri kapsamında Fagan, Bromley ve Welch, (1994) tarafından gerçekleştirilen araştırma da ise çoğu öğrencinin başlangıçta liderlerin "aziz" gibi kahramanlar olduğuna inanarak üniversiteye geldiğini ancak biyografik profiller aracılığıyla bu öğrencilerin harika insanların zayıf yönleriyle yüzleşmeye ve daha gerçekçi bir liderlik görüşü geliştirmeye yönlendirildiği ortaya konulmuştur. Liderlik becerileri kapsamında Rubens, Leah ve Schoenfeld (2016) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ise öğrencilerin liderlik sanatını oluşturan farklı stillere, özelliklere ve durumlara daha bütünsel bir bakış açısı kazanabileceği belirtilmiştir.

Biyografilerin etkin ve işlevsel olarak kullanılabilmesi için alanlardan biri de değer öğretimi (Açık, 2020; Karagözoğlu, 2018; Kıymaz ve Ulutaş, 2012; Minaz ve Taş, 2020; Taş ve Minaz, 2019; Yiğittir ve Er, 2013) olarak nitelendirilebilir. Biyografiler sadece bireylerin hayatlarına dair öykülerine dayalı bir öğretim süreci olarak görülmemeli; değer ve karakter eğitimi, tarihsel empati ve ilişki kurma, bilim, edebiyat, spor, coğrafya ya da sanat gibi farklı disiplinlere ilişkin öğretim süreçlerini de besleyeceği dikkate alınmalıdır (Er ve Şahin, 2012, s.90). Ayrıca Taş ve Minaz (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada öğretmenler, veliler ve öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular biyografi temelli değerler eğitiminin somutlaştırma, süreci hızlandırma ve öğretim ortamını eğlenceli hale getirme sürecinde önemli olduğunu göstermiştir. Benzer bir biçimde biyografilerin sosyal bilgiler dersine karşı olumlu tutum geliştirmede önemli olduğunu (Biçer, 2019; Oruç ve Erdem, 2010; Taş ve Minaz, 2019) akademik başarıda etkisi bulunduğunu (Erdem, 2010; Biçer, 2019) gösteren araştırmalar da mevcuttur. Biyografilerin sosyal bilgiler dersi kapsamında değerler eğitimi üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda biyografilere konu olan değerler ve tarihsel kimlikler de önemli hale gelmektedir. Bu kapsamda araştırmada sosyal bilgiler

dersinde Halide Edip Adıvar üzerinden inşa edilmiş biyografiye dayalı öğretim sürecinin eğitsel işlevi dördüncü sınıf öğrencilerinin değer öğretim süreçleri açısından incelenmiştir. Bu kapsamda aşağıda yer alan alt problemlere yanıt aranmıştır:

- Biyografiye dayalı etkinlikler sonucunda ortaya çıkan değerler ve değerlere ilişkin oluşturulan alt kategoriler nelerdir?
- Biyografiye dayalı etkinlikler öncesinde ve sonrasında öğrencilerin değeri anlama ve değer yanılgıları nasıl bir değişim göstermiştir?

Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma paradigması benimsenmiştir. Nitel araştırmalarda sürece dâhil olan bireyler gerçekliği inşa eder; bu nedenle, gerçeklikler çoklu zihinsel yapılar şeklinde var olur (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2011, s.429). Nitel araştırma, bireylerin veya grupların sosyal veya insani bir soruna yükledikleri anlamı keşfetmek ve anlamak için bir araçtır (Creswell, 2014). Nitel araştırmalar insanların “anlam” oluşturduğu süreçleri kavramaya ve bu anlamların ne olduğunu tanımlamaya çalışır (Bogdan ve Biklen, 1998, s.38). Bu doğrultuda nitel araştırma paradigması benimsenen bu araştırmada temel nitel araştırma (Merriam, 2013) yönteminden yararlanılmıştır.

Temel nitel araştırma yöntemiyle yürütülen bu araştırmada ilk olarak biyografi temelli değer öğretimi kapsamında önemli bir tarihsel kimlik olan Halide Edip Adıvar’ın hayatı konu edilmiş ve bu doğrultuda biyografik yaşam öyküsüne dayalı etkinlikler tasarlanmıştır. Dördüncü sınıf sosyal bilgiler dersi “Kültür ve Miras” öğrenme alanı “Geçmişimi Öğreniyorum” ünitesinde yer alan kazanımlar² kapsamında hazırlanan etkinliklerde; Halide Edip Adıvar’ın hayatının dönüm noktaları ve kişilik özellikleri göz önünde bulundurularak Milli Mücadele döneminde yaşadığı olaylar çalışkanlık, vatanseverlik ve bağımsızlık değerleri dikkate alınarak ortaya konmuştur. Hazırlanan biyografik kurgunun temel odak

---

² Kazanım: Yaşanmış olaylardan ve görsel materyallerden yola çıkarak Millî Mücadele sürecinde yakın çevresini ve Türkiye'yi betimler.

Kazanım: Millî Mücadele'nin kazanılmasında ve Cumhuriyetin ilanında Atatürk'ün rolünü fark eder.

Yel, Selma-Sel, Burcu. Biyografilerin Eğitsel İşlevinin Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi.

noktası Halide Edip Adıvar olmakla birlikte kazanımlarla ilişkili olarak milli mücadele sürecinde yaşanan olaylar (Yunan ordusunun İzmir'i işgali, M. K. Atatürk'ün Samsun'a çıkışı, Anadolu Ajansı'nın kurulması, vb.) da biyografik akışı bozmayacak biçimde oluşturulmuştur. Şekil 1'de araştırmacılar tarafından hazırlanan biyografik metne ilişkin örnek bir bölüm yer almaktadır.

Sultanahmet mitinginde Halide Edip Adıvar'ın konuşma anı

Kalabalık büyük bir uğultu ve mücadele ruhuyla "yemin ederiz" diye bağırdı. Gök | gürlmesini andıran insan sesleri yükseliyor, Adıvar'ın ayağının altındaki kürsüyü13 sarsıyordu. Yıllar sonra Halide Edip o günü şöyle anlatıyordu:

"Yanımda kaç kişi vardı, beni kim götürüyordu, bilemiyorum. Vücudumun her yanı heyecandan titriyor, yürürken sallanıyordum, nasıl o kürsiye yanaştım, farkında bile değildim. Kürsiye çıktığımda biraz sakinleştim. Konuşmam sırasında meydanı dolduran insanların yüzünde işgaller yüzünden ne büyük acılar çektiğini ve gözyaşlarını görüyordum. O gün halkın kurtuluş mücadelesine gösterdiği inancı ömrüm boyunca unutamam."

Ancak bu konuşmanın ardından yurdu işgal eden düşmanlar Halide Edip'i öldürmekle tehdit etmeye başladılar. Ardından Halide Edip, tüm ailesini ve hayatını geride bırakıp eşi ile birlikte İstanbul'dan ayrılıp at sırtında Sakarya'ya; sonra da trenle Ankara'ya giderek milli mücadeleye katıldı. Bu sırada çocuklarını yatılı okulda bırakmak zorunda kaldı ve çocuklarıyla dokuz sene görüşemedi. Halide Edip tüm hayatı boyunca Atatürk'ün vatan sevgisine çok büyük hayranlık ve saygı duymuştu. Onun vatan sevgisine yakından şahit olan Halide Edip Ankara'ya varduktan sonra pek çok cephede14 çalışmaya başladı. O günlerde orduya katılmak istemiş ve bunu Atatürk'e ilettiği. Atatürk Halide Edip'e bir telgraf

Şekil 1. Araştırmacılar Tarafından Hazırlanan Biyografik Metne İlişkin Bir Bölüm

Bununla birlikte araştırmacılar tarafından hazırlanan ve biyografik metin aracılığıyla verilmek istenen çalışkanlık, vatanseverlik ve bağımsızlık değerine ilişkin öğrencilerin mevcut değer yargılarını ve değer yanlışlarını görmek amacıyla oluşturulan açık uçlu soru formu öğrencilere "ön uygulama" olarak uygulanmıştır. Ardından gerçekleştirilen sınıf içi uygulama sürecinde ise Halide Edip Adıvar'ın biyografisine dayalı olarak hazırlanan biyografik metin tüm öğrenciler tarafından okunmuştur. Sonrasında sınıf içerisinde büyük grup tartışması gerçekleştirilmiş ve Halide Edip Adıvar'ın kişisel özellikleri, üstlendiği roller ve sorumlulukları temele alınarak özellikle Milli Mücadele döneminde yaşanan gelişmeler değerlendirilmiştir. Hazırlanan biyografiye dayalı metnin ardından söz konusu dönemi ve temel değerleri dikkate alan çalışma sayfaları

Yel, Selma-Sel, Burcu. *Biyografilerin Eğitsel İşlevinin Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi.*

Benzer şekilde araştırmacının görev yaptığı kurumda öğrenim gören öğrenciler bu çalışmanın katılımcıları olarak seçilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

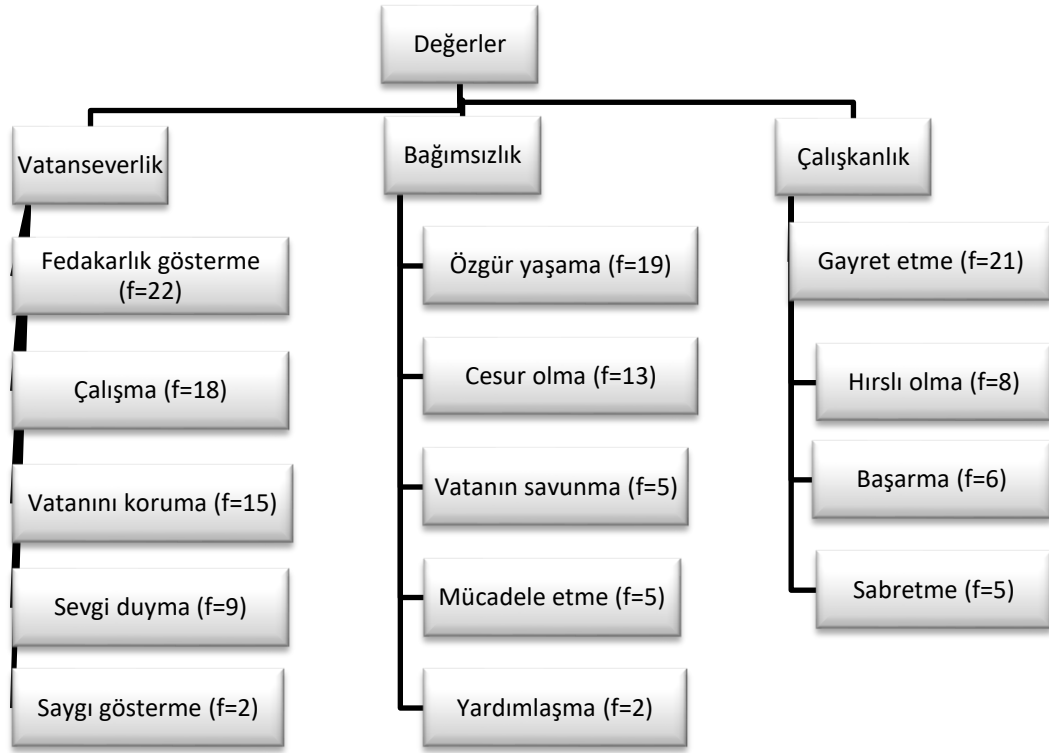
Veri toplama sürecinde uygulama öncesinde ve uygulama sonrasında mevcut değerleri anlama ve değer yanılgılarını ortaya koyabilmek için sekiz sorudan oluşan açık uçlu soru formu ve sekiz etkinlikten oluşan çalışma sayfası kullanılmıştır. Açık uçlu soru formunda biyografik metinle verilmek istenen çalışkanlık, vatanseverlik ve bağımsızlık değerlerine vurgu yapılmıştır. Kapsam geçerliğinin sağlanabilmesine yönelik olarak hazırlanan formda yer alan soruların kazanımlarla dengeli bir biçimde ilişkilendirilmesine dikkat edilmiş, öğrencilerin düzeylerine uygunluğu ve kullanılan dil konusunda Türkçe ve sınıf öğretmenlerinin görüşüne başvurulmuştur. Ayrıca üç öğrenci ile pilot uygulama gerçekleştirilerek yaklaşık süre ve öğrenciler tarafından soruların anlaşılıp/anlaşılmaması değerlendirilmiştir.

Verilerin analizinde ise içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Öncelikli olarak açık uçlu soru formları ve çalışma sayfalarından elde edilen ham veriler, öğrencilere kod isimler verilerek bilgisayar ortamına aktarılmış; herhangi bir veri kaybının önüne geçmek amacıyla ön okuma sürecinden geçirilmiştir. Vatanseverlik, çalışkanlık ve bağımsızlık değerleri göz önünde bulundurularak hazırlanan kodlama formu dikkate alınarak kodlama süreci gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan kodlardan yola çıkılarak alt kategoriler oluşturulmuş, elde edilen veriler frekanslar (f) ve yüzdeler (%) aracılığıyla sunulmuştur.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Biyografiye Dayalı Etkinlikler Sonucunda Ortaya Çıkan Değerler

Dördüncü sınıf sosyal bilgiler dersinde “Geçmişimi Öğreniyorum” ünitesi kapsamında gerçekleştirilen biyografiye dayalı etkinlikler sonucu oluşan değerler ve değerlerle ilişkili alt kategoriler Şekil 3’te belirtildiği gibidir:

Şekil 3. Değerler ve Değerlere İlişkin Alt Kategoriler

Şekil 3'te de görüldüğü üzere vatanseverlik değeri kapsamında sırasıyla fedakârlık gösterme (f=22), çalışma (f=18), vatani koruma (f=15), sevgi duyma (f=9) ve saygı gösterme (f=2) alt kategorilerinin oluştuğu görülmektedir. Bu doğrultuda en dikkat çekici hususlardan biri "haklar"dan ziyade daha görev, sorumluluk ve hizmet etme temelinde bir vatanseverlik anlayışının var oluşudur.

Ö1: "Vatanseverlik deyince ilk olarak aklıma vatan için ölen insanlar ve gözyaşları geliyor. Bir insan vatan için her şeyi yapmalıdır, dürüst olmalıdır, çalışkan olmalıdır".

Ö2: "Vatansever bir kişi vatani için çok çalışandır. Vatani için araba yapar, işe gider. Vatani hep yaşasın diye çabalar. Bunun için biz de çok çalışmalıyız".

Ö11: "Vatanseverlik Atatürk ve Atatürk'ün bize yaptığı iyiliklerdir. Benim aklıma Atatürk'ün iyiliği ve yaptığı yenilikler geliyor".

Temele alınan biyografiye dayalı öğretim süreci tarihsel bir kadın kimliği üzerinden inşa edilmiştir; bununla birlikte vatansever bir bireyin üstlenmesi gereken en temel sorumluluklardan birinin sıklıkla fedakârlık ve vatani koruma

Yel, Selma-Sel, Burcu. Biyografilerin Eğitsel İşlevinin Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi.

kapsamında “askerlik” ile ilişkilendirildiği görülmüştür. Buradaki en temel unsurlardan birinin Halide Edip Adıvar’ın çavuş ve onbaşı rütbesi ile cephede savaşmış olmasının öğrencileri bu yönde bir bakış açısı oluşturmalarına teşvik etmesi olabilir.

Ö²⁰: “Vatan için tüm fedakârlığı yapan, vatanını hep koruyan ve en önemlisi vatanına sahip çıkan...Mesela askerliğini yapan kişiler vatanını sevdikleri için yaparlar.”

Ö⁸: “Vatansever kişi milleti için her ne olursa olsun can veren kişidir. Hatta vatani milleti için malını veren kişidir. Bence canını veren kişidir”.

Ö¹⁶: “Bence vatanını koruyup kollayan vatansever kişidir. Vatani sevmek, korumak için vatanseverlik yapılıır.”.

Bağımsızlık değerine ilişkin oluşturulan alt kategoriler değerlendirildiğinde Şekil 3’te de görüldüğü üzere sırasıyla özgür yaşama (f=19), cesur olma (f=13), vatani savunma (f=5), mücadele etme (f=5) ve yardımlaşma (f=2) bulgularına ulaşılmıştır. Bağımsızlık değeri öğrenciler tarafından çoğunlukla özgür yaşama ve cesur olma kimi zaman da gündelik yaşam rutinleri üzerinden kişisel özgürlükten yola çıkılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Aşağıda bazı öğrencilerin bağımsızlık değerine ilişkin farklı bakış açılarından örnekler verilmiştir:

Ö⁵: “Bağımsızlık bana göre özgür ve hür yaşamaktır. Bağımsızlık istediğini yapmaktır. Bağımsızlık bana göre böyle bir anlam.”

Ö¹⁰: “Bağımsızlık deyince benim aklıma ilk özgürlük geliyor. Bizim özgürlüğümüz için savaşan dedelerimiz geliyor. Askerlerimiz geliyor. Onlar sayesinde kimseye bağlı kalmadan rahat yaşıyoruz”.

Ö¹⁶: “Bağımsızlık ve vatanseverlik benim için en güzel iki sözcük. İyi ki bizi düşünen fedakâr, dürüst, cesur insanlar var. Bence bağımsız insanlar cesur insanlardır”.

Ö²⁰: “Bağımsızlık bana göre ülkelerin yardımlaşmasıdır. Bizden bir şey isteyen ülkelere bizde varsa istediklerini vermeliyiz. Böylece onlar da kimseye bağlı olmadan yaşar.”.

Ö²²: “Bağımsızlığa düşkün olmak bayrağını seven ve sahip çıkan. Bir de bayrağını hiç indirmeyen. Benim aklıma bunlar geliyor.”.

Ö²³: “Bağımsızlık birinin emirlerine uymamak gibi yani kafana göre takılmak. Kendi istediklerimiz uygulamak başkalarınınkini değil”.

Gerçekleştirilen biyografiye dayalı etkinlikler sonucunda çalışkanlık değerine ilişkin bulgular incelendiğinde sırasıyla gayret etme (f=21), hırslı olma (f=8), başarıma (f=6) ve sabretme (f=5) alt kategorilerinin olduğu görülmektedir. Aşağıda bazı öğrencilerin bağımsızlık değerine ilişkin farklı bakış açılarından örnekler verilmiştir:

Ö⁵: “Çalışkan olmanın anlamı sınavdan her defasında yüz almak, çok çalışmak, başarılı olmak. Öğretmenin gözünde bir yeri olmak”.

Ö¹⁴: “Çalışkan bir kişi çok hırslıdır ve hep üretir. Başarılı olmaya çalışkan olmak denir. Bence herkes çok çalışmalı”.

Ö²⁰: “Çalışkan olmak Atatürk gibi olmaktır. O hep çok çalıştı bizim için. Hep yenilikler yaptı. Hep bizi düşündü”.

Ö²⁴: “Öğretmenimizi üzmemektir. Başarılı olmaktır. Derse katılmaktır. Yani sınavdan başarılı olmaktır”.

Ö²⁶: Çalışkan olmak için zeki olmak gerekir. Eğer zeki olursak vatanımızı ilerletiriz. Hep büyük ülkeler gibi oluruz. İnşallah böyle insanlar oldukça vatanımız hep dik olur. Güçlü olur”.

Ö²⁸: “Çalışkan olmak için çaba göstermemiz gerekir. Çalışkan insanlar vatani için çalışır. Asker olur. Savaşır. Dersinde başarılı olur. İyi okullarda okuyup ülkesine yardım eder”.

Biyografiye Dayalı Etkinlikler Öncesinde ve Sonrasında Öğrencilerin Değeri Anlama ve Değer Yanılgılarının Mevcut Durumu

Ön uygulama ve son uyguma süreçleriyle elde edilen bulgular değeri doğru anlama, değere ilişkin yanılgı ve cevapsız olmak üzere değerlendirilmiş ve Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Değerlere İlişkin Ön Uygulama-Son Uygulama Süreçleriyle Elde Edilen Bulgular

	Değeri Doğru Anlama		Değere ilişkin Yanılgı		Cevapsız	
	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)
Ön Uygulama	24	50,00	13	27,08	11	22,92
Son Uygulama	31	81,57	5	13,15	2	5,26

Tablo 1’de de görüldüğü üzere dördüncü sınıf sosyal bilgiler dersi kapsamında biyografi temelli etkinlikler öncesinde gerçekleştirilen ön uygulama sürecinden elde edilen bulgular incelendiğinde öğrencilerin söz konusu değerleri doğru anlama oranı %50,00, değerlere ilişkin yanılgı oranı %27,08 ve cevapsız bırakma oranı %22,92’dir. Biyografi temelli etkinlikler sonrasında gerçekleştirilen son uygulama sürecinden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde ise değerleri doğru anlama oranının % 81,57, değerlere ilişkin yanılgı oranının %13,15 ve cevapsız bırakma oranının ise % 5,26 olduğu görülmüştür. Bu kapsamda değeri doğru anlama oranlarının yükseldiği, değere ilişkin yanılgı ve cevapsız bırakma oranlarının ise azaldığı görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada sosyal bilgiler dersinde Halide Edip Adıvar üzerinden inşa edilmiş biyografiye dayalı öğretim sürecinin eğitsel işlevi dördüncü sınıf öğrencilerinin değer öğretim süreçleri açısından tartışılmıştır. Bu kapsamda vatanseverlik, çalışkanlık ve bağımsızlık değerleri temele alınmış, ön uygulama ve son uygulama süreçleri göz önünde bulundurularak öğrencilerin değerleri doğru anlama ve değerlere ilişkin oluşturdukları yanılguların durumu incelenmiştir. Öğrencilerin vatanseverlik değerini fedakârlık gösterme, çalışma, vatani koruma, sevgi duyma ve saygı gösterme kavramları üzerinden açıkladıkları görülmüştür. Benzer bir biçimde Açık (2020) tarafından gerçekleştirilen, biyografileri temele alarak kültürel mirasa duyarlılık ve vatanseverlik değerlerinin incelendiği çalışmada da katılımcıların söz konusu değeri sıklıkla “vatanını koruma ve vatanını sevmek” temalarıyla açıkladıkları görülmüştür. Ayrıca Minaz ve Taş (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da biyografi temelli değerler eğitiminin

uygulanmasından sonra öğrencilerin vatanseverlik değerine ilişkin tutum puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Dikkat çeken diğer bir unsur ise vatanseverlik değerinin öğrenciler tarafından hak ve özgürlüklerden daha çok fedakârlık gösterme ve çalışma gibi “görevler ve yükümlülükler” temelinde açıklanması, sıklıkla askerlik görevinin yapılmasıyla ilişkilendirilmesidir. Oysaki vatanseverlik değerlerini benimsemiş kimsenin iyi ve etkin vatandaş olma kapsamında “görev ve yükümlülükler” ekseninde hareket etmesi kadar bireysel ve toplumsal haklarını kullanması da önemlidir. Ancak tarihsel olarak, vatandaşlık kavramlarının görevler lehine güçlü bir şekilde ağırlıklandırıldığı (McCowan, 2011) ifade edilmektedir. Bununla birlikte temele alınan biyografiye dayalı etkinliklerde de daha sıklıkla Halide Edip Adıvar’ın üstlendiği görevlere (öğretmenlik, sağlık alanında yaptığı hizmetler, cephede üstlendiği görevler, gazetecilik, yöneticilik vb.) yapılan vurgunun; öğrencilerin daha görev ve yükümlülükler ekseninde bir vatanseverlik değeri portresi çizmesine katkı sağlaması muhtemeldir.

Bağımsızlık ve çalışkanlık değeri açısından incelendiğinde ise öğrencilerin bağımsızlık değeri kapsamında özgür yaşama, cesur olma, vatani savunma, mücadele etme ve yardımlaşma; çalışkanlık değeri kapsamında gayret etme, hırslı olma, başarıya ve sabretme kavramları üzerinden açıkladıkları görülmüştür. Özellikle Halide Edip Adıvar gibi tarihsel süreçte iz bırakmış önemli tarihsel kadınlar üzerinden kurgulanan biyografik etkinliklerin vatanseverlik, çalışkanlık ve bağımsızlık değerlerinin aktarılması bakımından önemli olduğu ifade edilebilir. Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasında pek çok açıdan önemli rol oynayan Türk kadınlarının hayat hikayelerinin bir öğretim materyali olarak vatanseverlik, dayanışma ve mücadele ruhu kapsamında çocuklara yansıtılması, çocukların bu yönde empati gelişimine ivme sağlayarak vatanseverlik değerini inşa etmesi bakımından önem taşımaktadır (Karagözoğlu, 2018). Biyografi, kadınların yaşamlarının daha ayrıntılı bir şekilde ele alınması için sosyal bilgiler programlarındaki önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır (Zarnowski, 1988, s.62). Bu doğrultuda özellikle tarihsel açıdan önemli rol oynamış kadınların hayat

Yel, Selma-Sel, Burcu. *Biyografilerin Eğitsel İşlevinin Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi.*

öykülerini sunan biyografiler içerdikleri değerler bakımından sosyal bilgiler öğretimine önemli bir zemin sunmaktadır.

Genel olarak biyografi temelli etkinlikler sonrasında gerçekleştirilen son uygulama sürecinden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; değerleri doğru anlama oranının ön uygulama süreci ile karşılaştırıldığında arttığı ve değerlere ilişkin yanlış oranının ise azaldığı görülmektedir. Özellikle ulusal alanyazın incelendiğinde sosyal bilgiler dersi kapsamında değer öğretiminde (Açık, 2020; Bektaş, 2019; Er ve Şahin, 2012; Tarhan ve Kılıç, 2017; Yiğittir ve Er, 2013; Erdem, 2010; Kaymakçı ve Er, 2013), biyografi kullanımının son yıllarda giderek arttığı görülmektedir. Yiğittir ve Er (2013) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da benzer bir biçimde sosyal bilgiler dersi kapsamında kullanılan biyografilere dayalı etkinliklerin katılımcıların değer seçimlerinde önemli olduğu görülmüştür. Taş ve Minaz (2019) tarafından yürütülen araştırmada öğretmen, veli ve öğrencilerle yapılan görüşmelerden biyografi temelli değerler eğitiminin öğretim sürecini somutlaştıran, değerlerin öğrenilmesini hızlandıran, öğretim ortamını eğlenceli hale getiren ve öğrencilerin değer yargılarına karşı tutumlarını olumlu yönde etkileyen başarılı bir uygulama olduğu sonucuna varılmıştır. Açık (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmada sosyal bilgiler dersinde biyografi kullanımının değerlere yönelik farkındalığı artırdığı ortaya konulmuştur. Minaz ve Taş (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ise biyografi temelli değerler eğitiminin değerlere karşı olumlu tutum geliştirmede etkili olduğu tespit edilmiştir.

Biyografiler tarihin bireyleri ne ölçüde şekillendirdiğini ve dolayısıyla bireylerden ne ölçüde etkilendiğini düşünmeye davet etmekte (Leckie, 2006, s.8) ve sosyal tarihi çocukların ilginç ve anlaşılır bulabileceği bir biçimde gözler önüne sermektedir (Fertig, 2003, s.9). Çocuklara yönelik biyografik metinler biyografiler, özellikle tarih ve sosyal bilgiler dersinde nitelikli bir biçimde işe koşulduğunda öğrencileri etkileyebilecek önemli bir eğitsel materyal olmanın yanı sıra değişim ve sürekliliği algılama, tarihsel empati gibi becerilerinin ilerlemesine ivme sağlayabilecek bir değer olarak görülebilir (Er, 2010, s. 55). Hayat öykülerinden yola çıkılarak özellikle değer öğretimi gibi soyut bir doğaya sahip olan ve geniş perspektifte ele alınması gereken bir öğretim sürecinde önemli bir işlevsellikle

kullanılabilir. Özellikle değerlere yüklenen anlamın tarihsel bir süzgeçle ve önemli tarihsel kimlikler üzerinden inşa edilmesi sadece mevcut değer algılarının ortaya konmasının yanı sıra değerlere ilişkin yanlışların tespitinde de önemli bir rol oynayabilir.

Öneriler

Bu araştırmada biyografilere dayalı öğretim süreci Milli Mücadele sürecinde önemli roller üstlenmiş tarihsel bir kimlik ve önemli bir kadın kahraman olan Halide Edip Adıvar üzerinden kurgulanarak yürütülmüştür. İleride gerçekleştirilecek olası araştırmalarda farklı tarihsel dönemlerde yaşamış ya da güncelliğini halen koruyan farklı biyografik kimlikler temele alınabilir. Ayrıca bu araştırmada değeri anlama ve değer yanlışları süreçleri temele alınmıştır. İleride değer öğretimi kapsamında biyografik metinler aracılığıyla tarihsel süreçte farklılaşan değerlere ya da birbiriyle çatışan değerlere ilişkin dönemsel karşılaştırmalı araştırmalar yürütülebilir. Bununla birlikte bu araştırma sosyal bilgiler öğretim programı ve bağımsızlık-vatanseverlik-çalışkanlık olmak üzere üç temel değerle sınırlandırılmıştır. Sosyal bilgiler öğretim programının dışında değer eğitiminde yine önemli işlevsellikte olan fen, Türkçe gibi derslerde temel kök değerleri temele alan araştırmalar yürütülebilir.

Yel, Selma-Sel, Burcu. *Biyografilerin Eğitsel İşlevinin Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi.*

Kaynakça

- Açık, İ. (2020). *İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde kültürel mirasa duyarlılık ve vatanseverlik değerlerinin biyografilerle öğretimi* (Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Bektaş, A.E. (2019). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan biyografilerin incelenmesi.* (Yüksek Lisans Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Biçer, H. (2019). *Sosyal bilgiler öğretiminde biyografi kullanımının öğrencinin akademik başarısına ve derse karşı tutumuna etkisi* (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Bogdan, R., & Biklen, S.K. (1998). *Qualitative research for education an introduction to theory and methods.* Allyn and Bacon.
- Brugar, K. (2013). Power of one: Using biographies to investigate an individual's impact on the past and present. *Ohio Social Studies Review, 50(2), 8-14.*
- Chick, K. A. (2011). Picture book biographies: Fostering active student involvement in women's history month. *Social Studies Research & Practice, 6(2), 69-84.*
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches.* Sage.
- DeWitt, S. W., & Andreadis, M. (2015). The biography blog project: Using the c3 inquiry arc and technology to develop students' historical skills. *Ohio Social Studies Review, 52(2), 52-62.*
- Dorr, C. H. (2011). Searching for she-roes: A study of biographies of historic women written for children. *Children & Libraries, 9(2), 42-49.*
- Er, H. (2008). İlköğretim öğrencilerine sosyal bilgiler eğitiminde biyografi öğretimi çerçevesinde Atatürk'ün hayatı nasıl anlatılmalıdır? Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Çanakkale: ÇOMÜ Eğitim Fakültesi.

- Er, H. (2010). *Sosyal bilgiler eğitimi kapsamında ilköğretim öğrencilerinin "biyografi" kullanımına ilişkin görüşleri*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Er, H., & Şahin, M. (2012). Sosyal bilgiler dersinde "biyografi" kullanımına ilişkin öğrenci görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(1), 75-96.
- Erdem, R. (2010). *Sosyal bilgiler öğretiminde biyografi kullanımı*. (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Fagan, M. M., Bromley, K., & Welch, J. (1994). Using biographies to teach leadership. *Journal of Leadership Studies*, 1(4), 123-134.
- Fairweather, E., & Fairweather, T. (2010). A method for understanding their method: discovering scientific inquiry through biographies of famous scientists. *Science Scope*, 33, 23-30.
- Fertig, G. (2003). Using biographies to explore social justice in US history. *Social Studies and The Young Learner*, 16(1), 9-12.
- Fertig, G. (2008) Using biography to help young learners understand the causes of historical change and continuity, *The Social Studies*, 99(4), 147-154.
- Fırat, H. (2012). Çocuk edebiyatının Türkçe eğitimindeki yeri: Biyografi örneği. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 44-56.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2011). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill.
- Hamel, S. F. (2015). Life Story/ Science Story: Biography as a tool for science communication. Thesis, Master of Science Communication. University of Otago.
- Hayes, R. N., & Robinson, J. A. (2012). Using biography to teach entrepreneurship. *The Entrepreneurial Executive*, 17, 13-23.
- Hoh, Y. K. (2009). Using biographies of outstanding women in bioengineering to dispel biology teachers' misperceptions of engineers. *The American Biology Teacher*, 71(8), 458-463.

Yel, Selma-Sel, Burcu. **Biyografilerin Eğitsel İşlevinin Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi.**

- Honig, M. (2019). *Students Discuss People: Usage of Biographical Content in History Lessons* (Doctoral Dissertation), Hebrew University of Jerusalem.
- Hwang, S. (2015). Making sense of scientific biographies: Scientific achievement, nature of science, and storylines in college students' essays. *Journal of Biological Education*, 49(3), 288-301.
- Karaçam, S. (2016). Investigating how the biographies of today's scientists affect 8th graders' scientist image. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 12(8), 1971-1995.
- Karagözoğlu, N. (2018). Sosyal bilgiler dersinde vatanseverlik değerinin kazandırılmasında kadın kahramanların yaşam öykülerinin kullanılması. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 4(2), 97-110.
- Kaymakçı S. & Er, H. (2009), Sosyal Bilgiler Öğretiminde Biyografi Kullanımı. Sosyal Bilgiler Öğretimi. Safran, M. (Ed.), Ankara: Pegem.
- Kaymakçı, S., & Er, H. (2013). Sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarında biyografinin kullanımı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(25), 198-224.
- Kazancı, F. (2019). *Din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde biyografinin bir materyal olarak kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına etkisi.* (Yüksek Lisans Tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Kemiksiz, Ö. (2018). Ortaokul Türkçe derslerinde biyografi türünün kullanımı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (12), 84-105.
- Kıymaz, M. S., & Ulutaş, A. (2012). Değer kazandırma açısından biyografiler: İleri Yavrutürk dergisi örneği. https://www.academia.edu/41752908/De%C4%9Fer_Kazand%C4%B1rma_A%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan_Biyografiler_%C4%B0leri_Yavrut%C3%BCrk_Dergisi_%C3%96rne%C4%9Fi_sayfasından_erişilmiştir.
- Leckie, S. A. (2006). Why biographies matter in the classroom. *OAH Magazine of History*, 20(1), 7-10.

- McCowan, T. (2011). *Rethinking citizenship education: A curriculum for participatory democracy*. A&C Black.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademi.
- Minaz, M. B., & Taş, H. (2020). Effect of biography-based values education on the attitudes of 4th grade primary school students towards the value of patriotism. *Pegem Journal of Education and Instruction*, 10(2), 555-592.
- Morgan, H. (2009). Picture book biographies for young children: A way to teach multiple perspectives. *Early Childhood Education Journal*, 37(3), 219-227.
- Mori, M., & Lawson, S. (2006). Using biographies to illustrate the interpersonal and interpersonal dynamics of science. *Journal of Undergraduate Neuroscience Education*, 5(1), A1-A5.
- Oruç, Ş. & Erdem, R. (2010). Sosyal Bilgiler öğretiminde biyografi kullanımının öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersine ilişkin tutumlarına etkisi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 215-229.
- Rassool, C. (2004). *The Individual, Auto/biography and History in South Africa*. (Doctoral Dissertation). University of the Western Cape.
- Rosenberg, M. R. (2019). Collective Biographies of Women Written for Children: A Project to Create a Selection Tool and Annotated Bibliography. https://cdr.lib.unc.edu/concern/file_sets/bk128g58k?locale=en sayfasından erişilmiştir.
- Rubens, A., Leah, J., & Schoenfeld, J. (2016). Using biographies to teach leadership skills: a classroom example. *Journal of the Academy of Business Education*, 17, 116-133.
- Steelsmith, S. (1990). How would you like to hear only half a story? Ideas for using biographies of historical women in the classroom. *Feminist Teacher*, 5(1), 19-23.
- Storey, D. C. (1982). Reading in the content areas: Fictionalized biographies and diaries for social studies. *The Reading Teacher*, 35(7), 796-798.

Yel, Selma-Sel, Burcu. Biyografilerin Eğitsel İşlevinin Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi.

- Tarhan, M., & Kılıç, F. (2017). Sosyal bilgiler eğitiminde biyografilerle girişimcilik becerisinin kazandırılmasına ilişkin bir inceleme. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 3(2), 60-71.
- Tas, H., & Minaz, M. B. (2019). The impact of biography-based values education on 4th grade elementary school students' attitudes towards tolerance value. *International Journal of Progressive Education*, 15(2), 118-139.
- VanderHaagen, S. (2012). Practical truths: black feminist agency and public memory in biographies for children. *Women's Studies in Communication*, 35(1) 18-41.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yiğittir, S. & Er, H. (2013). Sosyal bilgilerde değer eğitiminde biyografi kullanımı. *Milli Eğitim Dergisi*, 43(200), 200-219.
- Zarnowski, M. (1988). Learning about contemporary women. *The Social Studies*, 79(2), 61-63.

**DEMOKRASI
PLATFORMU
DERGİSİ**

**Demokrasi Platformu Dergisi
International Refereed Journal**

ISSN: 1305-4600
10 (35), 2021, 158-171.

**Edebiyatımızda Çanakkale Savaşları- Mehmet Âkif Ersoy ve Çanakkale
Şehitleri**

Battle of Gallipoli in Our Literature - Mehmet Âkif Ersoy and Gallipoli

Martyrs

Ayşe Yücel Çetin

Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

E-Posta: ayucel@gazi.edu.tr

Orcid: 0000-0001-5488-7645

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Derleme Makale / Review Article

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/ Winter-December

Geliş/Received: 26 Nisan/April 2021

Kabul/Accepted: 01 Kasım/November 2021

Yayın/Published: 15 Aralık/December 2021.

Atıf/Cite As

Çetin, Ayşe Y. "Edebiyatımızda Çanakkale Savaşları- Mehmet Akif Ersoy ve Çanakkale Şehitleri".
Demokrasi Platformu Dergisi, 10 (35), 2021, 158-171.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Web: <https://www.demokrasiplatformu.com/dergi>

E-mail to: demokrasiplatformudergisi@gmail.com

Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Edebiyat eseri, türü veya konusu ne olursa olsun maziyi aktarır, hali anlatır, geleceği kurgular, geleceğin hayal gücünün, çeşitliliğin ve eleştirel düşünmenin geliştirilme sürecine katılır. Bu yönüyle bilimlerin şüpheciliği ve kaygılarından ayrılır, zaman zaman bilim alanına katkı sağlar. Bu bilim alanlarının başında sosyoloji, psikoloji, beşeri coğrafya, tarih ve edebiyat tarihi bilgi alanları gibi insanın sosyal yönüyle ilgili bilgi alanları gelir.

Edebiyat, diğer sanat dalları gibi, hatta daha fazla sosyal yapı ile iç içedir. Toplumun her kesiminde oluşturulup, her kesiminde kabul gören bu alan, yaşanan dönemin zihniyet yapısından estetik anlayışına, inanç yapısından yaşanan coğrafyaya kadar insan ve toplum hayatı hakkında bilgi ve fikir verir. Toplumların sıkıntısından varlık mücadelesine kadar her alanı sözlü ve yazılı ifade ile dile getiren edebiyat, farklı kavramlarla farklı kesimlere ulaşma becerisine sahip olması münasebetiyle, toplumun sosyo-psikolojik yapısı hakkında da bilgi verir.

Türk toplumunun varlık mücadelesinde dönüm noktalarında biri olan Çanakkale Savaşları, Türk insanının mücadele azmini ve başarısını gösterirken, bir yandan da toplumu anlatan edebî eserlerin teması haline gelmiştir. Türk ve dünya tarihinin seyrini değiştiren Çanakkale Savaşları, tarihçilerin bu büyük zaferi anlatmalarının yanı sıra edebiyatımızda da şiir, roman, hikâye, tiyatro gibi edebiyatın bütün dallarına konu olmuştur. Çanakkale ruhunu, Mehmetçiğin destansı mücadelesini, Türk milletinin dirilişini, Çanakkale'yi geçilmez kılan ruhu, Türk toplumunun hafızasını veciz ifadelerle ortaya koyan Mehmet Âkif Ersoy da sadece yazmakla kalmamış, yazdıklarıyla yaşamış ve yaşatmıştır.

Anahtar Kelime: Çanakkale Savaşı, Çanakkale Destanı, Mehmet Âkif Ersoy, Çanakkale.

Abstract

Regardless of genre or subject, a literary work conveys the past, describes the situation, constructs the future, participates in the development of the imagination of the future, diversity and critical thinking. In this respect, it differs from the skepticism and concerns of the sciences and occasionally contributes to the field of social sciences such as sociology, psychology, human geography, history and literary history.

Literature, like other fields of art, is intertwined with social structures. This field which was created and accepted in every part of the society, gives information and ideas about human and social life, from the mentality of the period to the aesthetic understanding, from the structure of belief to the geography where one lives. Expressing every field from the distress of societies to the struggle for existence with verbal and written expressions, literature also gives information about the socio-psychological structure of the society, as it has the ability to reach different social segments with different concepts.

The Battle of Gallipoli, which was a life and death struggle for the Turkish nation and caused deep wounds in the nation's soul, has been the main subject for both the press and literary works from the very beginning. An enormous "Gallipoli Literature" has emerged consisting of news from the front, columns, articles, memoirs, poems, stories, novels, letters and legends. At the same time, this is the expression of the subconscious of the Turkish people, the immortality of the nation, the eternal existence of the state, faith, courage, belief, and the power of Turks and Turkish language. As Ruşen Eşref said; "Those who created Gallipoli have also trained artists to describe them."

The land and sea battles of Gallipoli are the most important part of the First World War, especially in terms of its political consequences. The war, which took place between 3 November 1914 and 9 January 1916 within the First World War, resulted in the defeat of the Allies on 18 March 1915. In addition to changing the course of World War I and causing it to prolong, it also prepared the collapse of Tsarist Russia and led to a change of government in England. It was Gallipoli that determined the fate of the Ottoman Empire, which had actually fought on many fronts. Because, in case of defeat, first the Straits and Istanbul, and then all Anatolia would fall into the hands of the enemy forces.

Poets undertake the determination of the collective identity in terms of the spiritual climate they live in. They express what everyone feels but cannot express (Bostancı 2007:18). Timurtaş states that Mehmet Âkif is the most powerful representative of the social and socialist poetry understanding that started with Namık Kemal in Turkish literature (1987:48). Saying that art, literature should tell the truth, Âkif, as a man of ideas, in fact thinks and expresses with poetry. Undoubtedly, he writes his poetry with his belief, feelings, character and high morals. Saying Akif is a person

Çetin, Ayşe Y. Edebiyatımızda Çanakkale Savaşları- Mehmet Akif Ersoy ve Çanakkale Şehitleri

whose life is the work of his art and whose art is the work of his life, this is exactly what Banarlı means.

Feeling the pain, troubles and struggle of the Turkish nation in his heart, Mehmet Âkif immortalizes the Turkish nation, its glorious victories in history and the belief that this understanding will continue in the future with his magnificent poem about the Martyrs of Gallipoli and the National Anthem in which he voices the feelings of the Turkish nation in the future and independence. The epic, written with the blood of the Mehmetçik, is the story of the Muslim Turk's struggle to protect his religion, homeland, spirituality and national existence. Gallipoli, the expression of rebirth and resurrection in Martyrs of Gallipoli; becomes a holy place. Homeland, faith, belief, flag becomes a symbol of prayer, independence and martyrdom.

Battles of Gallipoli, which is one of the turning points in the struggle for existence of Turkish society, has become the theme of literary works describing the society, while demonstrating the determination and success of the Turkish people in struggle. The Battles of Gallipoli, which changed the course of Turkish and world history, have been the subject of all branches of literature such as poetry, novels, stories and theater in our literature, as well as the historians' recounting of this great victory. Mehmet Akif Ersoy, who put forward the spirit of Gallipoli, the epic struggle of the Mehmetçik, the resurrection of the Turkish nation, the spirit that made Gallipoli impassable, the memory of the Turkish society with concise expressions, not only wrote, but lived and kept alive with his writings.

Keywords: Battle of Gallipoli, Epic of Gallipoli, Mehmet Âkif Ersoy, Gallipoli, Çanakkale.

Giriş*

Çanakkale'deki kara ve deniz savaşları I. Birinci Dünya Savaşı'nın, özellikle de siyasî sonuçları bakımından en önemli bölümüdür. I. Dünya Savaşı içinde 3 Kasım 1914-9 Ocak 1916 tarihleri arasında cereyan eden savaş, 18 Mart 1915 tarihinde İtilaf Devletleri'nin mağlubiyetiyle sonuçlanır. I. Dünya Savaşı'nın seyrini değiştirip uzamasına sebep olmasının yanı sıra Çarlık Rusya'nın çöküşünü de hazırlamış, İngiltere'de hükümet değişikliğine yol açmıştır. Birçok cephede

---

* 18 Mart 2021 tarihinde Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM) tarafından düzenlenen 18 Mart Çanakkale Zaferinin 106.Yılı Panelinde yapılan konuşma metni.

fiilen savaşan Osmanlı Devleti'nin de kaderini belirleyen Çanakkale'dir. Zira yenilmesi durumunda önce Boğazlar ve İstanbul, daha sonra da bütün Anadolu düşman kuvvetlerinin eline geçecektir. Bir yıldan fazla süren, dünya savaş tarihinde farklı bir yeri olan bu muharebelerde her iki tarafın kayıpları çok fazladır. anakkale cephelerinde bulunan Türk kuvvetlerinin toplam mevcudu 288 bin askerdir. anakkale Savaşlarında Türk tarafının toplam kayıpları (şehit, yaralı, kayıp, esir) 213.880, şehit sayısı ise 101.279'dır (Şahin 2009:158).

Dünya tarihinde benzeri olmayan mücadele neticesinde düşman kuvvetleri Çanakkale'nin geçilemez olduğunu görmüştür. anakkale zaferinin adı, Çanakkale destanı olmuştur. Türk ordusunun imanla, kanla yazdığı destan!

Millet hayatındaki büyük olaylar, sarsıntılar, savaşlar tabiatıyla edebiyata da yansımıştır. Edebiyat ve tarih sosyal alanların birbiriyle bağlantılı iki farklı disiplini olmakla birlikte birbirini beslemiş ve tamlamıştır. Hayatın aynası olan sanat eserleri, tarihî olayları; resim, hikâye, şiir, roman olarak milletin hafızasına, şuuraltına kazırlar. Tarihin seyrini değiştiren destansı mücadele Çanakkale Savaşları, mili kimliğin inşasının bir göstergesi olarak elbette edebiyatımıza da yansımacaktır. Dünyada eşine rastlanmayan Çanakkale Savaşı, savaşın ötesinde diriliş ve direnişin destanıdır. Seyit Onbaşı ile Başıını Vermeyen Şehit ile şehadete ulaşan kahramanların hatıraları ile Çanakkale ruhunun unutulamayacağını da gösterir.

anakkale'yi geçilemez kılan ruh "Ya istiklal ya ölüm!" ifadesiyle sembolleşen, Türkün vatan, bayrak, istiklal, var oluş iradesinin haklı davasının da şuurulu bir göstergesidir. Türk tarihini, Türk kültürünü, Türk kimliğini adeta yeniden inşa eden kutsal bir ifadedir.

Türk milleti için ölüm –kalım mücadelesi olan, millet ruhunda derin yaralar açan Çanakkale Savaşı, en başından itibaren gerek basında gerekse edebi eserlerin esas konusu olmuştur. Cepheden gelen haberler, köşe yazıları, makale, hatıra, şiir, hikâye, roman ve mektuplar ile efsanelerden oluşan muazzam bir "Çanakkale Edebiyatı" meydan getirilmiştir. Bu aynı zamanda Türk insanının şuuraltının, milletin ölümsüzlüğünün, devletin ebediyen var olmasının, imanın, cesaretin,

Çetin, Ayşe Y. Edebiyatımızda Çanakkale Savaşları- Mehmet Akif Ersoy ve Çanakkale Şehitleri
inancın, Türkün ve Türkçenin gücünün ifadesidir. Ruşen Eşref'in dediği gibi;
“Çanakkale’yi yaratanlar, onları anlatacak sanatkârlar da yetiştirmiştir.”

Çanakkale savaşları, Türk askerinin mukaddes kabul ettiği vatan toprağına sahip çıkma duygusu, imanı ile verdiği mücadele sonucunda Türk ordusu taçlanmış, edebî eserlerle kalıcılığı perçinlenmiştir. Sanatçılar, hatta devlet adamları, savaşın kahramanlarına minnet ve şükran duygusu ile şiirler, destanlar yazmışlar. Dönemin padişahı V. Mehmed Reşat Çanakkale Savaşı için bir gazel kaleme almış, bu şiire de birçok tahmis ve nazire yazılmıştır.

Türk tarihinin olduğu gibi Türk savaş edebiyatının da esas temalarından olan Çanakkale Savaşları, halkta, aydınlar arasında, sanatçılarda da derin izler bırakır. Ömer Seyfeddin, Süleyman Nazif, Halide Edip, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Peyami Safa, Mustafa Necati Sepetçioğlu, vd. Çanakkale Savaşlarını anlatan hikâyeler, romanlar kaleme alırlar. Yakın tarihimizi, özellikle de milli mücadeleyi anı, belge ve bilgilerle romanlaştıran Turgut Özakman'ın “Diriliş Çanakkale-1915” adlı eseri dikkat çekicidir.

Mehmed Âkif, Abdülhak Hamid, Yahya Kemal, Mehmed Emin, Ziya Gökalp, Necmeddin Halil Onan, Enis Behiç, Hamdullah Suphi, Faik Ali Ozansoy, İdris Sabih gibi şairler Çanakkale ile ilgili muhteşem eserler verirler. Bunlardan cephede kardeşinin şehadet haberini alan İdris Sabih şiirine 23 yaşındaki kardeşinin kendisinden önce şehit olmasına sitem ederek başlar.

“O kadar yandı mı bağırm, ey çocuk?

Ecelin sunduğu şarabı içtin”.

Savaşı tasvir eden bu manzumeler, Türk askerinin kanla yazdığı destanı anlatan şaheserlerdir. Şurası muhakkak ki, bunların içinde en trajik olanları şehit olan gençlerin üzerlerinden çıkan manzumeler, hatıra defterlerinde tuttıkları notlar ve anılardır. Boyabatlı Ömeroğlu Mustafa adlı şehidin üstünden çıkan Çanakkale Destanı bu tarz şiirlerin en fazla bilinenidir (Yalçın Çelik 2003:37).

Vatanın Şairi

Şairler, yaşadıkları ruh iklimi itibariyle kolektif kimliğin tespitini üstlenirler. Herkesin hissedip de anlatamadıklarını onlar dile getirirler (Bostancı 2007:18). Timurtaş, Türk edebiyatında Namık Kemal ile başlayan sosyal ve toplumcu şiir

anlayışının en kudretli temsilcisinin Mehmet Âkif olduğunu ifade eder (1987:48). Sanat, edebiyat, hakikati anlatmalı diyen Âkif, bir fikir adamı olarak âdeta şiirle düşünür, şiirle ifade eder. Hiç şüphesiz O, inancı, hisleri, karakteri ve yüksek ahlakı ile şiirini kaleme alır. Banarlı; Âkif, hayatı sanatının, sanatı hayatının eseri olan bir şahsiyet derken tam da bunu kasteder.

Mehmet Âkif, 1873 yılında İstanbul'da doğar, henüz dört yaşında iken Osmanlı-Rus Savaşı başlar, sekiz yaşında Düyun-u umumiye ilan edilir. Ülkenin içinde bulunduğu çalkantılara, küçük yaştan itibaren bizzat şahit olur. İçinde yaşadığı toplumun sosyal, kültürel, siyasî ve ekonomik sıkıntılarını dikkatle gözlemiş tespit etmiş, samimiyetle, aynı zamanda realist bir üslupla dile getirmiş çözümler üretmiştir. Çaresizliği, ıstırapları, yüreğinde hissederek manzumeleriyle ifade etmiştir. Âkif, inandığını yaşayan, bir ömür davasının mücadelesini veren, vatani, milleti her şeyden üstün tutan bir şahsiyettir. "Kendine ait meselelerle, kendisi ile beraber bakan ve kendisi gibi görüp yorumlayana doğru yönelmek, halkın tabii hakkı, sosyolojinin bir kaidesidir. Âkif, hemen hemen bütün şiirlerinde halkıyla bütünleşebilen, haricî âlem ile ruhî bağları basit bir muhakeme içinde Türk-İslam halkının bakışı ile ifadelendiren şairdir" (Tural 1991:155). O, mensubu olduğu milletin değerlerini temsil eden, kolektif ruhun, şuurun en güçlü sesidir.

Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele ve toplumdaki tezahürleri Mehmet Âkif'in eserlerinde-Safahat- yer alır. Memleketin içinde bulunduğu zor durumda üzüntü ve ümitsizliğe düşmemek, birlik olmak ve orduya manevi güç katmak için camilerde vaazlar verir, konuşma metinlerini yayınlar. Hakkın Sesleri'ndeki şiirlerini kaleme alır. İstanbul'da Fatih, Bayezid ve Süleymaniye camilerinde; Eskişehir, Burdur, Sandıklı, Dinar, Afyon, Antalya, Konya ve Kastamonu'da halka ve cephedeki askere hitaben millî mücadeleyi teşvik eden konuşmalar yapar. Vaazlarında silahla, imanla, inançla bir mücadelenin hayatî bir mecburiyet olduğunu haykırır. Destansı mücadelede millete mukaddesleri için, inandığı kıymetler için "asker-şair" kimliği ile vaazları ve şiirleri ile ümit, cesaret ve moral verir.

Çanakkale Destanının Şehitleri

Çetin, Ayşe Y. Edebiyatımızda Çanakkale Savaşları- Mehmet Akif Ersoy ve Çanakkale Şehitleri

Çanakkale Savaşları ile ilgili en güzel şiiri hiç şüphesiz Mehmet Âkif Ersoy yazmıştır. O'nun Asım adlı eserinde yer alan bu şiir, Çanakkale'de şehit olan kahramanlarımızın âbideleşmiş destanıdır. Âkif'in imanla, inançla, dinî ve millî bir şuurla milletin var oluş mücadelesini anlatan destanıdır. Vatanını, bayrağını, namusunu korumak için Cehennemle savaşan Mehmetçiğin destanıdır.

Mehmet Âkif, tarihte Türklerin, mukaddes kabul ettiği vatan, bayrak, ezan, hürriyet ve benzeri değerler için seve seve canlarını feda ettiklerini ifade eder. Fatih Kürsüsü'nden "Vatan deyip öleceksin semâda olsa yerin/Nasıl tahammül eder hür olan esaretine/ Kör olsun ağlamayan, ey vatan felaketine" (Ersoy 2010:349) mısralarında vatan ile var oluşu özdeşleştirir.

Türk-İslam düşüncesinde vatan fizikî olmasının yanı sıra kabuller, değerler sisteminin, inanç dünyamızın da sınırlarını belirlediği bir kavramdır. Âkif için de vatan fizikî coğrafyanın çok ötesinde minarelerinde ezan seslerinin yükseldiği, göklerinde bayrağın dalgalandığı imanun, inancın, umudun, ebedî olanın adıdır.

Çanakkale Savaşı'nın başladığı günlerde resmi görevle Berlin'de bulunan Mehmet Âkif, cephedeki askerin durumunu an be an titizlikle takip eder, duyduğu acı haberlere rağmen zafere olan inancını yitirmez. Mehmetçiğe "Cihan yıkılsa emin ol bu cephe sarsılmaz!" diye seslenir.

Çanakkale'de gövdesini düşmana siper eden Mehmetçiğin aziz hatırasını da şehitlerle özdeşleşen şiirinde yaşatır.

Mehmet Âkif'in, Safahat'ın altıncı kitabı olan Asım'da yer alan bu şiiri, 10 Temmuz 1924 yılında Sebilü'r-reşad Dergisi'nde "Asım'dan Bir Parça" adıyla yayınlanır. Şiir, Çanakkale şehit ve gazilerine hitap ettiği için "Çanakkale Şehitlerine" adıyla tanınır. Savaşı, realist ve didaktik bir üslupla kaleme alan Âkif, gerçek tarihî bilgilere de yer verir. Boğazların kuşatılması gerçeği ve Türk askerinin vatanı için adeta bütün dünya ile çarpışması olağanüstü bir ifade ile canlandırılır.

"Şu Boğaz Harbi nedir? Var mı ki dünyâda eşi?

En kesîf orduların yükleniyor dördü beşi,

-Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya-

Kaç donanmayla sarılmış ufacık bir karaya.

Ne hayâsızca tehaşşüd ki ufuklar kapalı!

Nerde -gösterdiği vahşetle “Bu: Bir Avrupalı!”

Dirir- yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,

Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yâhud kafesi!

Eski Dünyâ, Yeni Dünyâ, bütün akoâm-ı beşer,

Kaynıyor kum gibi, mahşer mi, hakikat mahşer.

Yedi iklimi cihânın duruyor karşında,

Ostralya’yla berâber bakıyorsun: Kanada!

Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk;

Sâde bir hâdise var ortada: Vahşetler denk.

Kimi Hindu, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...

Hani, tâ’ûna da züldür bu rezîl istîlâ!”(Ersoy 1985:425)

Mehmet Âkif, “Avrupalı” kimliği verdiği düşmanının gücünü, saldırma amacını tasvir ederken Mehmetçiğin vatanını korumak için canı pahasına verdiği mücadeleye dikkat çeker. İtilaf devletlerinin kullandıkları ileri savaş tekniklerini medeniyet kavramının arkasına saklayıp vahşete dönüştürmeleri karşısında kahraman Mehmetçiğin bu saldırılara beden ve iman kuvvetiyle göğüs germesi muazzam bir üslupla tasvir edilir (Yalçın Çelik 2003:94). Avrupalının insanı, insanlığı yok eden zihniyetinin karşısında Mehmetçik’de tecellî eden Türk –İslam ruhunun yüceliği hâkimdir.

“Öteden sâikalar parçalıyor âfâkı;

Beriden zelzeleler kaldırıyor a’mâkı;

Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin;

Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin.

Yerin altında cehennem gibi binlerce lağam ;

Çetin, Ayşe Y. Edebiyatımızda Çanakkale Savaşları- Mehmet Akif Ersoy ve Çanakkale Şehitleri

Atılan her lağamın yaktığı: Yüzlerce adam.

Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;

O ne müdhiş tipidir: Savrulur enkâz-ı beşer...

Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak,

Boşanır sırtlara, vâdîlere, sağnak sağnak.

Saçıyor zırha bürünmüş de o nâmerd eller,

Yıldırım yaylımı tûfanlar, alevden seller.

Veriyor yangını, durmuş da açık sînelere,

Sürü hâlinde gezerken sayısız tayyâre.

Top tüfekten daha sık, gülle yağan mermîler...

Kahraman orduyu seyret ki bu tehdîde güler!”(Ersoy 1985:425-426)

Tayyare, şimşek gibi çakan bombaların düşmesi, gülle ve tüfeklerden çıkan mermilerin hızı ve sayısı, teknolojinin gücü, modern çağın olması gereken faydasının aksine tam bir vahşetin tablosudur. Sayısı belirsiz bir ordu ve donanma ile kuşatılan Çanakkale’de verilen bu olağanüstü mücadelenin “mahşer” olarak ifade edilmesi, yaşananların yok oluştan var oluşa geçiş derecesini de gösterir (Eliuz 2016:77).

Mehmet Âkif’in, Safahat’ta idealize ettiği Asım’ın nesli, vatana, Türklüğe, İslam’a iman eden, bu gaye ile şehit olan nesildir. Süleymaniye Kürsüsünde “Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu/Bu da çiğnendi mi? Çiğnendi demek şer-i Mübin” diyen Âkif için bütün mukaddeslerimizi temsil eden vatani bu nesil çiğnetmeyecektir.

“Âsım’ın nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçek:

İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmeyecek.”(Ersoy 1985:426)

Âkif, en çaresiz olduğu zamanlarda dahi inancını, umudunu asla yitirmez. “Cihanın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun” mısraları bu inancın en samimi ifadesidir.

Çanakkale Savaşı sırasında lise ve üniversite öğrencisi elli bin civarında genç on beş günlük eğitimden geçerek cepheye gönderilir. Dönemin şartları için son derece önemli olan bu gençlerden pek azı evine dönmüştür. Başta tıbbiye olmak üzere birçok eğitim kurumu diploma verecek, mezun edecek genç bulamaz. İstikbalimizin ilim, irfan güneşi olacak bu gençler hiç tereddüt etmeden cepheye gitmiş ve şehit olmuşlardır. Mehmet Âkif bu kahramanları "Hilal uğruna batan güneşler"e benzetir.

"Vurulup ter temiz alından, uzanmış yatıyor;

Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!"

Türk tarihinde benzeri görülmemiş bu savunma ancak düşmana iman dolu göğsünü siper eden kahramanlar, "ebediyetlere sığacak" şehitlerle mümkündür. Âkif, ulvî değerler uğruna ölüme meydan okuyan, zaferin gerçek sahiplerine seslenir:

"Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?

"Gömelim, gel seni târihe" desem, sığmazsın".

Sorusu ile tarihin bile kucaklayamayacağı büyüklükteki şehitlerimizi ebediyetlere, Allah'a emanet eder. Şehidin başına mezar taşı olarak Kâbe'yi dikmek, üzerine kitabe olarak ruhunun vahyini, ilahî bir metin yazmak ister. Sonra gök kubbeyi bütün yıldızlarıyla birlikte tıpkı atlas bir örtü gibi sıyrıp kanayan lahdine sermek, rahmetin ve bereketin sembolü nisan bulutlarını da o türbenin üstüne tavan, yedi kandilli Ülker yıldızını bir avize gibi oradan uzatmak ister. Şehit bu avizenin altında kefen yerine mübarek kanına bürünmüş uzanırken, gece mehtabı getirerek bir türbedar gibi tan vaktine kadar başında bekletmek, gündüzün avizeyi güneşin nuruyla doldurmak ve nihayet akşamın kan rengi tülleriyle yarasını sarmak ister.

Şehitlerimiz için bulutların, göklerin ve yıldızların oluşturduğu âbidevî bir türbe inşa eden Âkif, ruh ve rahmet sağanağı ışıklarla da o mekânı aydınlatır (Taşan 2018:822), Ancak bütün bu olağanüstülükleri yapabilecek olsa da asıl yapmak istedikleri bu değildir. "Maddi âleme ait olan değerleri onlar için yeterli

Çetin, Ayşe Y. Edebiyatımızda Çanakkale Savaşları- Mehmet Akif Ersoy ve Çanakkale Şehitleri bulmaz.” (Yalçın Çelik 2003:99). Zira Mehmetçik bütün ulvî değerleri kendisinde toplayan ve ebedileştiren semboldür.

*“Sonra gök kubbeyi alsam da, ridâ nâmıyla,
Kanayan lâhdine çeksem bütün ecrâmıyla;
Ebr-i nisanı açık türbene çatsam da tavan,
Yedi kandilli Süreyyâ’yı uzatsam oradan;
Sen bu âvîzenin altında, bürünmüş kanına,
Uzanırken, gece mehtâbı getirsem yanına,
Türbedârın gibi tâ fecre kadar bekletsem;
Gündüzün fecr ile âvîzeni lebrîz etsem;
Tüllenen mağribi, akşamları sarsam yarana...
Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana.”* (Ersoy 1985:427)

Şiirin sonunda doğrudan şehide seslenen Mehmet Âkif, ona olan hayranlığını dile getirir. Çanakkale’de verilen mücadeleyi Haçlı seferlerine karşı başarıları ile anılan Sultan Selahaddin, Kılıç Arslan gibi kendilerine hayran bıraktıklarını, İslam’ı kuşatan zincirleri kırarak yeniden hayat verdiklerini dile getirir. Atalarının “erlik erdemi için” insanlık şerefi için savaştığı Mehmetçik manevî değerleri için, hak ve hakikat için savaşmıştır. Dolayısıyla şehitler öyle aziz, öyle kahraman varlıklardır ki, ne yazılan eserler, ne dünyadaki ufuklar onları anlatmaya yeterli olmaz.

*“Sen ki, son ehl-i salibin kırarak savletini,
Şarkın en sevgili sultânı Salâhaddin’i,
Kılıç Arslan gibi iclâline ettin hayran...
Sen ki, İslam’ı kuşatmış, boğuyorken hüsrân,
O demir çenberi göğsünde kırıp parçaladın;
Sen ki, rûhunla beraber gezer ecrâmı adın;
Sen ki, a’sâra gömülse taşacaksın... Heyhât,*

Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihât...

Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber,

Sana âgûşunu açmış duruyor Peygamber". (Ersoy 1985:427)

Onların ulaşmış olduğu şehadet mertebesi öyle yücedir ki türbeye, kabre bile gerek yoktur. "*Sana âgûşunu açmış duruyor Peygamber*" mısraında da belirtildiği gibi Âkif, vatan için, din için olağanüstü bir kahramanlık gösteren, vatan, bayrak, ezan için savaşan kahraman şehitleri Peygamber'in şefkat ve merhametle açılmış kucağına emanet eder.

Türk milletini acılarını, sıkıntılarını, var oluş mücadelesini yüreğinde hisseden Mehmet Âkif, Çanakkale Şehitleri'ni anlattığı muhteşem şiiri ve Türk milletinin istiklal ve istikbaldeki duygularını dillendirdiği İstiklal Marşı ile Türk milletini, onun tarih içindeki şanlı zaferlerini ve gelecekte de bu anlayışın devam edeceği inancıyla ölümsüzleştirir. Mehmetçiğin kanıyla yazılan destan, Müslüman Türkün dini, vatani, maneviyatı, mili varlığını koruma mücadelesi ve onun hikâyesidir. Çanakkale Şehitleri'nde yeniden doğuşun, dirilişin ifadesi olan Çanakkale; kutsal bir mekâna dönüşür. Vatan, iman, inanç, bayrak ezan, istiklal ve şehadetin sembolü haline gelir. "*Çanakkale Türkün 'son istinadgâhı'dır*" (Semiz 2011:52).

Çanakkale'nin, tarih yapan kahramanı "*Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır*" diyen Mustafa Kemal Atatürk'ü, bu eşsiz tarihi yazan kahramanı Mehmet Âkif Ersoy'u, şehitlerimizi, şehitliklerimizi, millet olmanın şuurunu daima hatırlamalıyız ki birliğimiz, dirliğimiz, dilimiz bozulmasın. "*Gök kubbeden gönüllerimize seslenenlere, milli yeminlerinin emanetine sahip çıkıldığına söz vererek*" bu toprakları vatan kılan bütün şehitlerimizi rahmet ve minnetle yâd ediyoruz.

Kaynakça

Bostancı, Naci (2007), Mehmet Âkif Ersoy'u Bilmek, Anlamak, Mehmet Âkif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik, TYB Vakfı Yayını, Ankara, s. 18-21.

- Çetin, Ayşe Y. Edebiyatımızda Çanakkale Savaşları- Mehmet Akif Ersoy ve Çanakkale Şehitleri**
- Eliuz, Ülkü (2016), "Kutsal Göstergeler Dizgesi: Çanakkale Şehitlerine", Çanakkale Ruhu ve Mehmet Âkif Ersoy, (Ed. O. Söylemez), Berikan Yayınevi, Ankara. s. 63-83.
- Ersoy, Mehmet Âkif (1985), Safahat, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Ersoy, Mehmet Âkif (2010), Safahat (Haz. K. Akarsu-M, Yücel), Berikan Yayınevi, Ankara.
- Semiz, Yaşar (2011), "Millî Mücadele ve Mehmet Âkif", Mehmet Âkif-Çanakkale'den Millî Mücadele'ye İstiklal Şairi-, (Haz. Y. Semiz, N. Karaca, E. Kısıklı, M. Güneşli), Yakın Plan Yayınları, İstanbul, s. 35 – 46.
- Şahin, Enis (2009), "Kronolojik Çanakkale Savaşları Tarihi (3 Kasım 1914 - 9 Ocak 1916)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi-Çanakkale Özel Sayısı-,C: 25, S: 73 (Mart), s. 107-164.
- Taştan, Zeki (2018), "Mehmet Âkif Ersoy'da Şehadet Anlayışı", Avrasya Sosyal Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), C: 5, S:12, s. 803-828.
- Timurtaş, Faruk Kadri (1987), Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tural, Sadık K. (1991), Zamanın Elinden Tutmak, Ecdat Yayınevi, Ankara.
- Yalçın Çelik, Dilek (2003), "Ay Bedir Halindeydi, Zafer Kazandı... Mehmet Âkif Ersoy'un "Çanakkale Şehitleri", Bilig, S: 27 (Güz), s. 85 – 106.

**DEMOKRASI
PLATFORMU
DERGİSİ**

Demokrasi Platformu Dergisi

International Refereed Journal

ISSN: 1305-4600

10 (35), 2021, 172-189.

Osmanlı'dan Günümüze Çeşme ve Alaçatı'nın Belediye Başkanları

Mayors Of Çeşme and Alaçatı From The Ottoman to The Present

Nahide Şimşir

Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

E-posta: nsimsir@balikesir.edu.tr

Orcid: 0000-0003-1405-8521

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Derleme Makale / Review Article

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/ Winter-December

Geliş/Received: 18 Haziran/June 2021

Kabul/Accepted: 21 Eylül/September 2021

Yayın/Published: 15 Aralık/December 2021.

Atıf/Cite As

Şimşir, Nahide. "Osmanlı'dan Günümüze Çeşme ve Alaçatı'nın Belediye Başkanları". *Demokrasi Platformu Dergisi*, 10 (35), 2021, 172-189.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Web: <https://www.demokrasiplatformu.com/dergi>

e-mail to: demokrasiplatformudergisi@gmail.com

Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Şimşir, Nahide. Osmanlı'dan Günümüze Çeşme ve Alaçatı'nın Belediye Başkanları.

Öz

Çeşme'nin tarihte ön plana çıkma sebebi liman ve su durumudur. Çeşme adı denizcilerin önemli olan su ihtiyacını temin ettikleri yer olmasından kaynaklanmaktadır. Çeşme'nin yerindeki limanın gelişmesindeki temel unsur karşısında bulunan Sakız Adası'dır. Sakız Adası ile Anadolu kıyıları arasında en güvenilir liman olan Çeşme Limanı yüzyıllar sonrasına kadar taşıyacak bir büyük oluşumun yani Aydınoğulları ve sonradan da Osmanlıların ekonomik faaliyetlerini ortaya çıkarmıştır. Umur Bey'in İzmir'i aldıktan sonra Cenevizlileri Sakız'a göndermiş olması ticaretlerini buradan yapmalarına imkân sağlaması 1566'ya kadar sürmüştür. Çeşme'de 17. Yüzyıl yeni şartlara uyumla geçmiştir. Zorlaşan şartlara eklenen salgın hastalıklar nüfusu bir hayli geriletmiştir. Öyleki önemli bir iş gücü açığa çıkmıştır. 18. Yüzyılda nüfus azalması devam etmiştir. Bu yüzyılın sonunda, işgücü açığı Rum işçiler için önemli bir imkân oluşturmuştur. Rumlar Çeşme'ye işçi olarak gelmişler ve sayıları giderek artmıştır. Bu artış, ne kadar Türk gemiciler için canlılık anlamına gelse de Çeşme'nin ve Batı Anadolu'nun nüfus dengesi bozulmuştur. Çeşme 19. yüzyılda Yunan nüfusun etkisiyle, Adalar Deniz'nde yeniden canlı bir hayata kavuşmuştur. Ancak 15. Ve 16. Yüzyıllarda bir tek Rum olmayan Çeşme'de şimdi Rumlar sayıca üstün duruma geçmiştir. Bu tehlikeli gidiş 1922'de durdurulmuştur. Ancak Çeşme'nin iktisadi olarak tekrar canlanabilmesi için 1970'li yıllara kadar beklemek gerekmiştir.

Alaçatı Osmanlı döneminde Çeşme'ye bağlı Alaçatı yörük grubunun iskânı ile kurulmuş bir köydür. Ancak Çeşme için geçerli olan şartlar onu da geriletmiş ve 19. Yüzyılda Rum işçiler ile birlikte tekrar canlanmıştır. Makalemizde belediye tarihini ele aldığımız, Çeşme ve Alaçatı'nın zaman içindeki gelişimini bu şekilde özetleyebiliriz.

Osmanlı ve Cumhuriyet devirlerinde Çeşme Kazası ve Alaçatı Nahiyesi'nin Belediye teşkilâtı hakkında herhangi bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Tarafımızca yapılan araştırmalarda, Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerinde konu ile ilgili yeterli bilgiye de ulaşamamıştır. Ancak Aydın Vilâyeti Salnameleri'nde her iki yerleşim biriminin belediye reislerinin isimleri ve görev süreleri hakkında bilgi bulunmaktadır. Çalışmamızda hem Salnameler, hem arşivler kullanılmış hem de sözlü tarih çalışması yapılarak yörenin idarî tarihine katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece kesintisiz olarak Çeşme ve Alaçatı'nın belediye reislerinin isimleri ve görev sürelerini içeren tablolar oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çeşme, Alaçatı, Belediye Başkanı, Salname, Arşiv, Sözlü Tarih.

Abstract

The reason why Çeşme came to the fore in history is its port and water situation. The name "Çeşme" "fountain", and it is due to the fact that it was the place where the sailors supplied their important water needs. The main factor in the development of the port in Çeşme was the island of Chios, which is across the water. It was closest and most reliable port between Chios Island and the Anatolian shores, and it revealed the economic activities of a great formation, namely Aydınoğulları and later the Ottomans, which would carry them until centuries later. It lasted until 1566 that Umur Bey sent the Genoese to Chios after taking Izmir and enabled them to trade from there.

The Genoese who settled in Chios in 1330 caused the emergence of Çeşme, the most suitable harbor on the opposite shore of the island. Thus, Çeşme became the foreign trade gate of Anatolia.

Venice often plundered this active trading port in times it was at war with the Ottoman country. The plundering activities happened in 1472 and 1500, and in the last one of the qadi of Çeşme was also martyred. With the construction of a new castle in Çeşme in 1509, trade security was ensured. Before long, an inn was built and safer conditions were provided.

The records from the end of the 15th century and the 16th century show that the customs revenues in Çeşme were 680,000 akça, together with some of the piers. The Ottomans came to the Çeşme region in the 1420s, but Chios joined the lands of the Ottomans only in 1566. After these dates, European traders started to search for a new place for trading and the city of Izmir, which was a simple town and had no administrative authority other than a kadi at that time, was found suitable. This situation had a negative impact on Çeşme. The sailors in Çeşme and the other Turks working on trade sector became unemployed and moved to Izmir one by one. Upon these developments, the trading route from Anatolia to Çeşme was extinguished, and Urla and Cumaovası have also regressed.

The 17th century passed in accordance with the new conditions in Çeşme. Epidemic diseases together with the difficult conditions have greatly reduced the population. Thus, a significant need for a workforce has emerged. Population decline continued in the 18th century. At the end of this century, the labor shortage created an important opportunity for Greek workers. Greeks came to Çeşme as workers and their numbers gradually increased. This increase meant vitality for Turkish sailors, however

Şimşir, Nahide. Osmanlı'dan Günümüze Çeşme ve Alaçatı'nın Belediye Başkanları.

the population balance in Çeşme and Western Anatolia deteriorated. Çeşme regained active life in the Sea of Islands in the 19th century, with the influence of the Greek population. However, in Çeşme, the Greek population did not exist in 15th and 16th centuries, the Greeks now outnumbered the Turkish population.

This dangerous course was stopped in 1922. However, it was necessary to wait until the 1970s for Çeşme to revive economically.

Alaçatı was a village that was established by the settlement of Alacaat nomadic group, which was connected to Çeşme during the Ottoman rule for centuries. However, the conditions valid for Çeşme also regressed and it was revived with the Greek workers in the 19th century. The historical development of Çeşme and Alaçatı can be summarized as mentioned above, and in our article we will give a particular focus to the history of municipality of Çeşme and Alaçatı.

In the 19th century, studies on the municipality organization were started in the Ottoman Empire. Osman Nuri Ergin, who is known for his research on urbanism and municipality, highlighted that even though laws related to the municipality were enacted in Turkey their application was delayed due to political and military issues in the country. In 1879, he was elected as a member and the head of the municipalities, and the municipalities were managed in this way until 1908.

There is no academic study about the Municipality of Çeşme District and Alaçatı Township in the Ottoman and Republican Era. During the researches done by us, enough material on the topic could not be found in the Ottoman and Republican archives. However, there is information about the names and duties of the heads of the two settlements in the Aydın Province Yearbooks. Our research both yearbooks and archives were used in relation to the local administrative together with the oral history sources. Thence diagrams containing the names and durations of the mayors of Çeşme and Alaçatı in safety were created.

Keywords: Çeşme, Alaçatı, Mayor, Yearbook, Archive, Oral History.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde belediye teşkilâtının kuruluşundan önce şehir idaresini üstlenen kadı ve ona yardımcı olan yeniçeri ocağından çeşitli görevliler şehrin altyapı hizmetleri, ticari yaşamın denetimi ve asayişin sağlanması vb. uğraş alanları için halktan, tüccardan, esnaftan geniş ölçüde istifade etmişlerdir.

Osmanlı şehrinin yönetimi ve yargı görevi ilmiye sınıfından olan kadılara bırakılmıştır. Kadı sadece şehrin değil etrafındaki köylerle nahiyelerin de mülkî âmiri ve yargıçı olup, buna “kazâ dairesi” denilmiştir. Merkez bürokrasisinin üyesi olan kadı belirli bir süre için tayin edildiği bu bölgede yargının, kolluk işlerinin, malî görevlerin ve şehir yönetiminin sorumlusudur. Klasik Osmanlı döneminde şehir yönetiminde beledî, mülkî ve adlî görev aynı elde toplanmıştır. Kadı güvenlik âmiri ve vakıfların deneticisidir. Kadının bu görevleri yerine getirmesi için kendisine yardımcı olan bazı başka görevliler, kurumlar ve gruplar vardır. Subaşı, böcekbaşı, çöplük subaşısı, mimarbaşı gibi Yeniçeri Ocağı mensubu subaylar ve görevliler, genelde güvenlikten temizlik ve imar düzeninin sağlanmasına kadar çeşitli alanlardaki kolluk görevini yerine getirmişlerdir. Kadı vekili olan naibleri aracılığıyla büyük şehirlerde narhın kontrol edilmesi, esnafın teftişi... v.b. işlerle de vazifelidir. Osmanlı taşra idaresinde genellikle büyük memurların personeli onların hizmetinde idi. Kadı görev yerine kendi özel personeli ile gelir gider veya gittiği yerde bazı kimseleri istihdam ederdi. Bununla birlikte kadıların belediye veya mahkeme gibi müesseseleşmeyi temsil eden belli bir mekânları bulunmamaktadır. 2. Mahmud devrinde İstanbul kadısı Bâb-ı Meşihat'ın bir bölümüne yerleştirilmiş ve devamlı dairesi burası olmuştur¹.

2.Mahmud klasik kolluk teşkilâtı ve yeniçerileri kaldırdırca 1827 yılında İhtisap Nezâreti kurulmuş böylece Tanzimat devri şehir yönetiminin temeli oluşturulmuştur. İhtisap Nezâreti bir süre sonra şehirlerde vergi toplama, asayiş sağlama, ekonomik faaliyetleri ve çarşı pazarı denetleme, sağlık işlerinin kontrolü ..v.b. işlere yangınlar sonrasında şehirlerin imar ve alt yapı gibi inşaat işleri de eklenince yetersiz kalmıştır².

Klasik dönemde Hassa baş mimarının hesaplarını tutan memurun unvanı olan şehremini, şehrin idaresinden sorumlu belediye reisi için de kullanılmaya başlanmıştır. İlk defa İstanbul'da Galata-Beyoğlu Belediyesi için “Belediye”, “dâire-i belediye”, “dâire-i belediye reisi” ve meclisi gibi unvan ve tabirler

---

¹ Ortaylı, İlber, “Belediye”, DİA, 5, İstanbul, 1992, s.398-402.

² Aynı Yer.

Şimşir, Nahide. Osmanlı'dan Günümüze Çeşme ve Alaçatı'nın Belediye Başkanları.

kullanılmıştır. Fakat uzunca bir süre belediye reislerine şehremini unvanı kullanılmaya devam etmiştir³.

Türkiye'de Belediye ve Belediye Hizmetlerinin Kısa Tarihi

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan önce Belediye'nin görevleri "kadı"⁴lar ile muhtesipler tarafından yapılırdı. Her kadı bulunan yerde bir de muhtesip bulunurdu. Muhtesibe "ihtisap ağası" da denilirdi⁵. İhtisap ağaları belediye zabıtasının vazifelerini yerine getirirdi. İhtisap işleri karşılığında "ihtisap resimleri" (vergileri) alınırdı. Bu vergiler bir yıl süre ile "iltizam" usulüyle ihale edilirdi⁶. 1826'da Yeniçerilik kaldırıldığında ihtisap işleri genişletilmiş, nazırlığa (bakanlık) çevrilmiştir. 1855'te nazırlık kaldırılmış yerine Şehir Emaneti kurulmuştur. Şehir Emaneti 1869'da Dersaadet (İstanbul) Belediye İdaresi Nizamnamesi çıkarılıncaya kadar ihtisap nezaretinin işleri ile uğraşmış ve yeni usulde kurulan Belediye İdaresi İstanbul'da 1869'da, vilâyetlerde de 1870 tarihinden itibaren kurulmuştur⁷.

Belediye kelimesi etimolojik olarak belde ve bilâd sözcükleri ile bağlantılıdır. Bugünkü anlamıyla kelimenin kullanılması Tanzimat döneminin Arapça ve Şark dillerine yapmış olduğu katkının sonucudur. Belediye teşkilâtı 2. Mahmud devrinde başlayan reformlar sonucunda bugünkü şekline kavuşmuştur⁸.

İstanbul'da Belediye teşkilâtının kurulması daha eski olmakla birlikte, Osmanlı taşra⁹ şehirlerinde modern beledi teşkilâtlanmaya 7 Cemâziyelevvel 1281 (8 Ekim 1864) nizâmnamesi ile kararlaştırılmıştır¹⁰.

Türkiye'de şehircilik, belediye ve belediyecilik ile araştırmaları ile tanınan Osman Nuri Ergin, Belediye ile ilgili çalışmalar ve kanunların çıkarılmış olmalarına rağmen, Osmanlı Devleti'nin siyasî ve askerî problemleri dolayısıyla uygulamanın

³ Aynı Yer.

⁴ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı, İstanbul, 1965,s.83; Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1971, s.119.

⁵ Kütükoğlu, S. Mübahat, Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı, Ankara, TTK Yay., 2018, s.347-348.

⁶ Kütükoğlu, S. Mübahat, a.g.e., s.299.

⁷ "Belediye", Türk Ansiklopedisi, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1953, s.65.

⁸ <https://islamansiklopedisi.org.tr/belediye>

⁹ Artırma ile satışa çıkarma ve en yüksek bedeli ödeyene verilmesi.

¹⁰ Çadırcı, Musa, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Ankara, TTK Yay., 1991, s.274-275.

gecikmiş olduğuna dikkat çekmiştir¹¹. 1867’de İstanbul’da kurulmak istenilen 14 belediye 1876’ya kadar bir türlü kurulamamıştır. 1876’da Birinci Meşrutiyet meclisinin ilk ve bir numaralı kanunu İstanbul ve taşra belediyeleri kanunları olmuştur. Bu kanun İstanbul’u 20 belediye dairesine ayırmış ve İstanbul’dan başka yerlerde bir tek belediye bulunması kararlaştırılmıştır. Bu arada Osmanlı-Rus Savaşı çıktığı için bu kanun uygulanamamıştır. 1879’da seçme belediye üyeliği ve reisliği kaldırılmış, belediyelerin sayısı 10’a indirilmiş ve başına Müdür tayin olunarak 1908 senesine kadar belediyeler bu şekilde idare edilmiştir¹².

Osmanlı Devri’nde Çeşme Belediyesi

Çeşme Belediyesi’nin kuruluş tarihi ve Belediye Başkanları ile ilgili kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Genellikle ansiklopedilerin Çeşme maddelerinde ve bazı çalışmalarda, Çeşme Belediye’sinin kuruluş tarihi 1882 olarak verilmiştir¹³. Ancak aşağıda büyük bir kısmını istifade ederek oluşturduğumuz Aydın Vilâyet Salnameleri’nde Çeşme’nin ilk Belediye Başkanı Petro Çalındaki 1878-1879’dur¹⁴. Devlet Arşivlerinde yaptığımız araştırmada Çeşme Belediyesi’nin kuruluş tarihi ve belediye başkanları ile ilgili fazla bir belge ve bilgi bulunmamaktadır.

Çeşme’nin Belediye Başkanları (1878 – 1909)

1878 yılında kurulmuş olduğu Aydın Vilâyet Salnameleri’nden anlaşılan Çeşme Belediyesi’nin, aşağıdaki tabloda 1878¹⁵’den 1909’a kadar Belediye Başkanları listelenmiştir. Çeşme Belediye Reisleri’nin kimlikleri ile ilgili detaylı bilgi bulunmamakla birlikte, 1878 -1909 arasında görev yapan bütün Belediye Başkanları’nın isim ve görevde bulunmuş oldukları tarihler ortaya çıkarılmıştır.

Belediye Başkanı’nın Adı	Başkan Olduğu Tarih Hicri(Milâdî)	Aydın Vilâyeti Salnamesi	Belediye Başkanı’nın Adı	Başkan Olduğu Tarih	Aydın Vilâyeti Salnamesi
--------------------------	-----------------------------------	--------------------------	--------------------------	---------------------	--------------------------

¹¹ “Osman Nuri Ergin Konferansı”, İller ve Belediyeler Dergisi, 3/15 -16, 1 Ocak 1947, s. 605-620.

¹² Aynı Yer.

¹³ Toprak, Zerrin, “Kıyı Yerleşimlerinde Turizm Faaliyetleri ve Belediyelerin Karşılaştıkları Sorunlar: Çeşme Belediyesi Örneği”,

http://kisi.deu.edu.tr/zerrin.toprak/Amme_idaresi_dergisi.pdf, s.121.

¹⁴ Hicri (H)1296(1878-1879) Aydın Vilâyeti Salnamesi,s.95.

<http://ktp.isam.org.tr/pdfs/D0278612960000001.pdf>.

¹⁵ Aynı Yer.

Şimşir, Nahide. Osmanlı'dan Günümüze Çeşme ve Alaçatı'nın Belediye Başkanları.

		Hicri Tarih (Milâdi Tarih) Sayfa		Hicri(Milâdi)	Hicri Tarih (Milâdi Tarih) Sayfa
Reis Petro Çalındaki	H.1296(1878/1879)	H.1296,, s.95.	Reis Mustafa Şerif	H.1311 (1893-1894)	H.1311, s.213.
Reis Kostantin Rodaki	H.1297(1879/1880)	H.1297, s.103.	Reis Mustafa Şerif	H.1312 (1894-1895)	H.1312, s.268.
Reis Kostantin Rodaki	H.1298(1880/1881)	H.1298, s.132.	Reis Mustafa Şerif	H.1313 (1895-1896)	H.1313, s.243.
Reis Kostantin Rodaki	H.1299(1881/1882)	H.1299, s.153.	Reis Vanikilnoz Marika	1314(1996 - 1897)	1314, s.234.
Reis Kostantin Rodaki	H.1300(1882/1883)	H.1300, s.118..	Reis Evangelino	1315(1897-1898)	1315, s.218.
Reis Anton	H.1301(1883-1884)	H.1300-1301, s.79.	Reis Evangelino	1316(1898-1899)	1316, s.205.
Reis Kostantin Rodaki	H.1302(1884-1885)	H.1300-1302, s.78.	Reis Evangelino	1318(1900-1901))	1318, s.195.
Reis Kostantin Rodaki	H.1303 (1885 - 1886)	H.1302-1303 , s.84	Reis Ahmed	1319(1901-1902)	1319,s.149.
Reis Kostantin Rodaki	H.1304 (1886 - 1887)	H.1303-1304 , s.88.	Reis Ahmed	1320(1902-1903)	1320,s.149.
Reis Kostantin Rodaki	H.1305 (1887 - 1888)	H.1304-1305, s.288.	Reis Ahmed	1321(1903-1904)	1321,s.142.
Reis Mustafa Şerif	H.1306 (1888 - 1889)	H.1305-1306 , s.108.	Reis Ahmed	1323(1905-1906)	1321,s.141.
Reis Mustafa Şerif	H.1307 (1889-1890)	H.1306-1307 , s.139.	Reis Rıza	1326(1908 - 1909)	1326, s.355.

Reis Mustafa Şerif	H.1308 (1890-1891)	H.1307-1308 , s.118.	Reis Mehmed İzzet ¹⁶	17 Zilhicce 1326(10 Ocak 1909)	BOA. BEC. Bahriye 114708, H.17.12.1326
Reis Mustafa Şerif	H.1311 (1893-1894)	H.1311, s.213.			

Tablo 1: 1878 -1909 Çeşme Belediye Başkanları

1878 -1909 yılları arasında Çeşme'yi 21 adet Belediye Reisi yönetmiştir. Petro Çalıdağı'den sonra, 1879-1883 ve 1884-188 yılları arasında Çeşme Belediye Başkanlığı'nı Reis Kostantin Rodaki yapmıştır¹⁷. Çeşme'nin 1883-1884'de Reis Anton, 1888-1895'de Reis Mustafa Şerif, 1896 -1897 Reis Vanikilnoz Marika, 1897 -1901 Reis Evangelino, 1901 -1906 'da Reis Ahmed, 1908 – 1909'da Reis Rıza, 1909'da Reis Mehmed İzzet Bey Belediye başkanı olarak görülmektedir. 1909 sonrası için herhangi bir bilgiye maalesef ulaşılabilmiştir. Cumhuriyet devrinde Çeşme Belediye'sinin web sitesinde isimleri¹⁸ bulunan fakat görev süreleri ile ilgili bilgi bulunmayan başkanların bir kısmının Osmanlı'nın son devrinde görev yapma ihtimalinde bulunmaktadır¹⁹.

Cumhuriyet Devrinde Çeşme Belediye Başkanları²⁰

Cumhuriyet döneminde Çeşme'nin yönetiminde 20 belediye başkanı görev almıştır. Bunlardan 1946 öncesinde muhtemelen Cumhuriyet döneminin ilk belediye başkanı Şevki Bey'dir. 1927 -1928 İzmir Vilâyeti Salnamesi'nde Çeşme Belediye reisi olarak Şevki Bey'in adı ve resmi bulunmaktadır²¹.

Adı	Görev Süresi	Adı	Görev Süresi
-----	--------------	-----	--------------

¹⁶ BOA. BEC. Bahriye 114708, H.17.12.1326

¹⁷ H. 1297 Aydın Vilâyeti Salnamesi, s .103; H. 1298 Aydın Vilâyeti Salnamesi, s .132; H. 1299 Aydın Vilâyeti Salnamesi, s.153; H. 1300 Aydın Vilâyeti Salnamesi, s.118; H. 1300 -1302 Aydın Vilâyeti Salnamesi, s.78; H. 1302-1303 Aydın Vilâyeti Salnamesi, s.84; H. 1304-1305 Aydın Vilâyeti Salnamesi, s.228.

¹⁸ Bakınız Ek 1.

¹⁹ <https://www.cesme.bel.tr/gecmis-donem-belediye-baskanlarimiz> 16.9.2020.

²⁰ Bu liste hazırlanırken Eski Çeşme Belediye Başkanları'ndan Sayın Nuri Ertan'ın arşiv ve bilgisinden istifade edilmiştir.

²¹ İzmir Vilâyeti Salnamesi 1927 -1928, s. 205,

file:///C:/Users/ifs12/Desktop/1928salnameizmir.pdf

Şimşir, Nahide. Osmanlı'dan Günümüze Çeşme ve Alaçatı'nın Belediye Başkanları.

Şevki Bey	1927 ²²	Ali Okyay	1973-1975
Hayri Bey	?	Hulusi Öztin	1975-1977
İbrahim Tütüncüoğlu	?	Saim Ertürk	1977-1980
Ali Özbay	?	İsmet Dinçel	1980-1981
Feyzi Vural ²³	?	Abidin Atagündüz	1981-1984
Ahmet Refik Alca	?	Nuri Ertan	1984-1989
İsmail Hakkı Alca	?	Faik Tütüncüoğlu	1989-1994
Mustafa Barbaros	?	Nuri Ertan	1994 -1999
Fehmi Öz	?	Faik Tütüncüoğlu	1999-2004
Ali Oktay	1946-1948	Faik Tütüncüoğlu	2004-2009
Yusuf Kabadayı	1948-1950	Faik Tütüncüoğlu	2009-2014
Kelami Ertan	1950-1960	Muhittin Dalgıç	2014-2019
Kelami Ertan	1963 -1968	Muammer Ekrem Oran	2019-
Hulusi Öztin	1968-1973		

Tablo 2: Cumhuriyet Dönemi Çeşme Belediye Başkanları²⁴

1927 ile 1946 yıllarındaki belediye reislerinin tam olarak görev süreleri ile ilgili bilgiye bütün çabalarımıza rağmen ulaşamamıştır. Makalemizi hazırlarken eski belediye başkanlarından Sayın Nuri Ertan ile sözlü tarih çalışması yapılmış ve bu bilgiler doğrultusunda Tablo 2 hazırlanmıştır²⁵. Çeşme'de Cumhuriyet döneminde Şevki Bey, Hayri Bey, İbrahim Tütüncüoğlu, Ali Özbay, Feyzi Vural, Ahmet Refik Alca, İsmail Hakkı Alca, Mustafa Barbaros, Fehmi Öz, Ali Oktay, Yusuf Kabadayı, Kelami Ertan, Hulusi Öztin, Saim Ertürk, İsmet Dinçel, Abidin Atagündüz, Nuri Ertan, Faik Tütüncüoğlu, ve Muhittin Dalgıç görev yapmıştır. 2019'da da Muammer Ekrem Oran Çeşme Belediye Başkanı olarak seçilmiştir.

Alaçatı Nahiyesi Belediye Başkanları (1879-1909)

²² İzmir Vilâyeti Salnamesi 1927 -1928, s. 205,
file:///C:/Users/ifs12/Desktop/1928salnameizmir.pdf

²³ Sayın Hayriye Ertan'ın büyük dayısıdır. 1930'lu 1940'lı yıllarda Belediye Başkanlığı yapmış olduğu Sayın Nuri Ertan tarafından yazılı olarak bize ifade edilmiştir. Bilgilerini bizimle paylaştığı için kendisine teşekkür ediyoruz.

²⁴ Görev süresi tespit edilemeyenler "?" ile belirtilmiştir.

²⁵ Nuri Ertan, Çeşme, 9 Eylül 2020.

Tanzimat'ın uygulamaya konulması ile birlikte yönetim birimlerini her biri için oluşturulan meclisler, 1864'ten sonra da varlıklarını ve fonksiyonlarını geliştirilmiş değiştirerek sürdürmüşlerdir²⁶. 1867'de ufak tefek değişiklikler yapılmıştır. 1871'de "İdare-i Umumîye-i Vilâyet Nizamnamesi" ne kadar yürürlükte kalmıştır. Bu nizamnameye göre vilâyet, sancak, kaza ve köy yönetimi ayrıntıları ile verilmiştir. Bu yönetmelikle ilk kez idarî bir birim olarak getirilen nahiye örgütlenmesi en çok dörder kişinin katılımıyla oluşturulan "Nahiye Meclisi"ne danışarak yönetim işlerini yerine getirmiştir²⁷.

Alaçatı Nahiyesi'nde belediye teşkilâtı bütün Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi 19. Yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur. Yukarıda anlatılmış olduğu üzere belediye kurulması ile ilgili kanun 1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı dolayısıyla uygulanma imkânı bulamamıştır.

Belediye Başkanı'nın Adı	Başkan Olduğu Tarih Hicri(Milâdi)	Aydın Vilâyeti Salnamesi Hicri Tarih (Milâdi Tarih) Sayfa	Belediye Başkanı'nın Adı	Başkan Olduğu Tarih Hicri(Milâdi)	Aydın Vilâyeti Salnamesi Hicri Tarih (Milâdi Tarih) Sayfa
Reis Müdür Efendi ²⁸	H.1297(1879/1880)	H.1297, s.105.	Reis Müdür Efendi	H.1311 (1893-1894)	H.1311, s.221.
Reis Müdür Efendi ²⁹	H.1298(1880/1881)	H.1298, s.133.	Reis Halil Aslan Bey	H.1312 (1894-1895)	H.1312, s.243.
Reis Halil Bey	H.1299(1881/1882)	H.1299, s.154.	Reis Halil Aslan Bey	H.1313 (1895-1896)	H.1313, s.247.
Reis Halil Bey	H.1300(1882/1883)	H.1300, s.121.	Reis Halil Aslan Bey	1314(1996 - 1897)	1314, s.218.

²⁶ Çadırcı, Musa, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Ankara, T.T.K. Yay., 1991, s.252.

²⁷ Çadırcı, Musa, a.g.e., s.253.

²⁸ Bu tarihlerde Alaçatı Nahiyesi'nde Müdür bulunmadığından Müdür Vekilliği görevini Servet yürütmektedir. H. 1297 Aydın Vilâyeti Salnamesi, s.105.

²⁹ Bu tarihlerde Alaçatı Nahiyesi'nde Müdür bulunmadığından Müdür Vekilliği görevini Servet yürütmektedir. H. 1298 Aydın Vilâyeti Salnamesi, s.133.

Şimşir, Nahide. Osmanlı'dan Günümüze Çeşme ve Alaçatı'nın Belediye Başkanları.

Reis Halil Bey	H.1301(1883-1884)	H.1300-1301, s.92.	Reis Halil Aslan Bey	1315(1897-1898)	1315, s.221.
Reis Halil Bey	H.1302(1884-1885)	H.1300-1302, s.90.	Reis Halil Aslan Bey	1316(1898-1899)	1316, s.207.
Reis Halil Bey	H.1303 (1885 - 1886)	H.1302-1303 , s.86.	Reis Nikola Limyodi	1318(1900-1901))	1318, s.199.
Reis Halil Bey	H.1304 (1886 - 1887)	H.1303-1304 , s.90.	Reis Hasan Efendi	1319(1901-1902)	1319,s.151.
Reis Nikola Limyodi	H.1305 (1887 - 1888)	H.1304-1305, s.291	Reis Dimitri Burbulaki	1320(1902-1903)	1320,s.151.
Reis Halil Aslan Bey	H.1306 (1888 - 1889)	H.1305-1306 , s.111.	Reis Dimitri Burbulaki	1321(1903-1904)	1321,s.144.
Reis Halil Aslan Bey	H.1307 (1889-1890)	H.1306-1307 , s.141.	Reis Hasan Efendi	1323(1905-1906)	1321,s.143.
Reis Halil Aslan Bey	H.1308 (1890-1891)	H.1307-1308 , s.120..	Reis Hasan Efendi	1326(1908 - 1909)	1326, s.357.

Tablo 3: 1878 -1927 Alaçatı Belediye Başkanları

Alaçatı nahiyesinde de belediyenin kuruluş tarihi 1879/1880'dir. Çünkü Hicri 1296/Milâdi 1878-1879 Aydın Vilâyeti Salnamesi'nde sadece Alaçatı'nın nahiyeye müdürü ve Nahiyeye Meclisi üyeleri hakkında bilgi bulunmaktadır. Alaçatı'da Belediye teşkilâtı bulunduğu dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır³⁰. Osmanlı Arşivi'nde yapmış olduğumuz araştırmalarda bu konu ile ilgili bilgiye ulaşamadık. Ancak 1879/1880 ve 1880/1881 tarihli Aydın Vilâyeti Salnameleri'nde Alaçatı'da Belediye Reisi olarak Alaçatı Nahiyesi Müdür Vekili olan Servet Bey 'den söz edilmiştir³¹. Bu salnamelerden itibaren Alaçatı Nahiyesi'nde Belediye reisi ve Belediye görevlileri hakkında bilgi bulunmaktadır.

1826 Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilânının sonucu olarak Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreci başlamıştır. Askerî ve siyasî reformlar dolayısıyla oluşturulan yeni sistem Türklerin yoğun olarak

³⁰ H. 1296 Aydın Vilâyeti Salnamesi, s.96.

³¹ H. 1297 Aydın Vilâyeti Salnamesi, s.105; H. 1298 Aydın Vilâyeti Salnamesi, s.133.

askerlik ve devlet memuriyetlerinde istihdamı, hem şehirler de hem de özellikle kırsal kesimde işgücü açığının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu açık Osmanlı Devleti'nin gayr-ı Müslim tebasınca doldurulmuştur. Çalışmamıza konu olan Çeşme ve Alaçatı'nın dahil olduğu bütün Batı Anadolu'da özellikle de Rumların iktisadî sebepler ile Adalardan Batı Anadolu'ya göçü ortaya çıkmıştır. Önce yabancı reaya statüsündeki bu unsur aradan bir süre geçince çalışmak için geldikleri bu yerlerde peyder pey yerleşmişlerdir. Ve artık bu şekilde gelenler Osmanlı kaynaklarında "Yerli Reaya" olarak anılmaya başlamışlardır³². Bu yerleşim birimleri tıpkı Çeşme ve Alaçatı gibi 15. Ve 16. Yüzyıllarda gayr-ı Müslim nüfusu olmayan yerlerdir³³.

Çeşme ve Alaçatı 'da bu şekilde giderek artan Rum nüfusu, 19. Yüzyıl sonlarında belediye teşkilâtı kurulduğunda Belediye Reisleri arasında Türklerin olduğu gibi Rumların da görev yapmasıyla sonuçlanmıştır.

Tablo 3'ten anlaşılacağı üzere Alaçatı'nın Osmanlı döneminde belediye başkanları Servet Bey, Halil Bey, Halil Aslan Bey, Nikola Limyodi, Dimitri Burbulaki ve Hasan Efendi'dir.

Cumhuriyet Devrinde Alaçatı Belediye Başkanları

Cumhuriyet devrinde Alaçatı Belediye Başkanlarından İbrahim Bodur, Yusuf Gençalp 1923-1950 Tek Parti döneminde belediye başkanlığı yapmıştır. Demokrat Parti devrinde Rıza Ertan Belediye Başkanlığı yapmıştır. Sosyolog Engin Önen'in Alaçatı³⁴ ile ilgili kitabında Cumhuriyet devri belediye başkanlarının hayat hikâyesi ve faaliyetleri ile ilgili en ayrıntılı bilgi Rıza Ertan'a aittir. Rıza Ertan'ın soyunun Sakız Adası'ndan Çeşme'ye gelen, Hacı Vafir'e dayandığı onun soyundan Hacı Memiş ve Molla Mustafa, Çeşme ve Alaçatı'da yaşamışlardır. Aile 1934 yılında soyadı kanununda Ertan soyadını almıştır. Hacı Vafir'in Kelami, Rıza, Muammer ve Rıdvan Ertan isimli dört çocuğu olmuştur. Rıza Ertan Alaçatı

³² Şimşir, Nahide, "XIX. Yüzyılda Adalardan Kuzey-batı Anadolu'ya Yönelik İktisadî Hareketlilik ve Sonuçları", Balıkesir Tarihi Araştırmaları -II, İstanbul, Post Yay., 2020, s.43-100.

³³ Kütükoğlu, Mübahat S., XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisadî Yapısı, Ankara, TTK Yay., 2010, s.51 -55.

³⁴ Önen, Engin, Alaçatı, İzmir, Wesipa Medya, 2020, s.159-160.

Şimşir, Nahide. Osmanlı'dan Günümüze Çeşme ve Alaçatı'nın Belediye Başkanları.

doğumlu geçimini Toptancılık ve Bakkallık yaparak temin etmiştir. Alaçatı'ya su ve elektrik getirmiştir. Alaçatı'nın 1952 yılında ilk imar planı da onun zamanında yapılmıştır. Alaçatı'nın ağaçlandırılması, Alaçatı'da Ziraat Bankası ve Tekel Kurumu'nun açılıp depoların yaptırılması onun devrinde gerçekleştirilmiştir. Alaçatı'nın Hacı Memiş Camii'nden sonra en meşhur camisi olan Pazaryeri Camisi'ne minare eklenmesi, Belediye binasının Sağlık Bakanlığı'na tahsisi ile Alaçatı Sağlık Ocağı'nın açılması onun döneminde olmuştur. Belediye'de Halk Odası olan binaya taşınmıştır³⁵.

Adı	Görev Süresi	Adı	Görev Süresi
İbrahim Bodur	1922-1927	Abdurrahman Keskin	1977-1980
Yusuf Gençalp	1927 -1931	Ercüment Akpınar	?
Abdurrahman Akkurt	1931 -1933	Bekir Yalçın	?
Yusuf Gençalp	1933 – 1934	Recep Uğur	?
Mehmet Varol	1935 -1939	Nazım Aydoğdu	1984-1985
Yusuf Gençalp	1939 -1950	Muzaffer Baskıcı	1985-1986
Rıza Ertan	1950-1959	İsmet Sarı	1986 -1988
Hıfzı Savaş	1960 -1964	Remzi Özen	1989 -2003
Fehim Keskin	1964-1968	Muhittin Dalgıç	2004 -2014
Lütfü Koparal	1968-1976		

Tablo 4: Cumhuriyet Dönemi Alaçatı Belediye Başkanları³⁶

2014 yılında Alaçatı Belediyesi Çeşme Belediyesi ile birleştirilmiştir. Alaçatı Belediyesi Şimdilik sadece isimlerini sıraladığımız Belediye Başkanlarının biyografileri ile ilgili çalışma yapılmak suretiyle Çeşme tarihine katkı sağlanacağı düşüncesindeyiz.

Alaçatı'nın Cumhuriyet devri belediye başkanları Tablo 4'ten anlaşılacağı üzere, İbrahim Bodur, Yusuf Gençalp, Abdurrahman Akkurt, Yusuf Gençalp, Mehmet Varol, Rıza Ertan, Hıfzı Savaş, Fehim Keskin, Lütfü Koparal, Abdurrahman Keskin, Ercüment Akpınar, Bekir Yalçın, Recep Uğur, Nazım Aydoğdu, Muzaffer Baskıcı, İsmet Sarı, Remzi Özen ve Muhittin Dalgıç'tır.

Sonuç

³⁵ Önen, Engin, a.g.e.,s.159 -160.

³⁶ Görev süresi tespit edilemeyenler “?” ile belirtilmiştir.

Tablo 1'den anlaşılacağı üzere Çeşme Belediyesi'nin kuruluş tarihi, Aydın Vilâyeti Salnamelerine istinaden 1878-1879 olmalıdır. Çeşme Belediye'sinin web sitesinde bulunan Belediye Başkanları ile ilgili liste ile tablo 1 ve tablo 2'de verilen belediye başkanları isim listesi kısmen uyumludur. Belediyenin resmi web sitesinde Belediye'nin kuruluş tarihi 1891 gibi geç bir tarih ve ilk Belediye Reisi Mustafa Şerif Bey olarak verilmiştir. Aydın vilâyeti Salnamelerindeki isim ve tarihler bu bilginin eksik ve hatalı olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

1878 -1879 Aydın Vilâyeti Salnamesi'nde Alaçatı'da nahiye müdürlüğünden bahsedilmiş fakat belediye dairesi ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. 1879/1880 Aydın Vilâyeti Salnamesi'nde Alaçatı'da Belediye teşkilâtı ile ilgili kayıt bulunduğu için, Alaçatı Belediyesi'nin kuruluş tarihi 1879/1880 olmalıdır³⁷.

1891 tarihli Aydın vilâyeti salnamesinde Alaçatı'nın nüfusu 4911 erkek, 4779 kadın 9690 olarak verilmiştir. Çeşme'nin aynı salnamede nüfusu "Reis Müdür Efendi" 5095'i erkek, 4776'sı kadın toplam 9871'dir. 1891 yılında Çeşme'deki emlak toplamı 2452, Alaçatı'daki emlak toplamı 2421'dir³⁸.

Alaçatı ve Çeşme'nin özellikle 19.yüzyılda nüfusunun artması, iş göçüne bağlı olmuştur. Özellikle Adalar Denizi'ndeki adalardan Rum nüfusunun iş bağlı göçü ile nüfusu artmıştır. Bu nüfus özellikle 1.Balkan Savaşı ve 1.Dünya Savaşı'ndaki gelişmelere bağlı olarak azalıp artma karakterine sahip olan bir yapıdadır. Alaçatı'da nüfus ile emlak arasındaki fark da 19 ve 20. Yüzyıllarda burada artan adalar kökenli işçi nüfusu dolayısıyladır³⁹. Demografik durumdaki bu değişimler Belediye Başkanları'na da yansımış, her iki yerleşim biriminde de çoğunlukla Türk olmakla birlikte Rum Belediye Başkanları da görev yapmıştır.

Kaynaklar

"Belediye", **Türk Ansiklopedisi**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1953.

³⁷ H. 1297 Aydın Vilâyeti Salnamesi, s.105; H. 1298 Aydın Vilâyeti Salnamesi, s.133.

³⁸ İbrahim Cavid, Aydın Vilâyeti Sâlnâmesi R.1307/H.1308, Haz. M.Babuçoğlu,C.Eroğlu, A.Şahin, Ankara, Türkiye Belediyeler Birliği Yay., 2010, s.522-523.

³⁹ Şimşir, Nahide,"Hatıralar ve Osmanlı Arşiv Vesikaları Işığında Çeşme Kazası'nın Tarihinden Kesitler", Tarih Yolunda Bir Ömür Prof.Dr.Hale Şıvgın'a armağan, Ed. N.Günay, N.Hayta, M.Can, Ankara, Gazi Kitabevi, 2020, s.921-941.

Şimşir, Nahide. Osmanlı'dan Günümüze Çeşme ve Alaçatı'nın Belediye Başkanları.

"Osman Nuri Ergin Konferansı", **İller ve Belediyeler Dergisi**, 3/15 -16, 1 Ocak 1947.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. BEC. Bahriye 114708, H.17.12.1326.

Çadircı, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara, TTK Yay., 1991.

H.	1297	Aydın	Vilâyeti	Salnamesi,
				http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D02786129700000002.pdf
H.	1298	Aydın	Vilâyeti	Salnamesi,
				http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D027861298000000003.pdf
H.	1299	Aydın	Vilâyeti	Salnamesi,
				http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D027861299000000004.pdf
H.	1300	Aydın	Vilâyeti	Salnamesi,
				http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D027861300000000005.pdf
H.	1301	Aydın	Vilâyeti	Salnamesi,
				http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D027861301000000006.pdf
H.	1302-1303	Aydın	Vilâyeti	Salnamesi,
				http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D027861302000000007.pdf
H.	1304-1305	Aydın	Vilâyeti	Salnamesi,
				http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D027861304000000010.pdf
H.	1306	Aydın	Vilâyeti	Salnamesi,
				http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D027861306000000012.pdf
H.	1308	Aydın	Vilâyeti	Salnamesi,
				http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D027861308000000013_1.pdf
H.	1311	Aydın	Vilâyeti	Salnamesi,
				http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D027861311000000014.pdf
H.	1312	Aydın	Vilâyeti	Salnamesi,
				http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D027861312000000015.pdf
H.	1313	Aydın	Vilâyeti	Salnamesi,
				http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D027861313000000016.pdf

H. 1314 Aydın Vilâyeti Salnamesi,
<http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D02786131400000017.pdf>

H. 1315 Aydın Vilâyeti Salnamesi,
<http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D02786131500000018.pdf>

Hicri (H)1296(1878-1879) Aydın Vilâyeti Salnamesi,
<http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D02786129600000001.pdf>

<https://www.cesme.bel.tr/gecmis-donem-belediye-baskanlarimiz> (Erişim:
 16.9.2020).

İbrahim Cavid, Aydın Vilâyeti Sâlnâmesi R.1307/H.1308, Haz.
 M.Babuçoğlu,C.Eroğlu, A.Şahin, Ankara, Türkiye Belediyeler Birliği
 Yay., 2010.

İzmir Vilâyeti Salnamesi 1927 -1928,
<http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D02786192700000000.pdf>

Kütükoğlu, Mübahat S., XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisadî
 Yapısı, Ankara, TTK Yay., 2010.

Kütükoğlu, S. Mübahat, Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı,
 Ankara, TTK Yay., 2018.

Nuri Ertan, Çeşme,1939, 9 Eylül 2020.

Ortaylı, İlber, "Belediye", DİA,5, İstanbul, 1992, s.398-402.

Önen, Engin, Alaçatı, İzmir, Wesipa Medya, 2020.

Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1971.

Şimşir, Nahide,"XIX. Yüzyılda Adalardan Kuzey-batı Anadolu'ya Yönelik
 İktisadî Hareketlilik ve Sonuçları",Balıkesir Tarihi Araştırmaları -II,
 İstanbul, Post Yay., 2020, s.43-100.

Şimşir, Nahide,"Hatıralar ve Osmanlı Arşiv Vesikaları Işığında Çeşme
 Kazası'nın Tarihinden Kesitler", Tarih Yolunda Bir Ömür Prof.Dr.Hale
 Şıvgın'a armağan, Ed. N.Günay, N.Hayta, M.Can, Ankara, Gazi Kitabevi,
 2020, s.921-941.

Şimşir, Nahide. Osmanlı'dan Günümüze Çeşme ve Alaçatı'nın Belediye Başkanları.

Toprak, Zerrin, "Kıyı Yerleşimlerinde Turizm Faaliyetleri ve Belediyelerin Karşılaştıkları Sorunlar:Çeşme Belediyesi Örneği", http://kisi.deu.edu.tr//zerrin.toprak/Amme_idaresi_dergisi.pdf.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı**, İstanbul, 1965.

Ek 1: Çeşme Belediyesi'nin resmi web sitesindeki Belediye Başkanları ve görev süreleri <https://www.cesme.bel.tr/gecmis-donem-belediye-baskanlarimiz> (Siteye erişim tarihi: 16.9.2020).

Belediye Başkanı	Görev Süresi	Belediye Başkanı	Görev Süresi
Mustafa Şerif Bey	1891-1892	Hulusi Öztin	1968-1973
Mustafa Şerif Bey	1895-1897	Ali Okyay	1973-1975
Ahmet Efendi	1904- ?	Hulusi Öztin	1975-1977
Hayri Bey	-	Saim Ertürk	1977-1980
İbrahim Tütüncüoğlu	-	İsmet Dinçel	1980-1981
Ali Özbay	-	Abidin Atagündüz	1981-1984
Feyzi Vural	-	Nuri Ertan	1984-1989
Ahmet Refik Alca	-	Faik Tütüncüoğlu	1989-1994
İsmail Hakkı Alca	-	Nuri Ertan	1994-1999
Mustafa Barbaros	-	Faik Tütüncüoğlu	1999-2004
Fehmi Öz	-	Faik Tütüncüoğlu	2004-2009
Ali Okyay	1946-1948	Faik Tütüncüoğlu	2009-2014
Yusuf Kabadayı	1948-1950	Muhittin Dalgıç	2014-2019
Kelami Ertan	1950-1960	Muammer Ekrem Oran	2019-
Kelami Ertan	1963-1968		

**DEMOKRASI
PLATFORMU
DERGİSİ**

Demokrasi Platformu Dergisi

International Refereed Journal

ISSN: 1305-4600

10 (35), 2021, 190-228

Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü

The Ideal of Islamic Unity in Bosna-Herzegovina

Fahriye Emgili

Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

E-Posta: femgili@gmail.com

Orcid: 0000-0002-3805-7358.

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Derleme Makale / Review Article

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/ Winter-December

Geliş/Received: 26 May/May 2021

Kabul/Accepted: 01 Ağustos/August 2021

Yayın/Published: 15 Aralık/December 2021.

Atıf/Cite As

Emgili, Fahriye. "Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü". *Demokrasi Platformu Dergisi*, 10 (35), 2021, 190-228.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Web: <https://www.demokrasiplatformu.com/dergi>

e-mail to: demokrasiplatformudergisi@gmail.com

Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Emgili, Fahriye. Bosna-Hersek'te İslâm Birliği Ülküsü.

Öz

19. yüzyılın ikinci yarısında, İslâm dünyasında İslâm birliği yani Panİslâmizim ülküsü ortaya çıkmaya başlamıştır. 20. yüzyılın başında, bu akım, o zamanlarda Avusturya-Macaristan işgali altında olan Bosna-Hersek'i de etkilemiştir. Saraybosna müftüsü Hilmi Omerović'in 1882 yılında Reisü'l- ülemâ ilân edilmesi, bugün ülkenin resmî dinî kurumu olan "Bosna-Hersek İslâm Birliği'nin (Islamska Zajednica u Bosni i Hercegovini)" kuruluşu olarak kabûl edilir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve daha sonraki Kırallık Yugoslavyası ve Komünist Yugoslavya dönemlerinde *İslâm Birliği Kurumu'nun* etkinliği sınırlandırılmış, ya da hükümetin denetimi altına girmiştir. Komünist rejimin ortadan kalkmasıyla birlikte, 1993'te Yugoslavya İslâm Birliği'nden ayrılan Bosna-Hersek İslâm Birliği tekrar teşkilatlandırılmıştır. Bu yeni birlik, Bosnalı Müslümanlar'ın mücadelesini yalnızca dinî bir mücadele olmaktan çıkarmış ve Boşnak millî kimliğinin oluşmasında büyük katkıda bulunmuştur.

Bu çalışmada, Bosna-Hersek'te İslâm Birliği Ülküsünün 19. ve 20. yüzyılda ortaya çıkışı, gelişimi ve aydınlar ile din adamlarının bundaki rolü ve bu kurumun Bosna-Hersek'in savunmasındaki rolü incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bosna-Hersek, Müslüman, Panislamizm, İslâm Birliği, Aliya İzetbegović

Abstract

During the second fase of the 19.th centurt, an Ideal of Islamic Unity, Panislâmism, has emerged. At the beginning of the 20.th century, that current reached Bosnia-Herzegovina, under the occupation of Austria-Hungary at the time. The Austro-Hungarian Empire, which occupied Bosnia and Herzegovina in 1878, established autonomous religious institutions for Bosnian Muslims, while giving them religious independence on the one hand, and trying to weaken their ties with Istanbul on the other hand.

It is accepted thet todays the only official Musulman organisation, "The Islamic Union of Bosnia-Herzegovina" had been established when the Mufti of Sarayevo Hilmi Omerovic was promoted as the Rais el Ulama of Bosnia and Herzegovina. Thus, a so-called independence was ensured by the appointment of Re'isü'l-ûlema. However, the restrictions imposed on Muslims in the context of religious and waqf administration in the Austro-Hungarian administration brought problems with it. Against this, Bosnians

started their struggle for religious, educational and foundation autonomy since the 1880s. Especially in the face of the tension between them with the Catholics and the difficulties in the conduct of religious affairs, the government had to accept the law on the establishment of an autonomous Islamic Union in 1909, which would carry out religious, foundation and education affairs, as the Muslims organized in the political arena and put pressure on the Austro-Hungarian administration.

During the reign of Serbian-Croatian-Sloven Kingdom and later the Kingdom of Yugoslavia, which were established after the First World War and later during the Communist Yugoslavia, the powers of this organisation were limited and subdued to the control of the government.

Since the occupation of Bosnia in 1878, the Muslim people were left without a head, the partition of Bosnia was completed and the Muslim people were oppressed. The idea of adopting the ideology of Pan-Islamism as a way of removing the Bosnians from their situation and giving them an identity arose among intellectuals and clergy. Supporters of the pan-Islamist view were mostly young people affiliated with the Yugoslav Muslim Organization (Jugoslovenska Muslimanska Organizacija (JMO)), which was the only organization in the pre-World War II Yugoslav Kingdom to protect the interests of Muslim unity. The aim of this group was to educate Muslim youth within the framework of Islam and to spread Islamic awareness among Muslims and then to ensure the moral and social development of the society.

However, after the Second World War, Muslims were ignored and subjected to oppression with the communist administration. But, after the fall of the Communist Yugoslavia in 1993, the Islamic Union of Bosnia and Herzegovina left the Islamic Union of Yugoslavia and reorganised itself.

Bosnia-Herzegovina Islamic Union was restructured under the presidency of Mustafa Cerić. The Islamic Union, which acted together with the Democratic Action Party (SDA) led by Aliya Izetbegovic during the Bosnian War, increased its weight in the country's politics. That new union contributed a great deal in the awakening of the Bosniak national identity.

The advocates of this movement aimed for Muslims to cooperate without discrimination of race, language and origin. They tried to renew and revitalize the Islamic world by putting forward a religious, political and cultural program. After giving religion a political identity, it was ensured that religion became an authority and

Emgili, Fahriye. Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü.

legal institution in the Muslim state. Today, the activities of the Islamic Union of Bosnia and Herzegovina include all Muslims living in the country and Bosnians living abroad. According to the law of the Islamic Union; The Islamic Union is the only union of Bosnian Muslims and Bosnians living abroad.

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, the ideology of Islamic unity developed in Bosnia-Herzegovina as well, with the clergy and intellectuals mostly contacting the Near East countries.

In this study, the emergence of the Muslim Union in Bosnia and Herzegovina, its progress, the role of the intelligentsia and the clergy in this society and its role in the defense of Bosnia and Herzegovina shall be presented.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Muslim, Panİslâmism, Islamic Unity, Aliya İzetbegoviç

Giriş

19. yüzyılın ikinci yarısında, İslâm dünyasında İslâm birliği yani Panislamizm ideolojisi ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yeni hareket, çoğunlukla Müslümanların çıkarlarını koruma amacından doğmuştur. Bu hareketin savunucuları Müslümanların ırk, dil ve köken ayrımı yapmaksızın işbirliği yapmalarını hedeflemiştir. İslâm'ın sadece bir din değil, aynı zamanda bir yaşam biçimi olduğunu savunmuşlardır. Dinî ve siyasî, kültürel bir program ortaya koyarak İslâm dünyasını yenilemeye, canlandırmaya çalışmışlardır. Dine siyasi bir kimlik kazandırdıktan sonra, Müslüman devlette dinî bir yetki ve kanun kurumu olması sağlanmıştır.

Panislamist akımlar çoğunlukla Osmanlı İmparatorluğu, Pakistan ve Mısır'da gelişmiştir. 20. yüzyılın başında, bu akımlar o zaman Avusturya-Macaristan işgali altında olan Bosna-Hersek'i de etkilemiştir.² Bu bağlamda, Bosna-Hersek'in dinî teşkilat yapısına kısaca göz atmak gerekmektedir.

Osmanlı idaresinde Bosnalı Müslümanlar, özerk bir cemaate sahip değillerdi. 1878 yılında Bosna-Hersek'i işgal eden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bosnalı Müslümanlar için özerk dinî müesseseler tesis ederek, bir taraftan onlara dinî bağımsızlık verirken diğer taraftan onların İstanbul ile bağlarını zayıflatmaya çalıştı. Nitekim 1882'de, İmparator tarafından dört kişilik bir meclis veya istişare

kuruluna başkanlık eden bir Re'îsü'l-ûlemâ tayin edilerek sözde bir bağımsızlık sağlanmış oldu. 1882 yılında Saraybosna müftüsü Hilmi Omerović'in reisü'l-ûlemâ ilan edilmesi, bugün ülkenin resmî dinî teşkilatı olan Bosna-Hersek İslâm Birliği'nin (*Islamska Zajednica u Bosni i Hercegovini*) kuruluşu olarak kabul edilir. Bu şekilde, Avusturya-Macaristan yönetimi, din kurumunu kullanarak halkı avucunda tutmaya ve seçkinlerin ruhunu satın almaya çok özen göstermiştir. Bu amaçla, İmparatora, Katolik ve Ortodoks piskoposları tayin etme hakkı verilmiş, resmen İstanbul'a bağlı olan İslâm kurumları da dolaylı olarak denetime alınmıştır.

Özellikle, Avusturya-Macaristan idaresinde yaşanan dinî ve vakıf idaresi bağlamındaki sorunlar da Boşnakların 1880'li yıllardan itibaren dinî mücadelesinde önemli yer teşkil etmişti. Özellikle Katoliklerle aralarındaki gerilim ve dinî işlerin yürütülmesindeki zorluklar karşısında Müslümanların siyasi alanda örgütlenerek Avusturya-Macaristan yönetimine baskı yapması üzerine hükümet 1909'da din, vakıf ve eğitim işlerini yürütecek özerk statüdeki bir İslâm Birliği'nin kurulmasına dair kanunu kabul etti.¹

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı döneminde ise; hükümet, İslâm Birliği'nin Bosna-Hersek dışında kalan Müslümanlar üzerindeki etkinliğini büyük ölçüde sınırlandırdı. 1929'da Kral Aleksandar I. Karacorceviç'in kurduğu diktatörlük rejiminde Adalet Bakanlığı'na bağlanan İslâm Birliği, özerk yapısını kaybederek devletin kontrolü altına girdi ve merkezi Belgrad'a taşındı. 1936 yılında yeniden Saraybosna'ya taşınarak çalışmalarına devam eden birliğe asıl darbeyi savaş sonrasında Komünist rejimin kurulması vurdu. Rejimin ilk yıllarında İslâm Birliği'nin faaliyetleri sınırlandı, vakıf mallarına el kondu ve şeriat mahkemeleri ile Gazi Hüsrev Bey medresesi dışında bütün dinî okullar ve medreseler kapatıldı. Ülkede 1970'lerde başlayan liberalleşmeyle beraber Bosnalı Müslüman toplumda da bir canlanma yaşandı. Camiler ve dinî okullar restore edildi; İslâmi Çalışmalar Fakültesi 1977 yılında açıldı, İslâmi yayınlar arttı.

¹ "Pregled razvitka Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini", *Rijaset Islamiske Zajednice U Bosni I Hercegovini*, 26 Aralık 2006.

Emgili, Fahriye. Bosna-Hersek'te İslâm Birliği Ülküsü.

Komünist rejimin sona ermesinin ardından 1993'te Yugoslavya İslâm Birliği'nden ayrılan Bosna-Hersek İslâm Birliği, Mustafa Ceriç başkanlığında yeniden yapılandırıldı. Bosna Savaşı boyunca Aliya İzetbegoviç liderliğindeki Demokratik Hareket Partisi (SDA) ile beraber hareket eden İslâm Birliği'nin ülke siyaseti içinde ağırlığı arttı. İslâm Birliği ile SDA'nın beraber hareket etmeleri aynı zamanda Bosnalı Müslümanların mücadelesini yalnızca dinî bir mücadele olmaktan çıkararak Boşnak milli kimliğinin oluşmasına da katkıda bulundu.² Aslında bu mücadelenin kökenini Avusturya-Macaristan'ın Bosna'yı işgalinden ilhakına kadar geçen dönemde aramak gerekir.

Günümüzde Bosna-Hersek İslâm Birliği'nin faaliyetleri, ülkede yaşayan bütün Müslümanlar ile yurt dışında yaşayan Boşnakları kapsamaktadır. İslâm Birliği kanunnamesine göre; İslâm Birliği, Bosna-Hersek Müslümanlarının ve yurt dışında yaşayan Boşnakların tek birliğidir. Sancak, Hırvatistan ve Slovenya meşihatları da Bosna-Hersek İslâm Birliğinin parçası halindedirler. Bosna-Hersek İslâm Birliği de ümmetin ayrılmaz bir parçasıdır.³ Esas olarak Sünni ve Hanefi İslâm'ın temsilcisi ve koruyucusu olma görevini taşıyan İslâm Birliği, Sufi akımları da 1990'ların başından bu yana çatısı altında toplamaktadır. İslâm Birliği, halen ülkedeki 1700'e yakın cami ve medresenin işleyişinden sorumludur. İslâm Birliği'nin başkanlığını 2012 yılından bu yana Hüseyin Kavazoviç yapmaktadır.

1.Bosna-Hersek'te İslâm Birliği Ülküsünde Din Adamları ve Aydınların Rolü

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında İslâm birliđi ideolojisi Bosna-Hersek'te de din adamlarının çoğunlukla yakın dođu ülkeleri ile temas kurmalarıyla gelişme göstermişti. Bu kişilerden biri Bosna-Hersek'in sonraki dinî lideri Reisu'l ülemâ Cemaleddin Çavuşeviç (Džemaludin Čaušević)di. Panislamizm ideolojisini takip ederek, Bosnalı Müslümanlara laik bir kimlik

² Ina Merdjanova, *Rediscovering the Umma: Muslims in the Balkans between Nationalism and Transnationalism*, Oxford University Press, New York, 2013, ss. 31-37.

³ *Ustav İslâmske Zajednice u Bosni i Hercegovini, I. Karakter i Načela Islamske Zajednice*, Član 1 i 3.

kazandırılmasına karşı çıktı ve Arapça'nın edebiyatta daha yaygın bir şekilde kullanılması için mücadele etti.⁴

Bosna-Hersek'te Panislâmist ideoloji takipçileri topluluğu, genellikle en büyük İslâm üniversitesi olan Kahire'deki Džamija Al-Azhar-Cami-Al Azhar üniversitesinde eğitim gören Boşnak öğrencilerden oluşuyordu. Bu öğrenciler, eğitimleri süresince, Genç Müslümanlar gibi 20. yüzyıl sonunda oluşturulan panislâmist Mısırlı örgütlerin ortaya koyduğu programla tanışma imkânı yakalamışlardır.⁵ Eğitimlerini tamamlayıp vatanlarına geri döndüklerinde ise, Bosna-Hersek'te İslâm ile ilgili bazı görevler üstlenmişlerdir. Bunlardan bir diğeri isim ise, Saray Bosna'da Gazi Hüsrev'de valilik ve öğretmenlik ile birlikte Müslüman din adamları birliği *El-Hidaje'* nin başkanlığını yürütmüş olan Mehmet Hanciç (Mehmet Handžić)'tir.⁶

Panislamizm görüşünün destekçileri, çoğunlukla İkinci Dünya Savaşı öncesi Yugoslav Krallığı'nda Müslüman birliğinin çıkarlarını koruyan tek örgüt olan Yugoslav Müslüman Organizasyonu (*Jugoslovenska Muslimanska Organizacija (JMO)*)'na bağlı genç insanlardı.

Daha sonra, Boşnak gençler, *Genç Müslümanlar (Mladi Muslimani)* olarak adlandırılan kendi örgütlerini kurmuşlardır. 1939'da Bosna-Hersek'te etkili olarak, Sırp ve Hırvatlar arasında fiili olarak bölünmeye yol açan Cvetkoviç-Macek anlaşması imzalandıktan kısa bir süre sonra çalışmaya başlamışlardır.⁷

Genç Müslümanlar (Mladi Muslimani) teşkilatının oluşturulmasını gerekli kılan şartlara bakıldığında ise, Yugoslav Müslüman Organizasyonu (YMO) lideri Mehmed Spaho ölmüştü, Müslüman halk başsız kalmış, Bosna'nın paylaşımı tamamlanmış ve Müslüman halk baskı altında bırakılmıştı. Kısacası bu problemler, Müslümanların iki dünya savaşında karşı karşıya oldukları problemlerdi ki gerçekten ağır problemlerdi. Her tarafta büyük bir göç olayı yaşanıyor, insanlar

---

⁴ Dževad Juzbašić, *Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom*, Saraybosna, 2002, s.405, 419.

⁵ *Slobodna Bosna*, 23.08.2004, ss. 6-7.

⁶ Ö. Behmen, *Genç Müslümanlar 1939-2000*, Saraybosna, 2000, s. 29.

⁷ O. İbrahimagić, *Politički sistem Bosne i Hercegovine*, Vol. I, Saraybosna, 1999, s.189.

Emgili, Fahriye. Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü.

içinde buldukları olumsuz şartlardan kaçıyorlardı. Bu durumlar, Genç Müslümanlar (MMT) teşkilatının oluşturulmasında en önemli ve başta gelen saik olmuştur. Ancak bunlara başka sebepler de eklenebilir: yaklaşan savaş şartlarının meydana getirdiği savaş psikolojisi, savaşın özellikle Müslümanlar üzerinde meydana getirdiği ve getireceği olumsuz etkileri gidermek ve onların ilacı olmak isteğiydi.⁸

Aliya İzetbegoviç ile yapılan bir söyleşide, Genç Müslümanlar'ın (Miladi Müslümani Teşkilatı) kuruluş süreci aşamasındaki gelişmeleri şöyle anlatmıştır:

“1941 Mart ayı sonuna doğru, Yugoslavya'nın işgali öncesinde, Sarajevo'da “Trezvenost” salonlarında “Mladi Muslimani” Teşkilatının kuruluş toplantısı yapılmıştı. Toplantıyı, bütün katılanlar üzerinde insiyatif sahibi, birinci planda olan ve şu anda Mostar'da hekimlik yapan Tank Muftiç açmış ve yönetmişti. Önde gelen diğer üyeler ise biraz önce isimlerini [Tarık Muftiç, Esad Karadozoviç, Husref Başağıç ve Emin Granov] saydıklarım da toplantıya katılanlar bizim ve polisin kayıtlarına göre 40-50 kişiydi. Biz bu toplantıda diğer işlemlerin yanında “Mladi Muslimani” Teşkilatının iç kurallarını da belirlemiştik. Bu arada, daha on-onbeş gün geçmeden savaş başladı, böylece teşkilatın resmi işlemleri yarım kalmıştı. Bu durum bizi ileride nasıl bir yön belirleyeceğimiz üzerinde düşünmeye zorlamıştı. Teşkilat, sonra resmi işlemleri tamamlanamadığından şekli anlamda varlığını sürdüremedi. İşgal ile birlikte Ustaşalar (Hırvat Faşistleri) ve ustaşa gençliği birliği dönemi geldi. Biz bir anda Ustaşa'ların teşkilatı ile karşı karşıya geldik. Ustaşa organizasyonu bütün Müslümanları kendi oluşumu içerisine çekmek ve Hırvatlarla birlikte organize etmeyi amaçlıyordu. Kaldı ki, Ustaşa Gençlik kollarında tüm öğrenciler hiç olmazsa şekil olarak bulunmak zorunda idi. Kimseye böyle bir şeyi isteyip istemediği sorulmuyordu. (Bu daha sonra sizin de bildiğiniz gibi yeni Komünist Rejim döneminde de tekrarlanacaktı.) Ustaşa organizasyonunda kişiler isterlerse faaliyet gösterirler ve üye olurlardı. Ancak Ustaşa Gençlik kolundaki faaliyetlere katılmak ve organizasyona katılmak kesinlikle zorunluydu. Kimse onlara isteyip istemediğini sormuyordu. Bizi isteğimizin dışında bu

⁸ <http://www.İslâmdusuncesi.net/dunden-bugune-mladi-muslimani-teskilatinin-etkisi-uzerine-1-388h.htm>, Erişim, 6.09.2018; Aliya İzetbegoviç ile Mladi Müslimani (Genç Müslümanlar) Teşkilatı ve dolayısıyla Bosna-Hersek İslâmî hareketinin tarihi hakkında yapılan bu röportaj, Sead Trhulj'nin derleyip kaleme aldığı ve 1992 yılında Zağreb'te basılan Mladi Müslimani adlı kitapta yer almıştır.

organizasyona kattıklarından sonra tüm toplantılarından grup halinde kaçmaya başladık. Ancak her yerde grup halinde belirmeye başlamıştık. 1941-1942 Sarajevo'nun mahallelerinde cami çevrelerinde ve Orman Fakültesi ile Tıp Fakültelerinde iyi bir teşkilatlanma gerçekleştirmiştik. Ustaşalar her ne kadar anti komünist olmamız sebebiyle bir ortak nokta buldukları için bizi kendilerine düşman olarak görmüyorlarsa da kendileri ile aynı fikirleri paylaşmadığımızı hissetmeye başlamışlardı.”⁹

Genç Müslümanlar programlarında; İslâm'ın canlandırılması ve Bosnalı Müslümanların yeniden Müslümanlaştırılmasına yer vermişlerdir. Programlarında yer alan şu çarpıcı ifade ile amaçlarını açıklarlar: *“Bu grubun amacı, Müslüman gençleri İslâm çerçevesinde eğitmek ve Müslümanlar arasında İslâmî bilinci yaygınlaştırmak ve sonra, toplumun ahlakî ve sosyal gelişimini sağlamaktır.”*¹⁰ Aynı zamanda, programlarında örgüt üyelerine ilişkin olarak şu ifade yer alır: *“Üyeler İslâmî düzenlemeler hakkında mümkün olduğunca fazla bilgi edinmeli, iyi Müslümanlar olarak hareket etmeli, İslâmî çalışmaları yaygınlaştırmalı ve İslâm ile Müslümanların çıkarlarını savunmalıdır.”*¹¹

Genç Müslümanlar'ın hareket programı yorumlandığında ortaya çıkan önemli noktalar; o günün problemleri hakkında çözümler, Müslüman gençliğin teşkilatlanmasının gerekliliği, Müslüman halkın gelişiminin ve yenilenmesinin ancak İslâm ile olabileceği ve bunların gerçekleştirilmesinde anahtar rolü Müslüman gençlerin oluşturacağıdır.

İslâm dünyasındaki 19. ve 20. asrın modernleşme süreçleri, Müslümanların zihniyetinde değişimlere sebep olmuştur. Ayrıca, Genç Müslümanlar, Bosna-Hersek'te Müslümanların zararına çalışan Müslüman din adamlarına da savaş açmışlardı. Diğer taraftan da Bosna'da İslâm dininin durumunu iyileştirmenin yolları üzerine kafa yormuşlardır.¹²

---

⁹<http://www.İslâmdusuncesi.net/dunden-bugune-mladi-muslimani-teskilatinin-etkisi-uzerine-1-388h.htm>, Erişim, 6.09.2018.

¹⁰ Š. Filandra, *Bošnjačka politika u XX. stoljeću*, Sarajevo, 1998, s. 214-215.

¹¹ Behmen, *a.g.e.*, s. 36.

¹² Sead Trhulj, *Mladi Muslimani*, Sarajevo, 1995, s. 60.

Emgili, Fahriye. Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü.

Bizzat Aliya İzetbegoviç'in¹³ ifadeleriyle;

*"Mladi Muslimani Teşkilatı üyeleri olarak hepimiz din adamı sınıfına karşı (anti klerikal) idik ve bu anlayış aramızda oldukça güçlü idi. Biz hoca ve şeyhlerin İslâm'ın yeniden doğuşunda önderlik yapacak güçte olmadıklarını görüyorduk. İnsanların bu yöne bakmamasını ve bu yönden umutlanmaması gerektiğine inanıyorduk. Şekille yükümlü olmayan başka insanların bu işi üstlenmeleri gerektiğini düşünüyorduk. Çünkü, din adamları İslâm'a şekilci olarak yaklaşmak zorunda idiler, değil ki, yeniden diriliş için radikal bir adım atmalarını beklenemez."*¹⁴

Genç Müslümanlar çalışmaları esnasında, diğer Müslüman ülkelerle temasa geçmişlerdir. Bosna-Hersek toprakları, İslâm dünyasının bir parçası olarak düşünülmüştür. Bosna'yı anlatan Fransız kâşif Bougarel'e göre; Genç Müslümanlar, programlarında, Pakistan kurulurken Hint yarımadasında kullanılanlara benzer kurallar ile Balkanlardaki tüm Müslümanlar için ortak bir devlet kurmayı amaçlamışlardır.¹⁵ Ancak, kendi çaplarında İslâm'ı koruyup güncelleştirmek ve özellikle gençler arasında onun yayılması amaçları taşıyan ve tüm dünyadaki Müslüman kardeşleri ile birlik oluşturmak isteyen bir ideoloji taşıyorlardı. Onların teşkilatı Panislamist düşünceye sahip bir teşkilattı. Ancak bu teşkilat, diğer İslâm ve Arap ülkelerindeki teşkilatların gerek metot ve gerekse mücadele tarzı bakımından bir kopyası niteliğinde değildi. Bu ülkenin ve halkın şartlarından çıkmış kendine özgü bağımsız bir hareketti.

1941-1945 yılları arası İkinci Dünya Savaşı esnasında, Bosna topraklarının çoğu NDH (Nezavisna Hrvatska Drzaca)'ye dahil edilirken, Genç Müslümanlar aktif bir şekilde İslâmî konular üzerinde çalışıyorlardı. Bazıları Zagreb'te, bazıları

¹³ Genç Müslümanlar Teşkilatı üyesi olan Aliya İzetbegoviç, bu teşkilat ile olan ilk tanışıklığını ve teşkilat üyelerini *Tarihe Tanıklığım* kitabında şu şekilde anlatıyor: "Genç Müslümanlar olarak bilinen grupla ilk kez Yugoslavya'nın düşmesinden birkaç ay önce temasa geçtim. Bunların çoğu Zagreb ve Belgrad Üniversitelerinde okuyan öğrencilerdi; onlarla birlikte Saraybosna'daki Birinci ve İkinci Liselerden bazı öğrenciler de vardı. Ormancılık öğrencisi Tarik Muftić, 1945'te komünistlerce öldürülen tıbbiye öğrencisi Esad Karadozoviç, mühendislik okuyan Emin Granov ve 1951'de Yugoslavya'yı bir daha geri dönmek üzere terk edecek olan inşaat mühendisliği öğrencisi Husref Başagiç tarafından bir grup oluşturulmuştu. Aralarında 1944 sonunda yine komünistler tarafından öldürülen genç bir fenni ziraatçı olan Asaf Serdareviç de bulunuyordu."

¹⁴ <http://www.İslâmdusuncesi.net/dunden-bugune-mladi-muslimani-teskilatinin-etkisi-uzerine-1-388.htm>

¹⁵ <http://www.ex-yupress.com/dani/dani9.html>

ise Saraybosna'da bilgilerini derinleştirmiştir.¹⁶ 1942'de, *El-Hidaje* birliği başkanı Handziç ile Genç Müslümanlar derneği temsilcisi Esad Karadozoviç (Esad Karadozoviç) bir anlaşma imzalamıştır. Bu noktadan sonra, Genç Müslümanlar *El-Hidaje* kapsamında çalışmalarına devam etmişlerdir.¹⁷

Çoğunlukla Zagreb'te yayımlanan yasa dışı, günlük "Mujahid" gazetesi için makaleler yazmaya başladılar. Ayrıca, yeni kurulan İslâm devletlerinin durumunu anlattıkları "Pakistan" gibi broşürler dağıttılar. Tüm Müslümanları birleştirmek ve komünizme karşı savaşmak için çalışmayı ilke edindiler. Aynı zamanda (1948-1949), Ljubljana ve Belgrad'da, Genç Müslümanlar için yeni yerleşimler oluşturmaya başlamışlardır. Örgüt üyelerinden biri olan Ömer Behmen sayesinde, Genç Müslümanlar Sandzak, Kosova ve Makedonya'dan öğrencilerle temas kurmuşlardır.¹⁸

Ne var ki İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Genç Müslümanlar oluşumunun faaliyetleri komünist yetkilileri rahatsız etmişti. 1946'da Panislamizm destekçilerinin toplu bir şekilde tutuklanmaları grubu kargaşaya itmedi ve çalışmalarını yürütmeye gayret ettiler. "Preporod" birliği ile işbirliği kurmaya da o tarihlerde başlamışlardı.¹⁹

¹⁶ Mladi Müslimani Teşkilatı yeni bir mezhep veya tarikat değildi. Bu İslâmî bir eğitim ve mücadele teşkilatıydı. Teşkilatın esasını belirleyen bu cümle "Bizim Hareketimiz" adlı broşürde yer almaktadır. Aynı broşürde teşkilatın birinci amacı genç insanların İslâm ruhu ile gelişmelerini sağlamak, ikinci amacı ise onları, dinlerini ve halklarını baskı altında tutan tüm güçlere karşı mücadeleye hazırlamak olarak gösterilmişti. Diğer broşür başlıkları hangi temalar ve konularla ilgilendiklerini göstermektedir. "Nasil Mücadele Edeceğiz", "İlk Görev", "Çalışma Yönergesi", "Köylü Gençliğimizin İdeolojik Eğitimine Verilmesi Gereken Önem", "Gençlerle Çalış", "İslâm", "Domuz Etine Neden Hayır", "Cinsellik Problemi", "Başarımızın Koşulları", "Genç Müslümanın Hayat Yolu" ve benzeri. Haksöz Dergisi - Sayı: 39 - Haziran 94; <http://www.İslâmdusuncesi.net/bosna-İslâmi-hareketinin-tarihi-371h.htm> erişim 9.09.2018 .

¹⁷ Ö. Behmen, *a.g.e.*, s.29; İşgal ve savaş yıllarında legal bir teşkilatta bulunmamanız çok tehlikeli bir durumdu. Bundan dolayı 1942 yılında, otuzlu yıllarda o zamanın tanınmış alimlerinden Mehmed Efendi- Hadziç'in başında bulunduğu "El-Hidaye" cemiyetinin koruması, çatısı, gölgesi altına girmeyi uygun gördük. <http://www.İslâmdusuncesi.net/dunden-bugune-mladi-muslimani-teskilatinin-etkisi-uzerine-1-388h.htm>, Erişim, 6.09.2018.

¹⁸ O. Behmen, *a.g.e.*, s. 78, 98.

¹⁹ "Preporod" da Müslüman komünistler organize oluyorlardı. Biz İslâmî görüş sahibi olanlar işte *Preporod*'u bu anlamda ele geçirmek için organize olmuştuk. Bunun için olaylar bir çatışmanın eşiğine kadar gelmişti. Biz bu karar doğrultusunda bu teşkilata girdik ve teşkilatın yönetimine kadar geldik. Bu da göstermektedir ki, onların bize karşı ortaya koyacakları bir mücadele yoktu ve buna güçleri de yoktu. Fakat onlar bu duruma bir kaç ay tahammül ettiler ve peşinden hepimizi tutukladılar. Bu

Emgili, Fahriye. Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü.

2. Dünya Savaşı sonrası Yugoslavya'da komünist idare tarzı benimsenmişti. Genç Müslümanlar birliği üyesi Aliya İzetbegoviç'e göre:

"Bizim yapmak istediğimiz her şeye çok yabancı bir rejimin geldiğini hissediyorduk. Savaş yıllarında sistem bir yönden bize yabancı bir sistemdi, bu yeni rejim ise bir başka yönden bize yabancı idi. Aralarında bu yönden bir fark yoktu. Ancak bu yeni sistem daha radikal ve daha sistematik idi. Ancak baskıcı yanları aynı idi. Eski sistem buna göre daha fazla şiddete dayalı idi, ancak hiç bir zaman yeni komünist rejimin halka yapmak istediği şekilde bir yabancılaştırmayı gerçekleştirmedi, böyle bir isteği ve amacı da yoktu. Çünkü komünist idare, öncelikle insanların dinî inançlarından başladı ve tüm insanları kendi inançları doğrultusuna çevirmek gerektiğini ve artık yeni bir dönemin geldiğini ortaya koyuyordu. Biz ise bu düşünelere katılmıyor ve inanmıyorduk. Onlar insanların psikolojik değişimini doktrinlerin başaracaklarını iddia ediyorlardı. Biz, gerek organizeli ve gerekse organizersiz olarak bu yapılanmaya karşı çıkmaya ve direnmeye başladık. Bu nedenle 1945 yılı sonbaharında "preporod"u ele geçirmeye teşebbüs ettik. Bu toplantıda bir takım eylemler ortaya koyduk. Preporod'un kuruluş toplantısı büyük bir salonda gerçekleştirildi. Bu gerçekten komünist rejimde gerçekleşen ilk başkaldırıydı. O zamana kadar kimse sesini yükseltmeye cesaret edememişti çünkü hemen ortadan kaldırılırdı. Bizim yaptığımız organizasyon ile bizim gibi düşünen yaklaşık bin kişinin toplanmasını sağlamıştık."²⁰

Genç Müslümanlar Teşkilatı üyelerinin ilk tutuklanmaları; 1 Mart 1946 yılına rastlar. Daha sonra bu devam etti, 1946 birinci grup, 1947 ikinci ve üçüncü, 1948 dördüncü ve beşinci grup tutuklamalar ile peşinden 1949 yılında yapılan ve teşkilat ile kesin hesaplaşmanın yapıldığı tutuklamaların olduğu yıllardır. 1949'da bu grup, rejim tarafından usulüne uygun çalışmadıkları iddiasıyla yargılamalar başlandı.²¹ Saraybosna'da yapılan duruşmalarda, grubun dört üyesi ölüm cezasına

---

tutuklama ilk grup tutuklamaları idi ve bunlardan sadece on iki veya on üç kişi mahkeme önüne çıkartılmıştı.

²⁰ <http://www.İslâmdusuncesi.net/dunden-bugune-mladi-muslimani-teskilatinin-etkisi-uzerine-1-388h.htm>, 6.09.2018.

²¹ Basın halka iletilebilecek haberleri rejimin istediği şekilde düzenliyor ve bir yandan da rejim yanlısı propaganda işlevi yürütülerek kamuoyunu istedikleri yöne yönlendiriyorlardı. Daha yargılamanın başında yapıştıran bu etiket şöyleydi: "Dün, İl Ceza Mahkemesi Heyeti önünde, emperyalist siyasi amaçlar güden ve halkımızın kardeşliği ve birliği aleyhine, onların arasına dinsel düşmanlık

ve birçoğu da hapis cezasına çarptırıldı. Aliya İzetbegoviç üç yılını hapiste geçirdi. Bu gerileme, grubun kalan unsurlarının siyasi ve dinî müdahalelerini yeniden gözden geçirmelerine yol açtı. 60'lı yılların sonunda, İzetbegoviç ve Ömer Behman veya seminer öğrencilerinden oluşan gayri resmi tartışma gruplarının liderleri olarak ortaya çıktı.²²

1949 yılında yapılan tutuklamalarda savcı Enver Kırziç'in dediği gibi; onları öyle cezalandırın ki, bu mesele üzerinde düşünmek isteyen diğerlerinin korkudan kanı dunsun!²³ 1949'da, komünist yetkililer Genç Müslümanların yapılarını tasfiye etme kararı almıştır. Baskıların en yoğun olduğu dönemdi. Örgütün önde gelen üyelerinden Hasan Biber, Nusfer Fazlibegoviç, Halid Katjaz (Halid Kaytaz), Omer stupac (Ömer Situpas) ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır.²⁴

Genç Müslümanlar örgütü, yasa dışı olmasına rağmen gizli faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.²⁵ 1956'dan itibaren, Aliya İzetbegoviç, Salih ve Ömer Behmen,

---

tohumları eken ve ülkemizdeki halk yönetimini güç kullanarak yıkarak yerine emperyalistlere dayanan eski imparatorluk (ekspoatatorsko) yönetimini kurmak isteyen illegal terörist örgüt MMT (Miladi Müslümani Teşkilatı) üyelerinin yargılanmalarına başlandı.", *Oslobodenje*, 2 Ağustos 1949.

²² Burg, Steven L. & Shoup, Paul S., *The War in Bosnia-Herzegovina-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention*, M.E. Sharpe, New York, 1999, s. 67.

²³ <http://www.İslâmdusuncesi.net/dunden-bugune-mladi-muslimani-teskilatinin-etkisi-uzerine-1-388h.htm>, 6.09.2018.

²⁴ İzetbegoviç, *Tarihe tanıklığım*, s. 20; Bu dönemde başta Saraybosna, Mostar ve Zenitsa (Zeica) n olmak üzere birçok yerde toplam 15 yargılamanın yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. Bunun yanında hiç bir yargılama yapılmadan hapsedilenlerden öldürülüp yok edilenlere kadar rejimin teşkilat üyeleri ile olan hesaplaşması çok değişik şekillerde olmuştur. Bu dönemde binlerce Müslüman genç tutuklanıp ve işkence altına alınmışlardır.

²⁵ 1946 tutuklamalarından sonra müslümanların yoğun bulunduğu bölgelerde daha geniş ve tam bir gizlilik içinde illegal bir teşkilatlanmayı gerçekleştiren ve teşkilatın kurallarını belirleyen bir önder grup geldi. Teşkilat üyelerinin tutuklanması ve ağır cezalara çarptırılması arttıkça Genç Müslümanlar komünist idarenin kendilerini açık düşman seçtiğini kabul edip siyasetlerini buna göre belirlediler. Şartlardan dolayı tüm gizlilik kurallarına uygun yeniden bir organizasyon modeli ve illegalitenin tüm metodik kurallarını tatbik etme keyfiyeti öncelendi. Teşkilatın aktif yeni yönetim grubu -ki bunlar savaş yıllarında Ustaşalar'ın denetiminde mecburî askerlik yapıyorlardı, ama teşkilatın üyesydiler- Hasan Biber, Halit Koytas, İsmet Serdareviç, Halit Kozareviç ve Mehmet Jericiba'dan müteşekkildi. Yeni kadro, teşkilatın içyapısını disipline etti. Gevşek ilişkiler kesildi, 1946'da başlayan bu reorganizasyonla teşkilata yeni üyeler kazandırılırken eski yapı da revizyondan geçirildi. Teşkilata üyelik sınava ve tedrici merhalelerde başarılı olmaya bağlandı. Yeni üyelerle 10-15 günde bir mutlaka toplanılıyordu. Önder gruptan her biri birbiri ile irtibatı olmayan yeni alt gruplar oluşturdu. Teşkilat üyelerinin niceliği değil, niteliği esas haline getirildi. Yeni üyelerde İslâm'a içten bağlılık, ahlakilik, halkla ilişki becerisi, iş yapabilme yeteneği ve entellektüel bilgi düzeyi aranılıyordu. Müslümanların yeni yapılanması Saraybosna dışında Zagreb, Mostar, Zenica, Foça, Visegrad, Nevisinca, Konjica gibi 30'u aşkın küçük ve büyük şehirde hızla genişledi. Ancak Saraybosna dışında Mostar gibi bazı özel

Emgili, Fahriye. Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü.

Vahid Kozariç, İsmet Kasumagiç gibi Panislamizm destekçilerinin bazıları örgüt yapılarını yenilemeye başlamışlardır. Arap ülkelerinden öğrencilerle temaslar kurmuş, Arapça'dan metinler çevirmiş ve din hakkında konferanslar düzenlemişlerdir.²⁶

60'ların sonlarında, ideolojik olarak Bosnalı Partiye bağlı Müslüman entelektüellerin yazdığı önemli edebi eserler, Müslüman ideolojisini şekillendirmeye kararlı bir şekilde katkıda bulundu. Bosna Müslüman bilincinin uyanışında 1967'de yayımlanan ve Saraybosna'da tanınmış bir Müslüman profesör olan Muhammed Filipoviç'in yazdığı bir kitap olan, "Bosanski duh u knjizevnosti" önemli bir rol oynamıştır. Bu Müslüman ideolojisi, milli nitelikleri, dinî ölçütlerle değil, manevi geleneklerin ve edebî, siyasî ve kültürel özelliklerin sentezi yoluyla kuruldu; İslâm, ancak bu milletin doğuşunda ilk uyaran olarak hizmet edebilirdi. Müslüman olmak, ortak bir kültürel kimliğin paylaşılması anlamına geliyordu.²⁷

2."İslâm Bildirisi" – Genç Müslümanların Program Bildirisi

Yugoslavya'da altmışlarda gerçekleşen siyasî çekişme ve Bosna Müslümanlarının 1974 anayasasında eşit kanunlara sahip olduğunun kabûlü, panislâmist teşkilatın çalışmalarına tekrar başlamasına yol açmıştır. Sonuç olarak, Genç Müslümanlar birliği, çoğunluğu Aliya İzetbegoviç tarafından yazılmış olan İslâm Bildirisini yayımladı. Bildiri, panislâmist teşkilatın temel bir bildirgesi olarak değerlendirilmiştir.

---

sorunları olan yerlerde teşkilat üyeliği için entellektüel nitelik konusunda bazı tavizler veriliyordu. Bosna-Hersekli, Sancaklı, Makedonyalı müslüman gençlerin Zagreb'te öğrencilik statüsü ile bir arada bulunmaları da bu gelişim hızını artırıyordu. MMT'nin artık kendi kuralları, tüzüğü, teşkilat yemini, özellikle gizli mesajların ulaştırılmasında kullanılan şifreleri, teşkilat önderlerinin kod isimleri, eğitim metinleri, teksirle basılan "Mudzahid" ve "Holü ' adlı dergileri ve diğer propaganda malzemeleri bulunuyordu. Emirler ancak güvenilir kuryelerle söz aracılığıyla ulaştırılıyordu. Teşkilat üyeleri genellikle 16 ila 25 yaşları arasındaydı.

²⁶ *Slobodna Bosna*, 23.08.2004, s. 21.

²⁷ Atif Purivatra, *On the National Phenomenon of the Muslims of Bosnia-Herzegovina in Nations and Nationalities of Yugoslavia*, Medjunarodna Politika, Belgrade, 1974, p. 311; Ayrıca Purivatra, "... esas olarak İslâm aracılığıyla, merkezi Bosna halkının bir kısmının, belirli etkenlerin etkisiyle, ayrı bir etnik bireysellik oluşturulduğu temelde dinsel-sosyal ve manevi bir yapıyı kabul edip geliştirdiğini kabul eder. ayrı bir sosyo-etnik oluşum olarak..." Bkz. Atif Purivatra, *a.g.e.*, s. 308.

Bu panislâmist tezin temelinde, Müslümanların dünyadaki durumu yer alıyordu. Panistlamist ideoloji doğrultusunda, İslâm dininin reforma ihtiyacı olduğunu belirtilmiştir. Müslüman entelektüellerden oluşan gürühtan İslâm'ın yenilenmesini gerçekleştirmeleri beklenmişti ve görevleri Müslümanların İslâmiyeti doğru yaşamalarını, doğru Müslüman olmalarını sağlamaktı.²⁸

Laik Müslüman milliyetçiler sadece Yugoslavya bağlamında Bosna-Hersek'i Müslüman bir cumhuriyet yapmak istediler; Müslüman milliyetçiler Yugoslav düzeni dışında bir İslâm devleti için çağrıda bulundular. Bu grubun siyasi görüşlerini daha iyi ifade eden belge, İslâm Deklarasyonu: Müslümanların ve Müslüman Halkların İslâmlaştırılmasının Bir Programıdır, adlı kitaptır. İlk olarak 1970'de yayınlanmış olan bu kitap genellikle İzetbegoviç'e atfedilir.²⁹

İzetbegoviç'e atfedilen bu kitapta yer alan temel kavram, ideolojik olarak, temel amacın Tanrı'nın nihaî iradesi olarak gördükleri toplumu yeniden şekillendirmek için, siyasi iktidarın ele geçirilmesi gerektiği düşüncesi, 1970'lerin Panİslâmcı hareketlerinin baskın düşüncesiyle ideolojik olarak uyumlu hale getirilmiştir. Temel amaç, İslâmi bir toplum için İslâmî bir devlet kurulmasıydı; İzetbegoviç'in söylediği gibi:

"... İslâmi hareket, İslâmi gücün sadece yok edilmesini değil, aynı zamanda yeni bir İslâmi yapıyı inşa etmeyi de amaçlar."³⁰

İslâm Bildirisi'nde, İzetbegoviç millet meselesine değinmedi. Müslümanları bir millet olarak değil, İslâm birliği dünyasının üyeleri olarak değerlendirdi, bunun kaynağı olarak da Kur'anı gösterdi:

"İslâm'da ümmet ilkesi vardır, bu ilke tüm Müslümanları dinî, kültürel ve politik birlik içinde birleştirme isteği anlamına gelir. İslâm bir milliyet değildir ama uluslararası (dinî, kültürel ve politik) bir birliktir. (...) Tüm Müslümanların birleşmesi görüşü herhangi

²⁸ Aliya İzetbegoviç, *Islamska deklaracija*, Sarajevo, 1990, s. 5.

²⁹ Bazı kaynaklara göre İslâm Deklarasyonu kolektif bir çalışmadır. Açıkça siyasi nedenler, yazarların Bosna-Hersek'teki Müslüman meselesi ile deklarasyonda öne sürdüğü İslâmi devlet çözümü arasında açık bir bağ kurmalarını yasaklamıştır. Ancak kitap, Bosna-Hersek ile olan benzeşimin kaçınılmaz olduğu gibi açık bir şekilde yazılmıştır. İzetbegoviç'in, Bosna-Hersek'e değil de dünyadaki herhangi bir yere İslâmî bir devrim önerdiğine inanmak düşünülemez.

³⁰ İzetbegoviç, *Islamska Deklaracija*, s. 43.

Emgili, Fahriye. Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü.

*birine ait özgün bir fikir değildir. Birçok devrimci veya idealistin olağandışı isteği de değildir. Kur'an bu ilke üzerine kuruludur, şu ünlü deyişin de gösterdiği gibi: "Müslümanlar kardeşler." (...)*³¹

Bildiride, Aliya İzetbegoviç Fas'tan Endonezya'ya kadar toprakları kapsayan bir Müslüman devlet oluşturma çağrısında da bulunmuştur. "İslâm" ile İslâmî olmayan sosyal ve politik kurumlar arasında herhangi bir barış ve uyum söz konusu değildir.³²

Deklarasyonda önerilen İslâmî devlet; Tanrı'nın egemenliğinin insan yasalarının egemenliği yerine hüküm sürmesi ve bireyin kişisel yaşamının tüm alanlarını kapsamaması gerektiğini ifade eden teokratik bir toplum anlayışını yansıtmaktaydı.³³ Dolayısıyla İslâm, siyasî, sosyal ve iktisadî sorunlara bütün bir çözüm olarak uygulanmalıdır. Çok etnik/dinî birliktelik, parlamenter demokrasi ve siyasi çoğulcululukta büyük bir şüphe ile karşılanan otoriter bir projeydi.

Deklarasyonda ifade edilen şuydu:, "İslâm toplumu bir İslâm hükümeti olmaksızın eksik ve iktidarsız... Bir Müslüman, bir birey olarak var olmaz... Bir Müslüman olarak yaşamak ve var olmak, bir çevre, bir topluluk, bir toplumsal düzen yaratmak zorundadır... Tarih, aynı anda içinde siyasi bir hareket olmayan tek bir İslâmî hareket bilmez."³⁴

Bildirge, koşullar olgunlaştığında uygulanacak uzun vadeli bir projeydi. Siyasi bir program olarak, stratejik hedefi, bir İslâm Devleti kurmak ve bunu başarmanın yolu da İslâmî bir devrimdi. Köylülerden aydınlara, farklı toplumsal katmanların katılımı ile muazzam bir kitle isyanıyla güç ele geçirilmeliydi: (...)Bir Müslüman sadece Allah'ın ismiyle ve İslâm'ın zaferiyle ölür ya da savaştan kaçabilir³⁵...İslâmî bir düzen için mücadelede tüm yöntemlere izin verilir.³⁶... bu devrede herkes aydınlanmış bir zekânın rehberliği altına girmeli [ki] daha sonra İslâmî düzenin bayrağını yükseltmek amacıyla Müslüman kitleleriyle birlikte bu düzenin uygulanması için harekete geçmelidir.³⁷

³¹ İzetbegoviç, *Islamska...*, s.26, 47.

³² İzetbegoviç, *Islamska*, s.22.

³³ İzetbegoviç, *Islamska*, s. 3.

³⁴ İzetbegoviç, *Islamska*, s. 19.

³⁵ İzetbegoviç, *Islamska...*, s.4.

³⁶ İzetbegoviç, *Islamska...*, s.37.

³⁷ İzetbegoviç, *Islamska...*, s.18

İslâm Bildirisi”nde, İzetbegoviç Bosna’dan bahsetmemiştir. Bunun iki sebebi olduğu düşünülmektedir. İlk olarak, baskı ve Genç Müslümanlar birliği üyelerinin aşırı görülmeleri korkusu vardı. Diğer yandan, Panislamizm görüşünün takipçileri kendilerini büyük İslâm birliğinin üyeleri olarak görüyorlardı. Bu nedenle, “İslâm bildirisi” metni Bosnalı Müslümanların değil, İslâm dünyasının sesini yansıtıyordu.

Kuşkusuz, komünist yönetim Genç Müslümanlar teşkilatı üyelerini devamlı mahkûmiyet altında tutamazdı. Teşkilat üyeleri hapisten çıktıktan sonra da çalışmalarına devam ettiler. Ortak çalışmalarını ve arkadaşlıklarını hep devam ettirdiler. İslâmiyet ve Müslümanlar hakkında bilgiler içeren Preporod gazetesini yayınlamaya başladılar. Sareva Camii, Tabački mescidinde İslâm ilimleri üzerine dersler verdiler. Preporod, Takvim, Glasnik gibi gazeteler ve çeşitli kitaplar aracılığıyla düşüncelerini topluma aktardılar. Genç Müslümanlar bu şekilde şöhretlerini yaydılar.³⁸ Genç Müslümanlar, bildiri hazırlamanın yanı sıra, İslâm dinî kurumlarını yenileme ile de meşgulüldüler. İslâm Birliği üyesi Hüseyin ef. Dozo’nun yardımıyla, “Takvim” dergisi ve 1970’de yeniden çıkmaya başlayan günlük dinî gazete “Preporod” e yoğunlaşmaya başladılar. Aliya İzetbegoviç ve Salih Behmen’in de aralarında bulunduğu Genç Müslümanlar, buralarda takma isimlerle makaleler yayımladılar.³⁹ Ayrıca, Gazi Hüsrev Bey medresesinden öğrenci gruplarıyla da işbirliği yapmayı başardılar. Ana görev, toplumla bağlantı sağlayan ve din hakkında tartışmalar düzenleyen genç imam Hasan Cengiç’e aitti. Seksenlerin başında, Panislamizm ideolojisinin takipçileri toplumda daha büyük bir rol oynamaya karar verdiler. Genç Müslümanlar, diğer Müslüman ülkelerle işbirliği yapmayı başardılar. Çoğu, Müslümanların yeniden Müslümanlaştırılmaları gerekliliğinden bahsettiler. Genç Müslümanlar birliği üyesi ve Hüseyin Dozo’nun ölümünden sonra “Preporod” gazetesinin baş editörlüğü görevini üstlenen, daha sonra Saraybosna’da çıkan “Muslimanski Glas” isimli gazetede editörlük yapan Dzermaludin Latiç Müslüman entelektüellerin

---

³⁸ <https://www.milligazete.com.tr/haber/1190619/genc-muslumanlar-yetim-kaldi>, Erişim: 6.09.2018.

³⁹ Behmen, *a.g.e.*, s.254.

Emgili, Fahriye. Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü.

laikleşmesi konusunda 1980'de bir uyarıda bulunmuştu.⁴⁰ Müslüman tarihçi Muhammed Filipoviç'in fark edip aktardığı gibi: *"Dine dayalı bir devlet kurmak 'ulusal hak savaşçılarını' milli varoluşun gerçek tarihsel mantığı hususunda bilinçsiz kılar-din hakları savaşçılarına dönüştürür."*⁴¹

Dinî konuşma sayısının artması nedeniyle komünist yetkililer Bosna-Hersek'te Panislamizm örgütünü dağıtmaya karar verdi. İslâm milletinin gelişmesinin belli bir sınırı olması gerektiğini düşünüyorlardı. Genç Müslümanlar'ın faaliyetleri ve şöhreti komünist rejimi tekrar harekete geçirdi. Komünist Gizli Servisi UDB görevlilerinin 23 Mart 1983 günü sabahı başlayıp akşam geç saatlerde biten ara aramalarının ardından Aliya İzetbegoviç gözaltına alınıp Devlet Güvenlik Karargâhına ve oradan da . Ardından Bölge Hapishanesine sevk edildi. Sadece, tutuklanarak sorgulanan Aliya İzetbegoviç değildi. Bosna'nın her bir tarafından yüzlerce insanın tutuklanarak sorgulandığı bu dönem 'Saraybosna Süreci'⁴² olarak anılmaktadır.

Yüz gün boyunca devam eden sorgulamalardan sonra, Aliya İzetbegoviç ile birlikte; Ömer Behmen, Hasan Çengiç, İsmet Kasumagiç, Edhem Bıçakçı, Husein Zivaly, Rusid Pruguda, Salih Behmen, Mustafa Spahiç, Cemal Latic, Melika Salihbegoviç, Derviş Durdeviç, Cula Bıçakçıç, devlete karşı fesat tertip etmek ve düşünce suçundan Yugoslavya Federal Mahkemesinde yargılanmaya başladılar. Yargılama neticesinde toplam doksan yıla mahkûm edilen on üç entelektüelden; Aliya İzetbegoviç on dört ve daha önce on bir yılını hapishanede geçirmiş olan Ömer Behmen on beş yıla mahkûm edildi. Federal Mahkemeye yapılan itirazlardan sonra da sonuç pek farklı olmadı. Aliya İzetbegoviç dokuz, Ömer Behmen sekiz, İsmet Kasumagiç yedi, Hasan Çengiç altı ve Salih Behmen dört yıla mahkûmiyet aldılar. Nihayetinde, 1983'te, Genç Müslümanlar birliği üyeleri İslâmi köktencilik ve İslâmi milliyetçilikle suçlandılar. Dokuz üye hapse atıldı, bu durum da doğal olarak örgütü parçaladı.⁴³

⁴⁰ X. Bougarel, *Ramadan during a Civil war as reflected in a serie of sermons", Islam and Christian-Muslim Relations*, 1995, 6 (1).

⁴¹ M. Filipović, *Bošnjačka politika. Politički razvoj u Bosni u XIX i XX stoljeću*, Saraybosna,1996, s. 94.

⁴² <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bosna-hersekin-ilk-cumhurbaskani-aliya-izetbegovic-vefatinin-18-yilinda-ozlemle-aniliyor/2395248>, Erişim, 17.10.2021.

⁴³ Aliya İzetbegoviç 14 yıl hapse mahkum edildi, Omer Behmen 15 yıl, Hasan Çengiç 10 yıl, Ismet Kasumagiç 10 yıl, Edhem Bıçakçıç 7 yıl, Salih Behmen 5 yıl, Mustafa Spahiç 5 yıl, Husein Jivalya 6 yıl, Cemaludin Latiç altı buçuk yıla mahkum oldu. Bkz. Ömer Behmen, *a.g.e.*, s. 260.

Genç Müslümanların, faaliyetlerinin en yoğun olduğu altmışların ortasına kadar, programları, büyük destek toplamamıştı. Bosnalı Müslümanlara ulaşmaları çoğunlukla zor olmuştu. Ayrıca, faaliyetleri sınırlıydı ve ülke içinde fark edilmiyordu. A. İzetbegoviç'in iki kitabı "İslâmi Bildiri" (1970'de yazıldı) ve "Batı ile Doğu arasında İslâm" (1975) sadece yurtiçinde yankı uyandırdı ve seksenlere doksanlara kadar resmi olarak pek gündemde olmadı.⁴⁴ Bu nedenle, 1983'te sadece tutuklama ve baskılar nedeniyle ün kazandıkları söylenebilir.

Bosnalı İslâmcıların doktriner cephaneliği daha sonra İzetbegoviç 1984'te hapis hanedeyken, Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan Doğu ile Batı arasındaki İslâmiyet adlı bir sonraki İzetbegoviç kitabıyla zenginleştirildi. İslâm Deklarasyonu'nda dile getirilenler, diğer dinler ve ilkeler üzerinde İslâm'ın üstünlüğünü yeniden teyit etmenin ötesinde, İslâmcı ideolojiye yeni önemli teorik katkılar getirmiştir.⁴⁵ Aslında kitap, İslâm Deklarasyonunun merkezi politik delilin ideolojik temellerini ortaya koymak için bir girişimdi. Yugoslavya'nın dağılmasının rüzgârları algılandığında, bir İslâmî hükümeti kurmanın bir sonraki aşamasına geçmeden önce, İzetbegoviç'in gerekli gördüğü entelektüel hazırlığın bir parçasıydı da denilebilir.

Ayrıca 90'lı yıllarda şöyle bir anlayış yer buldu. Marksist Müslüman milliyetçiler gibi, Bosnalı İslâmcılar da Avusturya-Macaristan'ın desteklediği eski fikirleri benimsedikleri görülür. Doksanlı yılların başlarında, Boşnak kavramını kendi dillerinde gözden geçirdiler ve birleştirdiler. Balkanlar'daki tüm Slav Müslümanları, sadece Bosna-Hersek'tekiler değil, aynı zamanda Sırbistan (Kosova ve Sancak), Karadağ ve Makedonya'daki Boşnaklar, Bosna'nın parçası idiler [...]⁴⁶

---

⁴⁴ D. Martinović, *Alija Izetbegović. Ličnost i knjiga*, Belgrad 1990, s.1.

⁴⁵ Doğu ve Batı arasındaki İslâmi Deklarasyon ve İslâm'ın eleştirel bir analizi için bkz. Diana Johnstone, *Alija Izetbegovic: Islamic Hero of the Western World*, *Dialogue*, Volume 7, No 26, Summer, 1998, ss.33-47.

⁴⁶ Aliya İzetbegoviç, "Mi nismo Turci", *Start*, Zagreb, July 7, 1990.

3.Müslüman Partisi SDA'nun Oluşumu

Komünist rejim yukarıda bahsedilen tutuklamalar ve yargılamalar ile Boşnakların siyasi gücünü ve etkisini yok etmek istemekteydi. Ne var ki, sonuç istedikleri şekilde neticelenmedi. Tutuklanan liderlerin hapisshaneden çıkması ile onlara katılan diğer entelektüel Müslümanlarla daha etkin olan Genç Müslümanlar, bir parti kurmak için faaliyete geçtiler. Böylece, Komünist yetkililerin Genç Müslümanlar birliğini kökten dinci bir grup olarak tanınmasından yedi yıl sonra, bu örgütün üyeleri Bosna-Hersek'te yeni sosyal bir hareket oluşturmaya başladılar. Amaçları serbest seçimde başarılı olabilecek yeni bir siyasi parti kurmak ve iktidarı ele geçirmektir. 8 Ekim 1989'da aralarında Aliya İzetbegoviç, Ömer Behmen, Muhammed Çengiç, Prof. Suleyman Masoviç, Edhem Traljiç, Safet İsoviç ve Cemaludin Latiç'in içinde bulunduğu 'Kırklar' grubu, Aliya İzetbegoviç'in Devlet Başkanlığına kadar uzanacak olan süreci başlatarak, Demokratik Eylem Partisi SDA'nın kuruluşunu ilân ettiler.⁴⁷

Neticede, Müslüman partinin kuruluşu 26 Mayıs 1990 tarihinde gerçekleşti. Aliya İzetbegoviç ise Bosna-Hersek'teki en büyük Boşnak partisi konumundaki Demokratik Eylem Partisinin (SDA) ilk genel başkanı seçildi. SDA, ilk çok partili seçimde Bosna Hersek'te en çok oyu alırken, Aliya İzetbegoviç de eski Yugoslavya'daki 6 sosyalist cumhuriyetten biri olan Bosna Hersek'in başkanı oldu.

Yugoslavya'nın dağılması ve SDA'nın 40 kurucu üyesinden 8'i Genç Müslümanlar birliği üyeleri idi (A.İzetbegoviç, Hasan Çengiç, Ömer Behmen, Cemaludin Latiç gibi). Parti, kurulduğu yıllarda Boşnakların millî kültür ve kimliğinin korunmasını ve haklarının savunulmasını hedeflemekle birlikte demokrasi, eşitlik, iktisadî liberalleşme ve Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunması gibi hususları da önemseyerek multi-etnik yapıya açık bir görüntü vermiştir. Böylece, İzetbegoviç SDA yani *Demokratik Eylem Partisi*'nin lideri oldu ve Adil Zülfikarpasiç lider yardımcısı olarak seçildi.⁴⁸ Daha en başından, parti Bosna'daki Müslümanlar arasında popüler oldu. Bu popülerliğin sebebi partinin son derece çeşitli görüşlere sahip siyasetçilerden oluşmasıydı. Din adamlarını,

⁴⁷ *Slobodna Bosna*, 23.08.2004, p. 29, 33.

⁴⁸ İrfan Ajanović, *SDA: Fotomonografija SDA*, Saraybosna,2010, s. 7-9; Mehmet Uğur Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Klavuzu*, SETA, İstanbul, 2014, s. 45.

komünistleri ve liberallerin temsilcilerini içeriyordu. Müslüman partisi oluşturulurken, Panislamizm ideolojisinin etkisi çok fazla belirgin değildi.⁴⁹

Başlangıçta, Panislamizm ideolojisinin savunucuları Batı tarzı yaşam biçimini benimsediler. A. İzetbegoviç net bir şekilde ifade etti: (...) *İslâmî düzen, Bosna-Hersek'te mümkün değildir, çünkü bu proje insanlar arasında destek görmez.*⁵⁰ İzetbegoviç, aynı zamanda Bosna-Hersek'te İslâm devleti kurma yönündeki suçlamaları reddetmiş, vatandaşlar cumhuriyetini kurmayı amaçladığını ilan etmiştir: *Srbistan ve Hırvatistan'ın bir araya gelip (millî) devletler oluşturduklarını düşünün, biz bunun için uygun koşullara sahip değiliz. Bosna-Hersek için tek seçenek vatandaşlar cumhuriyeti veya iç savaştır.* Ekonomik reformlarla ve tüm etnik grupların çıkarlarının korunması hususuyla mutabıktı: *Her zaman söylediğimiz gibi, SDA'nın iki kuralı var: demokratikleşme ve ekonomi ve tek bir siyasi amacı var: Bosna-Hersek'te istikrarı korumak.*⁵¹

Bununla birlikte, parti büyüyüp güçlenirken, Genç Müslümanların ve din adamlarının etkisi iyi bir şekilde hissedilebiliyordu. Bunun ilk örneği, 26 Mayıs 1990'da bir grup ulemanın Müslüman Partisi'nin savaş öncesi ismi olan Jugoslovenska muslimanska organizacija (JMO)'yu yeniden benimsenmesine dair teklifidir.⁵²

Müslüman Partisi Yavaş yavaş, İslâm birliğinin tam bağımsızlığı hususunda ısrar etmeye başladılar ve İslâm dinî bayramlarını geri getirip, millî bir kimlik kazandırdılar. İslâmî kurumlara ait olan vakıfların⁵³ gayrimenkullerinin iadesi ile birlikte kasabalarda camiler inşa edilmesine izin çıkartılması için şehir planlamasının yenilenmesini talep ettiler.

⁴⁹ İzetbegoviç, Genç Müslümanlar birliği üyelerine örgüt üyeliklerini açıklamaları için çağrıda bulundu. Behmen, *a.g.e.* s. 258.

⁵⁰ X. Bougarel, "Ramadan during..."

⁵¹ Ayvatovitsa (Ajvatovica): Bosna-Hersek'teki en eski ibadet yeri. 1946'dan beri bu yere yapılan hac, komünist yetkililer tarafından yasaklanmıştı. (http://www.dzemat-essen.de/tekst_03_bosanski_leksikon.html); A. Kadribegović, "Obnovljena Ajvatovica", *Glasnik Rijasete Islamske zajednice u SFRJ*, Mayıs-Haziran 1990, no. 3, s. 72-74.

⁵² Neven Andjelić, *Bosnia-Herzegovina: The End of a Legacy*, London, Frank Cass Publishers, 2003, s. 150, *Slobodna Bosna*, 23.08.2004, s.29, 33.

⁵³ Andjelić, *a.g.e.*, s. 150.

Emgili, Fahriye. Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü.

Panislamizm etkisi, dinî sembollerin ilanı için fırsat sunan seçim öncesi toplantılar süresince de belirgin bir şekilde görülmüştü. Konuşmacılar konuşmalarına “(...) *esirgeyen ve başıslayan Allah'ın adıyla*” diye başlayıp dinleyenleri “Selamun Aleyküm”⁵⁴ diyerek selamlıyorlardı. Sık sık Bosna-Hersek'te Ayvatovitsa (Ajvatovica)'ya hacca gidiyorlardı.

25 Ağustos 1990 tarihinde Foça'da düzenlenen ve Bosna-Hersek, Sancak ve Sırbistan'dan 100,000 Müslüman'ın katıldığı toplantı da bazı SDA üyeleri arasında gittikçe artan köktenci eğilimin bir örneğidir. İkinci Dünya Savaşı esnasında Müslümanların Çetnikler tarafından katlinin yıl dönümü anılmıştır.⁵⁵

SDA'nın dinî kısmı, etnik gruplarının sınırlarını belirlemeye başlamıştı. Komşu cumhuriyetlerde ise yeni oluşumlar baş veriyordu. Bunlardan ilki, Kosova'nın Peç'e yakın bir eyaleti olan Vitimirica'da (Ekim 1990) ortaya çıkmıştı. *Stranka Demokratske Akcije za Kosovo* (SDAK) partisinin üyeleri ana vatanları olarak Bosna Hersek'i ilan etmişlerdir. Aynı zamanda, Yugoslavya'yı Bosnalı Müslümanların haklarının garantisi olarak görme hususunda aynı fikirdeydiler. SDA'nın aktif üyeleri, Sancak'ta “Sandzak Milli Meclisi” denilen bir grup oluşturdu (Muslimansko Nacionalno Vijeće za Sandžak-MNVS). 25-27 Ekim 1990 itibarıyla, bu grubun üyeleri bölge için kültürel ve siyasi özerklik elde etme hususunda referandum düzenlediler. Parti kısa bir süre içinde yasadışı ilan edildi ve aktif üyelerinin çoğu hapse atıldı. Benzer bir parti ise Slovenya'da kuruldu: *Muslimanska Demokratska Stranka* (MDS). Hırvatistan'da ise Velika Kladaşa'dan göçenler Muslimansku Demokratsku Stranku iz Zagreba (MDSZ) partisini kurdular.⁵⁶

SDA içindeki panİslâmist grup Müslüman göçünden rahatsız olmuştu. Bağımsız Bosna'nın inşası ile ilgili olarak farklı bir görüşleri vardı. Bu devletin temellerinin laik ve liberal olması bekleniyordu. Bu grubun lideri A. Zulfikarpasiç Bosna-Hersek'te insanların git gide dindarlaşmasından kaynaklanan tehlikenin

⁵⁴ Bunun için SDA'nın kuruluş yıldönümü için Sancak (Yenipazar)'da, 29 Temmuz 2018 tarihinde düzenlenen toplantısındaki konuşmalara bakıldığında da dinî sembolere konuşmalarda vurgu yapıldığı görülür.

⁵⁵ Izvještaj o radu vrhovnog starješinstva (Rijaseta) Islamske zajednice u Jugoslaviji, *Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u SFRJ*, Eylül-Ekim 1990, no. 5, s. 134.

⁵⁶ Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Saraybosna 2001, ss. 277-278, 474, 486.

farkındaydılar. Bu nedenle, SDA üyelerine partilerinin laik ilkeler üzerinde durması konusunda çağrıda bulundu: (...) *bizim partimiz laiktir ve bu konuda hiçbir şüphe yoktur. İslâm Birliği'nin siyasî faaliyetimizi yok etmesine izin veremeyiz.*⁵⁷

Liberal grup, ayrıca, Bosnalı Müslümanlara tarihi isimleri olan “Boşnak” ismini geri getirmeyi de amaçlamıştı. Saraybosna’da 20 Haziran 1990’da, A. Zulfikarpaşić, Zürih’teki Boşnak Üniversitesi’nin yardımıyla, “Bosna i Bošnjaštvo” (Bosna ve Boşnaklık) başlıklı bir bilgi şöleni düzenledi. Toplantı programına çok sayıda filozof, tarihçi, sosyolog ve dilbilimci dâhil edildi. Burada Bosna-Hersek’in millî ve siyasî durumu için yeniden “Boşnak” isminin kullanılmasına karar verildi, bu karar ülkenin çok milletli yapısının bir göstergesi olarak düşünülmüştür. Bununla birlikte, kanunda herhangi bir değişiklik önerilmemiştir.

“Boşnak” fikrinin takipçileri ile Panislamizm ideolojisinin destekçileri arasındaki çıkar çatışması, başta Velika Kladuša’da Ekim 1990’da düzenlenen parti mitingi esnasında ortaya çıkmıştı. Birçok üye alkol içmeye ve diğer lezzetlendiricileri kullanmaya karşı çıkıyorlardı. Velika Kladuša’da Suudi Arabistan ve Türkiye bayrakları da bulunuyordu. En fazla söylenen sloganlar ise: Nijaz (Nijaz Durakoviç – komünist partinin Müslüman üyesi) vatan haini, (...) Vuk’u öldürelim (Vuk Draskoviç – Sırbistan’daki Sırpların millî lideri) ve ona Saddam Hüseyin ismini verelim.⁵⁸ A. Zulfikarpaşić ile birlikte liberaller kendilerini bu tür ifadelerden ayırdılar. “Müslüman” kelimesini millilikle eş tutmamayı, tarihsel “Boşnak” ismine geri dönmeyi önerdiler. Ama SDA’daki dinî grubun temsilcileri bu durumu Müslüman farkındalığının laikleşmesi olarak değerlendirmiş ve “Boşnak” görüşünün destekçilerini minimum seviyeye indirmeyi başarmışlardır. A. Zulfikarpaşić, SDA’da Panislamizm etkisinin fazla olması nedeniyle bu oluşumu terk etmeye karar vermiştir. Terk ettikten sonra yaptığı basın konferansı esnasında, durumunu şu sözlerle açıklamıştır: (...) *SDA’nın mitinglerinde doğulu kıyafetler giyen, yeşil İslâmi bayraklar taşıyan köktendinci gruplar görünüyordu.*⁵⁹

⁵⁷ M. Carić, *Muslimani protiv Muslimana*, Sarajevo 1990, s. 10-11.

⁵⁸ Andjelić, *a.g.e.*, s. 164.

⁵⁹ Bojić, *a.g.e.*, s. 282; Aliya İzetbegoviç de basın konferansında bu konudan bahsetmişti: Biz bu Boşnak problemi konusunda mutabık değildik. O (Adil Zulfikarpaşić) Boşnak partisi oluşturmayı talep

Emgili, Fahriye. Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü.

Liberalileri uzaklaştırdıktan sonra, Aliya İzetbegoviç çoğunlukla Genç Müslümanlar ve Müslüman din adamlarına güvenmeye başladı.

Neven Anjelic'e göre, bu dönemde parti ve din adamları bir orta yol bulmuşlardır. A. İzetbegoviç'e verdikleri yardım nedeniyle, imamlar grubu SDA'nın siyasetlerinde önemli bir rol oynamış olabilirler.⁶⁰ A. İzetbegoviç ile çalışan en büyük isimlerden biri İslâm Birliği üyesi Salem Sabiç'ti. İmamlar, yerel parti yapılarını oluşturmada görev almıştı. Camilerdeki mitinglerde sadece dua etmezler, onların tarafına oy vermeleri hususunda cemaati ikna etmeye de çalışırlardı.⁶¹

Kasım 1990'daki parlamento seçiminde, SDA % 30,4 oy toplayarak seçimi kazandı. Cumhurbaşkanlığı seçiminden sonra İzetbegoviç'in konumu daha da güçlendi. F.Andiç 1,040,307 oy alarak kazanmış olsa da, Aliya İzetbegoviç (874, 213) panİslâmist ideolojisinin cumhurbaşkanı temsilcisi olarak seçilmişti.

Bosna-Hersek cumhurbaşkanı olduktan sonra, A.İzetbegoviç en önemli pozisyonları beraber çalıştığı isimlere verdi. Genç Müslümanlar, diplomatik temsilcilikleri üstlendiler. Genç Müslümanlar Birliği Başkanı İsmet Serdareviç İsveç büyükelçisi olurken, Tevfik Velagiç⁶² Avusturya'da, Ömer Behmen İran'da konsolosluk görevi üstlenirken, Muhammed Saçirbegoviç ONZ'da Bosna-Hersek misyonu şefliğini üstlenmişti. Huseyin Zivalja ABD, Derviş Curceviç Suudi Arabistan konsolosu olmuştu. Mustafa Çeriç ise önce Malezya'ya özel temsilci olarak seçilmiş, sonra Tahran büyükelçisi olarak atanmıştı. Son olarak, İsmet Kasumagiç hükümette bakan olarak görevlendirilmişti.⁶³

Bu dönemde, yeni yetkililer ihtiyaçları için ortam yaratmaya başladılar. Okullarda (ilk yabancı dil olarak) Arapça dersi okutmak, çokeşlilik ve içki yasağı getirmek gibi öneriler ortaya atıldı. Parlatmentonun SDA'lı üyeleri dinî kaidelere

---

ederken ben bugünün şartlarında böyle bir partinin hiçbir şansı olmadığını düşünüyordum. Mantıklı olanın bir Müslüman partisi kurmak olduğunu kanaatindeydim." Bkz. *Slobodna Bosna*, s. 29.

⁶⁰ Andjelić, *a.g.e.*, s. 165.

⁶¹ Bu dönemde, Senad Pecanin kilisenin kamu yaşamında oynadığı role işaret ediyordu: Katolik rahipler insanları oy verme konusunda yönlendiriyor, oylarını HDZ (*Hrvatska demokratska zajednica*)'ye verdiklerini söylüyorlardı. Aynı durum SDA için de geçerliydi. (...) Rahipler ve imamlar her mitingde ön sıralarda yer alıyordu. Dinî simgeler her yerdeydi. Bkz. N. Andjelić, *a.g.e.*, s. 149.

⁶² Eski Genç Müslümanlar birliği üyesi idi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avusturya'ya göç etmişti.

⁶³ *Slobodna Bosna*, s. 35.

göre davranıyorlardı, Meselâ, ibadet etmek için parlamentodan ayrılıyorlardı. “Preporod” a bağlı dinî birlikler ile 1990’ da yeniden aktifleştirilen insani yardım örgütü “Merhamet” i müttefikleri olarak görüyorlardı.

Bu şekilde, SDA çoğunlukla kendi dinî ve etnik gruplarının sorunlarına yoğunlaşmıştı, Cumhuriyet’in çıkarlarını önemseyen hiçbir lideri bulunmuyordu. Panislamizm amaçlarını devam ettiriyor, bunları Müslüman birliğine dâhil etmeye çalışıyorlardı. Neven Andjeliç’e göre, SDA: (...) *sadece Müslümanları barındırmak istiyordu, ulusal Sırplar ve Hırvatları istemiyordu.*⁶⁴

Öte yandan, Bosna’da yaşanan savaşın Müslümanlar üzerindeki yıkıcı etkisiyle Cumhurbaşkanı Aliya İzetbegoviç’e yakın sivil ve asker kökenli milliyetçi-muhafazakâr yapının kuvvetlenmesiyle partinin Müslüman-Boşnak karakteri ağır basmıştır. SDA, Sırplarla olan tansiyon arttığında Boşnakların teşkilatlanarak kendilerini müdafaalarında anahtar rolü oynadı. Yugoslavya Ordusu ve Sırp milisleri karşısında 1991 yılında General Sefer Haliloviç komutasında, daha sonra Bosna- Hersek Millî ordusuna dönüşecek olan Vatanseverler Birliği adlı silahlı birliği meydana getiren parti, savaş boyunca Boşnakların siyasi önderliğini üstlendi. Parti, bu liderliği süresince takip ettiği siyasetle, daha önce kendini yalnızca “Müslüman” olarak nitelendiren Boşnakların dinî bir grup olmaktan çıkarak etnik-millî bir kimlik kazanmasında da önemli etkisi olmuştur.⁶⁵

4.Savaş süresince SDA Siyaseti

Bosnalı tüm partilerin köktenciligi kısa bir süre içinde savaşın patlak vermesine sebep olmuştu. Ocak 1992’ de, Bosnalı Sırpların lideri Radovan Karaciç, Bosna’nın batısında özerk bir bölge oluşturdu (Rebuplica Sırska-Sırp Cumhuriyeti). Bir ay sonra yapılan referandumda ise, Bosna-Hersek vatandaşlarının % 99.44’ü ülkenin bağımsızlığı için oy kullandı. Bununla birlikte,

⁶⁴ Ayrıca Avrupalı ve Amerikalılar da bulunuyordu. En ünlü Mücahit birimleri : Yeşil Bereliler, El Mujahid, Müslüman kuvvetleri.

⁶⁵ Ekinci, *a.g.e.*, s.46.

Emgili, Fahriye. Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü.

referandum Bosnalı Sırp'lar tarafından boykot edildi. 2 Nisan 1992'de Cumhurbaşkanı A.İzetbegoviç Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan etti. Bağımsızlık ilanının hemen ardından Yugoslav federal ordusunun yardımıyla Bosnalı Sırp'lar Bosna-Hersek'e saldırdı.⁶⁶

Batılı ülkelerden hiçbir yardım gelmeyince, SDA'nın siyasetçileri Müslüman dünyasından yardım aramaya başladılar. Bu esnada, İran önemli bir aktör olarak ortaya çıkmıştı. Haziran 1992'de, İslâm Konferansı Örgütü'nün İstanbul'da düzenlenen toplantısı esnasında,⁶⁷ İran'ın girişimleriyle bir Bosna-Hersek Temas Grubu oluşturulmuştu. Grup, İslâm Konferansı Örgütü genel sekreteriyle birlikte Türkiye, İran, Mısır, Pakistan, Suudi Arabistan, Senegal ve Malezya temsilcilerinden oluşmuştu.⁶⁸

Savaş süresince, Bosnalı Müslümanların liderleri Mücahit denilen Müslüman gönüllülerden de yardım aldılar.⁶⁹ Birçoğu, Bosna-Hersek'teki çatışma ortamını cihad olarak⁷⁰görüyordu. Bosnalı Müslümanların yeniden Müslümanlaştırılmasını ve Balkan Yarımadası'nda bir Müslüman devlet kurmayı hedeflemişlerdi. Çokuluslu Bosna ordusuna katılmayı reddetmiş ve millî-özgürlükçü savaş ideolojisini benimsememişlerdi. Bu konuya ilk itiraz, Afganistan, Kaşmir ve Filipinler'de savaşmış Suudi bir gazi olan Abu Abdul Awiz tarafından ifade edilmişti. Muslimanske Snage adı verilen ve Travnik'te kurulan Bosna-Hersek askeri birimlerinde komutan olarak görev almıştı. Muslimanske Snage'ın lideri kendisini Bosna'daki tüm Mücahitlerin başkomutanı olarak görüyordu ve Bosna ordusunun emrine girmeyeceğini ilan etmişti. Son olarak, Kasım 1992'de,

⁶⁶ B. Magaš, I. Žanić, *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991 - 1995*, Zagreb, 1999, Str. 184; bkz. S. Hadžović, *Sastavni dio ciljeva rata protiv BiH - genocid i etničko čišćenje*, "Ratovi u Jugoslaviji 1991-1999", R. Ratković (ed.), Beograd, 2002, s. 266-267.

⁶⁷ İKÖ: (İslâm Konferansı Örgütü) panislâmist ideolojinin destekçileri tarafından 1969'da oluşturulan kongre. Filistinlilerle Yahudiler arasındaki savaşa cevap olarak oluşturulmuştur.

⁶⁸ Xavier Bougarel, "Bosnian Islam as 'European Islam': Limits and Shifts of a Concept", Aziz AlAzme / Effie Fokas(eds), *Islam in Europe. Diversity, Identity and Influence*, Cambridge University Press, 2007, ss.96-124.

⁶⁹ Tüm mücahitler İslâm'a inananları korumakla yükümlüdür. Yardımları askeri, mali vb farklı mahiyette olabilir. Savaş esnasında kaç mücahidin Bosna-Hersek'e geldiğini tahmin edemeyiz. Rakamlar değişken olmakla birlikte, 1000 ile 6000 arasında değişiyordu. Geldikleri ülkeler Suudi Arabistan, İran, Afganistan, Pakistan, Sudan, Cezayir, Mısır ve Türkiye'dir.

⁷⁰ Cihad: din uğruna yapılan savaş.

Muslimanske Snage, Zenitsa (Zenica)'da Bosna ordusunun taburlarından birine katıldı. Bosna ordusu içinde birleştirilen ilk Müslüman birlikti.⁷¹

1993 yılı savaşın en kritik zamanı oldu. Bu dönemde, Bosnalı Müslümanlar Hırvatlardan aldıkları desteği kaybettiler. Hırvatlar, Karadağ'da ayrı bir devlet kurmayı amaçlamaya başlamışlardı. O dönemde, Müslüman toplum toplu bir şekilde yok edilme tehlikesi altındaydı. Batılı siyasetçiler savaşı bitirmeyi ve Vance-Owen planının imzalanmasını önerdiler.⁷² Bununla birlikte, bu teklifin her iki tarafça (Bosnalı Müslümanlar ve Bosnalı Sırplar) reddedilmesi üzerine, Avrupalı ve Amerikalı politikacılar üç (etnik-ulusal) Cumhuriyet'in sözde birliğine dayanan başka çözümler aramaya başladılar.⁷³

Bu durum, Bosna-Hersek'in bölünmesi ve Müslüman Ordusu tarafından kontrol edilen bölgede Müslüman bir devlet kurulması ihtimalini yarattı. İlk kez, bu konu Bosna parlamentosunun 27 Ağustos 1993 tarihinde düzenlenen oturumunda SDA üyeleri tarafından ele alınmıştı. Aynı zamanda, Bosna-Hersek'in bölünmesi ve Müslüman bir ülke kurulması ihtimali A.İzetbegoviç tarafından da dile getirilmiştir. Dinî birlik, "Preporod" üyesi Enes Durakoviç de bu konuyu dile getirmiş ve şunları yazmıştır:

(...) savaştan sonra, Bosna-Hersek ordusu tarafından kontrol edilen topraklarda bir Müslüman devlet kurulacaktır.⁶⁷ Bir Müslüman Devleti oluşturulmasının en büyük destekçilerinden biri hem A.İzetbegoviç'in etrafındakilerden olan hem de Genç Müslümanlarla bağlantılı olan Adnan Yahic'ti.⁶⁸ Yahic, 1993'te, köktendinci bir Müslüman gazetesi olan "Zmaj od Bosne"nin sayfalarında, Bosna Ülkesi ideolojisinin gerçek İslâmî değerlere dayanacağını belirtmişti. A.Jahic'e göre, İslâm ideolojisi, Bosnalı Müslümanların ortak yaşamlarının her alanında en etkin ve önemli rolü oynayacaktır. Müslüman ülkenin laik lideri olarak A.İzetbegoviç'i gösterirken, dinî lider olarak da M. Ceriç'i işaret ediyordu. Ayrıca, devletteki dinî

⁷¹ Xavier Bougarel and Nathalie Clayer (eds.), *Le nouvel Islam balkanique: les musulmans comme acteurs du post-communisme, 1990-2000*, Paris: Maisonneuve & Larose, 2001, ss. 79-132.

⁷² Vance-Owen planı; Bosna-Hersek topraklarında on kanton meydana getirilmesine dayanmaktaydı, her bir etnik grup için üç kanton oluşturulacaktı ve 10. kanton da Saraybosna'da üç tarafın kontrolünde olacaktı.

⁷³ Robert Donia, *Bosna i Hercegovina: tradicija koju su izdali*, Sarajevo, 1996, s. 223- 224.

Emgili, Fahriye. Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü.

ve laik kurumlar arasında ikiliği derece derece ortadan kaldırmayı da öneriyordu.⁷⁴ Son olarak, Müslüman devlet kurulması olasılığı Bosnalı Müslümanlarının liderleri tarafından reddedildi. Görünüşe göre, SDA siyasetçileri Bosna-Hersek sınırlarının bölünmezliği taraftarı olan kamuoyuna uygun hareket etmeyi seçmişti. Bunda, çatışmaların başından beri Müslümanlara karşı tavrı şüpheli olan Avrupalı bazı ülkelerin tepkisi de etkili olmuş olabilir. Müslüman bir devlet kurma önerisi, en nihayetinde Mart 1994'te Washington'da düzenlenen bir toplantıda sonlandırıldı. Aynı zamanda, Hırvatlar ve Müslümanlar arasında bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma doğrultusunda, Bosna-Hersek topraklarında bir Hırvat-Müslüman Federasyonu kuruldu (% 51). Bu çözüm tüm Müslüman liderler tarafından hoş karşılanmadı. Bu çözümü cihada karşı ihanet olarak algılayan mücahitler bu husustaki itirazlarını bildirdiler. Ağustos 1994'te yapılan röportajlardan biri esnasında, Suudi başkomutan Hırvat-Müslüman Federasyonunu yeniden hayata geçirmenin en kötü çözüm olduğunu beyan etti. Bosna-Hersek'te çatışma ortamı 1995'te son buldu. ABD Dayton'da yürütülen müzakereler sonunda bu ülkenin Federasyon ile Sırp Cumhuriyetini bünyesinde barındıracağı kararı verildi ama bu çözüm de Müslüman gönüllüler tarafından sorgulandı. Onlara göre, Dayton uzlaşması Batının diktasından başka bir şey değildi ve amaçları Müslümanların sadece Bosna-Hersek'i kaybetmesini sağlamak değil, aynı zamanda Balkanlar'da Müslüman bir devlet oluşturulma ihtimalini ortadan kaldırmaktı. Savaş boyunca, çoğunluğunu Genç Müslümanlar birliğinin oluşturduğu SDA, Bosnalı Müslümanların kamusal hayatının tam kontrolünü ele almayı başardı. Bu partili siyasetçiler kendilerini etnik gruplarının tek temsilcisi olarak gördüler ve Bosna-Hersek'teki diğer Müslüman partilerinin güçlenmesine izin vermediler. Bosna-Hersek'teki savaş SDA siyasetçilerine kendi ana ideolojik farazyelerini fark etme olanağı tanıdı. Söz konusu dönemde, o ana kadar laik-modernist Bosnalı Müslümanların yeniden Müslümanlaştırılmaları gerçekleşiyordu.⁷⁵ Bu etnik

⁷⁴ A. Jahić, "Krijeposna muslimanska država – filozofsko – sociološko razmatranje državno – pravnih i nacionalnih perspektiva bosanskih Muslimana", *Zmaj od Bosne*, 17.09.1993, no. 51.

⁷⁵ 1988'de yapılan araştırma sonuçlarına göre, katılımcı Bosnalı Müslümanların % 37.32'si, "Dindar mısınız?" sorusuna evet cevabı vermiştir. Durum 2000'de çarpıcı bir şekilde değişti, Bosna Federasyonu'ndan araştırmaya dâhil edilen Müslümanların, %78.3'ünün bu soruya evet cevabı verdiği ilan edildi. Ayrıca, dindarlığın en kanlı ve şiddetli olayların yaşandığı bölgelerde daha fazla arttığını da söylenebilir. M. Sell, *The Bridge Betrayed. Religion and Genocide in Bosnia*, London, 1996, s. 14.

grubun İslâmi rönesansın doğrudan sebebi Sırp ve Hırvat saldırganlığıydı. O dönemde İslâm, vatanperverliğin ayrılmaz bir parçası oldu.

Savaş boyunca, birçok Bosnalı Müslüman dindarlıklarını göstermeye başladılar, Meselâ , camiye toplu bir şekilde giderek, dua ederek, oruç tutarak ya da alkolden uzak durarak...⁷⁶ Bosnalı lider M. Ceriç'in de belirttiği gibi: *Radovan Karaciç (Yugoslavya etnik katliamından dolayı Uluslararası Suç Mahkemesi tarafından suçlanmıştır) kesinlikle İslâm için benden daha fazla şey yapmıştı.*⁷⁵ Bosna'nın yeniden Müslümanlaşmasının bir diğer nedeni de savaş travmasıydı. Özellikle savaş sonunda, vatandaşların çoğunluğu hayatta kalma inançlarını kaybetmiş ve İslâm'a sığınmışlar; İslâmi değerlere sıkı sıkıya sarılmışlardı.

5.1995 Sonrası SDA Siyaseti

Savaş sonrasında, SDA Bosnalı Müslümanların politik hayatlarında hala en önemli aktördü. Bu dönemde, A. İzetbegoviç Bosna-Hersek cumhurbaşkanı ve SDA'nın genel başkanıydı. Genç Müslümanlar birliğinden diğer bir aktivist Edhem Bicakciç, Hırvat-Müslüman Federasyonu'nun başbakanı oldu.

SDA siyasetçileri ile İslâm ülkeleri arasında savaş süresince kurulmuş olan işbirliği gelişmeye devam ediyordu. Bu Müslüman partisi, İslâm ülkelerini en büyük dış müttefik olarak görüyordu. Savaştan sonra, bu işbirliği iki türlü bir yapı sergiledi: Bir taraftan Bosna Hersek hükümeti gelişmiş Müslüman ülkelerle mali sözleşmeler imzalıyordu. Diğer yandan ise Bosna-Hersek, mücahitler için bir yerleşim halini almaya başlamıştı.⁷⁷ Ayrıca, Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı'nın panislâmist yaklaşımı ABD'yi rahatsız etmişti. Temmuz 1995'de, ABD, Bosna Hersek ile İran arasındaki 50 milyar dolar değerindeki iktisadi işbirliği

⁷⁶ Tone Bringa, *Being Muslim the Bosnian Way. Identity and Community in a Central Bosnian Village* Princeton: Princeton University Press, 1995.

⁷⁷ 1995'teki savaştan sonra, Mücahitler Bosna merkezde kaldılar. Bosna pasaportları vardı, bunları savaş esnasında ya da Bosnalı kadınlarla evlenerek elde etmişlerdi. Herhangi bir kontrol altında olmayan Mücahitler sonunda suçluya dönüştüler. Gayrimüslümleri soymak veya intikam için Hristiyanları linç etmek gibi suçlar işlemeye başladılar. Yerel Müslüman toplulukların özel yaşamlarına müdahale etmeye çalıştılar. Bazı Bosnalı Müslümanların laik tutumlarından rahatsız oluyorlardı. Onlara göre, Bosna, Batı teknolojilerine dayanan bir İslâm devleti olmalıydı.

Emgili, Fahriye. Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü.

anlaşmasının iptali için başarısızlıkla sonuçlanan uğraşlar vermişti. Üç ay sonra ise, ABD tüm mücahitlerin Bosna topraklarından çıkartılmasını talep etmişti.⁷⁸

Tüm bu taleplere rağmen, İzetbegoviç İslâm dünyası ile teması kaybetmek istemiyordu. Eylül 1997'de, 12. SDA Kongresi esnasında, İzetbegoviç bir çağrıda bulundu: Dünya ve Uzak Doğu medeniyetinin etkisine açık olunmalıydı. İzetbegoviç, üç ay sonra, Tahran'daki İslâm Konferansı Örgütünün toplantısına katıldı ve İslâm dünyasına da benzer bir çağrıda bulundu. 1997'de, Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı ve oğlu Bakir Türkiye, Suudi Arabistan, Kuveyt ve İran'ı kapsayan bir iş gezisi yaptılar. Hırvat Ante Jelaviç, İzetbegoviç'i bu ülkelere yaptığı gezi nedeniyle, protesto etmişti. Jelaviç, bu ziyaretleri şu şekilde tanımladı: (...) *Bosna-Hersek'in ortak dış politikası için yeni eğilim. Hiç gerek yokken bir iş gezisi yapan A.İzetbegoviç ve işbirlikçileri çok kültürlü Bosna-Hersek'in temsilcileridir.*⁷⁹

Bununla birlikte, SDA'nın siyaseti 2001 yılı sonlarına doğru köklü bir değişiklik geçirmiştir. Amerika'ya karşı yapılan terörist saldırılar sonrasında, Bosna hükümeti ciddi şüphe altında kaldı. Sırp, Hırvat ve Müslümanlara ait bazı köşe yazılarında (çoğunlukla Sosyal Demokratlarla bağlantılı olanların yazılarında), SDA ile Usama Bin Laden arasında yakın bağlantılar olduğunu belirten makaleler yer alıyordu. Sonuç olarak, ABD Saraybosna'daki elçiliğini kapatma kararı aldı.

Ülkede konuşlanmakta olan Amerika kuvvetleri bazı kovuşturmalar yürüttüler. Savaşın sonra tasfiye edilmiş olan mücahit birimleri üyeleri en çok aranan kişiler arasındaydı.⁸⁰ Yabancı siyasetçiler ile bazı Bosnalı muhalif liderler tarafından ifade edilen Bosna-Hersek ile teröristler arasında bağlantı olduğu iddiaları, SDA'nın politik söyleminin değişmesine yol açmıştır. Bosnalı yetkililer Müslüman ülkelerle ilişkilerin kesilmesi kararını aldı; çünkü bu durum Amerikalılar gözünde büyük bir tehdit oluşturuyordu. Ayrıca, tüm Mücahitlerin

⁷⁸ M. Fazlić, N. Hasić, "Bosansko-danski obračun s terorizmom", *Slobodna Bosna*, 03.11.2005, no. 468, s. 23.

⁷⁹ *Slobodna Bosna*, 03.11.2005, no. 468, s. 23.

⁸⁰ Fateha Karmela, Bosna-Hersek'te savaş için Müslüman gönüllüleri görevlendiren baş yetkiliydi ve Ürdün'de tutuklandı. Bkz. R. Smajilhodžić, Suđenje Lionelu Dumontu, "bjeguncu iz bosanskog zatvora", *Slobodna Bosna*, 30.09.2004, no. 411, ss. 48-49.

Bosna-Hersek topraklarından çıkartılacağını, savaş esnasında gönüllülere verilen tüm pasaportların gözden geçirileceğini beyan ettiler.

Üstelik, SDA sıralarında da değişiklikler oldu. 2000 seçimlerinde SDA, Boşnaklar arasında yine en çok oyu almış olsa da seçimler sonrasında SDP liderliğinde bir koalisyon hükümeti kurulmuştu. Böylece SDA ilk defa muhalefete düştü. Aliya İzetbegoviç'in 2001 yılında siyasetten ayrılmak istemesiyle partinin liderliğini Suleyman Tihic üstlendi. Aynı yıl düzenlenen parti kongresinde partinin Boşnakları merkeze koyan programı esnetilerek bütün Bosna-Hersek halkına hitap edecek hale getirildi. Bosnalılık kimliğine vurgu yapılırken multi-etnik ve yerinden yönetimin güçlü olduğu bir devlet yapısı benimsendi. 2003'deki ölümünden önce, A. İzetbegoviç Bosna-Hersek'in gelecek cumhurbaşkanı olması için Süleyman Tihic'i Müslüman partisinin başkanlık koltuğuna atamıştı.⁸¹

Tihic, SDA'ya 1990'larda katılan komünizm sonrası politikacılar grubundandı. Tihic'in liderliğinde, Müslüman partisi Bosna-Hersek'in AB'ye üyeliğini ve ABD ile iş birliği konularını ciddi bir şekilde ele almaya başladı. 2004'te yine Tihic liderliğinde, parti programında bazı değişiklikler oldu ve SDA'nın temel amacı şu şekilde ifade edildi: (...) *Euro-Atlantik Yapılara (Avrupa Birliği ve NATO) üyelik.*⁸²

Şubat 2006'da gerçekleşen olaylar Müslüman SDA partisinin ne kadar değiştiğinin çok güzel bir örneğidir. O dönem, bazı Avrupa gazetelerinde Hz. Muhammed'i aşağılayan karikatürler yayınlanmasını protesto amaçlı gösteriler tüm dünyada yankı bulmuştu. Bosnalı Müslümanlar da protestoya katıldılar. Savaş sonrası, Körfez ülkeleri Bosna'da hizmet sektörüne yatırım yaptıklarını, camileri finanse ettiklerini, bedava Arapça dersi verdiklerini ve bu ülkelerden Bosna'ya pek çok turist geldiği bilinmekteydi. Bu faaliyetler Bosna'da muhafazakâr İslâmî destekleyenlerin sayısında bir artışa neden olup olmadığı konusundaki yorumlara bakıldığında; "Eşref Kenan Raşidagiç."⁸³

⁸¹ SDA'nın web sitesindeki <http://sda.ba/home/o-name/licna-karta-stranke>

⁸² *Osnovni pravci politike SDA*, Sarajevo 09.09. 2004, www.sda.ba.

⁸³ Saraybosna Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler eğitimi Hocası ile Euronews'in gerçekleştirdiği röportaj bkz. <http://tr.euronews.com/2018/04/27/radikal-İslâm-bosna-hersek-uzerinde-etkili-mi-Erişim> :10.09.2018.

Emgili, Fahriye. Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü.

“Bazı Körfez ülkeleri her ne kadar Bosna'da camiler inşa etmiş veya camilerin inşasına katkıda bulunmuş olsa da, hiçbirisi tek bir imam dahi atamadı. Bosna-Hersek İslâm Birliği camilerindeki bütün imamlar Boşnak. Hatta Suudi Arabistan'ın finanse ettiği ünlü Kral Fahd Camii'nde bile Boşnak imam var. Tek bir Suudi imam bu camide vaaz vermedi. Yani Bosna Hersek'teki camilerin inşasında Arap ülkelerinin rolüne gelecek olursak, akılda tutulması gereken en önemli ayırım onların bu camilerin yönetiminde söz sahibi olmadığı.... Radikalleştirme çabaları için harcanan efor ve paraların, Boşnak Müslümanlar üzerinde pek bir etkisi olmadı. Demek istediğim, Boşnak Müslümanlar, eğer savaş sırasında ya da sonrasında radikal İslâm'a yönelmediyse, şu an bunu yapacaklarını gerçekten hiç zannetmiyorum.”⁸⁴

8 Şubat'ta Saraybosna'da düzenlenen gösteri esnasında, Fransa, Hollanda, Norveç ve Hırvat bayrakları yakıldı. Birkaç gün sonra, Bosna-Hersek'te başka bir gösteri daha yapılacaktı. Gösteriyi düzenleyen baş grup, Wahhabizm'i yaymaya çalışan köktendinci, genç bir grupla bağlantılı www.İslâmbosna.ba sitesiydi. Ancak, bu gösteri gerçekleşemedi. Büyük olasılıkla, Bosnalı Müslümanların dinî lideri Reis-ü'l ülemâ Mustafa Ceriç ile Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Süleyman Tihiç bu gösteriye onay vermemişlerdi.

SDP BİH'in iktidarda yıpranmasıyla parti, iktidarı 2002 seçimleriyle geri aldı. Ayrıca partinin genel başkanı Tihiç, Boşnak oylarının yüzde 37'sinden biraz fazlasını alarak Üçlü Başkanlık Konseyi'nin Boşnak üyeliğine seçildi. 2006 seçimlerinde ise SDP BİH karşısında büyük oy kaybeden SDA, federal parlamentosunda yalnızca dokuz milletvekilliği elde ettiği gibi, Üçlü Başkanlık Konseyi'nin Boşnak üyeliğini de Sılayciç'e kaptırdı.

2010 seçimlerinde ise FBİH'te SDP BİH'in ardından ikinci sırayı alan partinin adayı Bakir İzetbegoviç Üçlü Başkanlık Konseyi'ne Boşnak üye olarak seçilmiştir.⁸⁵ Bu seçimler sonucunda parti, Temsilciler Meclisi'nde yedi, Halklar Meclisi'nde üç, FBİH Temsilciler Meclisi'nde 23, RS Milli Meclisi'nde iki sandalye elde etmiştir. Parti, Ekim 2012 yerel seçimlerinde oylarını artırarak ülke çapında birinci sırada

⁸⁴ M. Spahić, “Red i Poredak ili Nasilje i Terorizam”, *Ljiljan*, 27 September - 4 Oktober 1999, no. 350, s. 5.

⁸⁵ Sabina Arslanagić, “Bosnia Polls Results: Bosniaks Vote for Change”, *Balkan Insight*, 4 Ekim 2010.

yer almış ve 37 belediyede yönetime gelmiştir. Bu başarısını 2014 genel seçimlerinde devam ettiren SDA, Üçlü Başkanlık Konseyi'ndeki Boşnak üyeliğini koruduğu gibi FBİH'te en çok oy alan parti olmuş, Temsilciler Meclisi'ndeki sandalye sayısını 10'a, FBİH Temsilciler Meclisi'ndeki sandalye sayısını da 29'a çıkarmıştır.

SBİH'in RS'de seçimlere katılmaması sayesinde SDA, bu entiteden de Temsilciler Meclisi'ne bir milletvekili göndermeyi başarmıştır. Parti, aynı zamanda FBİH'te Boşnakların çoğunlukta olduğu bütün kantonlarda birinci sırayı almıştır. Almış olduğu seçim başarısından dolayı kendini Boşnakların iradesini en fazla temsil eden parti olarak öne çıkaran SDA, devlet ve entite düzeyinde kurulacak hükümetlerde mutlaka yer alması gerektiği iddiasındadır.⁸⁶

Merkez-sağ eğilimli bir parti olan SDA'nın temel meselesi Boşnakların haklarının savunulması ve korunmasıydı. Parti, Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünün korunmasını savunmakta, ülkenin üniter bir yapıya geçmesini istemekteydi. Öte yandan, belediyelerin yetki genişliğine karşı çıkmamaktaydı. SDA'nın öncelikli gördüğü amaçlar içinde az gelişmiş bölgelerin kalkındırılması, istihdamın artırılması, adil bir sosyal devlet anlayışının benimsenmesi, yabancı yatırımın desteklenmesi, Dış politikada ABD ve Türkiye ile ilişkilere özel önem veren parti, AB ve NATO ile uyumu desteklemektedir.

Aliya İzetbegović'ten sonra partinin genel başkanlığını 14 yıl kadar yürüten Tihîç, Eylül 2014'te vefat etmiştir. Hayatının son döneminde artan sağlık sıkıntıları dolayısıyla Tihîç'in parti meseleleriyle gereğince ilgilenememesi, partinin üst kademelerinde bir otorite boşluğu oluşmasına sebep olmuştur. Bu dönemde başkanlığa fiilen vekâlet eden Bakir İzetbegović yönetim kadroları üzerinde nüfuzunu kuvvetlendirmeye yönelik adımlar atarken partide kendisine rakip bir siyaset anlayışı da oluşmuştur. Tihîç'in bir sonraki genel kurulda aday olmayacağını açıklamış olması nedeniyle son yıllarda, gelecek başkanın kim olacağı konusunda medyada birçok kişinin ismi yer almaktaydı. Parti üyeleri ise bu tartışmaları 2014 seçimlerinden sonraya bırakmışlardır. Yeni genel başkanın

---

⁸⁶ "Neće biti nikakvih novih entiteta u BiH", *Dnevni List*, 17 Ekim 2014.

Emgili, Fahriye. Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü.

partinin Mayıs 2015'te düzenlenecek olağan genel kurulunda seçilmesi beklenmekteydi. Partinin kendini yenilemesi gerektiğini söyleyerek kadrolarda değişiklik istediğini ifade eden İzetbegoviç'in genel başkanlığa aday olmasına ise kesin gözüyle bakılmaktaydı. Parti, Uluslararası Demokrat Birliği'ne (IDU) tam, Avrupa Halk Partisi'ne (EPP) gözlemci üyedir.

1 Şubat 2013 tarihindeki parti kongresinde SDA genel başkan yardımcılığına tekrar seçilen İzetbegoviç, Genel Başkan Tihic'in ara ara nükseden sağlık sıkıntılarında, Tihic'e başkanlıkta vekâlet etmiştir.⁸⁷ İzetbegoviç, partisince 2014 genel seçimlerinde Üçlü Başkanlık Konseyi'nin Boşnak üyeliğine tekrar aday gösterilmiş, seçimlerde yüzde 33'e yakın oy alarak bu göreve ikinci kez seçilmiştir. Babası Aliya'nın yolundan giderek Müslüman kimliği ve Avrupa değerlerini bir arada gören bir politika izlemeyi ve Bosna-Hersek'i AB ve NATO üyesi güçlü bir ülke haline getirmeyi amaçlayan İzetbegoviç, ülkede yatırımların ve iş imkânların artırılmasını kısa vadede en önemli önceliklerden görmektedir.⁸⁸ RS Cumhurbaşkanı Milorad Dodik'in ayrılıkçı ifadeleri karşısın Bosna-Hersek'in bütünlüğüne vurgu yapmakta, RS'nin hiçbir şekilde bağımsız olamayacağını vurgulamaktadır.⁸⁹ Türkiye'deki AK Parti hükümetiyle yakın ilişkileri olduğu bilinen İzetbegoviç,⁹⁰ Bosna-Hersek'in gerek NATO ve AB üyeliği yolunda, gerekse bölgesel politikalar bağlamında Türkiye'nin dostluğuna ihtiyaç duyduğunu sıklıkla ifade etmektedir. Bununla birlikte, son yıllarda Sırbistan'la ilişkilerin gelişmesi açısından gayret göstermektedir.⁹¹

Sonuç

Bosna-Hersek'teki Müslümanların yaşadıkları, iki farklı siyasî kültürel sürecin yansıması olmuştur. Bunlardan birisi resmî olarak dünyada var olan bağımsız en büyük İslâm devleti Osmanlı Devleti'dir. Bu devlete karşı Rusya dâhil emperyalizme karşı Müslüman direniş cephesi oluşmuştur. Batı'nın emperyalizmine karşı bu direnişin sembolü II. Abdülhamit olmuştur. Batı'nın

⁸⁷ "Predsjednik SDA Tihic zbog loşeg zdravlja prebačen u Njemačku", *Dnevnik.hr*, 2 Oktobar 2013.

⁸⁸ "Babam, Erdoğan'a Emanet Etti!", *Bugün*, 19 Ekim 2011.

⁸⁹ "Bakir Izetbegović u Londonu: Dodik prijete, Evropa šuti", *Oslobođenje*, 8 Temmuz 2014.

⁹⁰ "İzetbegoviç: Başbakan Erdoğan'ın tarafındayız", *Akşam*, 10 Mayıs 2014.

⁹¹ "Bakir Izetbegović o Vučiću: Pozivam ga javno u BiH, uvek je dobrodošao!", *Kurir*, 19 Mart 2014.

Müslümanlara saldırısı Müslümanlar arasında Panislamizm'i tetiklemiş ve İslâmcılık bir siyasî, kültürel sistem olarak canlanmıştır. Bu canlılıkta daha çok dinî bir kurum niteliğinde olan halifelik siyasi yönüyle güç kazanacaktır. Ortak gelecek düşüncesi Bosna'da ümmetin siyasileşmesine neden olacaktır. Özellikle Avusturya Macaristan'ın Bosna'yı 1878'de işgali ile başlayan yeni dönemde Boşnaklar Avusturya yönetimine karşı dinî, siyasi ve millî bir örgütlenme/bilinçlenme mücadelesi vermişlerdir. Özellikle 1890'lı yıllarda Avusturya-Macaristan İmparatoruna ve ülkeyi yöneten Benjamin Kalay'a dinî özerklik, eğitim vs. gibi konularda memorandumlar sunmuşlardır. Bu hareket 1908'e kadar devam etmiştir. Bu siyasileşme yüzyıl sonra tekrar harekete geçecek, 1992-1995 yılındaki Bosna-Hersek Savaşı'nda Müslüman dünyasından birçok gönüllünün Boşnaklar yanında savaşa katılmasını sağlayacaktır. Böylece Müslümanlığı içselleştiren Bosna-Hersek'te, "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur retoriğinin, Müslüman'ın Müslüman'dan başka dostu yoktur." biçimine dönüşmesine bir katkı daha yapılmıştır.

Ancak, 18. ve 19 yüzyılda Balkanlar'daki ayaklanma ve milliyetçilik hareketlerinin başlaması ve Müslümanlara yönelik Sırp ve Hırvat milliyetçiliğinin artması karşısında Boşnaklar Osmanlı merkezinden yardım beklemiş, fakat istenilen yeterince gerçekleşmemiş ve Boşnaklar kendilerini, mallarını ve yerleşim bölgelerini kendileri korumuşlardır. Bu da Boşnak beylerin önem kazanması ve yerel liderler olarak bağımsız siyasi yapıda var olmaları Boşnaklarda zaman içerisinde bağımsız liderlere sahip millî bilincinin oluşmasını sağlamıştır.⁹²

Boşnakları Bosna'da, Hırvatistan'da veya Sırbistan'da yaşayan milletlerden farklı kılan ve ayrı kılan unsur Müslüman olmalarıdır. Müslüman Boşnaklar etnik kimlik ve dil olgusuna atıf yapmaksızın, Müslüman olmaları hasebiyle Balkanlar'daki diğer milletlerden kendilerini ayırırlar ve tanımlarlar. Milletleşme süreçlerinde lider ve lideri takip eden psikoloji önemlidir. Her lider gibi Bosnalıların- Boşnakların- lideri de bilinçli veya bilinçsiz olarak grubun kimlik

⁹² Yalçın Köksal Demir, "Cemaatten Ulusa Boşnaklar", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, Temmuz 2011, s.85, İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2004, s.70.

Emgili, Fahriye. Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü.

belirlemede aldığı kararlarda önemli olmuştur. Boşnak milliyetçiliğimin oluşumunda onları 1992-1995 arası yaşanan Bosna Savaşından ve yıkımdan kurtaran Aliya İzetbegoviç de rol model oluşturmaktadır.

Bosna-Hersek'teki din durumu diğer Batı ülkelerine göre farklıydı. Komünizm, dine karşı tavır koyan bir sistemdi. Komünizmin amacı; mevcut dinleri de yok etmek veya inananları dinlerinden koparmaktı. O yüzden bu dönemlerde yeni dinî hareketlerin Yugoslavya ve Bosna-Hersek sınırları içerisinde yayılıp faaliyet göstermesi neredeyse imkânsızdı. Bu durum Yugoslavya'nın dağılmasıyla, Komünist yönetimin sona ermesiyle ve Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan etmesiyle değişmeye başlamıştır. Yugoslavya'nın dağılmasıyla Bosna-Hersek, modern toplumlara ayak uydurmaya karar vermiştir. O yüzden toplumdaki değişimin kültüre ve dine de etki etmesi kaçınılmazdı. Bosna-Hersek'teki Demokratikleşme sürecini birçok yeni dinî hareket, kendi fikirlerini, doktrinlerini ve hareketlerini yaymak için bir fırsat olarak görüp yoğun çalışmalara başlamıştır.

Bosna-Hersek'teki Müslümanların kültürel ve siyasî yaklaşımlarında kuşkusuz, İslâmıcılığın dışında Modernizmin etkisi de olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Batı'ya açık eğitim anlayışıyla birlikte dünyada var olabilmenin yolunun değişimle gerçekleşeceğine inanan birçok insan yetişmiştir. Bu entelektüeller, sadece dinî öne çıkaran başka gelişmelere tamamen kapalı insanlara biraz yukarıdan bakmışlardır. Uhrevilik ile Dünyevilik arasında ille de bir savaş olması gerekmediği; ikisinin de bir uyum içinde yaşayabileceğine inanan insan sayısı Bosna'da artmıştır. Böylece aslında Avrupalılar fark etmese bile Orta Doğu'dan ve Orta Asya'dan farklı olarak, Avrupa İslâm'ı en iyi şekilde Bosna-Hersek'te karakterize edilmiştir.

Kaynakça

1. Araştırma ve İnceleme Eserler

"Babam, Erdoğan'a Emanet Etti!", *Bugün*, 19 Ekim 2011.

"Bakir İzetbegović u Londonu: Dodik prijeti, Evropa šuti", *Oslobođenje*, 8 Temmuz 2014.

"İzetbegoviç: Başbakan Erdoğan'ın tarafındayız", *Akşam*, 10 Mayıs 2014.

"Neće biti nikakvih novih entiteta u BiH", *Dnevni List.*, 17 Ekim 2014.

- “Predsjednik SDA Tihić zbog lošeg zdravlja prebačen u Njemačku”, *Dnevnik.hr*, 2 Listopada 2013.
- “Pregled razvitka Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini”, *Rijaset Islamiske Zajednice U Bosni I Hercegovini*, 26 Aralık 2006.
- Ajanović, Irfan, (2010), *SDA: Fotomonografija SDA*, Saraybosna.
- Andjelić, Neven, (2003), *Bosnia-Herzegovina: The End of a Legacy*, Frank Cass Publishers: London.
- Arslanagić, Sabina, (2010), “Bosnia Polls Results: Bosniaks Vote for Change”, *Balkan Insight*, 4 Ekim 2010.
- Behmen, Ö., (2000), *Genç Müslümanlar 1939-2000*, Saraybosna.
- Bojić, Mehmedalija, (2001), *Historija Bosne i Bošnjaka*, Saraybosna.
- Bougarel, Xavier and Nathalie Clayer (eds.), (2001), *Le nouvel Islam balkanique: les musulmans comme acteurs du post-communisme, 1990-2000*. Paris: Maisonneuve & Larose.
- Bougarel, X., (1995), “Ramadan during a Civil war as reflected in a serie of sermons”, *Islam and Christian-Muslim Relations*. 6 (1).
- Bougarel, Xavier, (2007). “Bosnian Islam as ‘European Islam’: Limits and Shifts of a Concept”. Aziz AlAzme / Effie Fokas(eds). *Islam in Europe. Diversity, Identity and Influence.*, Cambridge University Pres.
- Bringa, Tone, (1995), *Being Muslim the Bosnian Way. Identity and Community in a Central Bosnian Village*, Princeton: Princeton University Press.
- Burg, Steven L. & Shoup, Paul S., (1999), *The War in Bosnia-Herzegovina-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention*, New York: M.E. Sharpe.
- Carić, M.,(1990), *Muslimani protiv Muslimana*, Sarajevo.
- Demir, Yalçın Köksal, (2011), “Cemaatten Ulusa Boşnaklar”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, Temmuz.
- Donia, Robert, (1996), *Bosna i Hercegovina: tradicija koju su izdali*, Sarajevo.
- Ekinci, Mehmet Uğur, (2014), *Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Klavuzu*, SETA: İstanbul.
- Fazlić, M., N. Hasić, “Bosansko-danski obračun s terorizmom”, *Slobodna Bosna*, 03.11.2005. no. 468.
- Filandra, Š., (1998), *Bošnjačka politika u XX. Stoljeću*, Sarajevo.
- Filipović, M. , (1996), *Bošnjačka politika. Politički razvoj u Bosni u XIX i XX stoljeću*, Saraybosna.

Emgili, Fahriye. *Bosna-Hersek'te İslam Birliği Ülküsü.*

- Hadžović, S., (2002), "Sastavni dio ciljeva rata protiv BiH - genocid i etničko čišćenje", R. Ratković (ed.), *Ratovi u Jugoslaviji 1991-1999*. Beograd.
- Ibrahimagić, O., (1999). *Politički sistem Bosne i Hercegovine*. Vol. I. Sarajevo.
- Izetbegović, Alija, (1990), *Islamska deklaracij*, Sarajevo.
- Izveštaj o radu vrhovnog starješinstva (Rijaseta) Islamske zajednice u Jugoslaviji, *Glasnik Rijasetu Islamske zajednice u SFR*, Eylül-Ekim 1990. no. 5.
- İzetbegović, Aliya, (1990) .“Mi nismo Turci”. *Start, Zagreb*. July 7. 1990.
- Jahić, A., "Krijeposna muslimanska država – filozofsko – sociološko razmatranje državno – pravnih i nacionalnih perspektiva bosanskih Muslimana", *Zmaj od Bosne*, 17.09.1993, no. 51.
- Johnstone, Diana, (1998), Alija Izetbegovic: Islamic Hero of the Western World", *Dialogue*. Volume 7, No 26, Summer.
- Juzbašić, Dževad, (2002), *Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom*, Saraybosna.
- Magaš, B. I. Žanić, (1999), *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991 - 1995*, Zagreb.
- Martinović, D., (1990), *Alija Izetbegović. Ličnost i knjiga*, Belgrad 1990.
- Merdjanova, Ina, (2013), *Rediscovering the Umma: Muslims in the Balkans between Nationalism and Transnationalism*, New York: Oxford University Pres.
- Ortaylı , İlber, (2004), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Osnovni pravci politike SDA*, Sarajevo 09.09. 2004.
- Sell, M., (1996), *The Bridge Betrayed. Religion and Genocide in Bosnia*, London.
- Smajilhodžić, R., Suđenje Lionelu Dumontu (2004), "bjeguncu iz bosanskog zatvora", *Slobodna Bosna*, 30.09.2004. no. 411.
- Spahić, M., (1999). "Red i Poredak ili Nasilje i Terorizam", *Ljiljan*, 27 September - 4 Oktober 1999. no. 350.

2.Gazeteler

- Slobodna Bosna*, 23.08.2004.
- Oslobodenje*, 2 Ağustos 1949.

3.İnternet Kaynakları

- <http://www.İslâmdusuncesi.net/dunden-bugune-mladi-muslimani-teskilatinin-etkisi-uzerine-1-388h.htm>, Erişim, 6.09.2018
- <http://www.İslâmdusuncesi.net/bosna-İslâmi-hareketinin-tarihi-371h.htm> erişim 9.09.2018 .
- <http://www.ex-yupress.com/dani/dani9.html>: 10.12.2020.

<https://www.milligazete.com.tr/haber/1190619/genc-muslumanlar-yetim-kaldi>,
Erişim: 6.09.2018.

<http://tr.euronews.com/2018/04/27/radikal-İslâm-bosna-hersek-uzerinde-etkili-mi>-
Erişim :10.09.2018.

<http://sda.ba/home/o-name/licna-karta-stranke/>: 10.12.2020.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bosna-hersekin-ilk-cumhurbaskani-aliya-izetbegovic-vefatinin-18-yilinda-ozlemle-aniliyor/2395248>, Erişim,
17.10.2021.

